

Károli Gáspár Református Egyetem

Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola

Vezetője: Prof. Dr. Hermann Róbert DSc., egyetemi tanár

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Keserű Norbert

**Az Egressy család (Egressy Gábor, Egressy Béni, Egressy Ákos)
szerepvállalása az 1848-1849-es forradalom és szabadságharcban**

Témavezető: Prof. Dr. Hermann Róbert DSc.

2025

Tartalom

I.	Bevezetés	5
I.1.	Bevezető, témaválasztás	5
I.2.	Célok, módszerek	11
II.	Historiográfia	12
II.1.	Levéltári források:	12
II.2.	Forráskiadványok:	14
II.4.	Elbeszélő források (emlékiratok, naplók):	15
II.5.	Összefoglalók	17
II.6.	Alakulattörténet	18
II.7.	Helytörténeti művek	18
II.8.	Életrajzi művek	20
II.9.	Résztanulmányok	22
III.	Az Egressy-család	23
IV.	Egressy Gábor	26
IV.1.	1848 tavaszán	30
IV.2.	Egressy Gábor, a forradalmi publicista	33
IV.3.	Kossuth oldalán az alföldi toborzón	43
IV.4.	A kormánybiztosi rendszer	46
IV.5.	Egressy Gábor Szegeden, a szerb felkelés	49
IV.6.	Egressy Gábor kormánybiztosként	52
IV.7.	A kormánybiztosság után	69
IV.8.	A „Felsőmagyarországi Védserg Borsodi Osztálya”:	72
IV.9.	Költségvetés, felszerelés:	80
IV.10.	A borsodi védsergi osztály mozdulatai, Eperjes elfoglalása:	83
IV.11.	Eperjes után:	90
IV.12.	Egressy Gábor 1849 nyarán	100
IV.13.	Az emigráció és a hazatérés	106
IV.14.	A hazatérés után	108
V.	Egressy Béni	115
V.1.	Ifjúkori évek	115
V.2.	A 14. honvédszászlóaljban	119
V.3.	A téli hadjárat	124
V.4.	Kápolna	129
V.5.	Komárom, 1849. június-október	132

V.6. A szabadságharc után	140
VI. Egressy Ákos.....	142
VI.1. A forradalom kitörése.....	145
VI.2. Óbecsén	148
VI.3. A 33. honvédszászlóaljban.....	152
VI.4. Fogságban.....	155
VI.5. A „Felső-Magyarországi Véderegben”	159
VI.6. A 47. honvédszászlóalj	162
VI.7. Buda ostroma.....	165
VI.8. A júniusi Vág menti hadjárat.....	169
VI.9. Komárom.....	174
VI.10. Váctól Debrecenig	178
VI.11. A fegyverletétel	184
VI.12. A cs. kir. hadseregben	188
VII. Összegzés.....	191
VIII. Forrás -és irodalomjegyzék	194
VIII.1. Levéltári, közgyűjteményi források:.....	194
VIII.2. Folyóiratok:.....	195
VIII.3. Forráskiadványok:	197
VIII.4. Emlékiratok, naplók.....	199
VIII.5. Szakirodalom	200
IX. Függelék.....	206

I. Bevezetés

I.1. Bevezető, témaválasztás

Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc a magyar történetírás egy jobban feldolgozott időszakának számít. A rendelkezésre álló irodalom általános bemutatása is külön tanulmányt igényel,¹ így erre a bevezetőben nem is vállalkozhatom. Ennek a hatalmas mennyiségű történeti munkának részei a reformkor művészeinek szabadságharcos szerepvállalását bemutató művek is², azonban a korszak kulturális életének felpezsdüléséből adódóan mindig találhatók még olyanok, akik életének ezen szakaszát még nem, vagy legalábbis nem teljes értékűen mutatták be. Ilyen művészek az Egressy család tagjai, Egressy Béni, Egressy Gábor és Egressy Ákos is, akik mindhárman részt vettek a szabadságharcban. Monográfia ugyan Egressy Gáborról és Egressy Béniről is született³, de ezek a szabadságharcban betöltött szerepüket alig tárgyalják, pedig mindketten hosszan, több tisztséget betöltve, fontos események részesei voltak. Emellett a hozzájuk kapcsolódó iratanyag is jelentős, különösen Egressy Gábor esetében. A szakirodalomban röviden bemutatott, különböző kutatási eredményeket, melyek a szabadságharcos szerepvállalásra vonatkoznak, sem gyűjtötték még tematikusan össze. Egressy Gábor fia, Egressy Ákos is részt vett a szabadságharcban, bizonyos időszakokban édesapja mellett, amiről visszaemlékezést is írt⁴. Mindezek alapján természetesen adta magát, hogy az ő szerepvállalását is bemutassam, hiszen ezzel egyidejűleg három tagjai is szolgált az Egressy-családnak a szabadságharcban, akik mindhárman fontos szerepet töltek be a magyar kultúrtörténetben.

¹ Hermann Róbert: *Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc a magyar történetírásban*, Aetas, 1999. 1-2. szám. 62-84.

² A teljesség igénye nélkül, Vörösmarty Mihályról: Tóth Dezső: *Vörösmarty Mihály*, Irodalomtörténet, 7/57. évf. 4. sz. 1975. és Urbán Aladár: *Kiegészítések Vörösmarty életrajzához: A költő 1848–49-es tevékenységéről*, Urbán Aladár: *A nagy év sodrában: Tanulmányok 1848-ról*, Budapest, Magvető, 1981. Petőfi Sándorról: Hatvany Lajos: *Így élt Petőfi. 2. kiadás*. Sajtó alá rendezte stb. Kiss József. Budapest, 1967. II. k., Dienes András: *Petőfi a szabadságharcban*. Irodalomtörténeti Könyvtár 3. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1958.; Cennernél Wilhelmb Gizella: *Than Mór. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Bp., 1953.*; Szilágyi Márton: *Lisznyai Kálmán. Egy 19. századi írói életpálya társadalomtörténeti tanulságai*. Irodalomtörténeti füzetek. 149. szám. Argumentum Kiadó. Bp., 2001.; Hermann Róbert: *Lisznyai Kálmán mint a szabadságharc hadtörténésze*. Korunk, 28:(2017) 89-102.; Voinovich Géza: *Arany János életrajza. I. k. 1817.1849*. Magyar Tudományos Akadémia Kiadóvállalata, Bp., 1929. – Érdemes megjegyezni, hogy számos költő, író, festő 1848-49-es tevékenységéről nincs modern (vagy semmilyen) feldolgozás.

³ Rakóczy Pál: *Egressy Gábor és kora*, 1-2., Budapest, Singer és Wolfner, 1911., illetve: Bérczessi B. Gyula: *Tollal –lanttal– fegyverrel*, Budapest, Szerzői magánkiadás, 1986.

⁴ Egressy Ákos: *Emlékeim az 1848-49-dik évi szabadságharcz idejéből*, Budapest, Szerzői, 1893.

Egressy Gábor⁵ korának (egyik) legismertebb színészeként március 15-nek fontos szereplője, a forradalom kirobbanását követően rövidesen nemzetőrnek jelentkezik, idősebb fiát, Ákost a hadsereg kötelékébe jelentkezeti, de kisebbik fiát is katonaiskolába küldi. Szabadsága idején Ákost látogatja meg a délvidéki táborban, harcra készen. A szerbek elleni döntő támadás elmaradása miatt egy röpiratot ír a szerb felkelésről és a délvidéki táborban tapasztaltakról, melynek nagy visszhangja lesz. Kossuth Lajos is felfigyelt rá és meghívta maga mellé, kísérel el alföldi toborzókörútjára. Az együtt töltött idő jól sikerülhetett, ugyanis Kossuth felkérte Egressyt Szegeden először népfelkelési, majd Szeged és környéke kormánybiztosává. Ez felemás eredménnyel zárult, a végrehajtó hatalom elvárásait teljesítette, de a helyi törvényhatósággal menthetetlenül összeveszett. Kossuth végül több dologra is hivatkozva, de felmentette tisztsége alól. 1849 tavaszán Szemere Bertalan felső-magyarországi teljhatalmú országos biztos a Felső-magyarországi Védsereg részeként alakuló borsodi védsereg vezérkapitányának nevezte ki, mely megszervezésének is aktív részese volt, közben fiát, Ákost is maga mellé kérte a 33. honvédszászlóaljtól. Vezérkapitányként részt vett az Eperjes bevételére indított támadásban, de ennek során megsebesült és 1849 májusában lemondott a vezérkapitányságáról. Innentől kezdve hivatalos tisztsége nincs, civilként követte az eseményeket, majd az orosz és császári hadak megtorlásától félve korábbi tisztségei miatt a kormánnyal tartott és az emigráció mellett döntött, ahonnan 1851-ben tért haza.

Öccse, Egressy Béni⁶, a „Szózat zeneszerzője” 1848 szeptemberében jelentkezett katonának és innentől az 1849. február 26-27-i kápolnai csatáig a 14. honvédszászlóaljban szolgált, októbertől hadnagyként. A rendelkezésünkre álló források alapján jelen volt Pákozdnál, Schwechatnál, majd a téli hadjárat során jelentkezett egy kisebb írással Győrből, 1848 decemberében, az addig tapasztaltakkal. A kápolnai csata során megsebesült, a harctérről tisztázatlan körülmények között eltűnt – ennek következményeként hadbírószági eljárás fenyegette, de végül ügye feledésbe merült. Sebesülése élete végéig kísérte. 1849 tavaszán/nyarán Komáromba ment és itt maradt a vár októberi feladásáig, a II. hadtest zenekari vezetőjeként és a Komáromi Lapok egyik szerkesztőjeként.

Egressy Ákos⁷ szinte gyerekként, 15 évesen jelentkezett a honvédseregbe, majd egészen a szöllősi (világosi) fegyverletételig harcolt. A budai 2. honvédszászlóaljhoz, a 33. honvédszászlóaljhoz majd a 47. honvédszászlóaljhoz került. Hónapokig volt a délvidéki táborokban a szerbek elleni küzdelemben, ahol megtapasztalta az igazi borzalmakat is. 1849

⁵ Egressy Galambos Gábor (1808-1866).

⁶ Egressy Galambos Benjámín (1814-1851).

⁷ Egressy Galambos Ákos (1832-1914).

januárjában Szélnánál fogságba került, ahonnan kalandfilmbe illő módon szökött meg. Szolgált édesapja mellett a borsodi védseregben, a 47. honvédszászlóalj tagjaként jelen volt Buda visszafoglalásánál, majd az I. hadtest katonájaként végigjárta a Vág menti hadjárattól kezdve Komáromon, Vácon és Debrecenen át az országot, hogy Szőlősnél (Világosnál) tegye le a fegyvert. A fegyverletétel után a cs. kir. hadseregbe sorozták, ahol is 1860 végéig szolgált. 1864-ben tért haza Magyarországra, színész lett, de sok írása is megjelent, többek közt, a disszertáció szempontjából a legfontosabb az 1893-ban megjelent visszaemlékezése a szabadságharc idejére.

A tágabb családot vizsgálva Egressy Gábornak és Béninek két unokatestvére is részt vett az 1848-1849-es eseményekben: Egressy Sámuel⁸ és Egressy Lajos⁹. Előbbi Pest megye főügyésze volt 1832-1848 novemberéig. A forradalomnak lelkes híve, március 15-én Nyáry Pállal és Klauzál Gáborral együtt ő is a pesti városházára ment, ahol a 12 pont aláírását kívánták Rottenbiller Lipót alpolgármestertől. Tagja lett a Közcsendi Választmánynak is, miniszteri biztosként bekapcsolódott a toborzási munkába. Az úrbéri szék eltörlése miatt azonban eltávolodott a forradalomtól, a szabadságharc nagy részét birtokán félrevonulva töltötte.¹⁰ Egressy Lajos a császári-királyi sereg őrnagya volt 1849 júliusáig. A katonai nyilvántartás alapján 1803-ban született, Monoron.¹¹ Szándékában állt átállni a honvédsereghez, mely ügyet öccse, Sámuel is próbálta Kossuth Lajosnál előre mozdítani, végül sikertelenül¹². Neve előkerül a családi levelezésben is, Egressy Gábor 1851. január 29-én fiának küldött levelében a következőt írja: „*Gondolom hallottál tőlünk valamit a' felől, hogy az én apám testvérének nagyobbik fia Egressy Lajos az osztrák könnyű lovasoknál szolgál, mint kapitány. Ez az igen becsületes jó lelkű rokon, ki mindnyájunkat lelkéből szeret, nyugalomba lépett lovas kapitányi ranggal és nyugdíjjal. Ő Gräczben telepedett ugyan le, az az: ott akar állandóan lakni, hanem most itt van, a' telet Pesten töltendi.*”¹³ Ettől függetlenül, a levelezés és az életrajzi események alapján, a két unokatestvérrel a rokonság számon tartásán túl nem volt különösebben szorosabb kapcsolat, a forradalom és szabadságharc idején legalábbis biztosan nem.

Egressy Gábor, Egressy Béni és Egressy Ákos külön egységként való kezelése a Nemzeti Színházhoz való viszonyuk miatt is adja magát (Ákos életkorából adódóan

⁸ Egressy Galambos Sámuel (1806-1867).

⁹ Egressy Galambos Lajos (1803- ?).

¹⁰ Dr. Szenttamási-Babós Lajos: *A hajdanvolt kiskunlacházi Egressy-kúria lakói 1. rész*, Redemptio, XXIX. évf. 5. szám, 5-9.

¹¹ Pens. Bücher Haupteute/Rittmeister 6/382.

¹² Szenttamási-Babós: *A hajdanvolt kiskunlacházi Egressy-kúria lakói*, 6.

¹³ Szalisznyó Lilla: „*Írjátok, a mi a tollatokra jön*” - *Egressy Gábor családi levelezése*, 1-2., Csokonai Könyvtár, Források 19, Debrecen, Debrecen Egyetemi Kiadó, 2017. I. k. 139.

természetesen csak később). A Nemzeti Színház tagjainak szabadságharcban betöltött szerepvállalásának bemutatása egy külön alapkutatást érdemelne, de azt nagy vonalakban elmondhatjuk, hogy Egressy Gáborhoz és Bénihez hasonlóan a színészek döntő többsége nemzetőrnek, később honvédnek állt. Szuper Károly¹⁴ naplójában ír olyan együttesről, mely 1848 júniusában kénytelen felbomlott, mivel *„társaságunk fiatalsága felcsapott honvédnek, a családok pedig, kiknek nincs tűzhelyük, a Drávához mennek nemzetőrnek, én haza indultam szüleimhez, szüleim és szülőföldem védelmére!”*¹⁵ A Nemzeti Színház aligazgatóinak, Bajza Józsefnek és Erdélyi Jánosnak levelezésében is olvashatunk azokról a problémákról, melyet a színészek távolléte okozott. Erdélyi János 1848. október 2-án levelet írt Kiss Károly alezredesnek az ügyben, hogy a *„Színház tagjai nagy részben az 5[.] zászlóaljban vannak besorozva, s ha ez mozdul, úgy szólván, az egész társaságnak mennie kell. Kérem azért, méltóztatásuk megbízni az igazgatóságban; mi nem fogjuk visszatartóztatni a tagokat, de magunk tudván legjobban ki nélkülözhető naponként, a szerint fogunk rendelkezni akár a város kebelében, akár azon kívül, ők szívesen szolgálnak, csak szabályoznunk kell lelkeségüket”*.¹⁶ A levelezés következő, október 11-én kelt levele szintén hasonló témában keletkezett: Szigligeti Ede jelenti, *„Ki vagyok parancsolva Győrbe egy szálitmány vezetésére, s néhány napra távol leszek; a játékrenden nincs dolgom. Századunkban más tiszt nem találtatott alkalmasnak e ne-héz küldetésre, s így engednem kellett.”*¹⁷ Az itt említésre került esetekben azonban láttuk, nemzetőri feladataik ellátása is akadályozta már a színészi munkájukat, érthető hát, hogy Egressy Gábor vezetői tisztségével együtt járó teendői, elfoglaltsága miatt nem tudott párhuzamosan színészként is működni, 1849-ben mindössze egyszer lépett fel. Ugyanez igaz Egressy Bénire is, aki a honvédsereghez való csatlakozása után hosszú hónapokig az alakulatában szolgált. A Nemzeti Színház, mint közös kapocs, nem csak színészeinek a harcokhoz való csatlakozásában, de előadásaiiban is a forradalom lelkes támogatója volt. A március 15-én este előadott Bánk bán mellett a későbbiekben is rendeztek alkalmi (dísz) előadásokat egy-egy aktuális esemény, évforduló alkalmából, pl: 1849. április 5-én a bécsi ifjúság¹⁸, április 23-án a bécsi polgárság nevében érkezett küldöttség, április 28-án az erdélyi unióküldöttség tiszteletére¹⁹. Ugyanez a lelkeség figyelhető meg a belső működésben is. Bajza

¹⁴ Szuper Károly (1821-1892). Színész, színiigazgató, színházi rendező. 1842-1843 között Petőfi Sándor színiigazgatója.

¹⁵ *Szuper Károly színészeti naplója 1830–1850*, kiad. VÁLI Béla, Bp., Aigner Lajos, 1889. 64.

¹⁶ *Erdélyi János levelezése*, I., kiad. T. ERDÉLYI Ilona, Budapest, Akadémiai, 1960. 328.

¹⁷ *Erdélyi János levelezése*, 329.

¹⁸ *Dokumentumok a Nemzeti Színház belső életének első évtizedéből: Bajza József szín-igazgatói működése*, kiad. Szalisznyó Lilla, Budapest, Ráció, 2021. 109-110.

¹⁹ OSZK SzT. Nemzeti Színház Címlapgyűjtemény, 1848. 112. Online: <https://mek.oszk.hu/03500/03598/>

József 1848. április 29-én írja Szigligeti Edének, „Szeretném a' színháznál is a' címeket eltörölni, mitz azonnal magamon kérek megkezdetni 's magamat hivatalom' nevénél fogva megszólíttatni: „igazgató úr” (...)²⁰

²⁰ *Dokumentumok a Nemzeti Színház belső életének első évtizedéből*, 110.

I.2. Célok, módszerek

Az értekezés egyik fő célkitűzése a témával kapcsolatos források felkutatása, bemutatása, szükség esetén értelmezése. A források egy részét már feldolgozták²¹, egy része viszont most került először ismertetésre. A másik fontos célkitűzés a meglévő szakirodalom összegyűjtése, azok eredményeinek közös nevezőre hozása, ha adott esetben szükséges, pontosítása, kiegészítése volt.

A kutatás az életutak hiányos szakaszainak bemutatásán túl szemléletmódját tekintve is újítás, miszerint az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc egyes eseményeit egy család tagjainak egyéni, de bizonyos időszakokban mégis közös történetén keresztül dolgozza fel.²² Természetesen nem vállalkozhattam 1848-1849 teljes eseménytörténetének ismertetésére, csak a vizsgált családtagok által is átélt események bemutatására. Ezekben az esetekben, a kontextus miatt, fontos volt az aktuális hadi események részletezésére. Itt új kutatásra nem volt szükség, a vonatkozó szakirodalmat használtam fel. Mivel a kutatásom központjában az Egressy család három tagja áll, ezért természetesen életútjaik szabadságharc előtti és utáni időszakát is röviden be kellett mutatnom, munkásságukat, ha nem is kultúrtörténeti mélységig, de meg kellett ismernem, csak úgy, mint a Nemzeti Színház korabeli történetét, melynek oszlopos tagjai voltak. Családtörténeti kutatásokat is kellett végezniem (pl. Egressy Béni két olyan gyermeke esetében, akiről a szakirodalom eddig nem tudott). Mindebből adódik, az értekezés témája indokolta a multidiszciplináris megközelítést, hiszen a források hiteles feldolgozásához a hadtörténeti megközelítésen túl szükség volt színháztörténeti, irodalomtörténeti, zenetörténeti és családtörténeti ismeretekre is. Fontos azonban megemlíteni, önmagában ezek egyike (a Nemzeti Színház szerepe 1848-1849-ben, Egressy Gábor és Egressy Béni színházi munkássága, az Egressy-család története stb.) sem teljes értékű, önálló kutatás, az értekezés „főszereplőinek” kontextusba helyezéséhez szükségesek. Ugyanez igaz az életutak szabadságharc előtti és utáni időszakára is.

²¹ Lásd: következő fejezet.

²² Az egy családhoz tartozó szereplők 1848-49-es pályafutásának feldolgozása eleddig jobbára a családtörténeti művek keretein belül történt meg. A kevés kivétel közé tartozik Bona Gábor: *Kossuth Lajos rokonai a 48-as honvédsereg tisztikarában*. A Dunánál 2. évf. (2003) 3. sz. 46-52.; 4. sz. 68-74.

II. Historiográfia

II.1. Levéltári források:

A kutatás során használható legtöbb primer forrás a kormánybiztosi tisztség betöltése miatt Egressy Gáborral kapcsolatos. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának „H” szekciójában a 104-es fondszám alatt²³ találhatóak Egressy Gábor kormánybiztosi iratai, amiben Egressy Gábor írott hagyatékából a kormánybiztosi működésével kapcsolatosan iratok találhatóak. Az iratanyag 1 doboz terjedelmű, időkorét tekintve pedig az 1848 októberi kormánybiztosi kinevezésétől kezdve 1848 év végéig, a szegedi mozgó csapat szervezéséig tart. Van még egy külön, róla szóló összegyűjtött levéltári iratanyag²⁴, mely az 1849 januártól 1849 májusig tartó hivatalos iratokat tartalmazza. Fontos források még szintén a H szekció 111-es fondszáma alatt őrzött (Szemere Bertalan kormánybiztos) és a 114-es fondszám²⁵ alatt őrzött (Különböző kormánybiztosok) iratok, melyekben szintén találhatóak Egressy Gábor kormánybiztosi időszakára vonatkozó információk, illetve itt olvashatóak a borsodi védsereg iratai is, melyet Egressy Gábor szervezett meg és kapitányként vezetett 1849 tavaszán. Mivel ez a „Felsőmagyarországi Védsereg” része volt, amit Szemere Bertalan hozott létre felsőmagyarországi teljhatalmú kormánybiztosként, ezért Egressy neki jelentett. Elszórva vannak a működése alatti szegedi ügyekkel kapcsolatos információk a „*Szeged város 1848-1849. évi iratai*”²⁶ között is. Szintén vannak iratok Egressy Gáborral kapcsolatosan még a H-szekcióban őrzött Országos Honvédelmi Bizottmány irataiban (1849 elejéig) és a H-szekció 18-as fondszámú, Belügyminisztérium Debreceni iratokban. Emellett fontos forrás még a Csongrád-Csanád Megyei Levéltárban a HU MNL CsCsVL KL IV.1101. levéltári jelzeten a Szeged Város Népgyűlésének, illetve Állandó Bizottmányának iratai, melyeken kormánybiztosként részt vett, illetve személyével, intézkedéseivel kapcsolatos tárgyú napirendi pontokról, eseményekről olvashatunk.

²³ MNL OL H 104.

²⁴ MNL OL R 26. 1. tétel.

²⁵ MNL OL H 111., illetve MNL OL H 114.

²⁶ MNL OL H 141.

II.2. Forráskiadványok:

Vannak a kutatást segítő forrásközlemények, okmánytárak is, melyek egyrészt primer forrásként, másrészt a kiadás, sajtó alá rendezés során másodlagos forrásokkal, magyarázatokkal, bevezető tanulmányokkal ellátva szakirodalomként is felhasználhatók. Egressy Gábor kapcsán az egyik legfontosabb a Szemere Bertalan „*Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból*” című munkájának magyar kiadása, amit egy több száz tételből álló, Szemere kormánybiztosi, miniszterelnöki és második belügyminiszteri ténykedésének iratait tartalmazó okmánytár egészít ki.²⁷ Az ebben található 1849. március-áprilisi iratok rendkívül fontosak a borsodi védsereg vezérkapitányaként töltött időszakának vizsgálata során. Szintén nélkülözhetetlen forrás a közelmúltban Szalisznyó Lilla által összeállított és sajtó alá rendezett családi levelezés²⁸. Természetesen felhasználtam a *Kossuth Lajos összes munkái* vonatkozó részeit is.²⁹ A borsodi védsereg tagjai utáni kutatásban volt alapvető segítség a borsodi önkéntes zászlóalj parancskönyve³⁰, Egressy Gábor nemzetőri tevékenységének kevés nyomát találni, amit igen, azt megtalálhatjuk a Pest-Budai nemzetőrök iratainak összegyűjtött forrásközleményében.³¹ Egressy Gábornak Petőfi Sándorral ápolt mély barátsága miatt fontos források a Petőfi életére vonatkozó forrásgyűjtemények is, úgy, mint az összegyűjtött levelezése és a Petőfi-adattárak.³²

²⁷ Szemere Bertalan: *Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból*, Sajtó alá rendezte, a bevezetőt írta Hermann Róbert és Pelyach István, Budapest, Szépirodalmi, 1990.

²⁸ Szalisznyó Lilla: „*Írjátok, a mi a tollatokra jön*” - Egressy Gábor családi levelezése, 1-2., Csokonai Könyvtár, Források 19, Debrecen, Debrecen Egyetemi Kiadó, 2017.

²⁹ Kossuth Lajos összes munkái, 13. köt. *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén*, I. S. a. r. Barta István. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai, Magyar Történelmi Társulat – Budapest, Akadémiai Kiadó, 1952, illetve Kossuth Lajos összes munkái, 14. köt. *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén*, I. S. a. r. Barta István. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai, Magyar Történelmi Társulat – Budapest, Akadémiai Kiadó, 1953.

³⁰ MNL OL X 571. 3195. d. 1. t. 21. A borsodi önkéntes zászlóalj parancskönyve 848/9, közli: Csorba György: *A Borsodi önkéntes nemzetőr zászlóalj parancskönyve*, 1848. december 22. – 1849. január 29. *Hadtörténelmi Közlemények* 133. évf. 1. sz. (2020.) 109-120.

³¹ Czaga Viktória - Jancsó Éva: *Pest-Budai nemzetőrök 1848-1849. Dokumentumok a Fővárosi Nemzetőrség történetéhez - Budapest Történetének Forrásai*, Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2001.

³² *Petőfi Sándor levelezése*. Sajtó alá rendezte KISS József, V. NYILASSY Vilma és H. TÖRÖ Györgyi. Petőfi Sándor összes művei VII. k. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1964.

Petőfi-adattár. I. Petőfi az egykorú sajtóban és egyéb nyomtatott forrásokban. (Kiegészítés ENDRŐDI Sándor „Petőfi napjai a magyar irodalomban” c., 1911-ben kiadott gyűjtéséhez. Gyűjtötte, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Kiss József. A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai 11. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987. *Petőfi-adattár. II. Petőfi a kortársak leveleiben és naplóiban.* Gyűjtötte, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Oltványi Ambrus. Szerkesztette Kiss József. A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai 12. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987. *Petőfi-adattár. III. Petőfi-okmányok, függelék (családi adatok), pótlások az I. és II. kötethez.* Gyűjtötte, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Kiss József. A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai 15. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992.

II.4. Elbeszélő források (emlékiratok, naplók):

A kutatás során felhasználtam elbeszélő forrásokat is. Az egyik legfontosabb Egressy Gábor „*Törökországi naplója*”³³. Ezt a naplót hazatérése után jelentette meg, mikor már a szabadságharc alatti kormánybiztossága miatt vád alá helyezték, így tehát alakított az eredeti szövegen, amint ezt az Országos Széchényi Könyvtárban található eredeti kézirat is mutatja, amelyben Egressy maga módosította, többnyire az aktuális hatalom vélelmezett elvárásainak megfelelően az eredeti szöveget. Ettől függetlenül 1849 nyarától hazatéréséig a naplójából tudhatunk legtöbbet a vele történekről, illetve hasznos forrás az emigráció történetének kutatásában is. Egressy Ákos visszaemlékezése³⁴ nemcsak az ő, de édesapja 1848-49-es pályaszakaszának kutatása esetében is alapvető forrás. Ez a munka egyfelől rendkívül hasznos, hiszen mind az ő, mind az édesapja, Egressy Gábor szabadságharcos szerepvállalásának vizsgálata során van olyan időszak, ami esetén csak az ő visszaemlékezésére hagyatkozhatunk. Másfelől viszont, a megfelelő forráskritikával kell kezelni, ugyanis számos ponton bizonyosan téves információk szerepelnek, ennek egyik oka lehet, hogy az események után több mint negyven évvel íródott. Egressy Ákos szerepének megírásakor a másik fontos forráscsoportot a 33. és a 47. honvédszászlóalj tagjainak visszaemlékezései képezték. A 33. honvédszászlóaljról három visszaemlékezést ismerünk Egressyén kívül.³⁵A 47. honvédszászlóaljról is több visszaemlékezés maradt fenn: Egressyén kívül lejegyezte emlékeit a zászlóalj történetének különböző időszakairól Szabó Samu honvéd százados, Spur János főhadnagy, Kerkapoly Tivadar, Éder József.³⁶ Vukovics Sebő visszaemlékezésében³⁷ olvashatunk az 1848 őszi, délvidéki kormánybiztosi időszakáról is, ahol a délvidéki harcok kapcsán sokszor érintkezésbe

³³ Egressy Gábor *Törökországi Naplója*, 1849-1850, Budapest, Terebess Kiadó, 1997.

³⁴ Egressy Ákos: *Emlékeim az 1848-49-dik évi szabadságharcz idejéből*, Budapest, Szerzői magánkiadás, 1893.

³⁵ Adatok Platthy István, honvédőrnagy naplójából. (In:) Vahot Imre – Gánóczy Frigyes: *Honvédek könyve. Történelmi Adattár az 1848-ki és 1849-ki magyar hadjáratból*. Pest, 1861. II-III. k., „...18 éves fiatal koromból egyszerre gondolkodó emberré lettem...” Almai Gyula: *Elbeszélése az 1848/9-ik évi honvéd szolgálataim történetének – maradandó emlékül családom és leszármazóim részére – , töredékes jegyzeteim s emlékeim alapján*. S. a. r. Nyéki Tamás. AETAS, 1998/2-3. ill. *1848-49-diki szabadságharczi csatatörténetek*. Öregebb honvédek elbeszélései után írta Móricz Pál. Szeged, 1900. (I-IV. fejezet) <https://mek.oszk.hu/13300/13311/13311.pdf>

³⁶ OSZK Kt. Oct. Hung 1421. Szabó Samu naplója. 1-20 f, első közlése: Hermann Róbert: Szabó Samu honvédszászados emlékirata a 47. honvédszászlóalj történetéről. In: Egerszegi történeti tanulmányok 2010. (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 2010. 131-173.; MNL OL R 31. 2028. Spur János visszaemlékezése, Kerkapoly Tivadar százados visszaemlékezése, első közlése: Novák Mihály: *Zalavármegye az 1848-49. évi szabadságharczban*. 2. bővített kiad. Zalaegerszeg, 1906.; Éder József visszaemlékezései a Kolozsvárott megjelenő „1848-49. Történelmi Lapok” című folyóiratban jelentek meg 1892-1895 között; A 47. honvédszászlóaljra vonatkozó visszaemlékezéseket közli: Hermann Róbert – Bona Gábor – Molnár András: *A 47. honvédszászlóalj története*, 1848-1849, Zalaegerszeg, Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2020. 233-297. A továbbiakban a visszaemlékezésekre ezen kiadvány oldalszámaira hivatkozom.

³⁷ Vukovics Sebő *emlékiratai Magyarországon való bujdosása és száműzetésének idejéből*, Sajtó alá rendezte Bessenyei Ferencz, Budapest, Athenaum R. Társulat, 1894.; Vukovics Sebő *visszaemlékezései 1849-re*. S. a. r. Katona Tamás. Bibliotheca Historica. Európa, Bp., 1982.

került Egressy Gáborral, mint szegedi kormánybiztossal. A címe alapján akár forráskiadványként, akár visszaemlékezésként is besorolható STEIER Lajos: *Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédezredes visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és tót mozgalomról*³⁸ című munkája, valójában azonban inkább egy Steier Lajos által írt, Beniczky Lajos működését bemutató és történész szakmai igényességgel feldolgozó munkáról beszélhetünk, ami alapvető forrása a védseregi időszak és események bemutatásának.

³⁸ Steier Lajos: *Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédezredes visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és tót mozgalomról*. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Emlékiratok, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1924.

II.5. Összefoglalók

Az 1848-1849-es időszzakkal foglalkozó munka esetében alapvető szakirodalom Bona Gábor többkötetes, online formában is hozzáférhető műve³⁹, az 1848-49-es honvédsereg tisztikarának névsora, főbb életrajzi adataikkal ellátva, illetve Hermann Róbert összefoglaló hadtörténeti munkája⁴⁰ az eseménytörténeti áttekintésben. Egressy Ákos részt vett Buda ostromában, melynek megírása nem lehetséges Aggházy Kamil nagyszabású, az ostrom történetét bemutató munkája nélkül.⁴¹ Egressy Béni az alakulatával jelen volt a pákozdi, majd a schwechati csatában is, ezt az időszakot mutatja be, a 47. honvédzászlóalj szerepéről is szót ejtve Hermann Róbert a *Pákozdtól Schwechatig című munkájában*.⁴² Egressy Gábor és fia, Ákos, a nemzetőrség felállítása után nem sokkal jelentkeztek is, de Béni is jelentkezett a nyár végén, mindhárman Pesten. A nemzetőrség és hadsereg megszervezésével kapcsolatosan Urbán Aladár kutatásai az alapvetően felhasználható szakirodalom.⁴³ Egressy Gábor kormánybiztosi időszakának iratai közt az egyik gyakran előforduló név Rózsa Sándor, a hírhedt betyár, akit guerilla csapatával Kossuth megpróbált a szabadságharc ügye mellé állítani, ezt a témát Seress István dolgozta fel.⁴⁴ Egressy Gábor emigrált a szabadságharc veresége után, és az osztrák állami titkosrendőrséggel is kapcsolatba került, erről Frank Tibor⁴⁵ és Deák Ágnes munkájában olvashatunk.⁴⁶ A Petőfi Sándorral foglalkozó szakirodalmat hosszasan lehetne sorolni, de az Egressyhez fűződő barátsága kapcsán több szó esik benne a már hivatkozott Dienes András és Hatvany Lajos munkáiban⁴⁷, illetve Kerényi Ferenc tanulmányában.⁴⁸

³⁹ Bona Gábor: *Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara. Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. Miskolc, Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2015. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/>

⁴⁰ Hermann Róbert: *1848-1849. A szabadságharc hadtörténete*. Budapest, Korona Kiadó, 2001.

⁴¹ Aggházy Kamill: *Budavár bevétele 1849-ben I-II*. Budapest, Budapest Történetének Forrásai. Budapest Főváros Levéltára, 2001.

⁴² Hermann Róbert: *Pákozdtól Schwechatig. Az 1848. őszi hadműveletek a Dunántúlon és Alsó-Ausztriában*. Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, 2023.

⁴³ Urbán Aladár: *A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán*, Budapest, Akadémiai, 1973.

Urbán Aladár: *Honvédtoborzás Pest-Budán 1848-ban*, in *Tanulmányok Budapest Múltjából XV.*, Budapest, Akadémiai, 1963. 403-444.

⁴⁴ Seres István: *Karikással a szabadságért. Rózsa Sándor és betyárserege 1848-ban*, Békéscsaba, Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2012.

⁴⁵ Frank Tibor: *Egy emigráns alakváltásai. Zerffi Gusztáv pályaképe, 1820-1892*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985.

⁴⁶ Deák Ágnes: „Zsandáros és policzájós idők”: államrendőrség Magyarországon, 1849-1867.

⁴⁷ Hatvany Így élt Petőfi, Dienes: *Petőfi a szabadságharcban*.

⁴⁸ Kerényi Ferenc: *Petőfi Sándor és Egressy Gábor*. In: *Petőfi és más pest-budai polgárok*. Pest-Budai Petőfi Sándor Emlékház Alapítvány, Budapest, 1994. 22-35.

II.6. Alakulattörténet

Egressy Ákos a szabadságharc kezdetétől a fegyverletételig harcolt, több alakulatban is megfordult, melyeknek szakirodalma is van. A 33. zászlóaljról Kiss Gábor Ferenc írt⁴⁹, A 47. zászlóaljról Hermann Róbert, Bona Gábor és Molnár András közös kiadványa a felhasználható szakirodalom.⁵⁰ Egressy Béni a 14. honvédszászlóaljban szolgált, ennek az alakulatnak a történetéről a Schmall Lajos írt tanulmányában⁵¹, illetve a már említett Urbán Aladár nemzetőrség és hadsereg szervezéséről szóló kötetében olvashatunk.

II.7. Helytörténeti művek

Egressy Gábor szegedi kormánybiztosként természetesen említésre kerül az 1848-1849-es időszakot tárgyaló, a Szeged történetével foglalkozó munkákban.⁵² Ezek értelemszerűen Szeged történetére összpontosítanak, Egressy Gábort csak a várossal kapcsolatos intézkedései tükrében mutatják be, a szegedi levéltári iratokra koncentrálnak. Egressy Béni Komáromban volt a vár feladásáig, részt vett a Komáromi Lapok szerkesztésében, így a vonatkozó helytörténeti munkák is fontosak.⁵³

⁴⁹ Kiss Gábor Ferenc: *A 33. honvédszászlóalj szervezése és felállítása*. In: Katonák, papok, polgárok 1848/49-ben. Tudományos konferencia a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékén, (12), 1999. 33-49.

⁵⁰ Hermann Róbert – Bona Gábor – Molnár András: *A 47. honvédszászlóalj története, 1848-1849*, Zalaegerszeg, Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2020.

⁵¹ Schmall Lajos: *A pesti csatárok*. In: uő.: *Adalékok Budapest székes főváros történetéhez*. Budapest, 1899. II. k. 123-142. o. [14. honvédszászlóalj]

⁵² Reizner János: *Szeged története 1-4.*, Szeged, Szegedi Szabad Királyi Város Közönsége, 1900.

Ruszoly József: *A népképviselői önkormányzat szegedi történetéhez, 1849-1871*, in *Alkotmánytörténeti tanulmányok*. 3., Önkormányzat és hagyomány. – Szeged, JATEPress, 1993, 1–65.

Szántó Imre: *Szeged az 1848/49-es forradalom és a szabadságharc idején Tanulmányok Csongrád Megye történetéből XI.*, Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 1987.

⁵³ Tapolcainé Sáray Szabó Éva: *A komáromi nyomdászat és sajtó 1849-ben*. Komárom Megyei Honismereti Kiskönyvtár 15. Tatabánya, Komárom Megyei Tanács VB. Művelődési osztálya-Hazafias Népfront Honismereti Bizottsága, 1987., Szinnyei József: *Komárom 1848-49-ben. Naplójegyzetek*. Budapest, Aigner Lajos, 1887.

II.8. Életrajzi művek

Egressy Gáborról és Egressy Béniről már született monográfia. A két, talán legismertebb életrajz Egressy Gábor esetén a Rakodczay Pál „*Egressy Gábor és kora*”⁵⁴, két kötetes nagyívű munkája, Egressy Béni kapcsán pedig Bérczessi B. Gyula „*Tollal –lanttal-fegyverrel*”⁵⁵ című kötete. Ezek azonban nem tudományos igényvel készültek. Rakodczay Pál színész, Bérczessi B. Gyula pedig szépíró volt, valószínűleg ebből is adódik, hogy a monográfiákban az 1848-1849-es eseményekről alig olvashatunk: Rakodczay munkája, a kötetenként 600 oldalt, tehát összesen 1200 oldal terjedelmet meghaladó mű 54 fejezetéből 1 foglalkozik a forradalommal és a szabadságharccal (23. fejezet „A hazafi” – 14 oldalon keresztül) egy pedig az emigrációval (24. fejezet „Bujdosásban” – 31 oldal). Bérczessi kisebb terjedelmű művében is hasonló arányokat tapasztalunk: 164 oldal, 10 érdemi fejezettel (a tartalmat és a hivatkozásokat leszámítva), ebből a „*Feltámad a tenger*” című, 4 oldalnyi fejezet, ami Egressy Béni 1848-1849-es szerepvállalását taglalja. Egressy Béni szabadságharcos szerepvállalásáról olvashatunk még pár dolgot a szintén az ő életét bemutató, Szénássy Zoltán által írt munkában⁵⁶, de ez is elsősorban életrajzi, másodsorban helytörténeti munka, nem hadtörténeti igényvel készült.

⁵⁴ Rakodczay Pál: *Egressy Gábor és kora*, 1-2., Budapest, Singer és Wolfner, 1911.

⁵⁵ Bérczessi B. Gyula: *Tollal –lanttal-fegyverrel*, Budapest, Szerzői magánkiadás, 1986.

⁵⁶ Szénássy Zoltán: *A komáromi induló hőse*, Komárno, KT, 2001.

II.9. Résztanulmányok

Egressy Gábor kormánybiztosságával foglalkozott Sándor János⁵⁷, az emigrációból való hazatérése utáni időszakkal Gonda György⁵⁸. A kormánybiztosi rendszer létrejöttével és működésével korábban Szöcs Sebestyén⁵⁹ és Csizmadia Andor⁶⁰, újabban Hermann Róbert⁶¹. Egressy Gábor 1849 tavaszán a borsodi védsereg vezérkapitánya volt, a Szemere Bertalan által megszervezett védseregről általában olvashatunk Hermann Róbert tanulmányában.⁶² Egressy Béni kápolnai csatából való eltűnéséről és annak hadbírósi utóéletéről szintén Hermann Róbert írt⁶³. Egressy Gábor és Kossuth Lajos viszonyának alakulása is fontos az értekezés szempontjából, melyet több tanulmány segítségével tudunk végigkövetni. Az ún. operaháborúban az ellentétes oldalon álltak⁶⁴, ettől függetlenül később, feltehetőleg Egressy „*A rácz lázadás és a magyar ügy*” című röpiratára felfigyelve meghívta magával az alföldi toborzójújára, ahol a korábbi összetűzésnek már semmi nyoma nem volt, Bővebben Urbán Aladár tanulmányában olvashatunk erről.⁶⁵ Korábbi írásaimban foglalkoztam Egressy Béni szabadságharcos szerepvállalásával és Egressy Gábor kormánybiztosi időszakával, illetve a nemzetőrség Pest-Budán történő megszervezésével.⁶⁶

⁵⁷ Sándor János: *Egressy Gábor, a kormánybiztos*, Pannon Tükör, III. évf., 1998/2, 69.

⁵⁸ Gonda György: „...*Egressy Gábor színész és Kossuth kormánybiztosa*” (Egy év eseménytörténete – emigráció után...) *Aetas*, 21. évf. (2006) 4. sz. 115-126.

⁵⁹ Szöcs Sebestyén: *A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban*. Budapest, 1972.

⁶⁰ Csizmadia Andor: *A kormánybiztosi intézmény 1848-1849-ben*. A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Actái. II. kötet. Budapest, 1960. A kormánybiztosi intézmény gyakorlati működésére.

⁶¹ Hermann Róbert: *A kormánybiztosi rendszer 1848-1849-ben*, Hadtörténeti Közlemények, CXI. évf. 1998/1. 28-78.

⁶² Hermann Róbert: *Szemere Bertalan mint a honvédelem szervezője 1849-ben*. In: Ruszoly József szerk.: *Szemere Bertalan és kora*. Borsod-Abaúj-Zempléni Levéltári Évkönyv, Miskolc, 1991. I. k. 275-314.

⁶³ Hermann Róbert: *A köpködős főhadnagy, a lázadó százados, az önkényeskedő nemzetőr főhadnagy és a többiek. Hadbírósi és fegyelmi ügyek a VII. hadtestnél*, 1849 február – április. FONS, Budapest, FONS Alapítvány, 1997/3.

⁶⁴ Kerényi Ferenc: *Az operaháború*, Színháztudományi Szemle 1, Budapest, Magyar Színházi Intézet, 1978, 107–139. illetve Paraizs Júlia: „*Táblabírói jellemű leczkék*” Egressy Gábor és Kossuth Lajos vitája az 1842-es Coriolanus-bemutató tükrében, Irodalomtörténeti Közlemények, CXIX. évf., 2015/1.

⁶⁵ Urbán Aladár: *Kossuth alföldi toborzójúja 1848 őszén*. Kiegészítések új ismereteink alapján. Hadtörténelmi Közlemények, 2002/3. 539-568.

⁶⁶ Keserű Norbert: *Egressy Béni szerepvállalása az 1848-49-es forradalomban és szabadságharcban*, in Lator László Iván (szerk.): *Sorsok és missziók a politikai változások tükrében*, Budapest, L'Harmattan, 2018, 51–65.

Keserű Norbert: *Egressy Gábor kormánybiztossági tevékenysége az 1848-1849-es forradalom és szabadságharcban*, In: KRE-DIT, Újkor-Új Kor? történelemtudományi különszám, 2022.

Keserű Norbert: *Nemzetőrök Pest-Budán*. Budapesti Levéltári Mozaikok 2021/7. szám (régii sorozat 34. szám).

III. Az Egressy-család

A család történetének egyik legfontosabb forrása az Országos Széchényi Könyvtárban, Analekta 1245 jelzeten őrzött dokumentum. Keltezése szerint Egressi Galambosy Sámuel monori református lelkész írta 1838. december 12-én.⁶⁷ Ezt azonban, a jelek szerint, a korábbi szakirodalom nem, vagy legalábbis nem kizárólagosan használta. Úgy tűnik, mind az Egressy Gáborral, mind az Egressy Bénivel foglalkozó szakirodalom Rakodczay Pál nagy terjedelmű, Egressy Gáborról írt monográfiáját vette alapul, melynek rögtön kezdetén olvashatjuk, hogy a család őse, Egeresi István nemesi címet kapott 1639-ben III. Ferdinándtól,⁶⁸ és, hogy az eredeti címeres nemesi levél az „*egri levéltárban*” van, legalábbis Egressy Ákos szerint.⁶⁹ Rakodczay Pál gyakran egyeztetett a mű írásakor Egressy Ákossal (1911-ben jelent meg, Egressy Ákos 1914-ben halt meg, így tehát volt még lehetőségük) amire hivatkozik is. Ugyanakkor Egressy Ákos visszaemlékezéséből tudjuk, hogy nagyon sokszor pontatlanul, valószerűtlenül közli a múlt eseményeit, nem tekinthető a leghitelesebb forrásnak. Ezt a nemesi származást említi Bérczessi B. Gyula az Egressy Béniről szóló monográfiájában, hivatkozva is Rakodczay művére⁷⁰. A két ismert életrajz nyomán pedig érthetően elterjedt a szakirodalomban az Egressy Ákos által állítottak tényként kezelése, valamint Kempelen Béla a *Magyar nemes családok* c. munkája 1912-ben (tehát Rakodczay könyve után egy évvel) megjelenő 3. kötetében⁷¹ szintén hivatkozik az eredeti nemeslevélre. Ugyanakkor az Egressy Ákos által hivatkozott levéltár nem tudta megerősíteni, hogy őriznének ilyet.⁷² Ettől függetlenül, természetesen lehet nemesi eredetű a család. Egyértelműen erre utal a hivatkozott rövid családtörténeti írás is, mely egyébként Egressy Gábor és Egressy Béni édesapjának testvérétől származik, de csak annyit említ a nemesség kérdése kapcsán, hogy a szerző nagybátyja, Egresi Gergely végül „*Kajászó Szt. Péterre ment a' Notarius hivatalra, olly czállal, hogy több és szabadabb ideje légyen Családúnk Nemessége ki keresésére, és többé nem Egresinek, hanem Galambosinak nevezvén magát; de minthogy az Isten idő vártatva is gyermekkel meg nem áldotta, meg tsüggedt szándéka, 's fájdalom! abban maradt a Nemességünk ki keresése.*”⁷³ Az Egerben őrzött, 1639-

⁶⁷ A forrást közzétette és elemezte: Sziklavári Károly: *Az egressy család származástörténeti krónikája* in: Lymbus, *Magyarságtudományi Forrásközlemények*, 2011. 387-388.

⁶⁸ Rakodczay: *Egressy Gábor és kora*, I. 3.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ Bérczessi: *Tollal –lanttal- fegyverrel*, 12.

⁷¹ Kempelen Béla: *Magyar nemes családok, III. kötet*. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kempelen-kempelen-bela-magyar-nemes-csaladok-1/3-kotet-33CD/egressy-51F2/?list=eyJmaWx0ZXJzJjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTlIfS2VtcGVsZW5fMSJdfSwgInF1ZXJ5IjogImVncmVzc3kifQ>

⁷² Legalábbis 2010-ben, Sziklavári: *Az egressy család származástörténeti krónikája*, 389.

⁷³ közli: Sziklavári: *Az egressy család származástörténeti krónikája*, 392.

ben kelt oklevélről tehát nincs tudomása, azt ugyanis bizonyosan beleírta volna a rövid szövegébe, különösen, hogy érintette a nemesség kérdését. A hivatkozott forrás egyébként apai ágon 1618-ig, egy, a Dunántúlon (a forrás szerint 120 évig) élő Jób nevű felmenőig megy vissza, akinek az unokája János néven Somogyjádón élt, vargaként. Két gyermeke Mózes (a szerző édesapja) és Gergely voltak, kikkel az özvegy anyjuk Somogyegresre költözött, ahol is apja felvette az Egresi előnevet és Sárospatakra érkezett tanulni, ahonnan aztán lelkészként az észak-keleti régióban több helyen is előfordult. Ezt a hivatást folytatta a szerző is, kinek öccse, Pál, Gábor és Béni édesapja szintén református lelkész volt, de Pál azonos nevű, legidősebb fia, tehát Gábor és Béni bátyja is ezt a hivatást követte.

A család ezen generációjáról már sokat olvashatunk a szakirodalomban⁷⁴, így ezt csak nagyon röviden foglalom össze: Egresi Galambos Pál Sárospatakon végezte a teológiát, rövid ideig Miskolcon tanított segédtanárként a református gimnáziumban, majd Jénában tanult tovább, de Bécsben is járt onnan hazajöve. A családi legendárium szerint kiváló hangja volt és remekül játszott a zongorán is, zenei tehetségét elsősorban Béni, és Gábor kisebbik fia, Árpád örökölte – előbbi tény magáért beszél, utóbbiról szintén a családi legendárium és Árpád környezete számolt be. Hazatérve Észak-kelet Magyarország településein működött rövidebb-hosszabb ideig lelkészként. (Rima)Jánosi, Putnok, (Sajó)Lászlófalva, Sajókazinc (a mai Kazincbarcika). Sajókazincon Csorba Zoltán munkája⁷⁵ szerint a helyi földbirtokos felesége „*belehabarodott a daliás lelkészbe*”, aki viszont nyíltan visszautasította a hölgy rajongását. A pórul járt feleség bosszúhadjáratot indított a lelkész ellen és befolyásának köszönhetően végül áthelyezték Sajókápolnára, majd utolsó állomásként Disznóshorvára, a mai Izsófalvára.⁷⁶ Putnokon házasodott a korán árvaságra jutó Juhász Juliannával és született első gyermekük, Pál, aki, ahogy már említettem, követte apját és szintén református lelkész lett Sajószentpéteren. Itt hunyt el 1846-ban, gyermektelenül. Gáborról és Béniről később bővebben szót ejtek, Imre, a negyedik fiú Noszvajban, majd Pesten élt, mérnök lett. Eszter, későbbi nevén Török Sámuelné élt a legtovább, Szántón halt meg 1869-ben. A legkisebb testvér, Frigyes, 15 évesen hunyt el. Az utókor egyértelműen a két tárgyalt testvérről, Egressy Gáborról és Egressy Béniről tud a legtöbbet.

⁷⁴ Elsősorban Rakodczay Pál és Bérczessi B. Gyula adatait közlöm.

⁷⁵ Csorba Zoltán: *Egressy Béni*, Miskolc, Borsod-Abaúj-Megyei II. Rákóczi Ferenc Könyvtár, 1974.

⁷⁶ Bérczessi: *Tollal –lanttal- fegyverrel*, 13-16., Rakodczay: *Egressy Gábor és kora*, I. 3-8.

IV. Egressy Gábor

Egressy Gábor 1808. november 3-án született Sajólászlófalván, a mai Borsod-Abaúj-Zemplén megye területén, édesapja ekkor itt volt lelkész. A család nem sokat töltött a településen, 1809-ben elköltöztek Sajókazincra, majd onnan a már ismertetett okok miatt, 1816-ban Sajókápolnára, 1826-ban pedig Disznóshorvára. Gábor 1816-1826 közt a miskolci református gimnáziumba járt. Rakodczay Pál adatai alapján átlagosan jó tanuló volt, mind tantárgyi tudását, mind magatartását tekintve. Miskolcon lakott, ott, ahol a családja éppen segíteni tudta, illetve saját maga is próbált pénzt keresni „házi tanítóskodással”, temetésekén énekléssel.⁷⁷ A rajzolásban korán kiváló tehetséggel bírt, de a gimnázium idején már egyértelműen tudta, hogy színész szeretne lenni. Visszaemlékezései szerint a végső lökést egy szabadelvű prédikációi miatt hivatásától eltiltott lekipásztor adta, aki a gondolat szabadságáról és az 1789-es francia forradalom eszméiről beszélt nekik a gimnáziumban.⁷⁸ Színészi ambíciót szülei nem támogatták, apja kétszer is hazavitte a 18 évesen elszőkött, színésznek álló fiát.⁷⁹ Első fellépése 1826-ban volt Rozsnyón, innen folyamatosan felfelé ívelt a pályafutása. Két évvel később a kassai színtársulat tagja, annak kettéválásakor (1833) a budai Várszínházba szerződő felével tart.⁸⁰ 1837-es megnyílásától a Pesti Magyar Színház (a későbbi Nemzeti Színház) oszlopos tagja. Karrierje mellett magánélete is révbe ért, feleségül vette színészkollégájának, Szentpétery Zsigmondnak testvérhúgát, Szentpétery Zsuzsannát, aki maga is színésznő volt. Három gyermekük született. Ákos 1832-ben, Etelka 1835-ben, Árpád, 1836-ban.

Ákosról a későbbiekben bőven lesz szó. Egressy Galambos Etelka 1835-ben született Budán. Ő az, akihez Petőfi Sándor 1847-ben Egressy Etelka címmel verset írt. Lánynevelő intézetben tanult, 1850-1851 között édesanyjával és öccsével édesapja után utaztak az emigrációba. 1853-ban házasodott először, de a férj (László József) hűtlensége miatt a házasság rövid életűnek bizonyult. Ezt követően gyakran kísérte el édesapját vidéki fellépéseire. Második férje Telepy Károly festőművész volt, hét gyermekük született, ebből hat nevét ismerjük.⁸¹ Családja és a családi kapcsolatok révén kiterjedt levelezést folytatott, közgyűjteményben őrzött kéziratok hagyatéka jelentős.

⁷⁷ Rakodczay: *Egressy Gábor és kora*, I. 10.

⁷⁸ Radnóti Klára: *Egressy Gábor (1808-1866)*. In: *A márciusi ifjak nemzedéke. „Nem küzdünk mi sem dicsőség, sem díjért”*, Körmöczi Katalin (szerk.). Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 2000. 185.

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Radnóti Klára: *Egressy Gábor*, 186.

⁸¹ Szalisznyó: *Írjátok mi tollatokra jön*, 17.

Egressy Galambos Árpád 1836-ban született Budán, kicsapongó életmódja miatt a család „fekete báránya” volt.⁸² A család többi tagjához képest csekély az írásos hagyatéka, életéről jóval kevesebbet tudunk. Ákoshoz hasonlóan szintén a miskolci református gimnáziumban tanult, majd a forradalom kitörésekor édesapja a szegedi katonai nevelőintézetbe küldte. Itt azonban szuronyvívás közben egyik szeme megsérült és az intézetből emiatt távoznia kellett. Ezt követően apja emigrációból való hazatéréséig édesanyjával és nővérével volt. Apja hazatérését követően magán nevelőintézetbe került, de hamar otthagya. Édesapja az óbudai hajógyárba küldte dolgozni, annak reményében, hogy tengerész lesz, végül azonban ő is a színészet mellett kötött ki. Pályafutása során apja és bátyja sikereit nem közelítette meg, de számos vidéki társulatban játszott kisebb szerepekben, illetve 1866-tól a Nemzeti Színház tagja. Ő is ott volt azon az előadáson, mely során apja összeesett és pár órával később meghalt. Apját nem sokkal élte túl, 1869. január 30-án a tüdővész áldozata lett. Zoltán nevű gyermeke szintén tüdővészben halt meg, 1868 januárjában, három hónapos korában.

Petőfi Sándor életrajzában és életművében is sokszor találkozunk Egressy Gábor nevével. Kapcsolatukat kezdetben az egyoldalú rajongás jellemezte, onnantól, hogy Petőfi, feltehetőleg 1835-ben, 12 éves korában először láthatta a budai Várszínház színpadán akkor először fellépő Egressy Gábort.⁸³ Barátságuk az 1840-es évek közepén kezdődhetett, amikor már Egressy Gábor is felfigyelt Petőfire, dokumentált kezdete a Nemzeti Színház 1844. augusztus 7-i Macbeth előadása és az Egressy Gáborhoz című Petőfi-vers jelenti,⁸⁴ innentől pedig jól dokumentált a szakirodalomban.⁸⁵

Összekötötte őket a forradalmi lelkesedés is, Egressy Gábor fontos alakja 1848 tavaszának. Mára már többé-kevésbé sikerült a köztudatból kigyomlálni azt a tévhitet, miszerint Petőfi elszavalta volna a Nemzeti dalt a Múzeum lépcsőjén. Azon túl, hogy ennek semmi írásos nyoma nincs a '48-as visszaemlékezésekben, éppen azt olvashatjuk, hogy amikor szavalták is a „*Talpra magyart*”, azt leginkább Egressy Gábor tette meg, mint közismert színész, legalábbis március 15-én este, a Nemzeti Színházban biztosan. Érdekesség még, hogy Petőfi Sándorról az egyetlen fennmaradt „hiteles” ábrázolásunk, az ún. Petőfi-dagerrotípija is a köztudatban elterjedtek szerint Egressy Gábor által készült. Egressy ugyanis lelkes amatőrként fotókat készített, de Szanyiszló Lilla egy újabb tanulmánya komoly érvek alapján figyelmeztet arra, hogy valójában ennek az adatnak egyetlen forrása Egressy Ákos, így tehát érdemes

⁸² Uo.

⁸³ Kerényi: *Petőfi Sándor és Egressy Gábor*. 22.

⁸⁴ Kerényi: *Petőfi Sándor és Egressy Gábor*. 26.

⁸⁵ Uo.

fenntartásokkal kezelni.⁸⁶ Petőfi Sándor mellett barátja volt Vörösmarty Mihálynak is. 1838-tól a Sebestyén téren lévő Csiga vendéglőbe jártak Vörösmarty és a színház prominens tagjai, ebből alakult ki a későbbi ún. Csiga-kör, a reformellenzék egyik legfontosabb bástyája.⁸⁷ Barátságot ápolt Kazinczy Gáborral, Kazinczy Ferenc unokaöccsével, aki körül szintén kialakult egy haladó szellemű kör, egy radikális, fiatal író-politikus társaság.⁸⁸ Lányának, Etelkának keresztapja Fáy András, a „nemzet mindenese” volt, illetve Gáboron keresztül öccse, Egressy Béni is megismerte Petőfit, több versét is megzenésítette.

A mozgókép rögzítése előtti korszak színészeinek teljesítményét a kritikákon, visszaemlékezéseken túl legjobban az eljátszott szerepek minőségével és mennyiségével tudjuk szemléltetni, Egressy Gábor pályafutásának adatai magukért beszélnek. Rakodczay Pál gyűjtése alapján 358 szerepben lépett fel 1361-szer.⁸⁹ Ez is óriási szám, de Rakodczay a közlésénél nem győz szabadkozni, miszerint ennél bizonyosan több volt, hiszen csak azokat vette alapul, ahol teljesen biztosan szerepelt Egressy neve az előadás mellett, ez a Shakespeare darabok esetében (ami 162 előadást jelent) pl. csak a Nemzeti Színház kimutatásából van, pedig bizonyosan játszott máshol is. Közlése szerint Egressy egy interjúban 1862-ben 2500 előadásra becsülte addigi fellépései számát.⁹⁰ Híresebb szerepei, a teljesség igénye nélkül: a Bánk bánban játszotta a címszereplőt és Petúr bánt is sok alkalommal, de egyszer-egyszer II. Endrét és Ottót is. Shakespeare darabjaiban volt címszereplője a Hamletnek, a Lear királynak, Macbethnek, Othellonak, III. Richárdnak, de játszotta Mercutiot a Romeo és Júliában, Oberont a Szentivánéji álomban, Gratianot A velencei kalmárban, joggal nevezhetjük tehát a hazai Shakespeare-színház úttörőjének. Számtalan, mára feledésbe merült színdarab olvasható még a felsorolásban, de felbukkan a listán Vörösmarty Mihály: Árpád ébredése című műve, Katona József drámafordításai (pl. Jolántha, Jeruzsálem királynéja), Szigligeti Ede darabjai (pl. Zách unokái) is.⁹¹ A végzet is a színpadon érte. 1866. július 30-án előadás közben agyvérzés érte, összeesett, és már nem tért haza, pár órán belül elhunyt.⁹²

⁸⁶ Szalisznyó Lilla: *A Petőfi -daggerrotípa és az Egressy család: a szakirodalmi hagyomány és a források*, Irodalomismeret 2018/4. 35-61.

⁸⁷ Radnóti Klára: *Egressy Gábor*, 190.

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ Rakodczay: *Egressy Gábor és kora*, II. 37.

⁹⁰ Uo.

⁹¹ A színdarabok felsorolása: Rakodczay: *Egressy Gábor és kora*, II. 548-576.

⁹² Rakodczay: *Egressy Gábor és kora*, II. 510-511.

IV.1. 1848 tavaszán

Ahogy említettem, Egressy Gábor, már a forradalom kezdetén részt vett a pesti eseményekben. Március 15-én, az események hatására az eredetileg tervezett „*Két anya gyermeke*” című színmű helyett a Bánk bán került este műsorra a Nemzeti Színházban. A szereplők ugyanazok maradtak, akik a tervezett darabban szerepeltek volna. Így lett Egressy Gáborból Petúr bán, Egressy Béniből pedig az udvaronc. Mikor az előadásra betódult a Stancsics/Táncsics Mihályt kiszabadító tömeg, mindenki a volt államfogyó színpadra jövetelét várta, aki azonban fáradtságára hivatkozva, ezt nem vállalta. Ezt a feszültséget oldotta fel Egressy Gábor azzal, hogy „*végre kérdést tőn: kívánják-e a darabot folytattatni, vagy e' helyett Petőfi költeményének elszavalását ' (...) s Hunyadi László jelesb áriáit akarják hallani. (...) És hallottuk az esküt Egressy Gábortól, ezek ajkiról visszahangozva.*”⁹³ Erről a híres jelenetről az Egressy Gáborról szóló monográfia szerzője, Rakodczay Pál is megemlékezik: „*De a második felvonásban a közönség egyszer csak félbeszakítá a darabot és a Talpra magyar !-t követelte Egressytől. Hirtelen fekete magyarba öltözött, kardot kötött és így szavalta el a költeményt, melyet, azt sem tudjuk, mikor tanulhatott meg.*”⁹⁴ Március 15. eseményeiről megjelenik egy hosszabb beszámoló is Egressy Gábortól az Életképek hasábjain, 1848. március 26-án, *Képek a' pesti forradalomból martius 15-kén* címmel.⁹⁵ A beszámoló szerint, ahogy tudtára jutott a szerveződés, egyből indult és az egyetemeknél érte utol az összegyűlt tömeget. Említést tesz arról, hogy Petőfi „*elüvölti nemzeti dalát*” (valószínűleg a mai Egyetem téri elszavalására gondol itt Egressy). Amíg a „*Landerer nyomdájában*” nyomtatták a 12 pontot, addig az esőben összegyűlt népnek Vasvári Pál, Degré Alajos, Irányi Dániel, Jókai Mór, Petőfi, „*egy izraelita orvos*” és ő maga, tehát Egressy Gábor intéztek beszédet a tömeg felé. Nagyjából ugyanez a névsor (Petőfi, Jókai, Vasvári, Degré, Irinyi és Egressy) voltak a városházára érkezett küldöttség tagjai is. Említést tesz az esti Bánk bán előadásról és a Nemzeti dal elszavalásáról is, valamint hitet tesz az áprilisi törvények és általában a forradalom követeléseivel. Lelkesedése megmaradt, nemzetőr lett, mégpedig a pesti (Pest megyei) V. nemzetőrzászlóalj 5. századában, ahol főhadnagy volt 1848. november 15-ig.⁹⁶ Megjelenésében is közvetítette forradalmi hangulatát, Rakodczay Pál szerint „*bajuszt, szakállt növesztett (...) balkarját nemzeti színű szalag övezte s mellére hasonló színű gyönggyel hímzett korona nélküli magyar címert*

⁹³ *Pesti Hírlap*, 1848/1054. sz. 224.

⁹⁴ Rakodczay Pál: *Egressy Gábor és kora*, I. 414.

⁹⁵ *Életképek*, 1848/14. sz. 404-410.

⁹⁶ Czaga Viktória - Jancsó Éva: *Pest-Budai nemzetőrök 1848-1849. Dokumentumok a Fővárosi Nemzetőrség történetéhez - Budapest Történetének Forrásai*, Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2001, 351.

tűzött”.⁹⁷ A Pest Városi Közbátorsági Választmány tagja is volt, az *Életképek* március 19-i száma⁹⁸ említi őt az ismertebb tagok közt – a választmányban társai voltak, többek közt Petőfi Sándor, Jókai Mór, Rottenbiller Lipót. Beválasztották a Pest Megyei Közbátorsági Választmányba is, amelynek március 28-i ülésén egyenesen azt javasolta, hogy a középponti választmány a vidéki választmányok küldötteinek bevonásával alakuljon át nemzeti konventté, de e lépés megtételét a jelenlévők többsége ekkor még idő előttinek tartotta.⁹⁹

⁹⁷ Rakodczay Pál: *Egressy Gábor és kora*, I, 414.

⁹⁸ *Életképek*, 1848/12. sz. 383.

⁹⁹ Spira György: *A vezérmegye forradalmi választmánya 1848 tavaszán*. Századok, 98. (1964) 4. szám. 723.; Spira György: A pestiek Petőfi és Haynau között. Enciklopédia, Budapest, 1998. 71-72.

IV.2. Egressy Gábor, a forradalmi publicista

Nemcsak megjelenésében, hanem közéleti tevékenységében is teljes mellszélességgel kiállt a forradalom mellett. Már a március 26-án a március 15-i eseményekről az *Életképek*be írt beszámolója végén is felháborodásának adott hangot amiatt, hogy a főváros által az országgyűléshez küldött küldöttséget Kossuth valósággal kioktatta.

„Hát lehet így beszélni egy forradalommal szemközt, mellynek tényezője közvetlenül csak 160,000 ember ugyan, de közvetőleg milliionok, 'smelly forradalomhoz naponként, óránként, városok és kerületek csatlakoznak, távolról és közletről. Kérdem én, van a' mi forradalmunk programmjának 12 pontja között egyetlen betű, melly nem a' kiváltságtalan nép millióinak szívvérével lett volna megírva? – Ha ezt a' magyar nép megtagadja, ám legyen a' fővárosi forradalom neve bitor, midőn kívánatainak jogczimeül a' nemzet nevét arrogálja; de hogyha e' kívánatokban, közvetőleg, 15 milliónyi nép nyilatkozik, — talán néhány ezer kiváltságos hiján, — akkor e' nép csakugyan úr, nemcsak minden egyes tekintélyek, nemcsak azon apostolok fölött, kik az ő nevében prédikálnak, de igenis parancsoló ura és bírója magának a' törvényhozásnak is.”¹⁰⁰

A *Marczius Tizenötödike* (radikális) folyóiratban több cikke is megjelent 1848 áprilisában, Egressi/Egresi Gábor aláírásokkal.¹⁰¹ A Nemzeti Színházban is tetten érhető, a demokratizálási folyamat következményeként egyszerűsödött a nevek helyesírása, az y-ok helyett i betűk kerültek a nevek végére, úgy, mint a színház belső működésében, úgy, mint a címlapokon egyaránt.¹⁰²

Az 1848. április 7-én megjelent cikkében¹⁰³ két fő kérdést taglalt: az egyik, hogy a sajtónak és a politikai vezetésnek jelenlegi fő feladata, hogy a vidéki lakossággal is megismertessék a forradalom vívmányait, mert, ahogy írja, *„A föld népe vidékeinken, nem hogy fel volna világosítva nemzet polgári új állapota, helyzete, s jogviszonyai felől, hanem ámitattik, értelme tévutakra vezetettik, bujtogatattik.”* Emellett *„A nép sem az úrbéri viszonyok megszüntetéséről, sem a közös teherviselésről, sem a nemzetőrség eszméjéről nincs kellőleg informálva”*. Szerinte olyan hírek terjednek, hogy a vidék lakosságának 30 évnyi katonai

¹⁰⁰ *Életképek*, 1848/14. sz. 408.

¹⁰¹ *Marczius Tizenötödike* 1848/20. sz. 1848/21. sz. 1848/23. sz.

¹⁰² *Dokumentumok a Nemzeti Színház belső életének első évtizedéből: Bajza József szín-igazgatói működése*, kiad. Szalisznyó Lilla, Budapest, Ráció, 2021. 249, 251-252.

¹⁰³ *Marczius Tizenötödike* 1848/20. sz.

szolgálatot kell teljesítenie az úrbéri viszonyok megszüntetéséért cserébe, máshol pedig azt gondolják, hogy a változásokat a király vitte véghez a nemességgel szemben, hisz utóbbiak neki mindig is ellensége volt. A másik fő veszély szerinte Oroszország, mint az abszolutizmus utolsó képviselője. Mindenki csatlakozzon a nemzetörséghez minél hamarabb, írja, „*mert az ördög az orosz ide hozhatja, előbb, mint gondolnók.*” Talán kevesen gondolták akkor még, hogy Egressy Gábor „jóslata” alig több mint egy év múlva valóra válik és a cári hadsereg megindul a magyar szabadságharc leverésére.

Egy nappal később, április 8-án, az 1848. évi, a színházakról szóló XXXI. törvénycikkről értekezett¹⁰⁴, mellyel a cikk szerint az előző napi városi közgyűlésen foglalkozott. A Pesti Hírlap szerint a város tanácstermében tartott, említett közgyűlés március 22-én volt. Egressy Gábor valóban felszólalt az ügyben, olyan nevek mellett, mint Irinyi József, Pulszky Ferenc, Irányi Dániel, Petőfi Sándor, Vasvári Pál¹⁰⁵. A törvénycikk három érdemi pontja kimondja, hogy színházakat az illetékes törvényhatóság engedélye nélkül nem lehet nyitni, a darabok előadása előtt cenzúra ezután nem szükséges, ugyanakkor színpadi előadás csak az illetékes törvényhatóság engedélyével történhet; az utolsó két paragrafus a büntetési tételeket ismerteti. Egressy írását az utóbbi pont kritizálásával, magyarázatával kezdi „*mellyet ez az országgyűlés, vagy micsoda rögtönzött*”. Tényként közli, hogy ennek apropója egy, a zsidókat „*satyrizáló*” darab, amit a helyi német színházigazgató a városi hatóság elé terjesztett véleményezésre és a közgyűlés „*szabadelvű (?)*” tagjai be akartak tiltani, az összetűzések elkerülése miatt, mondván, „*a zsidóság ellen most is ingerültség van*”. Egressy érvelése szerint ez a logika semmiképpen sem állja meg a helyét. Egyrészt az összetűzésektől tartani nem kell, hiszen éppen a többség kritizálja a kisebbséget, ha esetleg fordítva lenne, elképzelhetőnek tartaná, de a fontosabb érve az, hogy még „*emberszeretből*” (ti: a zsidó lakosság védelmében) sem lehet feláldozni a sajtószabadságot. Szerinte, ha valakin, jelen esetben a zsidóságon van megróni való, akkor ezt megakadályozni erkölcstelenség, amennyiben meg nincs, akkor a sértett fél egyrészt úgyszólván törvényes elégtételt fog venni, másrészt a közvélemény, a „*nép igazságérzete*” bosszút fog állni rajta. A cikk másik mondandója még szakmaibb, kevésbé kötődik a forradalom eseményeihez, Egressy többektől hallotta a „*komédiás*” gúnynevet a téma tárgyalásakor és a cikk második felében mestersége védelmére kel.

Az április 11-én megjelent, de április 10-re datált cikkének apropója egy irodalmi ajánlás– Magos Ernő¹⁰⁶ őt kérte fel, hogy ismertesse a lap hasábjain az általa készített, de még

¹⁰⁴ Marcius Tizenötödike 1848/21. sz.

¹⁰⁵ Pesti Hírlap, 1848./8. sz. 252.

¹⁰⁶ Magos (született: Grosz) Ernő (?-1855), ügyvéd, költő, író, lapszerkesztő.

a megjelenésre váró magyar fordítást „*Herve h. Gy¹⁰⁷ politicai költeményeiből*”. Az ajánlás egy sor közéleti kérdést is feszeget. Feltehetőleg a tény, hogy egy ilyen témájú irodalmi alkotás megjelenhet, lelkesíti fel Egressyt, és hosszan taglalja, mennyire jó irányba változnak majd irodalmunk és általában „*szellemi kincseink*” a cenzúra eltörlésével, ugyanis eddig „*őszinte gondolatink s érzelmeink statusfogyok valának, mik megszabadítandók, mielőtt elsikkasztanának*.”¹⁰⁸ Gondolatmenetét folytatva szükségesnek tartja, hogy a korábban a cenzúra által betiltott művek, írások is kerüljenek napvilágra, sőt, „*a bécsi magyar cancellaria titkos és nyilvános levéltára is hiány nélkül Pestre szállitassék*”.¹⁰⁹ Szót ejt arról is, hogy a reakció megpróbálja ugyan az ifjúságot és a polgárságot egymás ellen fordítani, de ezt nem hagyhatjuk. „*Hát az rendén van-e, hogy a magyar katonaság még folyvást Olaszhon felé szállitattik?*”¹¹⁰, teszi fel a szónoki/költői kérdést a cikk második felében, majd hosszan taglalja, hogy ez miért elfogadhatatlan.

Az április 22-én megjelent cikkének témája, hogy a „*tegnapelőtti nemtelen demonstratiokat a sajtó érdemük szerint meg nem torolta*.”¹¹¹ Itt nyilván az 1848. április 19-én lezajlott (pesti) zsidóellenes megmozdulásra gondol, melyet, Egressy Gábor szerint, (még) nem ítelt el kellőképpen a sajtó. A megmozdulás célja a zsidóság jogegyenlőségből való kizárása volt, de a pesti tüntetésen az is megfogalmazódott, hogy ne lehessenek nemzetörök, sőt, az országból is üzzék ki őket. „*Az illy semmirevaló tényeket meg kell bélyegezni*”, illetve a „*tegnapelőttiféle dúlongások megbecstelenítik forradalmunkat*.”¹¹² Egressy szerint az egész tüntetés „*a bukott rendszer kísérlete*”, ami „*fölhasználja az osztályok legalsóbb tagjainak egymás elleni gyűlöletét*”, majd „*ha sikerülne neki a felekezeteket összeveszíteni s véres polgárháborúba keverni: akkor könnyű szerrel ismét a nemzet nyakára ülhetendene*.”¹¹³ Véleménye szerint az ilyen tüntetéshez csak olyanok csatlakoznak, „*kik elég buták vagy semmire valók magokat megvesztegettetni, s a bukott rendszer vak eszközei gyanánt használtatni; — részint pedig rablók és tolvajok, kiknek martius 16-ika óta, midőn a nemzetőrség létesült, semmi keresetük nem lévén, alkalmat keresnek a zavarban fosztogatni*.”¹¹⁴ Az semmiképpen sem lehet a megoldás, hogy a „*gyűlési*” szabadságot korlátozzák, szerinte a megfelelő intézkedés, ha a fő hangadóknak ad „*pár elrettentő példát*”: büntesse meg a nép előtt

¹⁰⁷ Georg Herwegh (1817-1875), német költő és forradalmár.

¹⁰⁸ *Marczius Tizenötödike*, 1848/33. sz. 93.

¹⁰⁹ Uo.

¹¹⁰ Uo.

¹¹¹ *Marczius Tizenötödike*, 1848/23. sz. 132.

¹¹² Uo.

¹¹³ Uo.

¹¹⁴ Uo.

vagy őket küldje „olaszhonba” „hazánkfiai” helyett, különben az ország más részein is megpróbálják majd a lakosságot egymás ellen fordítani.

1848 nyarán a politikai-közéleti cikkek után Egressy Gábor a harcmezőn is tenni akar a magyar szabadság ügyéért, mégpedig a Délvidéken. Először július elején kíséri le fiát, Ákost az óbecsei táborba (a szerb mozgalom elleni védekezés egyik központja, Szolnokig vonattal, onnan gőzössel utazik tovább), majd a színházi ügyei miatt még vissza kell térnie Pestre. Bár csak augusztus 1-től kapna szabadságot, július 23-án Erdélyi Jánosnak, a Nemzeti Színház igazgatójának írt levelében korábbi indulásáról ír, mivel „*fiamtól a táborból ma kaptam levelet, melly személyes lemenetelt szükségli. Szabadságomat különben is a ráczoknálí véres vendégszereplésre akartam használni, anyival inkább örvendek tehát hogy több féle okaim vannak korábban oda indulni.*”¹¹⁵ 1848. július 26-án tehát ismét leutazik a Tiszán, ami olvasható a családi levelezésében is,¹¹⁶ illetve Ákos visszaemlékezéseiben is.¹¹⁷ Ekkor bosszankodva ugyan, de el kellett töltenie két napot Szegeden, ugyanis hajó csak külön parancsra indulhatott az óbecsei táborba (Szegedtől nagyjából 90 folyamkilométer a Tiszán), amely parancs csak két nap elteltével érkezett meg. Óbecsén remélte, hogy személyesen is részt vehet a harcokban. „*Petőfi Sándor barátom, el levén irántam kissé fogulva, azt mondja, hogy én a' csatatéren csak egy ember vagyok, otthon pedig, hivatásomnál fogva több mint egy. Ezt én nem tudom: csak annyit tudok, hogy én otthon, a' hazának e' perceiben, igen haszonvehetetlennek éreztem magamat*” – írja feleségének még július 26-án. „*Fiam mellett fogok harcolni; 's ha már eddig elesett volna: meg fogom őt boszulni. – Szabadság időm hat hétig tart. Ezt hasznosabban nem tölthetem. Vendégszerepet fogok játszani a' véres drámában mellyet a magyar nemzet e pillanatban ad a' világnak 's az utókornak.*”¹¹⁸ Július 29-én este érkezett Óbecsére, fia, Ákos, a parton lévő tömegben várta és remélte édesapját érkezőt. A találkozás után rövidesen fia századához csatlakozva letáboroztak. Már július 31-én, két nap eltöltése után azt írja feleségének, egészen mást hall a táborban a földvári csatáról¹¹⁹, mint amit a hivatalos tudósításokban olvasott: „*A' földvári csatát egészen másképen adják elő itt harcosaink mint a' Bechtold tudósításában közölve volt, hol olly német nevek vannak megdicsérve, kik a' csatában részt sem vettek hanem gyáván félrevonultak. (...) Vagy árulás, vagy gyávaság, vagy a' legvastagabb tudatlanság rendezi itteni ügyeinket*”.¹²⁰ Ebben a levelében még augusztus 7-ét

¹¹⁵ T. Erdélyi Ilona (szerk.): *Erdélyi János levelezése I. kötet*, A magyar irodalomtörténet forrásai 2. Akadémiai, Budapest, 1960. 324.

¹¹⁶ Szalisznyó: *Írjátok mi tollatokra jön*, 59.

¹¹⁷ Egressy: *Emlékeim az 1848-49-dik évi szabadságharc idejéből*, 12-13.

¹¹⁸ Szalisznyó: *Írjátok mi tollatokra jön*, 59.

¹¹⁹ 1848. július 14-15, illetve 15-16-ra virradó éjszaka.

¹²⁰ Szalisznyó: *Írjátok mi tollatokra jön*, 63.

vagy 8-át írja, mint lehetséges dátumokat Szenttamás ostromára. A katonai vezetés Szenttamás ostromába augusztus elején végül nem kezdett bele, a második ostromban (augusztus 19.) pedig nem vettek részt az óbecsei tábor katonái. A harmadik ostromot, mivel arra végül csak szeptember 21-én került sor, már nem tudta megvárni. A köztes időszakban írt levelei viszont publicisztikai értékűek, ezt jelzi, hogy felesége, Szentpétery Zuzsanna, augusztus 7-én írt válaszlevelében¹²¹ említi, „az első leveled petőfi is akarta hogy oda adjam az Élet képekbe”, illetve „a tegnapi leveled házról házra hordják mert a becsülletes rész ugy várta mit fogsz írni mint a messiást”.¹²² Egressy Gábor másnap írt válaszlevelében „megadja” az engedélyt a közléshez („Miért nem közlitek leveleimből azon részeket, mellyek újságba valók.”)¹²³. Sőt, említi, hogy „Petőfinek is irtam a’ napokban”. Ez valószínűleg az Életképekben 1848. augusztus 13-án közölt, Petőfi Sándornak címzett („Barátom Sándor!”) levele lehet,¹²⁴ aki ekkor a lap társszerkesztője volt. Írását „Ó-Becsén”, 1848. augusztus 2-án keltezi, és a közelgő, augusztus 5-re tervezett Szenttamás ostromának biztos tudatában kezdi mondandóját, jelezve, hogy „Midőn e’ sorokat olvasod, már vagy győztünk, vagy a’ sz.-tamási sánczok alatt fogom élvezni az örök nyugalom első perczeit”.¹²⁵ Az ostrom tervezete után személyes élményeiről, tapasztalatairól is beszámol, hasonlóan, mint feleségének írt leveleiben. Szót ejt a tábori élet viszontagságairól (*Fiam százada volt egyike az előőrségre kirendelt csapatoknak. Én, látván a’ nyugatról közelgő fergeteget egy komisztikaköpennyel láttam el magamat. De 10 órától éjfélutánig dühöngvén a’ vihar, sűrű menykőcsattogások között, egész derékig általáztam. E’ regényesen sanyarú éjszakához hasonló nyomorúság nem lévén már nekem szokatlan, kétóráig jóizan alvám így lucskosan, álmodván csatákról és győzelemről.*), a tábor közhangulatáról (*Elbámulok azon tapasztaláson hogy lángoló honfi kebel és ifjuság milly sanyaruságot képes kiállani, egyfolytában. Méltán nyugszik e rajtok e’ vésteljes perczekben a’ haza vég reménye; mert ők megfogják menteni a’ hont, minden árulások, minden ármányok daczára.*), a szerbek kegyetlen tetteiről (*E’ szerint csupán a’ szekér esett birtokukba 4 sárkány lóval, mert ilyeneken szoktak rabolni járni. A’ szekérben egy zsákot találtak. Kifordítják tartalmát, és két magyar fő fordul ki belőle! A’ szállásra mentek, ’s ott találna kegy embert, kinek feje szinte le volt vágva, csak egy kis bőrön tartózkodott. És bent a’ házban találnak egy negyedik embert, vállán és tomporán keresztül löve).*¹²⁶ Levelét a következővel zárja: „A’ hetvenkedő pesti legényeknek

¹²¹ Szalisznyó: *Írjátok mi tollatokra jön*, 64-65.

¹²² Uo.

¹²³ Szalisznyó: *Írjátok mi tollatokra jön*, 67.

¹²⁴ *Életképek*, 1848/7. sz. 222-223.

¹²⁵ Uo.

¹²⁶ Uo.

pedig, — kiknek méltóságukon alul van a' rácz ellen harczolni, mert haramia, — azt üzenem, hogy nem az a' kérdés, kivel, hanem hogy miért harczolunk. Isten veled!” Az imént idézett, augusztus 8-án feleségének írt levelében már pesszimistább: „Sanyaru élet ez itt a' táborban. Éjelenként alig alhatom három, — legfeljebb négy órát hanem azért egészséges vagyok. De a' várakozást már rettenetesen meguntam, és ha sokáig halogatják a' Szent tamási csatát, — kitelvén szabadságidőm, — szégyen szemre haza kell mennem a' nélkül hogy egy valamit való csatában lettem volna, 's majd azt mondják hogy az ütközet elöl jöttem el.”¹²⁷ Augusztus 14-én azt írja, „már látom hogy hiában töltöm itt alatt egész szabadságom idejét, egy egész hónapot, a' harczvágy és sükeretlen várakozás kínai és unalmi között.”¹²⁸ Mivel levelét több napon át írja, a végén megjegyzi, talán mégis harcolni fog, ugyanis augusztus 19-én egy nagyszabású támadás indul az „ellenséges táborok” ellen, az ő zászlóaljuk pedig (a tervek szerint) „Földvárt fogja ostromolni”. Szenttamás ellen valóban megindult a második ostrom augusztus 19-én, de az Egressy Gábort és Ákost magába foglaló zászlóalj csak segédhaderőként vett volna részt a (Bács)Földvár ellen indított támadásban, amennyiben a Szenttamást már sikeresen elfoglalt és az onnan csatlakozó magyar haderő segíteni tudja őket.¹²⁹ Ez végül nem történt meg, Egressy Gábornak pedig mivel „szabadsága kitélt”¹³⁰, meglehetősen csalódottan kellett visszatérnie Pestre.

A délvidéki hat hét keserű tapasztalatait foglalta össze és tárta nyilvánosság elé „A rácz lázadás és a magyar ügy” című röpiratában. Meglehetősen számonkérő, indulatos írás, melynek bizonyítására elég, ha csak a bevezető záró sorait idézzük: „Sérthetetlenek a hazának orgyilkosai, sérthetetlenek a rác véredek: egyedül te vagy sérthető, mészárolható, féreg gyanánt eltiporható szegény magyar nemzetem!”¹³¹ A bevezető után az augusztus 19-i ostromot és annak általa vélt hadvezetési hibáit mutatja be, nem mellőzve a drámai hatású részleteket sem: „Éjfél tájban néma csendben indultak meg csapatjaink Földvár és Túria felé. Kebleink feldobogtak. Mindnyájan áthatva voltunk a gondolattól, hogy egy történelmi nagy napra viradunk, midőn tényezői leszünk a nemzet sorsát intéző isteni végzésnek, s oly ünnepet készítendünk holnapra Szent-Istvánnak, minőt még nem adott első királyának e nemzet soha.”¹³², a vereség hírére pedig „Leírhatatlan a leverő hatás, melyet reánk a túrsai és szenttamási események tőnek! Harmadszor is meghátrálni egy gyűlevész népsöpredék előtt! Elveszteni az elhatározó csatát,

¹²⁷ Szalisznyó: *Írjátok mi tollatokra jön*, 67.

¹²⁸ Szalisznyó: *Írjátok mi tollatokra jön*, 68.

¹²⁹ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 35.

¹³⁰ Szalisznyó: *Írjátok mi tollatokra jön*, 68.

¹³¹ Idézi: Egressy Ákos: *Emlékeim*, 36-46.

¹³² Egressy Ákos: *Emlékeim*, 38.

melyen egy nemzet reménye, annyi földönfutóvá lett magyar család fohászai csüggöttek. Erő és idő veszve — hiába!”¹³³. Egressy Gábor szerint a vereség oka egyértelműen a katonai vezetés hibája volt. Bár megjegyzi, hogy „*a stratégiában avatlan*”, és esetleg ezért nem érti a hadművelet egyes mozzanatait, mégis elég erősen kritizálja az eseményeket. A főbb hibák szerinte: (Bács)Földvár átengedése a szerbeknek a júliusi összecsapások után, a lőporkészlet nem megfelelő előkészítése (*ha még ötöt lövünk, Szent-Tamás kitűzi a fehér zászlót, mint az onnan kimenekült magyarok egy szájjal állítják.*), általában a Szenttamás elleni ostrom nem megfelelő előkészítése és általában a céltalan várakozás, mely szerinte, a mi seregünket felemészti, míg az ellenségnek időt ad a felkészülésére. Az elfogott ellenséges katonák sincsenek szerinte kellőképpen megbüntetve, mondván, hogy információt szereznek tőlük. Hosszan fejtegeti, hogy a nem közvetlenül a Délvidéken élő lakosság nem érzi kellőképpen a veszélyt és ez ellen és általában a szerb lázadás ellen azonnal tenni kell. Röpiratát pontokba szedett, tulajdonképpen követelésekkel zárja, melyet érdemes teljes egészében idézni:

„*Szükséges azért:*

1. hogy a ki a véres zászlót a nemzet bizalmával a kezébe fogja ragadni, az a férfiú dictatori hatalommal ruháztassék fel a hadügyekben, s rögtön a lázadás helyszínére siessen. Nem szükség, hogy katona, hanem hogy magyar legyen; —

2. hogy a 17 és 50 év közötti minden magyar kiállani parancsoltassék: —

3. hogy e sereg fele rögtön táborba szálljon három hónapra, ennek múltával a másik fele szintén három hónapra; -

4. hogy a tehetősekre kényszerített kölcsön vettessék pénzben, fegyverben és élelmiszerekben;

5. hogy a tehetősek saját költségükön és fegyvereikkel szolgálni parancsoltassanak három hónapig; —

6. hogy a mezőhegyesi ménes rögtön a tüzérségszolgálatára küldessék; —

7. hogy legalább száz ágyú fölszereltessék; —

8. hogy minden mérnök a tüzérséghez soroztassék; —

9. hogy kimondassék, miként az ellenségtől elfoglalt birtokok, törvényes föltételek mellett, a győzők között osztatnak fel. Ha mindez pár hét alatt életbe nem lép, csak az istennek különös csodatétele fogja e hazát nélkülünk megmenthetni. Ellenben nagyszerű, villámgyors föllépés, aczélidegzetü erélyesség, és a vérengző haramiacsorda tiz nap alatt szét van verve az egész Magyarhazában.

¹³³ Idézi: Egressy Ákos: *Emlékeim*, 39.

Pest, augusztus hó 1848. Egressy Gábor."

Egressy Ákos szerint a röpirat óriási hatást tett a legfelső körökre, ennek hatására szólalt fel másnap Perczel Mór az országgyűlésen és vádolta hazaárulással a vezérletet az újabb szenttamási kudarc miatt, sőt, emiatt kezdődött egy nagyobb, általános mozgósítás a délvidéki ügyek megoldására. A röpiratot sajnos Egressy Gábor nem látta el pontos dátummal, 1848 augusztusát olvashatjuk, Pest keltezéssel. A korábban feleségének írt levele szerint augusztus 25-én telik majd ki szabadsága és tér haza. Feltehetőleg így volt, így tehát leghamarabb aznap, vagy az azt követő napokban írhatta a röpiratot, terjedelmét tekintve inkább az utóbbi, hacsak persze nem kezdte el már a táborban megfogalmazni. Ugyanakkor, az említett Perczel Mór felszólalás augusztus 21-én volt. A napirend előtt Zákó István Mészáros hadügyminiszterhez intézett hozzászólást Szenttamás ostroma ügyében és őt követően emelte fel szavát váratlanul Perczel Mór és vádolta árulással a vezetést a délvidéki kudarcok miatt (*„Ha egy angol, vagy francia káplárt hoznának ide s azzal ítélnék meg azokat, a mik lentt történtek több hetek előtt, s történnek ujabban a támadásra nézve, ki fogná mutatni, hogy a lehető legnagyobb árulás történt.”*)¹³⁴ Az tehát elmondható, hogy Perczel Mór nem Egressy röpiratának hatására szólalt fel, az viszont természetesen előfordulhat, hogy egymástól függetlenül hasonló véleményen voltak. Az Egyenlőségi Társulat ülésében maga Petőfi javasolta augusztus 27-én Egressy röpiratának kinyomtatását. Noha a rendőrség megpróbálta megakadályozni ezt, törvényi alap nélkül nem volt erre lehetősége, így a nyomtatvány augusztus 29-én a Pesti Hírlap (más forrás szerint a Kossuth Hírlapja) mellékleteként és önálló nyomtatványként is megjelent a Landerer és Heckenast nyomdánál.¹³⁵ A Budapesti Divatlap az 1848. augusztus 31-án megjelenő lapszámában¹³⁶ írja, hogy *„A rác z lázadás és a magyar ügy. Épen most jó kezeink közé a mondott czim alatt egy kis röpirat Egressi Gábortól.”* és pár mondatban összefoglalja a tartalmát.

A röpirat után, szeptember közepén találunk még egy cikket a Pesti Hírlapban¹³⁷, Egresi Gábor aláírással. Két fontos megállapítás kapcsán fejt ki hosszan véleményét. Az egyik, miszerint a hadseregnek meg kell szabadulni azoktól a *„sárga-fekete tiszturaktól”*, kik *„rángjokát és fizetésöket a magyar nemzettől elfogadják, s e nemzetet, e hazát mégis elárulják;*

¹³⁴ idézi: Gracza György: *Az 1848-1849-iki magyar szabadságharcz története*. II. kötet, A szabadságharc lefolyása, II. A próba háború, Perczel árulással vádolja a délvidéki sereg vezérletét.

¹³⁵ Urbán Aladár: *Szabadság és rend. Pest-Buda rendje és rendőrsége 1848-ban*. Argumentum. Budapest, 2015. 89-90., 104.

¹³⁶ *Budapesti Divatlap*, 1848. 08. 31. 9. szám, 141.

¹³⁷ *Pesti Hírlap*/161. sz. 867-868.

*kik ellenségeinkkel egy kézre dolgoznak; kik a magyar kormány bukását fenhangon jósolgatják; az elfogott ráczokat szabadon bocsátgatják; s mind azt, a mi magyar, mi nemzeti önállásunkra vonatkozik, gunynyal illetni még csak nem is tartózkodnak?”*¹³⁸ Véleménye szerint náluk még azok a tisztek is nagyobb megbecsülést érdemelnek, akik kiléptek a katonaság kötelékeiből, hiszen legalább őszintén vállalták nézeteiket. Kifejti azt is, pusztán amiatt ragaszkodni ezekhez a tisztekhez, mert nélkülük nincs elég szakképzett katona, szintén rossz gondolat, hiszen „*korán sem fog ő velők minden hadi képesség és tudomány táborainkból elrepülni, ne higyjétek! De legyen így inkább, mintsem e tudomány hóhérunk legyen, mintsem az bennünket a reakciónak adófizető jobbágyaivá, szolgálva tegyen. Ha van e sárga-fekete emberekben csakugyan hadi képesség, úgy csak rossz nekünk, mert ellenünk van; ha nincs, úgy is rossz, mert csak árthat, de nem használhat. Tehát ki vele!*”¹³⁹ A másik központi gondolata a hadsereg és a polgárság viszonya – véleménye szerint „*Az absolut osztrák rendszer főelvei közé tartozott, a polgári és katonai osztályokat minél inkább elkülönözni, közöttök választófalat emelni.*”, hiszen „*így a katonaságot rang, erkölcsi és társalmi viszonyok, tekintetében a polgári álláspontok fölébe s a polgári hatóságon kívül helyezte, tehát státust állított fel a státusban. Ezen viszonyból szükségképen katonai zsarnokságnak kellett kifejlenni a polgári társalom irányában.*”¹⁴⁰ A forradalom eredményeinek köszönhetően „*a katonai pálya, eredeti és valódi dicső hivatásához visszaemelkedék*” és épp ezért a régi rendszer követői közül sokan „*nem birván ez új állapot érdemét felfogni*”, nem tudnak a katonaság régi/új eszményének megfelelni. „*Ne is világosítsd meg az ő szemeiket nemzetek istene! De cselekedjed, hogy népeid tisztán lássanak, hogy megértsék az időt, és akarni és tenni ne késsenek*”¹⁴¹ zárja le gondolatmenetét Egressy.

¹³⁸ *Pesti Hírlap*, 1848/161. sz. 867.

¹³⁹ *Pesti Hírlap*, 1848/161. sz. 868.

¹⁴⁰ Uo.

¹⁴¹ Uo.

IV.3. Kossuth oldalán az alföldi toborzóúton

Kossuth Lajos feltehetőleg az imént taglalt röpiratra figyelt fel és hívta magával toborzó útjára Egressy Gábort.¹⁴² Érdekesség, hogy a két félnek korábban volt egy komoly összetűzése: 1841-ben az ún. „operaháborúban” az ellentétes oldalt képviselték. Az akkor még Pesti Magyar Színház nevet viselő intézményben az „énekes” opera és a „prózai” dráma játszótsági arányának megállapítása heves vitákat eredményezett, mely háttérben színházpolitikai, közönségszociológiai és egyéni karrierérdekek álltak. Ebben a vitában Kossuth a prózai színjátszás ellen, míg Egressy, a Shakespeare – színdarabok hazai bemutatásának úttörője a prózai színjátszás mellett érvelt.¹⁴³ A jelek szerint azonban egyikükben sem hagyott mély nyomot a korábbi vita, és együtt indultak a toborzó útra, melyről érdemes részletesebben is szót ejteni. A toborzóút előzményeit és útvonalát nyomon tudjuk követni Urbán Aladár tanulmánya¹⁴⁴ alapján, ahol a felsorolt résztvevők közt megtaláljuk Egressy Gábor nevét is. Kossuth már szeptember közepén folyamatosan szót emelt a horvát betörés veszélyei ellen és biztatta a lakosságot az ellenállásra. Végül aztán szeptember 24-én indult el Batthyány Lajos miniszterelnök megbízásából, országos biztosi hatáskörrel rendelkezve. Kísérete is vele tartott, a Cegléd – Nagykőrös – Kecskemét útvonalon indultak el, feltehetőleg azért nem a Cegléd – Abony – Szolnok útvonalat követve, mert a társaság része volt Tanárky Gedeon, Nagykőrös képviselője is, akinek valószínűsíthetően nagy hatása volt arra, hogy Cegléd mellett Nagykőrös és Kecskemét is erélyes védelmi intézkedéseket sürgettek a kormánytól 1848 szeptemberének közepén és ezen intézkedések feltétel nélküli támogatását ígérték.¹⁴⁵ Még szeptember 24-én délután megérkeztek Ceglédre – Kossuth hatására a város vezetése ígerte 3000 felkelő másnapi fővárosba indítását. Este már Nagykőrösre értek, ahol másnap reggel a városházán tartottak népgyűlést. Már aznap délelőtt továbbutaztak Kecskemétre, ahol az országos vásárra tekintettel a népgyűlést a vásártéren tartották, óriási sikerrel. Szeptember 26-án reggel Abony érintésével Szolnokra mentek. 27-én az aktuális események miatt (Lamberg Ferenc altábornagy fővezéri kinevezése) Kossuth Lajosnak vissza kellett térnie a fővárosba. Szeptember 29-én délelőtt érkezett a hír, hogy Pákozdnál csata kezdődött, egy kora délután tartott rövid ülés után pedig Kossuth ismét elhagyta a fővárost, ezúttal Csongrád megyébe, Csongrádra, Szentesre,

¹⁴² Uo. 69.

¹⁴³ Paraizs Júlia: „Táblabírói jellemű leczkék” Egressy Gábor és Kossuth Lajos vitája az 1842-es *Coriolanus*-bemutató tükrében, Irodalomtörténeti Közlemények, CXIX. évf., 2015/1, 119.

¹⁴⁴ Barta István: *Kossuth alföldi toborzóútja 1848 őszén*. Századok, 86. évf. (1952) 149-166.; Urbán Aladár: *Kossuth alföldi toborzóútja 1848 őszén. Kiegészítések új ismereteink alapján*. Hadtörténelmi Közlemények, 2002/3. 539-568.

¹⁴⁵ Uo.

(Hódmező)Vásárhelyre és Szegedre utazott. A toborzó út addigi eseményeiről írt Egressy Gábor a Kossuth Hirlapja hasábjain a szeptember 29-én megjelenő számban, *Tudosítás a népfelkelésről* címmel.¹⁴⁶ A beszámoló alapvetően egyezik a tanulmányban felállított időrenddel, illetve az abban említett helyszínekkel, egyedül az abonyi siker értékelésében van különbség – Egressy szerint „*Abony és Szolnok városaiban nem csekélyebb siker jutalmazá kormánybiztosunk olly fáradtságos mint őskorilag nagyszerű működéseit*”. Kossuth Lajos Pestre utazásáról nem tesz említést, így feltehetőleg oda az Egressyt is magába foglaló kísérete nem tartott vele. „*Csongrád, Szentes, Vásárhely és a tiszai tájak mint nemzeti megváltójukat várják kormánybiztosunkat*”, írja Egressy, és, folytatja, ha az eddigi ütemben csatlakoznak a népfelkeléshez, Kossuth Lajos, kiben úgy hisz a nép, mint „*megváltójában*”, egy hét múlva „*100 ezer ember élén fog a pártütők előtt állani*”. A beszámoló ezzel véget ért, de a tanulmányból ismerjük a további eseményeket is. Október elsején Csongrád, majd délután Szentes voltak a következő állomások. Október 2-án Szegvárra, október 3-án Hódmezővásárhelyre mentek. Október 4-én érkeztek Szegedre, ahol Kossuth Lajost óriási tömeg várta. Este a belvárosi kaszinóban vacsoráztak, tiszteletükre fáklyás felvonulást rendeztek. Másnap felkeresték a várban őrzött olasz foglyokat, majd meglátogatták a rókusi kórházban ápolat sebesülteket is.¹⁴⁷ Kossuth ezen a napon értekezett a város elöljáróságával és a nemzetőrség tisztikarával is, akikkel 500 főnyi lovasság felkészítésében egyeztek meg, akik szükség esetén a fővárosba mennek.¹⁴⁸ Valószínűleg ez lehetett az előzménye annak, amikor majd bő két hónappal később, december végén Kossuth Lajos egy mozgó szabadcsapat felállításával bízta meg Egressy Gábort, aminek szintén 500 fő volt az előirányzott létszáma. Szegeden a felkelést és ezáltal a toborzást Kossuth befejezettnek nyilvánítja és október 6-án visszaindult a főváros irányába.

¹⁴⁶ *Kossuth Hirlapja*, 1848/78. sz.

¹⁴⁷ Sándor: *Egressy Gábor*, 69.

¹⁴⁸ Urbán: *Kossuth alföldi toborzójúta*.

IV.4. A kormánybiztosi rendszer

A toborzó útról hazatérve, Kossuth Lajos a végrehajtó hatalmat gyakorló Országos Honvédelmi Bizottmány elnökeként kinevezte Egressy Gábort először népfelkelési, pár héttel később pedig szegedi kormánybiztosnak. Mielőtt Egressy Gábor kormánybiztosként hozott intézkedéseit sorra vennénk, érdemes röviden áttekinteni, egyáltalán mit jelentett ez a tisztség, milyen jelentősége volt a forradalom és szabadságharc idején,¹⁴⁹ valamint azt, hogy mi is zajlott ekkoriban Szegeden, Egressy milyen körülmények között tudott nekikezdeni feladata ellátásának.¹⁵⁰ Már a Batthyány-kormány idején gondot okozott, hogy az új törvények és általában az új közhatalom ténylegesen mennyire tudja érvényesíteni befolyását az ország területén. Különösen érzékeny volt ez a kérdés a nemzetiségek kapcsán – már ekkor kormánybiztosokat küldtek ki a Felvidékre, Délvidékre és Erdélybe a szlovák, szerb és román mozgalmak megfigyelésére.¹⁵¹ Az ősszel megalakuló Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB), mely lényegében innentől kezdve a végrehajtó hatalmat gyakorolta, előszeretettel alkalmazta a kormánybiztosi rendszert. Szinte nem volt olyan törvényhatóság, melynek ne lett volna kormánybiztosa. Hogy milyen feladatokat láthattak el a kormánybiztosok? A teljesség igénye nélkül: honvédtoborzási (újoncállítási) biztosok, népfelkelési biztosok¹⁵² vagy éppen élmezőnybiztosok¹⁵³. Voltak teljhatalmú országos biztosok vagy főkormánybiztosok, illetve törvényhatósági teljhatalmú (országos) biztosok – bár hasonló a két funkció, a lényegi különbség az, hogy az előbbi megnevezés több törvényhatóságra kiterjedő teljhatalmi joggal, az utóbbi egy törvényhatóság (megye) feletti intézkedési joggal bírt. Nem kellett a megye területén élnie, birtokkal rendelkeznie, elsődleges feladata pedig a helyi védelem megszervezése volt, de szükség esetén közigazgatási, politikai ügyekbe is beleszólhatott.¹⁵⁴ A kormánybiztos összekötő szerepet töltött be a „kormány” (szakszerűbben végrehajtó hatalom,

¹⁴⁹ A kormánybiztosi intézmény kialakulására: Szöcs Sebestyén: *A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban*. Budapest, 1972. Általános összefoglaló: Csizmadia Andor: *A kormánybiztosi intézmény 1848-1849-ben*. A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Actái. II. kötet. Budapest, 1960. A kormánybiztosi intézmény gyakorlati működésére: Hermann Róbert: *A kormánybiztosi rendszer 1848-1849-ben*, Hadtörténeti Közlemények, CXI. évf. 1998/1, 28–78.

¹⁵⁰ Szeged korabeli történelme kiválóan nyomon követhető Szántó Imre: *Szeged az 1848/49-es forradalom és a szabadságharc idején*, in Tanulmányok Csongrád Megye történetéből XI. Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 1987.

¹⁵¹ Hermann: *A kormánybiztosi rendszer 1848-1849-ben*, 34–35.

¹⁵² Ezesetben a horvátokkal szembeni fellépés biztosítása volt a feladatuk, de miután az országgyűlés hivatalosan is megbízta az Országos Honvédelmi Bizottmányt a végrehajtó hatalom gyakorlásával, egyre több ilyen biztost neveztek ki, mely kinevezések több törvényhatósági területére vonatkozhatnak. Első kinevezésekor ezt a tisztséget töltötte be Egressy Gábor is.

¹⁵³ Bona Gábor: *A szabadságharc fegyveres ereje*, Hadtörténeti Közlemények, CXI. évf. 1998/1, 3–27.

¹⁵⁴ Hermann: *A kormánybiztosi rendszer 1848-1849-ben*, 38–39.

jelen esetben az Országos Honvédelmi Bizottmány), a helyi hatóságok és a hadsereg között.
Ezt a szerepet töltötte be Egressy Gábor Szegeden.

IV.5. Egressy Gábor Szegeden, a szerb felkelés

Földrajzi elhelyezkedése miatt Szeged városa vált a délvidéki szerb felkelés elleni küzdelem (egyik) központjává 1848 nyarától kezdve. A szerbek, mint ahogyan a többi nemzetiség is, kezdetben örömmel fogadták a polgári átalakulást, azonban igen rövid időn belül megjelentek a saját nemzeti jogok biztosítására vonatkozó követelések is. 1848. április 9-én Újvidékről egy küldöttség is érkezett részükről Pozsonyba az országgyűléshez, ahol is Batthyány Lajos miniszterelnök és István nádor távollétében végül Kossuth Lajost keresték fel. Kossuth Lajos a sokadik találkozásuk után állítólag ismertette velük a gyakran idézett válaszát, miszerint „*politikailag egy nemzet van, a magyar*” - ezt azonban Kossuth Lajos tagadta későbbi visszaemlékezéseiben és valóban, a drámai jelenet ilyenfajta leírását inkább szerb propagandának tekinthetjük.¹⁵⁵ Feltehetőleg ettől függetlenül, már a küldöttség visszaérkezése előtt is felmerült gondolatok alapján április 14-én, a karlócai gyűlésen az önálló Szerb Vajdaság létrehozását követelték és innentől állandósultak a zavargások a Délvidéken. A kormányzat a szerb nemzetiségű Csernovits Pétert nevezte ki királyi biztossá és Temes megyei főispánná, aki statáriumot hirdetett, de nem sikerült megoldani a helyzetet. A május 13-15-i karlócai gyűlésen a szerbek lényegében kikiáltották függetlenségüket, Đorđe Stratimirovićot, korábbi császári tisztet, a szerb főbizottság elnökévé választották, aki aztán folyamatosan fegyveres felkelésre szólította fel a lakosságot. Közben a török fennhatóság alatt álló Szerbiából tömegével érkeztek az önkéntesek „segíteni” a délvidéki szerbek ügyét, ami alapvetően rányomta bélyegét a gyűlések hangulatára. A felkelés fegyveres alapját a délvidéki szerb határőrezredek katonasága alkotta, táborokat létrehozva elsőként Karlóca, majd Csurog, Goszpodince és Káty mellett. Az elmérgesedő helyzetnek a kormány fegyveres erők bevetésével próbált gátat szabni, június 12-én Hrabovszky János altábornagy Stein Miksa százados vezetésével egy 1100 főnyi különítményt küldött hat ágyúval Karlócára. A várost elfoglalták ugyan, de csak ideiglenesen, a környékbeli szerb lakosság aktivizálódása miatt az éjszaka során visszavonulást kellett elrendelni. Válaszul újabb táborok szerveződtek a Szerémségben, Bácskában és a Bánságban, Kamenicnél, Bukovecnél, Cserevicnél, Illoknál, Szenttamásnál, Perlasznál, Alibunáron, Vracsevgájnál és Ördöghidjánál. Július elejére nagyjából 29-30 000 fő lehetett a táborok összelétszáma. A magyar kormány válaszul elrendelte Szeged környékén egy sorkatonaságból és nemzetőrségből álló tábor létrehozását. Július közepén 41 490 fő volt az így felállított haderő létszáma, de ennek többségét a nemzetőrség adta, ami nem volt alkalmas hadműveletekre,

¹⁵⁵ Hermann: *A szabadságharc hadtörténete*, 105.

erejéből leginkább csak a felkelés további terjedésének megakadályozására futotta.¹⁵⁶ A harcok váltakozó sikerrel folytak. A teljesség igénye nélkül Szenttamáson, (Bács)Földváron, Pancsovánál, Verbászon, Fehértemplomnál zajlottak fontosabb összecsapások, október közepén pedig átfogó szerb támadás indult Óbecse, Törökbecse és Nagykikinda ellen, ezt azonban sikerült mindhárom irányból feltartóztatni. Ezen sikerekkel egyidejűleg, az Országos Honvédelmi Bizottmány a „*szerb felkelők nyugtalanítására, és bizonyos katonai feladatok ellátására általános népfelkelést hirdetett meg.*”¹⁵⁷ Ennek szervezésére kapott megbízást Vukovics Sebő a Bánságban, Egressy Gábor pedig Szegeden.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Hermann: *A szabadságharc hadtörténete*, 107.

¹⁵⁷ Szántó: *Szeged az 1848/49-es forradalom és a szabadságharc idején*, 92.

¹⁵⁸ Uo.

IV.6. Egressy Gábor kormánybiztosként

A toborzó körút feltehetőleg megerősítette Kossuth Lajost abban, hogy szüksége van Egressy Gábor további segítségére is, hiszen pár héttel későbből már olvashatjuk is az alább idézett kinevezését:

Nyílt Rendelet

Minél fogva Egressy Gábor nemzetőrségi százados úr, ki mint segédem a Tisza vidéki népfelkelés rendezésénél már jelenvolt; ezennel megbizatik hogy népfelkelési Biztosnak Szegedre és Csongrád s Csanád megyékbe lemenvén, az illető hatóságokkal s tisztviselőkkel egyetértőleg, az általános népfelkelést Szegeden, Csongrád megye alsó részében és Csanádban mobilisálhassa, s a nagy Kikindát elfoglalt Rácz pártütők megsemmisítése végett Kis Ernő és Eder tábornokok hadimunkálatainak elősegítése végetti kirándulásukat eszközölje.

Melly megbizatasában, neki segéd kezet nyújtani minden hatóságok és tisztviselők a nemzet nevében ezennel utasítattnak.

Kelt Pesten octob. 15. 1848.

Kossuth Lajos

*a honvédelmi bizottmány elnöke.*¹⁵⁹

Érdekesség, hogy két nappal később, október 17-én Rengey Ferdinándot¹⁶⁰ is kinevezik Szegedre népfelkelési kormánybiztossá¹⁶¹. Október 19-én Egressy Gáborral közösen írnak egy levelet Szeged város hatóságának címezve, ami egyfajta beköszöntőként is felfogható:

*A nemzet honvédelmi bizottmányának elnöke Kossuth Lajos úr (...) Szeged városát és a Tisza vidékét Magyarország legfontosabb pontjának és utolsó menedékének jelentette ki (...) Ennélfogva mi, kik az e vidéket fenyegető veszélyek elleni czélszerű intézkedésekkel vagyunk a kormánytól megbízva: felszólítjuk Szeged városa hatóságát (...) úgy intézkedni, hogy a szükséges úgy kívánván, Szegednek összes népe az általános fölkelésre minden pillanatban készen álljon.*¹⁶²

¹⁵⁹ HU MNL OL H 104 59. Közli: *KLÖM XIII.* 204.

¹⁶⁰ Rengey Ferdinánd (1808-1858) Szegedi városi ügyész, országgyűlési követ. 1848. szeptember 17-én Szeged városába javasolt honvédtoborzási biztos.

¹⁶¹ OHB 1176/1848.

¹⁶² HU MNL OL H 141. Szegedi iratok.

Rengy Ferdinánd egyébként más érdemi intézkedései nem olvashatók ki a levéltári iratokból – ennek persze oka lehet a végül elmaradt népfelkelés is.¹⁶³ Egressy Gábornak ellenben vannak bőven iratai, csak a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött kormánybiztosi iratok egy doboznyi anyagot tesznek ki,¹⁶⁴ amelyeknek jelentős részét vagy ő írta, vagy pedig az ő ténykedésével kapcsolatosan írták neki. 193 tételből áll, melynek többsége levél, de találhatóak köztük kinevezések, számlák, árjegyzékek és egyéb iratok is, összesen 436 pagina terjedelemmel.¹⁶⁵ Mindezt szűk három hónap alatt, 1848. október közepétől decemberig. A historiográfia fejezetben már szóba került, de érdemes újra megemlíteni, hogy emellett a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának R-szekciójában is van egy gyűjtemény, melynek első tételében szintén Egressy Gábor kormánybiztosi iratai vannak.¹⁶⁶ Itt találhatóak még 1849 első napjaiban keletkezett levelek, számadások, többségében a megbízatás lejártából adódó ügyek elintézésével kapcsolatosan. Eلسzórtan olvashatók még vele kapcsolatos iratok a szintén Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára által őrzött Országos Honvédelmi Bizottmány iratai közt, a Hadtörténelmi Levéltár 1848-49-es gyűjteményében, illetve a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltárában őrzött korabeli szegedi iratok közt is.

Egressy Gábor október 23-án az OHB számára írt jelentésében hosszan beszámol az aktuális eseményekről. „*A Nagy Kikindai kerületben csend van*”, kezdi levelét¹⁶⁷ és valóban, a szerbek október 12-14-i támadása után a Délvidéken néhány hétig szüneteltek a harcok. A jelentés szerint a szerb felkelők Mokrin (Homokrév) és Karlova (Nagykárolyfalva) településeken az ellenük útnak indított „*13 ezernyi fölkelte nép*” láttán megadták magukat, így Kiss Ernővel és Nagysándor Józseffel közös egyetértésben a helyi, frissen szervezett nemzetőrséget hazaengedték. A döntésben az is szerepet játszott, különösen Kiss Ernő részéről (legalábbis Egressy Gábor szerint), hogy a kiképzetlen, tapasztalatlan nemzetőröknek egyébként is csekély harcértékük lenne. A feltüzelt nép lefegyverzése nehezebb volt, mint a felkelés megszervezése, írja Egressy. Meglehetősen érdekes és meghökkentő része a jelentésnek Egressy azon gondolatmenete, miszerint most ugyan el lehetett fogadni a szerbek fegyverletételét, de szerinte előbb-utóbb mindenképp le kell őket győzni fegyveresen is („*e népet, a ráczot előbb utóbb kikell irtani*”), mert vallása és nyelve miatt a magyarságba „*be nem olvasztható faj*”, és a

¹⁶³ Rengyre ld. Habermann Gusztáv: *Rengy-Aigner Ferdinánd és kora*. S. a. r. Zombori István. Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága. Szeged, 2000.

¹⁶⁴ HU MNL OL H 104. Egressy Gábor kormánybiztosi iratai. Az irat raktári egysége szerint egy nagydoboznyi, terjedelem 0.1 ífm.

¹⁶⁵ Az idézett levéltári anyag forrásközleményi jelleggel Körtvélyes Ágnes: *Egressy Gábor iratai az Országos Levéltárban*, Színháztörténeti füzetek Budapest, 1957, 16. szám. Ebben szoros időrendben vannak felsorolva az iratok, rövid, pár soros tartalmi kivonattal, a levelek íróját és keltezését (idő, hely) feltüntetve.

¹⁶⁶ HU MNL R 26. 1. tétel. Kormánybiztosi iratai 1849.01.2.-1849. 05. 02.

¹⁶⁷ HL Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc iratai. 52b-3/1

legközelebbi alkalommal újra fegyvert fog majd a magyarok ellen.¹⁶⁸ Mivel népfelkelési biztosi tevékenysége beváltotta a hozzá fűzött reményeket, november 2-án megerősítették, és szegedi kormánybiztosként számítottak rá a továbbiakban.¹⁶⁹ Ezt követően utazott le véglegesen Szegedre, immáron családjával együtt. Fia, Ákos szerint november 7-én.¹⁷⁰ Az mindenesetre biztos, hogy Nyáry Pál, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökhelyettese november 3-án kelt levelében utasítja, hogy „*még elmenetele előtt*” szerezze be a szegedi újoncok ellátásához szükséges pénzt és vigye magával.¹⁷¹ valamint a pesti V. nemzetőrzászlóalj parancskönyvében november 4-én olvasható, hogy „*(...) főhadnagy, Egressy Gábor úr Szegedre biztosul küldetvén a honvédelmi bizottmánytól ki*”.¹⁷² Ákos emlékei szerint édesapja „*egészen megbízatásának élt; családjától elzárkózva, éjet-napot dolgozószobájában töltött*”. Titkára (a szintén a márciusi ifjak közé tartozó) Sükey Károly volt.¹⁷³

A levéltári dokumentumokból kirajzolódik, hogy milyen mindennapos nehézségekkel kellett megküzdenie ekkor a magyar haderőnek, illetve a politikai vezetésnek. Visszatérő probléma a katonák felszerelésének biztosítása, különösen a tél közeledtére való tekintettel, illetve a katonák élelmezése. Szeged földrajzi helyzete miatt hivatali idejének legégetőbb politikai-katonai problémája a délvidéki szerb lázadás volt, ami a konkrét fegyveres összetűzéseken kívül a mindennapokra is rányomta a bélyegét.

Rögtön, a kinevezése napján zajlottak le az ún. „véres vasárnap” eseményei. Miután október 11-én hét századnyi gyalogos nemzetőrt küldött a város a délvidéki táborba, Nagysándor József levele hatására október 13-án újabb hat századnyi gyalogos nemzetőr indult Szőregen keresztül (Nagy)Kikinda felmentésére. A nemzetőrök nehezen, ellenkezve indultak, aggódtak hátramaradott családjuk miatt, emellé pedig a hosszas búcsúzkodás közben erősen italoztak is a távozó nemzetőrök. Így történt, hogy jelentős részük meglehetősen feldúltan és ittasan érkezett meg a magyar-szerb vegyes lakosságú Szőregre, ahol az a hír fogadta őket a helyi magyar lakosságtól, hogy a szőregi „rácoknál” fegyver van elrejtve és a nemzetőrök távoztával rátámadnak a helyi magyarokra. Szőregen már reggel 9 óta terjedt ez az álhír, ami a nemzetőrök megérkezése körül torkollt verekedésbe a szerb és a magyar lakosság közt. A feldúlt, ittas, családjuktól elvonuló nemzetőröknek sajnos, nem kellett több, azonnal a helyi szerb lakosság ellen fordultak, szabályos vadászatba kezdtek és sok elfogott szerb lakost meg

¹⁶⁸ Uo.

¹⁶⁹ HU MNL OL H 104 48. p. Közli *KLÖM XIII.* 337.

¹⁷⁰ Egressy: *Emlékeim*, 61.

¹⁷¹ HU MNL OL H 104 50. p.

¹⁷² Czaga Viktória - Jancsó Éva: *Pest-Budai nemzetőrök 1848-1849. Dokumentumok a Fővárosi Nemzetőrség történetéhez - Budapest Történetének Forrásai*, Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2001, 219.

¹⁷³ Egressy: *Emlékeim*, 61.

is öltek. Közben két részeg nemzetőr visszaszaladt Szegedre azt a rémhírt keltve, hogy a szerbek el akarják foglalni Szőreget és az odavezényelt nemzetőrökre már rá is támadtak, tovább feszítve ezzel a hírt. A szegedi lakosság gyakorlatilag ad hoc népfelkelést hirdetett, a Tisza partjára vonultak és várták a Szőreg felől érkező szerb támadást, amikor Szeged határába vörösöví román marhahajcsárok érkeztek, utóbbiak legnagyobb szerencsétlenségére. A tömeg ugyanis a szerb támadókat vélte bennük felfedezni és kérdés nélkül lemészárolta a hajcsárokat az állataikkal együtt. Innentől kezdve nem volt visszaút – a teljesen elvakult tömeg a városon belül is a szerbekre, de egy idő után tulajdonképpen minden „idegenre” rárontott, sőt, a tömeget csillapítani vágyó magyar városi előkelőt, Beniczky Andor szolgabíró, egyben a lovas nemzetőrség hadnagyát is lelőtték. Vadász Manó polgármesternek sem sikerült érdemben nyugalomra inteni a tömeget, csak estefelé sikerült a városban maradt csekély erejű katonaságnak és nemzetőrségnek a nyugalmat helyreállítania. A becslések szerint 60 halálos áldozata volt a véres eseményeknek.¹⁷⁴

Több levélben olvashatunk Rózsa Sándorról. A híres/hírhedt betyár kegyelmet kért és kapott Kossuth Lajostól korábbi bűnügyeiben kiszabott büntetése alól, majd egy 150 fős szabadcsapattal csatlakozott a délvidéki harcokhoz. Egressy Gábor első, október 19-én kelt, korábban idézett, Szeged város hatóságának írt levelében már szó van Rózsa Sándorról: *„Végtére méltóztassék a hatóság Rózsa Sándor csapatja vezérének, ki itt szombaton megjelenend, (...) már kijelölt 100 darab pisztolyt, 100 karabint, 10 db huszár kardot, és 5000 karabin töltést (...) kézbesíteni ezen levelünkkel együtt, mely a nevezett vezérnek, Szerencsey¹⁷⁵ főhadnagynak szól (...) kézbesítendő még 50 pengő forint, mint a csapatnak három napi zsoldja, egy legényre naponként 10 pengő kiszámítva”¹⁷⁶* Rózsa Sándor előlétele miatt a tisztek többsége felháborodott azon, hogy (az ő véleményük szerint) *„rablókkal kell együtt szolgálniuk”*, illetve a korabeli ellenzéki sajtó is kapva kapott a lehetőségen, hogy *„becsmérelhesse a honvédhadsereget”*.¹⁷⁷ Az üzenetváltásokban vannak gyakran előforduló nevek, melyek felsorolásával szépen kirajzolódik, kik játszottak jelentős szerepet a korabeli helyi és országos politikai és katonai életben. Az országos politikai vezetők közül természetesen sokszor előfordul Kossuth Lajos neve, aki az Országos Honvédelmi Bizottmány élén állva valójában az

¹⁷⁴ A nap eseményeit az alábbiak alapján írtam: Szántó, 87-89, Bessenyei Ferenc: *Vukovics Sebő emlékiratai Magyarországon való bujdosása és száműzetésének idejéből* (1894), II. rész, 377-378.; Bíró Csaba: *Vérezés Szőregen és Szegeden*. In: *Katonák, papok, polgárok 1848/49-ben*. Szerk. Döbör András, Jancsák Csaba, Kiss Gábor Ferenc, Nagy Tamás és Zakar Péter. Belvedere Meridionale Kiskönyvtár 12. Szeged, 1999.

¹⁷⁵ Szerencsey Károly (1818 k. – 1858) Hadnagy a Hunyadi önkéntes csapat lovasságánál, 1848 október-november a Rózsa Sándor -féle csapat parancsnoka (Bona, Szerencsey Károly).

¹⁷⁶ HU MNL OL 141 60. p.

¹⁷⁷ Seres István: *Karikással a szabadságért. Rózsa Sándor és betyárserege 1848-ban*, Békéscsaba, Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2012, 91.

ország tényleges vezetőjévé vált erre az időszakra. Alapvetően Kossuth nevezte ki a kormánybiztosokat is, így természetesen Egressy Gábort is. Gyakran olvassuk még Nyáry Pál, Nagysándor József, (akkor még alezredes), Vukovics Sebő délvidéki kormánybiztos, illetve Török Gábor élelmezési kormánybiztos neveit. A helyi politikai és katonai viszonyokat meghatározó személyek közül Vadász Manó neve fordul sokszor elő, aki 1848-1849-ben Szeged polgármestere volt. A másik leggyakoribb név a levélváltások során Korda Jánosé, Szeged város térparancsnokáé, a városi gyalogos nemzetőrség őrnagyáé¹⁷⁸, aki már a 1848 nyarán a helyi honvéd újoncozás felelőse is volt.¹⁷⁹ Egressy szegedi kormánybiztosként gyakran levelezett a környező települések, mint pl.: (Hódmező)Vásárhely, Kiskunhalas, Szentes, Makó, Csanád, Kiskunfélegyháza, Dorozsma hatóságaival, illetve a katonai táborok, mint Nagybecskerek parancsnokaival. Az előbbieket érdemes külön is kiemelni. Egyes levelei rendkívül igényes megfogalmazású, szónoki fordulatokkal teli szövegek, melyek többségében harcra buzdította a várost és lakosságát. Csak néhány részlet a Hódmezővásárhelynek („Vásárhely városa hatóságának”) írt leveléből:

E pillanatban a legnagyobb erőfeszítésre van szüksége a magyarnak, hogy magát megmenthesse. Ha táboraink néperő által folyvást nem segítettnek, a nemzet elvan veszve. (...) Minden magyarnak kiirtására törnek, tehát minden magyar személy szerint megy, védeni magát, családját és vagyonát, s midőn magát védi, honát is megmenti. A hadi szolgálat sanyarúságai nem olly kínosak, mint a megnyúztatás kínjait szenvedni, s mint midőn a magyar apának szeme láttára konczolják föl nejét és gyermekét, mikint az oláhok cselekszenek azokkal, kik őket otthon ülve várják, s határaikba törni engedik. (...) Ki a népet önvédelemre serkenti, az a népnek szabadítója, a haza megmentője. Ki pedig a népet önvédelmétől bármi módon visszatartja, az a népnek halálos ellensége, öngyilkosa, szóval: hazaáruló.¹⁸⁰

A leggyakoribb probléma a felszerelés biztosítása volt, így tehát az iratok jelentős részét a számlák teszik ki, kesztyű, csizma, posztó, vászon, nadrágszj kiállításáról, helyi kereskedők, céhmesterek által. A fegyverek szállítása is sokszor okozott gondokat. Egressynek még népfelkelési biztosként az egyik első megoldandó ügye az Aradra szállított lőszerrel volt

¹⁷⁸Bona: Korda János

¹⁷⁹ Kiss Gábor Ferenc: *A 33. honvédzászlóalj szervezése és felállítása*. In: Katonák, papok, polgárok 1848/49-ben: Tudományos konferencia a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékén, (12). 1999. 33-49.

¹⁸⁰ HU MNL OL H 104 12-13. p.

kapcsolatos – ezt Szeged városa önkényesen lefoglalta, Nyáry Pál pedig meghagyta az elkövetők bíróság elé állítását.¹⁸¹ Kormánybiztosi tevékenységének másik jelentős részét a helyi haderő már korábban említett megszervezése, illetve a fegyverek szállítmányozása teszi ki. Rendszerint az Országos Honvédelmi Bizottmány utasítja Egressyt az aktuális előírt létszám kiállítására, amit a helyi tisztek és törvényhatóságok vagy tudnak teljesíteni, vagy nem – utóbbi esetben a Bizottmány általában számonkéri Egressyt, esetleg a helyi törvényhatóságot. Általános elmondható, hogy az Országos Honvédelmi Bizottmány folytonosan újabb és újabb csapatok kiállítását várta Egressytől, míg a helyi lakosság egyre kevésbé akart csatlakozni. Egressy próbálta hazafias szövegekkel, minden színészi és retorikai tudását bevetve ösztönözni a lakosságot. Szeged városának vezetése sokszor leszavazta javaslatait, tehetetlenségében, dühében többször összetűzésbe is keveredett a város vezetőivel. A kormánybiztosi iratokból ugyanakkor látszik, rendre a keményebb, erélyesebb fellépést, a hatékonyabb csapatszervezést, általában az újabb és újabb hadra fogható katonai táborba helyezését várja el a Bizottmány Szeged városától, többnyire Egressy Gábor kormánybiztoson keresztül. Erre tökéletes példa a Bizottmány iratai között talált forrás, melyet 1848. október 26-án írt Vadász Manó szegedi polgármester a Bizottmány számára, és ami feltehetőleg országos probléma is volt ekkor. Kérése, hogy a 2000 főt számláló „gyalog nemzetőrök”, a következő levélben pedig az 500 főből álló „lovass nemzetőrök” 15 napnál hosszabban ne legyenek a táborban, nem számítva bele az utazást, hiszen családosok, földművesek és egyéb feladatokat látnak el, az Országos Honvédelmi Bizottmány pedig akkor éppen erre tett felhívást. A válasz tanulságos: „Az országos honvédelmi bizottmány mélyen meg van győződve e követelés igazságos voltáról, meg van győződve, hogy a szegedi csapatoknak kötelességük idején túli maradását a táborban nem rendelheti, de bízván a szegedi polgárság áldozatkészségében (...) reméljük nem veszik rossz néven, ha az említett nemzetőrök 15 napnál tovább maradnak a táborban”, azzal a kiegészítéssel, hogy a táborban tartózkodás idejét az állami pénztár fizeti.¹⁸² A levéltári iratok között lépten-nyomon hasonló levélváltásokat olvashatunk. Van, amikor Egressy sikeresen eléri az adott létszám bővítést, vagy legalábbis a szolgálat meghosszabbítását: Vadász Manó november 11-én jelenti, miszerint Szeged városának nemzetőrsége november 26-ig a táborban marad; Szentés városa november 16-án jelenti, hogy Egressy rendelete folytán három század gyalogost és 120 lovast (nemzetőrt) elindítottak. Van, amikor egyértelműen elutasítják felszólítását, sokszor pedig egymásnak ellentmondó információk jönnek pár nap elteltével. Balajthy Vendel, a kiskunok kapitánya november 7-én jelenti, miszerint a halasi és félegyházi

¹⁸¹ HU MNL OL H 104 16. p.

¹⁸² HU MNL OL H 2. OHB-iratok /1848:1953.

lakosságból két század mozgó lovas nemzetőrt sorshúzás útján kiállított és útnak indított.¹⁸³ November 10-én viszont egy kivonat érkezik Kiskunfélegyháza városa tanácsi könyvéből, a két század lovas nemzetőrt nem áll módjukban kiállítani.¹⁸⁴ Különleges ügytípus a kórházakkal folytatott levelezés. Itt is visszatérő az anyagi és tárgyi feltételekkel való küzdelem. November 25-én kelt levelében megjegyzi Egressy, ha a kórházban fűtenék a folyósókat is (!), több sebesültet tudnának befogadni. Geropoldi alezredes, a tábori kórházak igazgatója december 16-án arról panaszkodik, hogy a környékbeli mészárosok csak romlott marhahúst szállítanak a kórház számára – kéri Egressyt, intézkedjen a friss (marha)hús szállításának ügyében. Máshol sem volt jobb a helyzet: Török Gábor táborellátási kormánybiztos november 25-én kéri Egressyt, hogy a „nyugodtabb területű” Szegedről küldjenek ágyneműt Aradra, ahol a harcok miatt egyre több sebesült van, de ágynemű már nincs elég.¹⁸⁵ Olvashatunk olyan leveleket is, amiben a kórházak magyar nyelvű ügyintézéséről van szó. A tárgyban Egressy Gábor az Országos Honvédelmi Bizottmány országos erejű döntését továbbítva november 28-án szólította fel a helyi kórházakat, majd válasz érkezett mind a szabadkai¹⁸⁶, mind az óbecsei tábori kórházból, hogy a rendelet tartalmát maradéktalanul be fogják tartani.¹⁸⁷ A pénzhiány tükröződik a foglyok őrzésének kérdésében is. Csak a kormánybiztosi iratok között öt levélben olvashatunk arról, hogy a foglyokat embertelen körülmények között, gyakorlatilag étlen-szomjan őrzik. Gombás József térparancsnoksági segédtsízt arról ír december 8-án, hogy a szegedi kazamatákban elhelyezett oláh, rác és egyéb foglyok kenyéren és vízen élnek, fehéreneműt nem váltanak. Kéri Egressyt, gondoskodjon legalább heti kétszeri meleg étkezésről, illetve a kazamaták fűtéséről.¹⁸⁸ Másfelől, egy héttel később érkezik az utasítás a hadügyminisztérium igazságügyi osztályától, miszerint nézzék át a foglyoknak érkező leveleket és a gyanúsakat továbbítsák a Honvédelmi Bizottmány felé.¹⁸⁹ Ezzel összefüggésben nem csak a foglyoknak érkező leveleket, hanem általában a Szeged városába „*ki, vagy be utazó egyén, külömbiség nélkül, a legszorosabb rendőri vizsgálat alá vétessék*”, írja egy parancsában november 27-én.¹⁹⁰ Gyakran felmerülő téma a szállítás kérdése is. Egy konkrét eset, a Károly gőzös története megfelelően jól illusztrálja, milyen nehézségekbe ütköztek néha a

¹⁸³ HU MNL OL H 104 257. p.

¹⁸⁴ HU MNL OL H 104 29-30. p.

¹⁸⁵ HU MNL OL H 104 42. p.

¹⁸⁶ HU MNL OL H 104 357. p.

¹⁸⁷ HU MNL OL H 104 377. p.

¹⁸⁸ HU MNL OL H 104 381-382. p.

¹⁸⁹ HU MNL OL H 104 332. p.

¹⁹⁰ HU MNL CSML IV.1003. sti 4074/1848. november 27. (2604) – közli: G. Tóth Ilona: *Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc szegedi dokumentumai a Csongrád Megyei Levéltárban*, Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXVIII., Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2000, 241.

legalapvetőbb dolgok végrehajtása során is. Az egyetlen hajó, mellyel nagyobb csapatot lehet 1848 novemberében Szegedről szállítani, a Károly gőzös volt. Ezt azonban Vukovics Sebő bánási kormánybiztos rendelete folytán át kellett adni a kormány számára. Ezért Egressy csapatszállítási kéréseit nem teljesíthetik – írja a Dunagőzhajózási Társaság Tiszai Felügyelősége Egressynek november 12-én.¹⁹¹ A november 20-án kelt levelében Egressy arról panaszkodik, hogy a hajót javítják ugyan, de félő, hogy nem ért hozzá, aki csinálja.¹⁹² Végül a kormánybiztosi tevékenysége megszűnése után, december 22-én kelt számadásában írja, a „Károly gőzös mire hadilag felszerelkezett és már indulnia kellett volna, a fagy beállván, itt maradt. Ez azonban talán szerencse, mert szakértők szerint az egész munka igen rossz.”¹⁹³ A szállítással, infrastruktúrával kapcsolatos a hídépítés kérdése is. A „Maros vizén, az alvidéki táborokba kelendő hadseregek könnyebb átszállíthatása tekintetéből építendő hídhoz” tartozó anyagköltségek listáját Vadász Manó szegedi polgármester december 11-én küldte el Egressynek.¹⁹⁴ Egressy Gábornak esetenként közvetítőként kell segíteni a fegyverek szállításában. Vukovics Sebő (délvidéki) kormánybiztosnak címzett, december 4-én írt levelében jelzi, hogy az egyébként Ceglédre (Nagy)Beckerekre szállítandó, de ezen a napon Szegedre megérkezett „ütegből” két ágyút Kiss Ernő ígérete alapján Nagysándor Józsefhez szükséges eljuttatni – kéri ebben az ágyúk (Nagy)Beckerekre való érkezése után Vukovics Sebő segítségét.¹⁹⁵

Nem teljesen egyértelmű, Egressy Gábort végül miért mentették fel a kormánybiztosi teendők alól, illetve az sem, hogy ez pontosan mikor és hogyan ment végbe. A Szeged történetével foglalkozó iratok határozottan Egressy és a helyi városvezetés konfliktusait jelölik meg leváltásának fő okaként. Érezhetően mindegyik írás Reizner János nagyszabású munkáját (Szeged története)¹⁹⁶ tekinti kiindulási alapként, mely 1893-1900 között jelent meg, több kötetben. Ebben a munkában Egressyről egy meglehetősen negatív kép bontakozik ki, mint aki kormánybiztosként is csak szerepet játszik, minduntalan színészkedik, meggondolatlan, követelőző, a helyi megbecsült polgárokat megsértő, egyszóval általában alkalmatlan a feladatra.¹⁹⁷ Ugyanakkor a kötetben alig találhatók hivatkozások, a szöveg alapján az eseményeket személyesen átélő szemtanúk emlékeit is bedolgozta a szerző, így tehát nehéz

¹⁹¹ HU MNL OL 237. p.

¹⁹² HU MNL OL 185. p.

¹⁹³ Pesti Hadbírószág: 1851-10/109. sz. n.

¹⁹⁴ HU MN OL 354. p.

¹⁹⁵ HL Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc iratai. 52b-2/5.

¹⁹⁶ Reizner János: *Szeged története 1-4*, Szeged, Szegedi Szabad Királyi Város Közönsége, 1900.

¹⁹⁷ Reizner: *Szeged története 1-4*, 2. köt., 121.

ellenőrizni az állításait. A későbbi művek, Ruszoly József írása,¹⁹⁸ illetve Szántó Imre tanulmánya már hivatkozásokkal teli szakmunkák, de alapvetően ezek a publikációk is Egressy Gábor alkalmatlanságát, vagy legalábbis hibákkal tarkított működését domborítják ki. Erre kiváló példa Ruszoly József néhány sora, amivel Egressy kormánybiztosi működésének értékelését zárja:

Nincs okom kétségbe vonni Egressy Gábor őszinte jóakarátát akkor sem, ha tudom, hogy az önkényuralom korában rendőri besúgóvá züllött. Idézett átirataiból, megjegyzéseiből a Város vezetői iránt tanúsított ellenszenv túl fontoskodás vagy még inkább egy jó adag beképzeltség is sugárzott. 1848 decemberének számára oly kritikus napjaiban Beöthy Ödönnel is hatásköri összeütközésbe keveredett. Kormánybiztos-társának leveléből kitűnően azt nehezményezte, hogy Beöthy az ő megkerülésével fordult Vadász polgármesterhez.¹⁹⁹

Reizner János és Szántó Imre 400 ágyúgolyó Aradra szállítását említi Egressy végső bukása okaként, amit talán érdemes szó szerint is idézni Reizner János munkájából:²⁰⁰

Egy ízben Nyáry Pál rendeletére hivatkozva, a város 400 golyóját Aradra leendő küldés végett kiadatni kérte. Persze hogy szavára mitsem adtak. Ő azonban gróf Hadiktól karhatalmat nyervén, a golyókat birtokába vette. A polgármester, Korda ezredes és segédtisztje erre az elszállítást meggátolni igyekezvén, Egressyvel értekeztek, ki az utcai nagy közönség előtt a polgármestert s Kordát "hazaáruló" kifejezésekkel illette. A közönség felingerült, Egressyt már megrohanni akarták s a nép dühétől a polgármester csak az által menté meg, hogy fogolynak nyilvánítá s fegyver között a városházára kísérteté."²⁰¹

Szántó Imrénél a „parancsának nem volt fogantja”²⁰² váltja fel a „szavára mitsem adtak” kifejezést, de tartalmilag hasonló a vonatkozó rész. Egressy helyzetének meghasonlottsága tetten érhető: a korabeli, de facto végrehajtó hatalom²⁰³ rendeletét nem tudja végrehajtani a

198 Ruszoly József: *A népképviseleti önkormányzat szegedi történetéhez, 1849-1871*, in *Alkotmánytörténeti tanulmányok*. 3., Önkormányzat és hagyomány, Szeged, JATEPress, 1993, 1–65.

¹⁹⁹Ruszoly: *A népképviseleti önkormányzat szegedi történetéhez*, 25.

²⁰⁰ Uo. 25.

²⁰¹ Reizner: *Szeged története 1-4*, 2. köt., 121.

²⁰² Szántó: *Szeged az 1848/49-es forradalom és a szabadságharc idején*, 102.

²⁰³ Nyáry Pál az OHB elnökhelyettese ekkor.

város ellenérzése nélkül. Érdekes, hogy Ruszoly József tanulmányában és Sándor János írásában²⁰⁴ egy másik ügy okozza Egressy „vesztét”. Itt egy 500 fős tanyai nemzetőr csapat kiállítása ügyében csúcsosodott a konfliktus, melyet Ruszoly József alaposan feldolgozott²⁰⁵. A probléma lényege, Egressy Gábor és közvetetten az OHB nyomására egy 500 fős tanyai nemzetőr csapatot kellene a verseci táborba küldeni, mozgó nemzetőrként. A tanyasi lakosságból összeállt ugyan 500 fő nemzetőrség, de ők még a többi mozgó nemzetőrökhöz képest sem kaptak megfelelő kiképzést, fegyverük sincs, eddigi feladatuk lényegében a külterületi közbiztonság fenntartása volt. Ami pedig még nagyobb gond, *„biz ezek kimozdítását a mezői külső gazdaság tönkre tevése nélkül nem is lehet eszközölni”* - érvel Vadász Manó polgármester a táborba való küldésük ellen, november 16-án Egressy Gábornak írt levelében,²⁰⁶ ami egyébként a hadi választmány ülésének az álláspontját tükrözi. Alternatívát is ajánl, szerinte a *„fegyvertelenül időző”* 24. honvédszászlóalj és a kötelező létszám feletti újoncokból több századot lehetne kiállítani és fegyverrel ellátni. Egressy Gábort nem győzte meg a levél, továbbra is ragaszkodott a tanyai nemzetőrök táborba küldése mellett, amit a hadi választmány és közvetve a város hatósága nem teljesített. Vadász Manó november 29-én kelt levelében²⁰⁷ beszámolt arról, hogy a tanyai nemzetőrök végül nem indultak útnak, ugyanis *„Éppen midőn nemzetőreink egy részét útnak indítani szándékoznánk jött Kossuth Lajos urtól Csuha ezredes urhoz és általa hozzánk olytén rendelet, minél fogva azonnal a legsúlyosabb felelet teher alatt 1000 darab fegyvereket nemzetőreinktől elszedevén a honvéd zászlóaljak számára nevezett ezredes urnak kiszolgáltánánk”*, így pedig fegyvertelenül nem küldhették ki őket a táborba. További bizonygatás olvasható, ugyanis *„Damjanich alezredes úr is (...) inkább a fegyverek átadását mint a gyakorlatlan nép leküldését ohajtá”*. Persze kérdéses, hogy mennyire *„éppen”* indították útnak a nemzetőröket és mennyire volt eleve szándékuk bojkottálni a táborba küldést. Ez a kérdés valószínűleg Egressy Gáborban is felmerült, ugyanis a folytatásból úgy tűnik, presztízskérdést csinált a tanyai nemzetőrök ügyéből. Másnapi válaszlevelében a fegyverek külön összegyűjtésére utasított és továbbra is kitart az 500 tanyai nemzetőr mozgósítása mellett, amire válaszul a hadi választmány december 2-án egy hosszú levélben próbálta jobb belátásra bírni Egressy Gábort: *„e tekintetben kormánybiztos urat kémélő bánásmódra nem annyira kérjük, mint figyelmeztetjük – mi is szabad polgárai lévén, szabadságunkért vívó hazánkunk”*²⁰⁸. Sikertelenül, sőt, a helyzet itt mérgesedett el igazán.

²⁰⁴ Sándor: *Egressy Gábor*.

²⁰⁵ Ruszoly: *A népképviselői önkormányzat szegedi történetéhez*, 22-25.

²⁰⁶ HU MNL OL H 104 204-206. p.

²⁰⁷ HU MNL OL H 104 118. p.

²⁰⁸ HU MNL OL H 104 429-432. p.

Egressy Gábor másnap írt válaszlevelében olyanok olvashatók, miszerint „*Kik a népet akár mely módon visszatartják önvédelmüktől, azok a népet meggyilkolják*”, illetve „*Minél nagyobb az, ami e percben kockán áll, annál nagyobb számadás alá jönnek a tettek és mulasztások*”. A levél következtében Korda János és segédje, Gombás József be is akarták adni lemondásukat, de a közgyűlés egyöntetű akaratára ezt mégsem tették. Egressy ugyan elnézést kért később (ez mindhárom munkában olvasható), de „*helyzete ilykép tarthatatlanná lett*”.²⁰⁹

Sándor János írásában²¹⁰ megértőbb Egressyvel szemben. Hangsúlyozza, Szeged város tisztviselőinek többsége Egressyt színészi múltja miatt eleve nem vette komolyan. Egressy vehemenciájával, türelmetlenségével, tenni akarásával pedig nem tudtak mit kezdeni a lassú ügyintézéshez szokott hivatalnokok. Mindez fordítva is igaz: Egressy nem tudta elviselni a bürokrácia lassú működését, és forró lelkesedésében sokszor meggondolatlan kijelentéseket tett, személyében sértette meg a város életének fontos szereplőit. Itt a végzetes összetűzés Gombás József közgyűlés előtti kifakadása, illetve lemondásáról szóló levelének átadása miatt robbant ki, miszerint Egressy minősíthetetlen stílusban írt az őt is tagjai között tudó térparancsnokságnak, emiatt tovább nem hajlandó Egressyvel együtt dolgozni.²¹¹

Valójában ugyanarról van szó, a december 7-én kelt közgyűlési jegyzőkönyvben (egyébként Egressy távollétében) olvashatjuk, hogy „*a kormánybiztos eddigi eljárásainak tapintatlansága, kérlelhetetlensége, szeszélyessége (...) a közgyűlés előtt felderítettén... (...) a honvédelmi bizottmányhoz az iránt, hogy városunk közönsége a kormánybiztosi működés alól felmentessék fölíratni határozatott.*”, illetve ezzel összhangban a tanácsülési jegyzőkönyvben a 439. pontban „*Egresi Gábor telj. kormánybiztos sértő és bárdolatlan hangú levele miatt innen elmozdítani kéretik.*”²¹² A határozat Egressy fülébe jut, minek következtében aznap ő is ír egy levelet Kossuth Lajosnak, melyben kiemeli a „*szegedi tisztviselők káros, bürokratikus munkáját*”, illetve különösen Korda János „*utasításokat megtagadó magatartását*”.²¹³ A december 14-én tartott közgyűlésen megvédve magát („*hazánk jelen élet-halál közti küzdelmeivel egész más szemponttul tekintendő, mint az országzás rendes állapotában*”) elérte, hogy a közgyűlés korábbi határozatát visszavonja.²¹⁴ Ugyanezen a napon azonban Kossuth már megírta az Egressy leváltásáról szóló levelet, miszerint:

²⁰⁹ Reizner: *Szeged története 1-4*, 2. köt., 121.

²¹⁰ Sándor: *Egressy Gábor*, 70.

²¹¹ Uo. 70.

²¹² HU MNL CsCSVL KL IV.1003.a.

²¹³ HU MNL CsCSVL KL IV.1101.c.

²¹⁴ Sándor: *Egressy Gábor*, 70.

*Alsóvidéki ügyeinknek az ottani táborok ellátását illető menete a rendes kerékvágásba térvén vissza, a honvédelmi bizottmány által rendkívüli intézkedésekre többé ottan szükség nincsen: mihez képpes a honvédelmi bizottmány kormánybiztos urnák eddigi fáradozásaiért, s munkálkodásáért köszönetét szavazva, további működése alól fölmenti, ezzel a nemzeti gyűlésnek a kormánybiztosok nagy számára adott biztosítását is tetteleg igazolván: miszerint a kormánybiztosok száma, a szerint, mint azt a rendkívüli körülmények megszűnése engedni fogja, naponként kevesbítettni fog. Kelt a honvédelmi bizottmány deczember 14-én tartott üléséből. Kossuth Lajos.*²¹⁵

Ezt a levelet küldi el Szeged városának is, két apró, de azért szembetűnő különbséggel: egyrészt a Szeged városának küldött levélben nincs szó „köszönet szavazásáról”, másrészt ebben a levélben „a rendes kerékvágás nagyobb részint” állt helyre.²¹⁶ A várossal folytatott vitáról egyikben sem tesz említést, de szinte biztos, hogy ez lehetett a közvetlen kiváltó ok. Természetesen részrehajló forrás, de mindenesetre érdekes megjegyezni azt is, hogy Egressy Gábor fia, Ákos visszaemlékezéseiben nyoma sincs a konfliktusnak, ott csupán a már említett december 14-én kelt, Kossuth Lajos által írt levelet közli.²¹⁷ Az is érdekes, hogy a kormánybiztosi iratanyagban 11 levél olvasható, melyet Kossuth (mint az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke) írt Egressynek, ezekből egyikben sem említi a szegedi városvezetéssel való összetűzéseket. A lemondás azonban kurtán-furcsán lép életbe. Nem tudjuk, ezt a vonatkozó levelet Egressy pontosan mikor kapta meg, csak azt, hogy december 21-én írásban is lemondott és elköszönt Szeged város polgáraitól, mint volt kormánybiztos, illetve december 22-én kelt levelében „Midőn kormánybiztosi működésemet ezennel bevégezem” küld egyfajta „számadást” az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökének címezve.²¹⁸ Kossuth ugyanakkor már december 15-én kelt levelében újabb intézkedésekre szólítja fel Egressyt (különböző felszereléseket küldjön Pestre),²¹⁹ ami kifejezetten furcsának hat az előző napi levél után, sőt, a négy nappal később megjelenő Közlönyben²²⁰ (1848. december 19.) Egressy Gábort megbízzák a helyi mozgó szabadcsapat szervezésével. A mozgó szabadcsapatok szervezésére vonatkozó rendelet mindegyik, de „főleg azonban határszéli” megyékre terjedt ki, tételesen felsorolva, melyik megyében ki a felelős a csapatok

²¹⁵ Közli: *KLÖM XIII.* 750.

²¹⁶ HU MNL CSML IV.1003. sti 4319/1848. december 27.

²¹⁷ Egressy: *Emlékeim*, 77.

²¹⁸ HL Pesti Hadbíróóság: 1851-10/109. sz.n.

²¹⁹ Közli *KLÖM XIII.* 765.

²²⁰ Közlöny 1848/192. sz.

szervezéséért. Ezek jellemzően a főispán, alispán, illetve a megyei kormánybiztosok voltak. A felsorolás alapján a Délvidék kivételt képezett, itt ugyanis a bánsági megyékért (Temes, Torontál, Krassó) egy személyben volt felelős Vukovics Sebő (délvidéki) kormánybiztos, a sorban rögtön utána pedig „*Szegeden: Egressy kormánybiztos*”.²²¹

Lehetséges, a Közlöny, de legalábbis a benne felsorolt kormánybiztosi névsor szövegezése már korábbi és a négy nappal korábban kiadott levél adminisztrációja még nem fonódott össze a Közlöny kiadásával, ezért, „megszokásból” említik még kormánybiztosként Egressy Gábort? Valószínűbb, hogy az aktuális katonai és politikai helyzet (Ferenc József császárrá koronázása, Windisch-Grätz támadása) mellett eltörpült Szeged városának kormánybiztosával való konfliktusainak ügye és egyszerűen nem volt lehetőség ilyen gyorsan új, megfelelő embert találni, illetve a lelkesítésben, a csatlakozásra való felhívásban Egressy Gábor korábban már bizonyított, ezért eshetett rá a választás. Ezen logika mentén pedig akkor már meghagyták (pontosabban újra kinevezték) az egyébként pár nappal ezelőttig még viselt kormánybiztosi tisztségében, de ezúttal más szerepkörben.

Egressy Gábor egyébként maga is a Közlönyből értesült új kinevezéséről: „*Midön leveletem már bevégezem*²²², *veszem a Közlönyben azon rendeletét az országos honvédelmi bizottmánynak, melly f.évi december 18dikán kelt: miszerint azon kormánybiztosok között, kik az önkéntes mozgó nemzetőr csapatok felállításának ügyével megbíznak, nevem is említettik (...)*”²²³. Mindenesetre az biztos, hogy személyét illetően nem téves kinevezésről van szó, ugyanis a Közlönyben olvasható szabadcsapat szervezésére vonatkozó felhívást Kossuth a december 23-án írt levelében is megerősíti és részletezi, pl. felveti Rózsa Sándor és 50 emberének is a „*Bakony aljához*” lévő szabadcsapatokhoz való küldését is.²²⁴ A megoldás tehát az lett, hogy Szeged városának hatósága visszakarta a város feletti irányítást, de a mozgó szabadcsapat szervezésének ügyében mégiscsak együtt kellett működnie Egressy Gáborral, bizonyos szintig teljesíteni kellett kéréseit. A levéltári iratanyagban egyébként a sokat hivatkozott december 14-én kelt levélnek nincs tényleges gyakorlati következménye, hacsak az nem, hogy Kossuth talán némiképpen több számonkérést vet papírra leveleiben, mint korábban, de ez természetesen nem perdöntő bizonyíték, pusztán egy szubjektív olvasat részéről. Talán ezt támasztják alá az Egressy Ákos visszaemlékezésében olvashatók. Ákos említi, hogy december 23-án találkozott szüleivel, amikor is „*atyám kormánybiztosi teendői néhány nap*

²²¹ Uo.

²²² Ti. a december 22-én kelt, OHB elnökének címzett számadása.

²²³ HL Pesti Hadbírószág: 1851-10/109. sz.n.

²²⁴ HU MNL OL H 104 79-80.p.

óta megszűntek”,²²⁵ majd jön a már ismert Kossuth-levél. Ezt követően megjegyzi, „most atyám egész odaadással abban fáradozott, hogy egy nagy önkéntes csapatot szervezzen Szegeden és vidékén, mellyel Pest védelmére siethessen.”²²⁶ Illetve, ahogyan arról később lesz szó, Egressyt következő év januárjáig kormánybiztosként szólítják meg a neki írt levelekben.

A szegedi feladatainak utolsó állomása tehát a már említett szabadcsapat megszervezése és a rendelkezésre álló katonák Pestre vezénylése lett volna. Erről a levéltári iratanyagban is találunk forrást: Kossuth Vukovics Sebő délvidéki kormánybiztost december 18-án utasítja, miszerint „a leggyakorlottabb zászlóaljait és vitézeit (...) Szegedről haladék nélkül küldje fel Pestre.”²²⁷, illetve Nádosy Sándor dec. 31-én kelt levelében sürgeti Egressyt az azonnali indulást illetően.²²⁸ A külön gyűjtött kormánybiztosi iratanyag itt véget ér, de a magánirati gyűjteményben vannak még 1849 januári dátummal ellátott iratok, illetve segítségünkre lehetnek Ákos visszaemlékezései, valamint az általa idézett Egressy Gábor naplóbejegyzések is.²²⁹ Utóbbi alapján az események alábbi láncolata vázolható föl: 600 főből álló csapatával Egressy Gábor valóban elindult Pestre, ám Cegléden érte el a hír, miszerint Windisch-Grätz bevonult a fővárosba. Csalódottságában visszavezette csapatát Szegedre, majd lemondott a csapat vezetésére kapott őrnagyi rangjáról Földváry Sándor, mint „szakképesebb” katona javára.²³⁰ Valóban, Földváry Sándor őrnagy 1849. január 12-én jelenti, hogy a szabadcsapat januári költségeit Egressy kormánybiztostól hiánytalanul átvette, majd ugyanezt megismétli két nap múlva, ekkor már a februári költségvetésre vonatkozóan, szintén „Egressy Gábor Kormány Biztos úrtól”.²³¹

Hogy a történet még cifrább legyen, maga Kossuth január 4-én Kisújszálláson még arra utasította Csány Lászlót, a feldunai hadsereg és a főváros kormánybiztosát, hogy Egressy hír szerint január 6-án Peste érkező 500 főnyi csapatát adja Vetter Antal vezérőrnagy, helyettes hadügyminiszter rendelkezése alá.²³² Egressy – alighanem még Szegeden – valamilyen nézeteltérésbe keveredett Frantisek Wlkanowa báróval, az 52. (Ferenc Károly) gyalogezred főszázadosával. Kossuth erről szintén január 4-én Kisújszálláson értesült, s miután keményen

²²⁵ Egressy: *Emlékeim*, 76.

²²⁶ Uo. 76.

²²⁷ Közli: *KLÖM XIII.* 801-802.

²²⁸ HU MNL OL H 104 260. p.

²²⁹ Egressy: *Emlékeim*, 81.

²³⁰ Uo.

²³¹ HU MNL OL R 26 23-25. p., 27-29.

²³² Közli: *KLÖM XIV.* 33.

megfeddte Egressyt, a századosnak adandó elégtétel végett meg is fosztotta őt a kormánybiztosságtól – amiről egyébként már korábban leváltotta.²³³

Hogy ténylegesen mikor indulhatott el, arra primer forrás nincs. Annyi bizonyos, hogy a január 8-án tartott közgyűlés alapján Vadász Manó szegedi polgármester kéri, hogy a város által a szabad mozgó csapat részére begyűjtött fegyvereket – amelyeket 431 pengő értékben becsültettek meg – Egressy Gábor kormánybiztos fizesse meg. Ahogy láttuk, január 12-én már a havi költségeket kifizették, így feltehetőleg valóban 1848/49 fordulóján megtörtént a felfegyverzés. Egressy Gábor utolsó érdemi feladata a szabadcsapattal Vadász Manó szintén január 12-én kelt levelével lehetett kapcsolatos: ebben jelzi, hogy egy bizonyos mellékelt, Kecskemétről írt levélben felszólították őket, a szabad mozgó csapat csatlakozzon Perczel tábornok táborához (akinek ekkor éppen a Pestről Debrecenbe vezető út védelme volt a feladata), kéri ebben Egressy intézkedését.²³⁴ Turcsányi József pesti nemzetőr január 14-én jelenti, hogy Egressy kormánybiztostól futárszolgálatiért járó útiköltségét átvette, illetve január 17-én készült egy számadás, miszerint Holtzer Rudolf (helyi kereskedő, neve többször előkerül az iratok között) az átadott tarisznyák és nyakkendők után járó összegét felvette, bár itt szó szerint nincs Egressy Gábor megemlítve. Összegezve elmondható, van alapja a kritikának, ami Egressy Gábor kormánybiztosi működését illeti, de árnyalja a képet, hogy eleve fenntartásokkal fogadták őt nem helyiként és színészi pályafutása miatt. Véleményem szerint – amit a levéltári forrásokra alapozva állítok – Egressy Gábor a helyi és az országos hatóság konfliktusa között inkább az utóbbi, az Országos Honvédelmi Bizottmány és ezzel együtt természetesen Kossuth Lajos „pártjára” állt a vitás kérdésekben. Tettei alapján úgy tűnik, inkább nekik akart megfelelni. Úgy gondolom, Szeged város hatósága ezt nehezményezte, a város korabeli emlékezetében egyértelműen negatív kép élt rövid ténykedéséről. Az iratanyagból úgy olvasható, Kossuth Lajos is inkább kevesellte, mint maradéktalanul elégedett lett volna kormánybiztosi munkájával. Ugyanakkor a népfelkelés és a mozgó csapatok megszervezésében Egressy valószínűleg eredményesnek bizonyult az OHB szemében, hiszen működése következtében kinevezték törvényhatósági teljhatalmú biztossá.

Persze, teljesebb lenne az értékelés, ha Egressy Gábor kormánybiztosi időszakának működését össze tudnánk hasonlítani a többi kormánybiztos tevékenységével, ez azonban a kormánybiztosok nagy száma, jelentősen eltérő feladataik és hivatali idejük miatt objektívan

²³³ Kossuth átírata a bácskai hadtest parancsnokságához, ill. megrovó utasítása Egressyhez, Kisújszállás, 1849. jan. 4. A fogalmazványok német fordítása, ill. kivonata. HM HIM HL Pesti cs. kir. hadbíróóság. 1851-10/109. 866. f.

²³⁴ HU MNL OL R 26 25.

nem összehasonlítható. Összehasonlítható viszont a nagyjából azonos feladatkört betöltő kormánybiztosok „háttéré”, azaz, hogy milyen tisztséget töltöttek be kinevezésük előtt. Az Egressy Gáborral közel egyidőben, 1848. október-novemberében kinevezett népfelkelési biztosoknál azt látjuk, jellemzően az adott törvényhatóság fő - vagy alispánjai, esetleg képviselői voltak.²³⁵ A törvényhatósági teljhatalmú (országos) biztosok közt is jellemzően képviselőket, fő – és alispánokat találunk. Ha az októberre megszilárdult kormánybiztosi rendszerben kinevezett biztosokat nézzük, a legtöbb esetben elmondható, hogy a tisztségek betöltői képviselők, a helyi alispán, főispán, esetleg az élelmezési biztosok esetében alacsonyabb beosztású közigazgatású hivatalnok voltak.²³⁶ Szócs Sebestyén tanulmányában, a külön bemutatott kormánybiztosok névsorát végignézve²³⁷ is hasonló mintát tapasztalunk, személtetésképp a névsor eleje: Pulszky Ferenc, Csány László és Széll József, Hunkár Antal, Rottenbiller Lipót. Ezzel szemben Egressy Gábornak korábban semmiféle közigazgatásban töltött tapasztalata nem volt, a feladata során azonban folyamatosan együtt kellett működnie a város közigazgatás terén „gyakorlott” hivatalnokaival, ami, láttuk, sok esetben konfliktushoz vezetett. Ennek egyik esetleges oka lehetett a közigazgatás terén fennálló tapasztalatlansága.

²³⁵ Hermann: *A kormánybiztosi rendszer 1848-1849-ben*, 38.

²³⁶ Hermann: *A kormánybiztosi rendszer 1848-1849-ben*, 38-39.

²³⁷ Szócs Sebestyén: *A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban*. Tartalomjegyzék, 5-6.

IV.7. A kormánybiztosság után

Kormánybiztosi teendőinek megszűnése után az 1849-es év első hónapjait Egressy Gábor családjával töltötte (Fia, Ákos nem lehetett velük, ugyanis időközben fogságba esett)²³⁸. Ahogy Rakodczay Pál nagyszabású monográfiájában olvashatjuk, „*Ez ideig* (1849. március vége – KN) *nem számolhatunk be E. (Egressy Gábor – KN) hollétééről és működéséről.*”²³⁹ Hory Béla 1892-ben megjelent cikke szerint február végén Egressy Petőfi, Lendvay Márton és Szerdahelyi Kálmán társaságában Kolozsvárott tartózkodott.²⁴⁰

Van azonban egy érdekes történet vele kapcsolatosan ebből az időszakból, amelynek lényege röviden az, hogy Damjanich az 1849. március 5-én lezajlott szolnoki ütközet után habozott megtámadni Jellačić Ceglédre vonult seregét – ennek oka Damjanich állítása szerint Egressy Gábor volt, ugyanis állítólagosan azt híresztelte, hogy Jellačić serege 60 000 főből áll.²⁴¹ 1849 januárjában a Délvidéken állomásozó (bánsági, bácskai) magyar csapatokat Vécsey Károly és Damjanich János vezetésével a Közép-Tisza mellékére vezényelték. A fővezér, Henryk Dembiński terve az volt, ezek a hadosztályok nagy erővel megtámadják Szolnoknál az ellenséges hídfőt, ezzel magukra vonják, elterelik Windisch-Grätz figyelmét, a magyar főseregnek pedig közben sikerülne az Eger-Gyöngyös-Hatvan útvonalon a cs. kir. sereg oldalába kerülni. Ezt a tervet a február 26-27-én lezajlott kápolnai csata ugyan megghiúsította, de a támadást nem halasztották el. A terv szerint a Vécsey vezette (VI.) hadosztály támadt volna a Tisza-híd irányából, a Szolnokkal átellenben lévő hídfő ellen, Damjanich (VIII.) hadosztálya pedig oldalról támad és a Zagyva felé szorítja az ellenséget, megakadályozva a Cegléd felé történő visszavonulást. A magyar sereg létszáma kb. 12 000 főből, 35 lövegből állt. Vécsey támadása késett, közben pedig a nagy köd ellenére a Szolnokon lévő, Leopold Karger vezérőrnagy által vezetett cs. kir. dandár szolnoki templomtoronyban lévő egyik ellenséges megfigyelője észrevette Damjanich csendben előnyomuló seregét. Azonnal segítséget kértek az Abonyban állomásozó Franz Ottinger vezérőrnagy dandárjától. A hídfő felől nem tartott komolyabb támadástól, így ott csak kisebb erőket hagyott. A csatát Damjanich hadosztálya

²³⁸ Egressy: *Emlékeim*, 82-90.

²³⁹ Rakodczay: *Egressy Gábor és kora*, I, 420.

²⁴⁰ Hatvany: *Így élt Petőfi*. 634-635.

²⁴¹ Uo.

kezdte meg, időközben Vécsey hadosztálya is beérkezett Szolnok felől, így végül a támadást teljes sikerrel zárta a honvédsereg, és lehetősége nyílt átvenni a kezdeményezést.²⁴²

Csakhogy a katonai vezetésben nem volt egység, így (ekkor még) nem éltek kellőképp a kínálkozó lehetőséggel, másrészt a Tisza ekkor éppen áradt és több helyen járhatatlan volt az út a part mentén. A kápolnai csatát követő zűrzavaros időszak után Vetter Antal március 8-i fővezéri kinevezésével próbáltak úrrá lenni a helyzeten. Az új terv szerint, mely az aktuális erőviszonyok és a Tisza áradása miatt sok egyéb lehetőséget nem tartogatott, az I. hadtest Klapka György és a III. hadtest Damjanich János vezetésével átkel a Tiszán és Nagykőrös felé előre nyomulva elszorítja az ellenséget a Budapest-Szolnok vasútvonaltól.²⁴³ Ezzel egy időben Görgei a VII. hadtesttel Csegénél, Aulich Lajos a II. hadtesttel Poroszlónál kelt volna át, de az óriási esőzések miatt Görgei Csegénél nem tudott átkelni, Poroszló pedig ellenséges kézen volt, ezért Aulich sem kezdte meg az átkelését. Görgei végül Tokaj felé indult, mint következő lehetséges átkelőhely, Aulichot pedig az előbb említett főerőkhöz rendelték Cibakházára, így összesen kb. 28 000 fős sereg próbált kelt át Cibakházánál március 16-17-én. A további esőzések miatt Görgei csak később érte el Tokajt, ezzel az időközben a Windisch-Grätz által a Tiszaalpár-Cibakháza irányba indított ellenséges összpontosítástól sem sikerült érdemi erőket elvonni. Erről az összpontosításról ráadásul Vetter Antal nem is tudott, így 17-én a kocséri erdőnél felállított táborban másnapra még a Nagykőrös (tehát az ellentétes irányba) történő indulásról adott parancsot. Ez azonban a havazás és sűrű köd miatt végül elmaradt. Közben megérkezett a táborba Egressy Sámuel, Pest vármegye volt tiszti főügyésze, és állítása szerint Nagykőrösön 40 000 ellenséges haderő állomásozik. Emiatt egy haditanácsot hívtak össze, ahol Vetter az Abony irányába történő, az ellenséges erő balszárnyát irányzó támadást javasolt. Klapka György (ekkor még ezredes, az I. hadtest parancsnoka) és Nagysándor József (ekkor még szintén ezredes, a hadsereg lovasságának parancsnoka) támogatták a tervet, Aulich és Damjanich viszont nem, ugyanis így egy kudarcra végződő támadás esetén nem tudnak Szolnok közelében átkelni a Tiszán, hanem csak Cibakházára visszavonulva, viszont közben folyamatos oldaltámadások veszélyének lennének kitéve.²⁴⁴ Nyilván feltételezték, hogy a Nagykőrösön valóban 40 000 fős ellenséges hadsereg állomásozik. Ezért a Tisza bal partjára való visszatérés mellett döntöttek, március 18-19-én. Windisch-Grätz gyakorlatilag csak a

²⁴² Az ütközet történetének bemutatásához felhasznált irodalom: Kemény Krisztián: *Az 1849. március 5-ei szolnoki ütközet története és okmánytára*, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2021. 40-67, illetve Hermann: *A szabadságharc hadtörténete*, 258-261.

²⁴³ Uo.

²⁴⁴ Uo.

honvédsereg Tisza bal partjára való visszatérésekor szembesült az eseményekkel, bár jelentéseket korábban is kapott már a 17-én lezajlott átkelésről. Nem értette a visszatérés okát, de mivel közben megjöttek a hírek Görgői tokaji átkeléséről, megindult északi irányba.

Az események rövid ismertetéséből szembetűnő, hogy ha utólag nem is vagyunk benne biztosak, de Windisch-Grätz felkészületlenségéből adódóan könnyen elképzelhető, hogy az összevont honvédsereg egy jelentős győzelmet szalasztott el a Tisza bal partjára való, harc nélküli visszatéréseivel, melynek ugyan nem kizárólagos, de fontos oka volt Egressy Sámuel 40 000 főnyi ellenségéről a táborba hozott híre is. Számunkra már bizonyos, hogy ez Egressy Sámuel volt, de a kortársak számára ez nem volt egyértelmű – az Egressy név alapján, úgy tűnik, sokan a híres színészre, Gáborra gondoltak. Rakodczay írásában kitér erre a félreértésre, melyet Mészáros Lázár emlékirataiból, illetve Hamvay Ödön Damjanich Jánosról szóló művéből²⁴⁵ idéz, még ha az események nem is teljesen a fent leírt formában vannak tálalva. A kocséri erdő és március 18. egyezik, de itt Jellačić Ceglédre vonult seregét kellett volna megtámadni a biztos sikerhez, amit végül Egressy információi (amit itt 60 000 fős ellenség) alapján nem tettek és utólag bosszankodtak rettentően, amikor kiderült a valós létszám. Damjanichot olyannyira feldúlta a hír, hogy dühében Egressyt akasztással fenyegette, ha elé kerül.²⁴⁶ Elolvasva Hamvay Ödön munkáját, a hírt a táborba Vukovics Sebő szerint „*Egressy Sámuel, Pestmegyének volt főügyésze, Mészáros szerint Egressy Gábor, a jeles színész, akkor kormánybiztos hozta, mondván, hogy 40-60 000 emberrel várja Jellasich a magyar sereget*”.²⁴⁷ Rakodczay védelmébe veszi Egressyt, több szempontból is. Sőt, ellentámadásba is átmegy, kritizálja Mészárosot katonai minőségében, de végül levonja azt a, tulajdonképpen helytálló következtetést, hogy még ha Egressy Gábor lett is volna a hírhozó, akkor is a katonai vezetőket terheli a felelősség, hogy milyen híreknek hisznek, minek járnak utána és végső soron a döntés az övék. Egyébként bizonyosan nem Egressy Gábor volt, semmi egykorú (leszámítva az előbb idézett félreértéseket), semmilyen későbbi forrás nem utal arra, hogy a „semmitől” felkerekedve meglátogatta volna a kocséri tábornokot 1849. március közepén. Hamarosan viszont egy másik megbízatás vár rá.

²⁴⁵ Hamvay Ödön: *Damjanich János élet története és szemelvények nejéhez intézett leveleiből*. Budapest, Rákosi Jenő Budapest Hírlap Ujságvállalata, 1904.

²⁴⁶ Rakodczay Pál: *Egressy Gábor és kora*, I. 420.

²⁴⁷ Hamvay: *Damjanich János*, 101.

IV.8. A „Felsőmagyarországi Védereg Borsodi Osztálya”:

1849 tavaszán Egressy Gábor egy újabb katonai szerepvállalásra adta a fejét – ennek oka a szabadságharc egy új, helyi katonai kezdeményezése, mégpedig a borsodi védereg megszervezése. Ez része volt a Szemere Bertalan által tervezett, elsősorban a Felvidék védelmére megszervezett férreguláris seregnek.

Szemere Bertalan 1848 decemberében lett Felső-Magyarország teljhatalmú országos biztosa. Március 29-én Kossuth Lajosnak írt levele szerint²⁴⁸ „Március 8-án fogamzott bennem az eszme”²⁴⁹ a védereg felállítására vonatkozóan. Az ötlet valószínűleg a március 9-én Tiszafüreden kelt, OHB-nak küldött jelentéseiben is említett pesti gerillák és gömöri nemzetőrök sikerein felbuzdulva támadt. Előbbiek Oroszhegyi Józsa²⁵⁰ vezetésével Makláron az ellenség visszavonulása közben három ágyút foglaltak el, míg utóbbiak február 26-án Murányváránál szétverték a szlovák légiót.²⁵¹ Március 10-én ír a kormánybiztosoknak, miszerint „1000 emberrel csoda dolgokat lehet végbevinni. Biztosítani lehet Felső-Magyarországot apróbb száguldók ellen, az ellenség fészke körül 1-2 mérföldnyire, köröskörül”.²⁵² Alig egy héttel később, 1849. március 16-án, Miskolcon fogalmazta meg a „Felső-Magyarországi Védereg” felállításának tervezetét és felhívását: „A népnek, hogy fölkeljen, némi katonai támaszra van szüksége. A hadsereget azonban eldarabolni nem lehet. Tehát Felső-Magyarország biztosítására egy védereget (gerilla) kívánok felállítani, mely szám szerint 4000-ig szaporíthatatik, a szabolcsi száguldó lovag-csapattal együtt”²⁵³. A felvidéki védereg önálló osztályait vármegyénként állították fel. Ezek az osztályok 1849 kora tavaszán sorra alakultak: Abaújban, Borsodban, Gömörben, Hevesben, Hontban, Nógrádban, Sárosban, Szabolcsban, Szatmárban, Tornában és Zemplén megyében²⁵⁴, „Gyöngyöstül kezdve Egeren, Putnokon, Rozsnyón keresztül Lőcséig és innen kezdve Eperjesen, Homonnán, Ungváron, Nyíregyházán, a Hegyalján keresztül Miskolcig”. Az eredeti elképzelés szerint ez egyfajta

²⁴⁸ Szemere Bertalan: *Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból*, Sajtó alá rendezte, a bevezetőt írta Hermann Róbert és Pelyach István, Budapest, Szépirodalmi, 1990. 440. Szemere levele Kossuth Lajosnak, Miskolc, 1849. március 29.

²⁴⁹ Uo.

²⁵⁰ Oroszhegyi Józsa (József), született Szabó József (1822-1870) orvos, politikus, 1849 januárjában egy gerilla csapat vezetője Pesten, később Zemplén majd Heves megyében működnek. Lásd bővebben Müllerné Lovas Krisztina: *Oroszhegyi József (1822-1870)*. In: A márciusi ifjak nemzedéke. „Nem küzdünk mi sem dicsőség-, sem díjért”, 353-363.

²⁵¹ Szemere: *Politikai jellemrajzok*, 414-415. Szemere jelentése az OHB-nak, Tiszafüred, 1849. március 9.

²⁵² Szemere: *Politikai jellemrajzok*, 416. Szemere levele a kormánybiztosoknak, Tiszafüred, 1849. március 10.

²⁵³ Közlöny 1849/60. sz. 211–212. közli: Szemere: *Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból*, 423–425. Szemere felhívása a felső-magyarországi véderegről, Miskolc, 1849. március 16.

²⁵⁴ Bona: *Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara*.

félreguláris haderő, amely 500 fős osztályokból szerveződik („*Minden ötszáz véd egy osztályt képez*”), egy–egy „vezérkapitány”, illetve a katonai ranglétárnak megfelelő módon beosztott feljebbvalók parancsnoksága alatt. Katonai fegyelemmel, a hadsereggel megegyező fizetéssel, „*vállalkozási legrövidebb idő 1 év, leghosszabb 4 év*”. Állandó felszerelést kapnak, de egyenruhát nem, illetve az esetleges hadizsákmány az övék. Érdemeik szerint kitüntetésekben részesülnek, valamint az elesettek családja is kárpótlást kap. „*A besorozással és a toborzással a megyék szerint*” jellemzően a megyei alispán, ahol van, a kormánybiztos volt megbízva, Szemere megyénként konkrétan meg is nevezi az illetékeseket:

„Ungban [Horváth G.] e. alispán,

Zemplénben [Boronkay A.] kormánybiztos,

Abaujban és Sárosban [Komáromy J.] e. alispán,

Szepesben és a XVI szepesi városok kerületében [gr. Csáky László] főispán,

Gömörben [Szentmiklóssy A.] alispán,

Tornában [Ragályi M.] kormánybiztos, Borsodban [Ragályi K.] m. alispán,

Hevesben [Repetzky F.] t.h. kormánybiztos,

Szabolcsban [Bónis S.] t.h. kor. biztos, kik velem, az alakításra nézve, folytonos összeköttetésben leendenek.”²⁵⁵

A felhívását még aznap kiegészítette egy, a kormánybiztosoknak küldött körrendelettel, ami egyfajta „gyakorlati útmutató” a védseregi felhívás mellé: az arra alkalmasokat bízzák meg a toborzással („*Kit bátorsága-, ügyessége-, hazafiságánál fogva kitűnőnek tart, azt a toborzással bízza meg vagy inkább az összeválogatással*”), egyszerre több helyen is toborozhatnak, akár „*az újoncok közül is lehet a bátrabbakat besorozni, természetesen 4 évre, és kiteve, hogy újonci rovatból valók*”, minden „*lelkesb*” és nagyobb településen függesszék ki a felhívás szövegét és olvassák is fel ünnepélyesen, ahogy valahol 50-en összegyűltek, „*arról kérem magam értesíteni*”, és „*Minden fegyver, azaz minden puska, pisztoly, mindenkítől okvetlen beszédendő, - mert a védsereg megvéd apróbb hadtestek ellen, s biztosítja a hivatalnokok eljárását.*” A körrendelet utolsó részét érdemes szó szerint idézni, mely hűen tükrözi Szemere elhivatottságát

²⁵⁵ Szemere: *Politikai jellemrajzok*, 423-425. Szemere felhívása a felső-magyarországi védseregről, Miskolc, 1849. március 16.

a védsereg megszervezésében: „Fölvívom Önt a haza szent nevében, hogy a védsereg előteremtésében mozdítson meg mindent, eget és poklot. 1000-rel sokat tehetünk, 2000-rel többet, 3000-rel mindent, mert ehhez ezrenként fog, és kell, hogy csatlakozzék a nép. Itt az időpont: most vagy soha.”²⁵⁶ A sereg teljes tervezett létszáma, 4000 fő lett volna, végül a valóság sem állt ettől távol. A március 29-én Kossuthnak írt levelében már 2000 főről ír, sőt, „néhol korlátoynom kell a tolakodást”²⁵⁷ – a későbbiekben látjuk, hogy Szemere katonai erőre vonatkozó számai fenntartással kezelendők, de, hogy élénk csatlakozási kedv volt tapasztalható, az minden bizonnyal igaz. Levele egyébként meglehetősen sértett hangvételű volt, amiért a március 26-án, Tiszafüredről írt levelében Kossuth mellékelte a hadügyminisztérium észrevételeit és mellé saját maga is némi kritikával illette a védseregi elképzeléseket, miszerint Szabolcs megye nem alkalmas a gerilla harcmodorra és, hogy az eddigi, hasonló jellegű harcmodorra költött „nagy költség sárba dobva lőn.”²⁵⁸ Szemere nehezményezte Kossuth választát, és a levél további részében hosszas védőbeszédbe kezdett a védsereg mellett. Szemerénél ez az érzékenység végig megmarad az általa megálmodott védsereget illető kritikákkal szemben. Ennek következményeként bizonyos esetekben jelentéseiben a védseregnek aránytalanul nagy szerepet tulajdonított, ami számos bonyodalmat okozott, mint azt az Eperjes visszafoglalására indított támadás bemutatása során látni fogjuk.

Egressy Gábor a megszervezésétől kezdve 1849 május elejéig volt a borsodi védsereg vezérkapitánya. A vezérkapitánynak a rendelet értelmében²⁵⁹ kiemelt feladata volt a helyi lakosság előljáróival való egyeztetés, a harci cselekmények szünetelése idején „népgyűlések” szervezése. Egressy Gábor aktívan végezte feladatát, már a védsereg toborzását is ő vezényelte le (*faluról falura utaztunk – a helységeken a népet összehíván, atyám székéren állva tartott hozzá beszédet: önvédelemre, a haza megmentésére lelkesítve az egybegyűlteket*).²⁶⁰ Mellette volt fia is, de nem, mint a védsereg tagja, hanem mint honvéd, a 33. zászlóaljából. Szemere Bertalan kormánybiztos iratai²⁶¹ között fellelhetőek a borsodi védsereg alapvető iratai, szabálykönyve, elszámolásai, névsora.²⁶² A névsor előtt olvashatjuk magát a szabálykönyvet²⁶³, mely alapvetően a már korábban idézett Szemere-rendelet kivonata. A szabálykönyv

²⁵⁶ Szemere: *Politikai jellemrajzok*, 426-428. Szemere körrendelete a kormánybiztosoknak, Miskolc, 1849. március 16.

²⁵⁷ Szemere: *Politikai jellemrajzok*, 440. Szemere levele Kossuth Lajosnak, Miskolc, 1849. március 29.

²⁵⁸ Közli: *KLÖM XIV.* 729-730.

²⁵⁹ Közöny 1849/60. sz. 211-212. közli: Szemere: *Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból*, 423-425. Szemere felhívása a felső-magyarországi védseregről, Miskolc, 1849. március 16.

²⁶⁰ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 91.

²⁶¹ HU MNL OL H 111

²⁶² A névsor a függelékben olvasható.

²⁶³ HU MNL OL H 111 80-82 p.

értelmében a védsereg tagjai havonta kapták a rangjuknak megfelelő fizetést, aminek a kifizetését heti bontásban, a névsor melletti táblázatban jelezték, így nagyjából követhető, hogy mikor mennyien álltak éppen a védsereg szolgálatában. A vezérkapitány (vagy az általa megbízott hadnagyok) pontos elszámolást kellett, hogy vezessenek, amit aztán Szemere Bertalan teljhatalmú kormánybiztosnak küldtek, így az is követhető, hogy ha valaki éppen kórházban volt (a kórházba kerülés okát nem jegyezték fel, de feltételezhetően sebesülés miatt), vagy megszökött, vagy egyszerűen csak „elmaradt”. A fizetés mellett ellátást („kenyérpénz”) és szállást is kaptak. Összesen 341 nevet olvashatunk az 1849 április hónapra vonatkozó névsorban, ebben szerepel minden, időközben kimaradó, illetve csak a hónap utolsó hetében csatlakozott tag is. Harcmódoruk valóban a „guerillákéhoz” volt hasonlatos – kezdetben Abos mellett, az erdőben vertek táborhelyet, a Máriássy-család birtokán, elsődleges feladatuk pedig a Kassát Eperjessel összekötő út háborítása, ellenséges szállítmányok zsákmányolása, általában az ellenséges haderő nyugtalanítása volt kisebb rajtaütésekkel, elsősorban éjszaka. Másodsorban feladatuk volt a környék magyarlakta, a szabadságharcot támogató lakosságának védelme, az ellenséges betörések megakadályozása.²⁶⁴ A borsodi védsereg tagjai, a nevekből következtethetően többségükben magyarok voltak, nemesi származásra utaló és idegen nevek ritkán fordulnak elő. Érdekes, hogy Egressy Gábor neve a névsorban „Egresi” néven szerepel, de a Szemere Bertalannak küldött jelentését „Egressy” névvel írja alá. Egressy Gábor mellett Fodor Ferenc főhadnagy, illetve Serfőző József alhadnagy voltak a főtisztok, Egressy Gábor május eleji lemondása után Fodor Ferenc lett a vezérkapitány. Egressy Ákos visszaemlékezésében Major József, Barczikay János, Endre József²⁶⁵, Serfőző József, Augusztin Imre, Marton (Márton) Sándor és Visnyay Károly neveit említi meg, mint főhadnagyok, hadnagyok, illetve, mint általában a borsodi védsereg meghatározó alakjai.²⁶⁶ Néhány névvel találkozunk az 1848/1849-es szabadságharc tisztikarának névsorában is.²⁶⁷ Ezt segítségül hívva életrajzi adatokat is megtudunk a pusztai névsoron túl. Major József a borsodi védseregbe lépése előtt 1849-ben a felső-tiszai hadtestben szolgált. A szabadságharc végéig harcolt, Borosjenőn tette le a fegyvert, 1850-ben halálra, 1852-ben 4 év várfogságra ítélték. Büntetését Kufsteinben töltötte, egy év elteltével kegyelmet kapott, szabadulása után pedig uradalmi tisztartó volt, 1867-től a Borsod megyei Honvédegyelet tagja, 1898-ban halt meg. Barczikay János 1848 szeptemberében lépett a Borsod megyei önkéntes nemzetőrzászlóaljba,

²⁶⁴ Uo.

²⁶⁵ Őt tévesen Endre Sándorként említi, de a védseregi kiskönyv és a tisztikar névsora alapján egyértelműen Endre József hadnagyra gondolhatott.

²⁶⁶ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 92. illetve a tisztikar névsora Szemere: *Politikai jellemrajzok*, 493.

²⁶⁷ Bona: *Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara*.

majd lett annak századosa, részt vett a Jellačić elleni harcokban. 1849 márciusában hadnagy az 53. honvédszászlóaljban, áprilistól pedig a borsodi védsereg tagja, főhadnagyként. A szabadságharc utáni büntetéséről nincs információ, a szabadságharc után ügyvéd volt Miskolcon, 1867-ben ő is a Borsod megyei Honvédegylet tagja. Augusztin Imre 1848 decemberében harcolt Franz Schlik²⁶⁸ cs. kir. hadteste ellen, sebesülése következtében megsántult. 1849 áprilisától a borsodi védsereg hadnagya, a szabadságharc utáni időszokról nincsenek róla adatok. Marton (Márton) Sándor a borsodi védsereg kötelékében csatlakozott a szabadságharchoz, később a felső-magyarországi (IX.) hadtestben szolgált, majd a nyári hadjárat idején, június 20-án megsebesült az oroszokkal vívott turai ütközetben. 1890-ben még a Pest városi Honvédegylet tagja.²⁶⁹ Több névnél is olvasható, miszerint már korábban, 1848 őszén csatlakozott a borsodi önkéntes nemzetőrséghez. Mivel fennmaradt forrásként a borsodi önkéntes zászlóalj parancskönyve²⁷⁰, a védseregi csapat névsorát pedig teljes egészében ismerjük, így lehetőségünk nyílik a listák részleges egyeztetésére – részleges, ugyanis a parancskönyvben elsősorban a tisztek nevei szerepelnek. A korábban említett Major Józsefen és Barczikay Jánoson kívül Serfőző József is önkéntes nemzetőr volt korábban. Szerepel a parancskönyvben egy Fodor Berta nevű főhadnagy is²⁷¹, aki a közlemény szerzője, Csorba György szerint megegyezik a védsereg főhadnagyával, később vezérkapitányával, Fodor Ferencel – a korábbi átfedések miatt ez valószínűsíthető, bár a Bona Gábor által szerkesztett tisztikar névsorában sáncfalvi Fodor Ferenc néven szerepel, és nem említi az önkéntes nemzetőrséget, a szócikk a katonai pályafutását a védseregi főhadnagysággal indítja. Ennek oka feltehetőleg a névváltozat/elírás lehet. A korábbi példákából kiindulva viszont egyértelmű az átfedés az önkéntes nemzetőrség és a védsereg tisztjei között, így valószínűsíthető az azonosság. (sáncfalvi) Fodor Ferenc egyébként 1813-ban született Miskolcon, és a balatoni járás szolgabírója volt a szabadságharc kitörése előtt – családja 1665-ben szerzett nemesi oklevelet és felmenői között több borsod megyei esküdtet és szolgabíró is találunk.²⁷² Vezérkapitányi kinevezése után alakulatával a tavaszi és a nyári hadjárat idején a felső-magyarországi (IX.) hadtest kötelékében szolgált. Ismeretlen időpontban fogságba esett és 1851

²⁶⁸ Franz Anton Heinrich Graf von Schlik zu Bassano und Weißkirchen (1789–1862) cs. kir. altábornagy.

²⁶⁹ Az életrajzi adatok forrása: Bona.

²⁷⁰ HU MNL OL X 571. 3195. d. 1. t. 21. A borsodi önkéntes zászlóalj parancskönyve 848/9, közli: Csorba György: *A Borsodi önkéntes nemzetőr zászlóalj parancskönyve, 1848. december 22. – 1849. január 29.* Hadtörténelmi Közlemények 133. évf. 1. sz. (2020.) 109-120.

²⁷¹ Uo. 111.

²⁷² Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*, 4. kötet, Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1912. 150. Az itt szereplő adat szerint 1816-ban született, de megkeresve a miskolc-mindszenti egyházi anyakönyvek római katolikus keresztelései között, a Bona-féle 1813 februári dátum a helyes, 1813 március 9-én keresztelték (HU MNL OL A975 X 2561. 314.).

szepemberében szabadult, Pesten.²⁷³ Mivel a tisztek esetében tehát láthatóan van folytonosság, bizonyosan a legénység esetén is kellett lennie. A parancskönyvben szerepel egy „Soós kapitány úr”²⁷⁴, a védseregi névsorban egy Soós János, előbbiben van „Ragály tizedes”²⁷⁵ utóbbiban Ragályi János. Előfordult, hogy a környékbeli polgári lakosság tagjai is fontos szerepet töltek be a védsereg életében, ilyen volt Koncz József esete is, akit Egressy Ákos visszaemlékezésében és Egressy Gábor vezérkapitányi tisztségéről leköszönő levelében egyaránt megemlítenek érdemei miatt. Az utóbbiban olvasható, miszerint Egressy Gábor Szemere Bertalan segítségét kéri az említett Koncz József fogolycseréjének elintézése ügyében. Ahogy fogalmaz, „*azon Kassai igaz magyar polgár, Koncz József, ki két emberemmel együtt árulás következtében elfogatott – midőn csapatom élelmezésében, egyedül szívességből fáradoznék – Galíciába, és onnan Olmützbe hurcoltatott*”.²⁷⁶ Egressy Ákos is leírja a történetét, miszerint a szokásos felderítő útjuk alkalmával Koncz István gyanútlanul ment egy közeli „*tót helységbe, hogy szokása szerint élelmeszer után tudakozódják csapatunk számára*”, amikor nem tért vissza többet, „*hasztalan volt minden keresésünk (...) nem akadhattunk a nyomába*”. Később tudták csak meg, hogy elfogták és elítélték – Egressy Ákos visszaemlékezésében sajnos nem ír többet Koncz József ügyéről, és Szemere Bertalan válaszát sem találjuk Egressy Gábor kérésére, így nem tudjuk, végül mi lehetett Koncz József sorsa. Nem volt azonban mindig teljes az összhang a helyi lakossággal. Ahogy a védsereg feladatainál olvashattuk, az egyik, ha nem a legfontosabb a környékbeli települések védelme – időnként azonban adódtak konfliktusok. Erre példa Goldbecher Antal kereskedő esete. Eperjesen, április 28-án, Egressy Gábor vezérkapitánynak címzett levelében²⁷⁷ arról panaszodik, miszerint a védsereg egyik tisztje a kocsisával együtt tegnap Lemesánba távozott, aki aztán a kocsisát elkergette, a lovakkal és a szekérral pedig továbbhajtott. Mivel éppen munkálatok esedékesek a szántóföldeken, ő pedig megromlott egészsége miatt a lovak nélkül dolgozni nem tud, ezért kéri Egressy Gábor segítségét a lovai és szekere visszajuttatásában. Különösen hazafiként és a szabadságharcot mindvégig támogató honfitársként érzi igazságtalannak az esetet. A választ ismerjük, Egressy Gábor a levél hátoldalára odairta megjegyzésként, miszerint „*a lovak a kocsisal együtt visszaküldettek*”. Ha nem is a legjelentősebb esemény, de egy kiváló adalék arra nézve,

²⁷³ Bona: (sáncfálvi) Fodor Ferenc.

²⁷⁴ Csorba: *A Borsodi önkéntes nemzetőr zászlóalj parancskönyve*, 113.

²⁷⁵ Csorba: *A Borsodi önkéntes nemzetőr zászlóalj parancskönyve*, 115.

²⁷⁶ HU MNL OL H 111 78. p.

²⁷⁷ HU MNL OL H 111 187-188. p.

mennyire sokfélék lehetnek a vezérkapitány, vagy valamelyik főtszít által megoldandó problémák.

IV.9. Költségvetés, felszerelés:

A vezérkapitányi időszak fennmaradt iratainak jelentős részét a védseregi szolgálatért járó fizetések kiutalása körüli levelezés, illetve az élelmezés és felszerelés biztosításával kapcsolatos „nyugtatványok” teszik ki. Ezek alapján rekonstruálható a védsereg rövid ideig tartó működésének költségvetése. Egressy a már idézett, 1849. május 4-én kelt, Szemere Bertalannak írt lemondó levelében ismerteti a borsodi védsereg május havi pénzszükségletét: az összes zsold (a főtiszték díjain kívül) 2862 forint, míg a „kenyérilletmény” 1140 forint, amennyiben pénzben adatik ki, összesen tehát 4002 forint. Gyakori volt az elmaradás, az éppen aktuális létszám hetente változott, de nagyjából 200 fő szolgált egyidejűleg a borsodi védseregben. A Szemere Bertalannak küldött április havi számadásban²⁷⁸ olvasható, miszerint a végigszolgált hónap esetén a tisztek 10-15 forint, míg a többiek 6 forint fizetést kaptak havonta, míg a havi kenyérpénz egyöntetűen 30 forint volt. A főtiszték fizetése ehhez képest szignifikánsan több, Egressy Gábor vezérkapitány 120 forint, a főhadnagy 62 forint, míg a hadnagykok 58 forint fizetést kaptak április hónapra (viszonyításképpen, a korszakban 12 krajcár volt egy kiló kenyér ára²⁷⁹, egy bába havi jövedelme 2 forint, egy orvosé átlagosan 33 forint). Érdeemes megnézni néhány példát, hogy a fizetéseken kívül pontosan milyen kiadásai is voltak még a védseregnek. Aboson Dojcsák János csizmadia Halász János csizmájának talpalásáért 1 forint 30 krajcárt kért el²⁸⁰, később, Varga János esetében 1 forintért vállalt hasonló munkát, Dortsák András ugyancsak egy forintért talpalt meg egy másik pár csizmát Kassán.²⁸¹ Az április havi számadásban összesen 35 forintot könyveltek el csizma igazításért.²⁸² Zempliner Jakab abosi mészáros nyugtatványban ismeri el, hogy Egressy Gábortól 29 forint 40 krajcár összeget átvett az általa szolgáltatott 110 font (nagyjából 55 kg) marhahúsért, szintén Aboson Rosenberg Joachim kocsmáros pedig 16 forint 28 krajcárt kapott a seregnek adott borért (a mennyiséget nem írja).²⁸³ Szintén Zempliner Jakab (ezúttal kocsmárosként aláírva) által adott nyugtatványon olvashatjuk, hogy 3 és fél öl fáért, 16 szál gyertyáért, 3 icce sóért (2.5 kg), kétszeri hús vágásáért 8 forint 24 krajcárt kapott.²⁸⁴ A teljes április havi kiadás 3563 forint 56 krajcár volt.²⁸⁵ A védsereg felszerelésében a tábori mindennapokhoz szükséges tárgyak, eszközök feltehetőleg

²⁷⁸ HU MNL OL H 111 88-97. p.

²⁷⁹ 1 ft. = 60 krajcár.

²⁸⁰ HU MNL OL H 111 115-116. p.

²⁸¹ HU MNL OL H 111 118. p.

²⁸² HU MNL OL H 111 88-97. p.

²⁸³ HU MNL OL H 111 124-125. p.

²⁸⁴ HU MNL OL H 111 128. p.

²⁸⁵ HU MNL OL H 111 117. p.

megvoltak, ugyanis a levelezésekben egyedül a csizmák talpalása szerepel visszatérő kiadásként. Fegyvereket kaptak, de a honvédsereghez hasonlóan a megfelelő mennyiségű töltény biztosítása volt itt is a visszatérő probléma.

IV.10. A borsodi védseregi osztály mozdulatai, Eperjes elfoglalása:

1849 márciusa a védsereg szervezésével telt, melynek Egressy Gábor központi alakja volt - Egressy Ákos visszaemlékezése szerint március végén már 500 fős létszámmal jelentkeztek Szemere Bertalannál.²⁸⁶ A borsodi védsereg tényleges működését is ekkor, Kassa környékén, a Kassa melletti erdőségekben kezdte meg. Ennek okát Szemere Bertalan, az OHB-nak írt, 1849. március 31-én kelt jelentéséből tudjuk meg, miszerint március 26-án Kassát jelentős támadás érte, és a „*Hurban-csapat*”²⁸⁷ komoly zsákmánnyal tért vissza Eperjesre. Szemere március 30-án Kassa védelmére küldte Egressy Gábort, ezt párhuzamosan a borsodi védsereg szabálykönyvében is olvashatjuk – „*Elindul sietve Kassára 200 védsereg*”²⁸⁸ a vezérkapitány, egy főhadnagy és két hadnagy „*vezérlete alatt*”.²⁸⁹ Egressy Ákos is említi, az 500 főből „*kétszázat közülök azonnal elláttak a szükséges fegyverekkel; s addig is, míg a többiek fegyvert kaphattak, atyám elindult velük guerilla-szolgálatra (...) Kassa felé*”.²⁹⁰ A szabálykönyv következő, április 2-án Komáromi (Komáromy) József által kelt bejegyzése szerint Egressy már Kassán van. Érdekesség, hogy itt első alispánként (Abaúj), máshol viszont kormánybiztosként írja alá; igaz, mindkét beosztást betöltötte. Egressyt egyébként Komáromi József és a szabálykönyv következő bejegyzését jegyző Luzsénszky Pál kormánybiztos²⁹¹ is következesen „*százados úrnak*” szólítja leveleiben. Ennek feltehető oka, hogy még nem szokták meg a védsereg intézményében használt elnevezéseket és valahogy próbálták megfeleltetni Egressy vezérkapitányi tisztségét a hadseregben leginkább hasonlóknak gondolt ranggal. Komáromi bejegyzésének apropója egyébként nem Egressy védseregének a helyszínre érkezése (mint ahogyan az április 9-én Luzsénszky által Eperjesen írtak sem), hanem az általa átadott pénzösszeg rögzítése. A megérkező védseregnek az első napokban az ellenség nyugtalanítása volt a kiemelt feladata, kivonulva a Kassát Eperjessel összekötő útra. A szállítmányokat kellett feltartóztatnia, zsákmányolni, illetve a közeli falvakban rajtuk ütni. Röviddel a Kassára érkezést követően zajlott Egressy vezérkapitányságának legjelentősebb eseménye, Eperjes elfoglalása, melyben ő maga és az általa vezetett borsodi védsereg is részt vett.

²⁸⁶ Egressy: *Emlékeim*, 91.

²⁸⁷ Szlovák felkelők.

²⁸⁸ HU MNL OL H 111 83. p.

²⁸⁹ Uo.

²⁹⁰ Egressy: *Emlékeim*, 91.

²⁹¹ *Luzsénszky Pál*, br. (1791-1869): földbirtokos, Kassa polgármestere. 1848-ban kassai képviselő, ekkor Sáros megyei kormánybiztos, majd az északi hadsereg kormánybiztosa.

Beniczky Lajos őrnagy, később alezredes, korábban bányavidéki kormánybiztos 1849 márciusában ismét megbízást kapott az általa jól ismert vidéken – Görgei kivezényelte a bányavárosok biztosítására, elsősorban, hogy az 1848-1849-es szlovák felkelés (mely egyik vezetője Jozef Miloslav Hurban volt, így a források, amire támaszkodva bemutatom a következő eseményeket, sokszor csak „hurbanista felkelésként” említik) még aktív erőit legyőzze. Ezen csapatok ekkoriban leginkább Eperjesről kiindulva portyáztak a környéken, Bedrich Bloudek vezetésével. Beniczky és Egressy helyzetének bemutatásához szükséges röviden ismertetni a szlovák felkelés történetét is. 1848. május 10-én a liptószentmiklósi gyűlésen elfogadták a szlovák nemzeti mozgalom követeléseit tartalmazó programot. A mozgalom szeptemberre fegyveres felkelésbe torkollott. A mozgalom (szellemi) vezéralakjai Ľudovít Stúr, Jozef Miloslav Hurban és Michal Miloslav Hodža voltak, a katonai irányítás pedig Bernard Janeček, Bedřich Bloudek és Frantisek Aleksander Zach kezébe került. A katonai felkelés azonban hamar kudarcot vallott, ennek hatására a Szlovák Nemzeti Tanács vezetői különváltak, és a Hurban vezette irányzat újabb fegyveres felkelést szeretett volna kirobbantani. Ez végül önállóan nem sikerült, helyette lényegében az 1848 decemberében meginduló császári erők segédalakulatai lettek. Így kerül a Karl Ramberg altábornagy vezette hadosztály mellé rendelt szlovák légió Bedřich Bloudek vezetésével Eperjes és Kassa környékére. Miután Görgei csapatai átmeneti tartózkodás után kiűritették Kassát és Eperjest, Eperjes és környéke a Bloudek vezette, császári segédcsapattá/helyőrséggé váló, egykori szlovák felkelők kezére került. Beniczky 1849. március 18-án kapta meg a parancsot és 21-én indult 500 honvéddel és egy szakasz huszárral²⁹², 22-én már Rimaszombaton volt. Innen indulva rajtaütött az Almásy Károly ezredes vezette losonci cs. kir. helyőrségen.²⁹³ Ezt követően, a március 26-án Kassát ért támadás után az akkor Rimaszombaton tartózkodó Beniczky rögtön útnak indult, és április elején találkozott Egressy Gábor vezérkapitány védseregével, mely kiegészült a Szabolcs megyei védsereg lovasosztályával. Egressy Kassára érkezéséről a Közlönyben is olvashatunk. Eszerint *„April 1-jén délután a 240 szabolcsi gyalog guerilla, körülbelül ugyanannyi lovassal érkezett Kassára, a gyalogok vezére Egressy Gábor a városháza előtt kiállított csapatok élén a polgársághoz rövid beszédet tartott, mellyben kérte a tanácsot és a polgárságot, hogy azon rövid idő alatt, míg Kassán időznek, csapatát szívesen lássa.”*²⁹⁴ A folytatásban beszámolnak arról, Egressy abban a hitben volt, beszédét a városi tanácshoz intézi, azok azonban nem

²⁹² Steier Lajos: *Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédezredes visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és tót mozgalomról*. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Emlékiratok. Budapest, 1924, 124.

²⁹³ Steier: *Beniczky Lajos*, 124-127.

²⁹⁴ Közlöny 1849/83. sz. 305.

képviseltették magukat, csak két éppen jelenlévő tagot sikerült nagy nehezen a térre kényszeríteni, de tisztségükről ők is mélyen hallgattak a tömeg előtt. A város „becsületét” végül a már korábban említett Koncz József „mentette meg”, lelkesítő szónoklásra fellépve Egressy után.²⁹⁵ A szövegrészletben szereplő „240 szabolcsi gyalog guerilla” nyilvánvalóan a borsodi védseregre utal, összemossa őket a valóban Szabolcsból érkező lovasokkal.

Az elképzelés szerint Eperjest több oldalról támadták volna meg, az akció katonai parancsnokságát pedig Beniczky Lajosra bízta. Eperjes bevételének történetét a két főszereplő, Beniczky Lajos és Egressy Gábor visszaemlékezései és jelentései alapján tudjuk rekonstruálni²⁹⁶. Nagyjából hasonló módon írják le a történetet, egy apró, de jelentős különbséggel. Az események menetét április 6-án érdemes kezdeni. Egressy Gábor védserege ekkor indult el Kassáról Somosra, közben az ellenség váratlanul rajtuk ütött. Hősiesen helyt álltak, az ellenséget megfutamították, sőt, ha a szabolcsi lovasok hajlandók lettek volna üldözni, fogságba is ejthették volna őket. Ezzel kapcsolatosan csak az Egressy Gábor által Szemere Bertalannak írt levelekre tudunk támaszkodni, kiegészítve Egressy Ákos visszaemlékezésével. Ebben a rajtaütésben sérült meg Egressy Gábor keze egy lövés által, minek következtében egy hónap múlva lemondott tisztségéről. Aznap este (1849. április 6.) Beniczky felkereste Egressyt. Steier Lajos írásában²⁹⁷ Lemesán (Lemes) a találkozó helyszíne, Egressy Somost említi²⁹⁸, illetve, hogy egy „kedvező ponton tábornokot ütött”. A két helyszín néhány kilométer egymástól, Egressy Gábor feltehetőleg a nagyobb települést, Somost vette viszonyítási pontnak és hivatkozott erre. A találkozáson megegyeztek abban, hogy másnap reggel indítják a támadást Eperjes ellen, Steier Lajosnál „8-9 órakor” olvasható időpontként. Megállapodtak, hogy Beniczky ágyúlövessel jelzi majd a támadás kezdetét, s vállalták, hogy addigra mindketten elfoglalják a kijelölt pozíciókat. Egressy Ákos visszaemlékezésében olvashatjuk, Egressy Gábor Szemerének írt jelentése szerint „április 7-dikére viradó 1 órakor csapatomat Eperjes felé mozdítam”, de nem az országúton, hanem Dubrava felé, „hogy Eperjes előtti megjelenésben feltartóztatva ne legyenek”. Vonakodva ugyan, de a szabolcsi lovasok is belementek ebbe, ezen az útvonalon kísérik majd Egressy Gábor seregét.²⁹⁹ A második katonai felmérés tanúsága szerint egy ilyen nevű puszta található Eperjestől délkeletre, nagyjából egy vonalban Szentpéterrel; de van egy ugyanilyen nevű puszta Eperjestől északra is; Egressy nyilván az

²⁹⁵ Uo.

²⁹⁶ Steier: *Beniczky Lajos* 124, illetve Egressy Ákos: *Emlékeim*, 93-96.

²⁹⁷ Steier: *Beniczky Lajos*, 136.

²⁹⁸ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 95.

²⁹⁹ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 95.

előbbire gondolhatott. Többet mond a következő mondatban olvasható helyszínmegjelölés, miszerint „*a Beniczky által meghatározott órában, Eperjestől háromnegyed órányira, a sóvári oldalról csapatomat rendezném a támadásra (...)*”. Itt nyilván az egykor önálló településről, Tótsóvárról van szó, ami ma már Eperjes délkeleti városrésze, tehát feltehetőleg a délkeleti irányból közelítették meg a települést. Ekkor vette hírül Egressy, hogy a lovasok félúton meggondolták magukat „*rossz pozícióra hivatkozva*” és visszatértek Somosra, hogy az országúton induljanak Eperjes felé³⁰⁰. Egressy Gábor Szemerének írt levelében azt írja, mivel nem hallotta az ágyúdörgést, visszafordult, hogy egyesüljön velük. „*Végre délután 2 óra felé*” meghallotta az első ágyúszót³⁰¹ és indult azonnal Eperjes irányába. Ellenséggel azonban nem találkozott, vagyis addigra Beniczky a várost visszafoglalta, a maradék ellenség pedig szétszéledt. Beniczky ezeket üldözte és az üldözésből visszatérő Beniczky és Egressy ekkor találkoztak. A történet főbb elemeiben egyezik a Steier Lajos által leírtakkal, azzal a jelentős különbséggel, miszerint nála Beniczky fél órával késve érkezett ugyan az ellenség általi akadályoztatása miatt, de abban a hitben, hogy a többi csapat a megbeszéltek szerint a helyén várakozik, jelt adott az ágyúdörgéssel, de mivel a többiek nem jelentek meg, 11 órakor támadásba lendült, támogatás híján, egyedül.³⁰² A Bedric Bloudek vezette ellenség a szlovák felkelés tagjaiból állt, melyek eddigre lényegében a császári erők segédalakulataivá váltak, az aktuális császári sereg létszáma pedig a főhadszíntér eseményeitől függött. Steier Lajos leírása szerint Eperjes bevételénél a veszteségük összesen 61 halott, 144-en estek fogságba, és 210 fegyvert sikerült tőlük zsákmányolni, ezzel szemben a magyar veszteség mindössze 3 halott és 15 sebesült volt.³⁰³ Kérdéses, hogy Egressy miért nem hallhatta reggel az ágyúszót? Ha elfogadjuk, hogy mindenki mindenben igazat mond, nem illeszthetők össze a rendelkezésre álló információink. Ha ugyanis így lenne, akkor csak az történhetett, hogy az ágyúdörgéskor Egressy a hallótávolságon kívül volt. Ezt a hallótávolságot lehetetlen utólag pontosan megmondani, hiszen a terep -és légköri viszonyok alapvetően befolyásolják, amik ennyi idő távlatából nem rekonstruálhatók, de nagy általánosságban egy ágyúlövés 8-10 kilométer távolságból még hallható. Másrészt, ha a megindulásra ágyúszó a jelzés, akkor a parancsot kiadónak, jelen esetben Beniczkynek, biztosan tisztában kellett azzal lennie, hogy az alárendeltnek a megbeszélte helyszínen és időben hallania kell. Vagyis, ha reggel Eperjes közelében járt már Egressy, ahogy azt írta Szemerének, mindenképpen hallania kellett volna a

³⁰⁰ Idézi, Egressy Ákos Uo.

³⁰¹ Uo.

³⁰² Steier: *Beniczky Lajos*, 137-138.

³⁰³ Steier: *Beniczky Lajos*, 137.

támadás megindítását jelző ágyúszót. Az Eperjes és Somos közti út ma közúton nagyjából 20 kilométer, tehát ha volt reggel ágyújelzés, Egressy pedig már elfoglalta a kijelölt helyét a kijelölt időpontban, lehetetlen, hogy nem hallotta. Nem valószínű, hogy még ha Egressy addigra vissza is fordult már Somos felé, amikor Beniczky (esetleg némi, akár félórányi késéssel) jelt adott a támadásra, ne hallotta volna a jelt. Másrészt nem is túl életszerű a már a kijelölt helyszínre érkezett fegyveres erővel az összecsapás kezdete előtt visszafordulni. Az a forgatókönyv valószínűtlen, hogy Beniczky a reggel 8-9 órára tervezett időpont helyett csak du. 2 körül indította volna meg a támadást (miközben a fél óra késését és a védseregbe való várakozását 11 óráig elismeri) és adott (először) jelt. Az pedig végképp elképzelhetetlen, hogy a reggeli támadás megindításakor ne jelzett volna a – szerinte – a megbeszéltek szerint várakozó segédcsoportoknak. A Közlönyben megjelenő, korábban idézett, 1849. április 10-én, Kassán kelt hadi tudósítás is beszámol röviden a város bevételeéről, de, ahogy az már a korábbi idézet esetén is tetten érhető, nyilvánvaló tárgyi tévedései vannak, illetve terjedelme messze elmarad a két „főszereplő” jelentéseitől, ezért az események részletes bemutatására nem alkalmas. Ettől függetlenül, amit olvashatunk, összeegyeztethető a korábban leírtakkal, sőt, Egressy és a szabolcsi lovasok kapcsolatát még tovább árnyalja, miszerint a beszámoló szerint a lovasok már két nappal az április 6-i Eperjesre vonulás előtt is teljesen önkényesen, parancs nélkül megindultak Eperjes felé, ott némi fegyvert zsákmányoltak majd élelem hiányában másnap visszatértek.

Összegezve tehát, úgy tűnik, nyugodtan hagyatkozhatunk Beniczky Lajos narratívájára. Feltehetőleg volt ágyújelzés, amit Egressy valószínűleg hallott, de letagadja. A kérdés, hogy vajon miért? Ha Egressy Gábor esetleg el akarta volna kerülni az összecsapást, akkor az általa hallott délutáni ágyúszót is letagadhatta volna és egyszerűen visszavonulhatott volna Kassára, ahogy az fel is merült benne „bosszúságában”, saját levele alapján is, délután 2-kor még nem lehetett biztos Beniczky teljes győzelmében, illetve abban, hogy nem kell harcba bocsátkoznia. Valószínűbb, nem szívesen vallotta be, hogy a rábízott sereg egy részének engedetlensége miatt elkésett az összecsapásból, ezért alakította át így a beszámolóját. Az engedetlenséget valószínűleg kénytelen volt elismerni, azt nehezen lehetett volna letagadni, de ha azt állítja, ő ettől függetlenül a helyén volt a megbeszélte időpontban, kevésbé terhelhető. Ha pedig nem volt ágyúszó, akkor az ütközetből sem késett, mert az általa hallott délutáni jelzés után egyből Eperjesnek indult. Akárhogy is, abban viszont mindkét verzió egyezik, hogy Egressy védserege nem vett részt Eperjes visszafoglalásában. Ehhez képest Horváth Mihály műve alapján³⁰⁴ a

³⁰⁴ Horváth Mihály: *Magyarország függetlenségi harcának története*. — Második kiadás. II. kötet, 488. 1.

köztudatban az terjedt el, hogy Eperjest Egressy Gábor és a borsodi védsereg szabadította fel. Ő viszont Szemerének a Közlönyben megjelent, az OHB-nek április 10-én tett jelentését vette alapul, aminek érdemes idézni a vonatkozó részletét:

„Szepes felől jött Beniczky őrnagy, Kassa felől a' gyalog és lovas védsereg, Hanusfalva felől szintén védsereg közeledett.

Az utóbbi az ellene küldött erő által fentartóztatván, nem érkezett meg kellő időben; a' Kassa felőli erőnk elöl, mellyet Egressy Gábor védkapitány vezetett, ez ellenség csatázva folyvást visszavonult, 's ekképjött be Eperjesre a'védsereg, mig Beniczky őrnagy három óráig csatázott a' haramiák ellen, kik erejük legfőbbjét ellene küldték 's midőn már nem bírtak ellen- állani, a' hidat meggyújtván, nyakrafőre takarodtak Bártfa felé.

Veszteségünk alig pár ember, az ellenség halottainak és sebesültjeinek száma 100 körül van.”³⁰⁵

Valóban, ebből úgy tűnik, mintha Egressy Gábor és a borsodi védsereg végezte volna a dolog oroszlánrészét, sőt, Beniczky késése van külön kiemelve. Pedig, láthattuk, Egressy maga is azt írta, ugyan helytálltak, de a város elfoglalásában nem vettek részt. Steier Lajos szerint Szemere szándékosan domborította ki az általa szervezett védsereg szerepét Beniczky érdemeivel szemben. A várost egyébként nem sokáig tudják megtartani, mert Anton Vogel császári tábornok túlerőben lévő serege érkezik, ezért Kassa védelmének érdekében Beniczky a visszavonulás mellett dönt, ami miatt kárhozzátják és súlyos összetűzésbe keveredik Szemerével és Kossuth Lajossal is. Ebben természetesen szerepet játszott a – szerinte – igazságtalan beszámoló Eperjes visszafoglalásával kapcsolatosan is.

³⁰⁵ Közlöny. 1849/78. sz., illetve Az egész jelentést közli Szemere: *Politikai jellemrajzok*, 454-455. Szemere jelentése az OHB-nak, Miskolc, 1849. április 10.

IV.11. Eperjes után:

Április 8-án, két nappal a város bevétele után Egressy biztosan Eperjesen tartózkodik, ugyanis aznapi keltezéssel kapta a levelet Luzsénszky Pál kormánybiztostól, miszerint „*déli 12 órakor*” a megyeházán lévő szállásán Egressy jelenjen meg nála.³⁰⁶ A találkozóról írásos forrásunk nincs, de feltehetőleg közölték Egressyvel, a továbbiakban Beniczky Lajos utasításait kövesse. Így is történt, Egressy még pár hétig segédhadként ott volt az őrnagy mellett, Beniczky lemesáni/somosi tábora szomszédságában, Aboson, de végül sebének üszkösödése miatt kénytelen volt először Kassára, majd onnan Miskolcra menni gyógyíttatás végett, ezzel összhangban pedig május elsején lemondott a vezérkapitányságról.³⁰⁷ A forrásokat olvasva Egressy Gábor április 9-én hagyta el a védsereggel Eperjest, Beniczky utasítására, „*este 9 óra tájban kivonul (...) és legnagyobb csenddel (...) a Kassai útra halad*”, ahol már „*minden esetre estve tizenegy és félkor*” ott kell lennie.³⁰⁸ Április 11-én kapta a parancsot a korábbi táborhelyükre, Abosra való visszatérésre³⁰⁹, meghagyva a részletes utasításokkal, egy ellenséges támadás esetén mikor kéne segíteni Beniczky seregét, illetve mely esetben kéne visszavonulnia Kassára. A visszavonulás oka Anton Vogel cs. kir. altábornagy Galíciából betörő két dandárjának közeledése volt.³¹⁰ Hogy a levél azon sora, miszerint „*Vigyázatot és erélyességet említenem nem kell, mert Ön ott van!*”³¹¹ pusztán udvariasság, esetleg Beniczky tényleg így vélekedett Egressyvel kapcsolatban, nem lehet tudni. Mindenesetre úgy tűnik, Eperjes elfoglalása nem eredményezett kibékíthetetlen ellentétet köztük. Annál inkább Beniczky Lajos és Szemere Bertalan között, utóbbinak Egressyhez írt, április 12-én kelt levelében egyenesen úgy fogalmaz, nem hisz Beniczky vészjósló jelentéseinek, ebből kifolyólag nagyon „*fájdalmasnak*” tartja a (Miskolcig való) visszavonulást. Ebben a levélben olvasható egy lajstrom is, tételesen mennyi hadra fogható erő van a környéken, legalábbis Szemere szerint. A levél alapján a lista: „*Spányik 140, Egressy 220, Bereghi 176, XV. zászlóalj 430, Beniczky 312 = 1278*” lovasokból pedig „*Bereghi 35, Huszár 39, Szabolcsi 190*” és „*innen ma megy 166*”³¹², ez Szemere szerint összesen 420, egyébként összeadva 430.³¹³

³⁰⁶ HU MNL OL R 26 104 p.

³⁰⁷ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 111.

³⁰⁸ HU MNL OL R 26 212. p.

³⁰⁹ HU MNL OL R 26 47.p.

³¹⁰ Hermann: *A szabadságharc hadtörténete*, 312.

³¹¹ HU MNL OL R 26 47. p..

³¹² HU MNL OL R26 53. p. Közli Szemere: *Politikai jellemrajzok*, 461–462. Szemere utasítása Egressy Gábor vezérkapitánynak, Miskolc, 1849. április 12.

³¹³ HU MNL OL R 26 54.p. Közli Szemere: *Politikai jellemrajzok*, 461–462. Szemere utasítása Egressy Gábor vezérkapitánynak, Miskolc, 1849. április 12.

A listát részletezve, elsőként Spányik Károlyról van szó, aki április elejétől a zempléni védsereg századosa volt³¹⁴, valóban a környéken tartózkodott 140 fővel. A 15. zászlóalj három századát Kossuth még december 7-8-án rendelte Trencsén megyébe, a másik három század Komáromban maradt. Ezzel az alakulat végleg kettészakadt. A Trencsén megyébe rendelt három század előbb a Querlonde, majd Horváth Pál őrnagy különítményében harcolt Karl Frischeisen alezredes, majd Christian Götz vezérőrnagy csapatai ellen, majd 1849. január közepén csatlakozott Beniczky Lajos különítményéhez. Ennek soraiban harcolt a Felvidéken, egy ideig a IX. hadtest alárendeltségében, majd Görgey Ármin különítményében. (1849 júliusában 145. honvédszászlóalj néven egyesítették Beniczky Lajos önkéntes csapatával.). A Beniczky névvel jelzett 312 fő valószínűleg annak az (legalábbis Steier munkájában olvasható³¹⁵) 500 fős csapatnak (és egy „szakasz huszárnak”³¹⁶ – 39 huszár Szemere szerint) a maradéka, amivel még március 21-én indult el Miskolcra a Felvidékre. A szabolcsi huszárokról pedig már szintén részletesen esett szó. Ez a létszám Szemere szerint akár a duplájára is bővíthető még 1200 fővel, a Lőcséről odaküldhető gömöri védsereg 320 fős létszámával, a Miskolcra „holnap” (április 13.) induló, ebben a levélben nem részletezett 180 fővel (itt valószínűleg a borsodi védseregbe korábban toborzott, csak a március végén Kassára induláskor még fegyvert nem kapott védekről van szó). Ezekon kívül Lázár Vilmos őrnagy 500 fővel egészítheti ki a sereget és Cornidesz (Cornides, Kornidesz) Lajos őrnagy küldhet 200 főt. Lázár Vilmos ekkor a Bereg-Ung-Ugocsa és Zemplén megyében lévő 19. hadosztály 2. dandárának, Cornidesz Lajos pedig az ekkoriban általa a Szepességben szervezett vadászzászlóaljnak volt parancsnoka őrnagyi rangban.³¹⁷ Fontos kiemelni, hogy a Miskolcra másnap induló, 180 főn kívül a felsorolás többi eleme feltételes módú, ezt Steier Lajos írásában többször is kritikaként említi Szemerével szemben, miszerint szeret a hadviselő felek szembenállásánál „papírkatonákkal” is számolni, ami így nem mindig tükrözi hűen a valódi erőviszonyokat.³¹⁸ Mindenesetre Szemere utasítása az általa összeírt létszám alapján a következő volt: Egressy maradjon Eperjes és Kassa környékén, ha pedig Beniczky mégis visszavonulna és helyette Lázár Vilmos őrnagy érkezik a térségbe, akkor a továbbiakban vele kell Egressynek együttműködnie, de ugyanúgy összhangban kell munkálkodnia a lehetséges erők között felsorolt Cornidesz Lajossal és a gömöri védsereggel.³¹⁹

³¹⁴ Bona, Spányik Károly.

³¹⁵ Steier: *Beniczky Lajos*, 124.

³¹⁶ Uo.

³¹⁷ Bona

³¹⁸ Steier: *Beniczky Lajos*, 141-142.

³¹⁹ HU MNL OL R 26 53. p.

A levél további részében Szemere megfogalmazza Egressynek a gerilla harcmodor lényegét: „most jött el a védseregi munkálás, nem együtt, nem tömegben, hanem a hegyekbe, az oldalra vonulás által törni meg az ellenség elvonulását (...) a védsereg fortélyal, vállalkozással, ólálkodással győz (...) Ellepik a tájékat apró rajokban, de mégis összeköttetésben állnak egymással”.³²⁰ Erre április 14-én Beniczky is áldását adja, mivel „biztos tudósításból” megtudta, 6000 fős sereg van a nyomukban, ezért visszavonulnak, Egressy pedig „szabadon működhet”.³²¹ Ugyanezen a napon, április 12-én Szemere az OHB-nak is küldött egy jelentést. Itt Szemere saját elmondása szerint Beniczkyre hivatkozik, aki szerint 4000 fő az ellenség létszáma, (ehhez képest Beniczky április 14-én 6000 főről tesz említést Egressynek, ahogy az imént idéztem), ezzel szemben áll összesen 3172 fegyveres Beniczky rendelkezésére, valamint védseregi szolgálatban 1250 fő van még, kiknek „fegyverük nincs még egészen kiigazítva”.³²² Az előbb ismertetett, Egressynek írt levél katonai erőre vonatkozó számok nem egyeznek az itt felsorolt számokkal. Ha az Egressynek írt, minden felsorolt csapatot összesítünk, akkor 2478 gyalogosról és 420 lovasról van szó, ami ugyan nagyjából összeegyeztethető a 3172 fegyveressel, de hozzá kell tenni, hogy ennek a létszámnak a fele még nincs ott, majd csak indul, illetve a nagyobb része idővel csatlakozhatna, „jöhetne”, ehhez képest Szemere már rendelkezésre álló erőként említi. Ami ezen kívül egyértelműen torzítja ezt a jelentést, az a védsereghez tartozó, itt külön említett 1250 fő, ami itt, az Egressynek írt levélhez képest duplán van számolva, hiszen abban velük együtt volt 2478 gyalogosról szó. Így tehát, ha Beniczky és Szemere Egressynek írt leveleit vesszük alapul, akkor egy körülbelül 6000 fős sereggel kellett volna Beniczky nagyjából 1500 fős fegyveres állományának (mely az ígérek szerint még 1500 fővel egészülhet ki) megbirkóznia, míg az OHB-nak írt jelentés szerint Vogel 4000 fős seregével már 3172 hadra fogható fegyveres állítható szembe és még rendelkezésre áll ezen kívül 1250 fő, nem teljesen felfegyverzett védseregi erő. A jelentés végén említi Szemere, amennyiben Beniczky visszavonul, ő ugyan ezzel nem ért egyet, de nem bírálhatja felől, másrészt viszont a védsereg segíti majd Beniczkyt a visszavonulásban, „tegyék lehetetlenné az ellenség előrenyomulását Eperjesről”.³²³ Elfogadva, hogy ilyen helyzetben, viszonylag távol az eseményektől teljesen pontos létszámot nem lehet írni, akkor is jelentős különbség van a két összesítés között – az OHB-nek küldött jelentés alapján valóban nehezebb egyetérteni a Miskolcig való visszavonulással, viszont az Egressynek írt verzióban szereplő és a valóságnak

³²⁰ Uo.

³²¹ HU MNL OL R 26 60. p.

³²² közli Szemere: *Politikai jellemrajzok*, 459. Szemere Jelentése az OHB-nak, Miskolc, 1849. április 12.

³²³ Uo.

inkább megfeleltethető számok szerint jóval érthetőbb. Szemere három nappal később, április 15-én, Miskolcon kelt levelében megerősítette Egressyt a guerilla harcmodor folytatásában, illetve Endre (József) hadnagy vezetésével 107 új védseregi tag útnak indításáról számol be – ez összhangban áll Barczikay János április 10-én, szintén Miskolcra, Egressynek írt levelével, melyben hírt ad egy újabb csapat Kassá felé való indításáról, Endre hadnagy vezetésével.³²⁴ Ebben a levelében Szemere egyébként határozottan korholja Egressyt (is), amiért hatáskörén túl intézkedett³²⁵, illetve ebben és azt megelőző levelében (április 12)³²⁶ is visszatérő elem, a védsereg kezdje meg a gerilla harcmodort, az ellenséget rajtaütésekkel fárasztani. Valószínűleg ez nem, vagy legalábbis nem kellő mértékben és intenzitással történt meg Szemere szerint. Emellett Szemere jelzi, szerinte ellátta minden szükséges felszereléssel Egressyt és seregét, így nem lehet kifogásuk a továbbiakban.³²⁷ Egressy vezérkapitányságának hátralevő idejében valóban csak a gerilla harcmodor valósulhatott meg a borsodi védsereg számára, ugyanis a levelek, jelentések alapján Beniczky seregének Eperjesről való kivonulása után egy jó darabig egyik fél sem kockáztatta meg a támadást. A korábbi sikeres támadás miatt az ellenség tarthatott Beniczky erőitől, utóbbi viszont gyanította, sem létszámban, sem felszerelésben, sem minőségben nem áll megfelelő haderő rendelkezésére nagyobb sikerek eléréséhez. Beniczky Egressynek folyamatosan írt leveleket ebben az időszakban. Április 15-én közölte, hogy az érkező borsodi védsereg küldöttje már nála van, hozva Szemere már taglalt utasítását, miszerint amíg Beniczky csapatai a térségben vannak, addig „guerilla csapatok” őket kell, hogy segítsék és utasításaikat Beniczky Lajostól kapják. Beniczky megemlítette Egressynek, „*mint titok*” és csupán neki közlendő információt, április 24-én érkezik a „*8. század gyalogság 9. század huszár*”, valamint ágyúk és „*segély*”.³²⁸ Április 16-án Beniczky rendelkezett a védseregek elhelyezéséről: Egressy Kassáról „*Tihanyba*³²⁹ és a közellévő falukba szállásol”³³⁰, április 17-én Abosra nyomul és a korábban említett Spányik kapitány védseregével egyesül, április 18-án „*előcsapatját*” Hrabkóra (ma Harapkó/Hrabkov) rendeli, a sereg többi része Aboson marad. Április 19-én az Aboson maradt csapat indul Eperjes felé és Eperjest megtámadja. A többit a levél keltezéséhez képest másnap, április 17-én Lemesházán délután háromkor személyesen

³²⁴ HU MNL OL R 26 56. p.

³²⁵ közli Szemere: *Politikai jellemrajzok*, 466. Szemere utasítása és levélkéje Egressy Gábor vezérkapitánynak, Miskolc, 1849. április 15.

³²⁶ közli Szemere: *Politikai jellemrajzok*, 461. Szemere Jelentése az OHB-nak, Miskolc, 1849. április 12.

³²⁷ Közli Szemere *Politikai jellemrajzok*, 466. Szemere utasítása és levélkéje Egressy Gábor vezérkapitánynak, Miskolc, 1849. április 15.

³²⁸ HU MNL OL R 26 72.p.

³²⁹ Akkoriban kisközség Kassa közelében, ma egy lakótelep őrzi a nevét Kassa városrészeként.

³³⁰ HU MNL OL R 26 75. p.

ismerti Egressyvel, aki majd átadja Spányiknak az információt találkozásukkor.³³¹ Röviden azért itt is vázolja az április 19-re elgondolt haditervet, ahol a már korábban megismert csapategységek (Beregi, 15. zászlóalj, szabolcsi lovasok) neveit olvashatjuk.³³² 18-án reggel nyolc órakor, Lemesről írt levelében a (kassa)bélai út felügyeletére szólítja fel Egressyt, ennek oka, hogy Jekelfalva és Margitfalva között egy 40 fős ellenséges csapatot láttak, ami Beniczky félelme szerint Kassa felé akar tartani, így ezt a csapatot a „*bélai szorosban*” lehetne megállítani. Kéri még, Egressy küldje el csapata élelemszükségleteit is. A levél Abosba íródott, tehát Egressy a két nappal korábban vázolt haditervnek megfelelő helyszínen tartózkodott. Ugyanezen a napon azonban, pontosabb időpont megjelölése nélkül, de az események leírásából adódóan értelemszerűen később, egy másik levelet is írt, melyben beszámolt arról, hogy 30 huszárral Eperjesig üldözte az ellenséget - feltehetőleg a reggel nyolc órakor írt csapatról beszélhet. Így tehát a „*Tarca innenső oldalán*” ellenség nincs, csak (Eperjes)Enyickén egy századnyi gyalogos előörs, akik pontos létszámát mindenképp fel kell mérni.³³³

A 19-re tervezett támadás elmaradt, feltehetőleg az előző levélben említett előörs miatt, mert a 21-én írt levélben a tegnapi (20-án) indított „*expedició*” sikertelenségéről tesz említést Beniczky (eltévesztették az utat)³³⁴, amit ma újra megismételnek, immár az ő vezetésével és ehhez Egressynek is csatlakoznia kell két szakaszával, a többiek Aboson maradnak. Április 20-án kelt egy levél Kassán Koptsó (Kopcsó) Ferenc, az abaúji vezérkapitány aláírásával, melyben kéri Egressyt, hogy a korábban az abaúji védseregbe toborzott, de március 25-én az aktuális hadi események miatt a borsodi védseregbe besorozottakat Szemere Bertalan meghagyásával most vezényeljék vissza – elvileg egy lista van a konkrét személyekkel, de ebben az iratanyagban ez a lista már nem található meg.³³⁵

Április 23-án írta Beniczky utolsó levelét Egressy Gábornak, közös címzésben Spányikkal. Közölte, hogy a Szepességbe betört ellenség Kassa felé vonulása miatti hátbatámadástól tartva elhagyja Abost és Kassára vonul vissza, de a védsereg marad, egyaránt figyelve Eperjes (északra) és (Kassa)Béla (dél-nyugat) felé. A Budaméren³³⁶ állomásozó Radetzky-huszárok³³⁷ megpróbálják feltartani az ellenséget, de ha nem sikerül és az ellenség nagy erővel megindul

³³¹ HU MNL OL R 26 75.p.

³³² Uo.

³³³ HU MNL OL R 26 78. p.

³³⁴ HU MNL OL R 26 83. p.

³³⁵ HU MNL OL R 26 80. p.

³³⁶ Kassától 15 km-re észak-keletre.

³³⁷ Radetzky-huszárezred. in: Barczy Zoltán – Somogyi Győző. *A szabadságharc hadserege. 1848/49 katonai szervezete, egyenruhái és fegyverzete.* Budapest, Corvina Kiadó, 1986. 46.

Kassa felé, akkor a védsereg egy része Tihanyra kell, hogy visszavonuljon, a másik része pedig a Kassa melletti erdőségből gerilla harcmodorral kell, hogy nyugtalanítsa az ellenség vonulását. Ha esetleg az ellenség a bélai út felől jönne, akkor szintén Tihanyba tartva, egyesülve Beniczky seregével megpróbálják megállítani.³³⁸

Újabb levél Beniczkytól már nem érkezett, ugyanis Szemerével való nézeteltérései miatt, melyek Kossuth Lajoshoz is eljutottak, végül leváltották. Április 19-én Kossuth kinevezte Henryk Dembińskit a felső-magyarországi csapatok, a későbbi IX. hadtest parancsnokává, május elején pedig a lengyel légió különböző egységeit is ide irányították, Józef Wysocki vezetésével.³³⁹ Beniczky azonban Görgei közbenjárása miatt mégsem vált teljesen kegyvesztetté, ahogy már 1848 májusában, most is a Felvidék egy részének teljhatalmú kormánybiztosává nevezik ki³⁴⁰. A védsereg(ek) betagozódtak a Felső-Magyarország védelmére megszervezett hadseregbe, de sajnos az orosz túlerővel szemben ez sem volt elég. Wysocki folyamatos visszavonulásra kényszerül és 1849 júliusára az oroszok Felső-Magyarország területének döntő többségét az ellenőrzésük alá vonták.

Szemere április 26-án jelezte Egressy számára Barczikay főhadnagy várható érkezését, aki lovakat is visz magával.³⁴¹ Az utolsó érdemi levél a hadi eseményekre vonatkozóan az Egressy Gábor iratait tartalmazó gyűjteményből Barczikay János főhadnagy április 29-én, Kassán kelt levele³⁴², melyben ugyan elnézést kér ezért, de meglehetősen számonkérő és indulatos levelet ír Egressynek, ahol a konkrét taktikai hibák mellett a sereg vezetésével kapcsolatos általános kritikákat is megfogalmaz. „*Felkérem, hogy a seregbe és annak működéseibe összhangzás legyen (...) a főbb tisztekkel értekezést tartani szíveskedjen*”, írja, illetve reményét fejezi ki, hogy „*ezredes úrral*” (feltehetőleg Beniczky Lajosra gondol) is napi szinten egyeztet, ahogy írja, „*ezt hát felesleges meg is említenem*”. A konkrét hadvezetési (vélt) hiba említéséből is sokat megtudhatunk: lényege, hogy Barczikay János szerint a jelenlegi „*bélai positio*” „*célliránytalan*”, mivel így a nyugatra lévő ellenség akárhonnán is indul (Szoroskő/Soroska vagy Jósva), Alsótőkés felől el tudja vágni őket a Kassára vezető úttól, ami egyúttal elvágja őket a főseregtől is, ugyanis így csak a Hernád és Vogel serege felé tudnának menekülni. Ehhez képest javasolja Alsótőkés elfoglalását, majd ezt követően az ottani táborverést, Kassabélára és Jászóra kisebb szakaszt kellene kiküldeni az utak figyelésére, így akárhonnán is érkezik az

³³⁸ HU MNL OL R 26. 84. p.

³³⁹ Hermann: *A szabadságharc hadtörténete*, 312.

³⁴⁰ Steier: *Beniczky Lajos*, 145.

³⁴¹ HU MNL OL R 26 86. p.

³⁴² HU MNL OL R 26 188. p.

ellenség, időben észlelik és Kassára vissza tudnak vonulni. Ezek szerint tehát ekkor már nem Aboson volt a védsereg aktuális szálláshelye, hanem Kassabélán, de a terv, miszerint baj esetén Kassára kell visszavonulniuk, megmaradt.

Egressy Barczikaynak írt válaszát nem ismerjük, de valószínűleg már nem is foglalkozott a kérdéssel, mert május elsején, Kassán a következővel kezdi Szemerének írt levelét: *„Egészségi állapotom, de más körülmények is, kényszerítenek a hadipályáról lelépnem.”*, valamint *„szakképesebbet óhajtok helyemre; mert érzem azt is, hogy bátorság, buzgalom, s az értelmi képzettségnek azon neme, melylyel én bírok, ide még nem elegendő tulajdonok”*.³⁴³ Egressy tehát rendelkezett önkritikával is, ebben a „felismerésében” feltételezhetőleg Barczikay levele is közrejátszott. Egyébként a jelenlegi helyzetét (tehát a Barczikay János által kritizált „positiot”) ezen levele szerint *„hadvezéri parancs folytán”* foglalta el.³⁴⁴ „Ágoston” (a névsorban Augusztin Imre) hadnagy jelentése szerint Vogel serege Iglón át Rozsnyó felé tart, így Egressy is elindul Rozsnyó felé, tervei szerint pedig majd Jászón adja át a *„vezényletet”* Fodor főhadnagy számára. Néhány tisztet külön kiemel a védseregéből: a hadnagyok közül Endre József, Ágoston (Augusztin Imre) és Visnyai hadnagyok – utóbbi újonnan érkezhetett, mert egyrészt nem szerepel a névsorban, másrészt a jellemzése is (*„Ágoston hadnagy vállalkozó jó katona és szolgálatkész. Visnyai hadnagyot hasonlónak nézem.”*) a friss érkezésre utal. Talányos, hogy kiről lehet szó, mert Bona Gábor munkájában sem található ilyen névvel senki – valószínűleg Egressy elírhatta, mint ahogy Augusztin Imrét is Ágostonként említi. Az őrmesterek közül a névsorban szereplő Serkey (Serkei) Lászlót és Tóth Menyhértet emelte ki, illetve külön említést tesz fiáról, Ákosról, aki visszatér a 33. zászlóaljhoz – itt külön kéri Szemerét, hogy igazolja a mellette töltött díjnélküli szolgálatát.³⁴⁵

Május 4-én, már Miskolcon kelt az a többször idézett, Szemerének írott levele, amiben *„volt vezérkapitányként”* hivatkozik magára.³⁴⁶ Ez lényegében egy számadás: az április elejétől a levél írásáig tartó időszak elszámolását küldi meg. Vezérkapitánysági időszaka ezzel véget ért. A lemondásban fő oka sebének üszkösödése, de ahogy a pár nappal korábbi levelében olvashattuk egyéb okok is közrejátszottak. Már az ismertett Barczikay-levél is jelezte, hogy Egressy vezérkapitányi döntéseit alárendeltjei megkérdőjelezték és ugyan Szemere április 15-

³⁴³ Idézi: Egressy Ákos: *Emlékeim*, 109.

³⁴⁴ Uo.

³⁴⁵ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 111.

³⁴⁶ HU MNL OL H 111 77-78. p.

én kelt levele összességében nem utal elégedetlenségre, de már megjelent benne a számonkérés és a kritika Egressy feladatának betöltésével kapcsolatosan.

Henryk Dembiński altábornagy, a felső-magyarországi hadsereg parancsnoka május 9-én jelentette Kossuthnak, hogy „*a nyugalom, elégedettség és rend*” érdekében kénytelen volt Egressy Gábor gerillakapitányt a parancsnokság alól felmenteni, „*mert ez nemcsak azt engedte meg magának, hogy saját hasznára az úgynevezett rosszérzelműektől raboljon, hanem semmifajta felsőbbiséget nem tisztelt*”; amúgy a gerillák jó harcosok, de némelyiknél a tevékenységük csak ürügy, ti. a visszaélésekre.³⁴⁷ Az ügy pontosabb részleteiről Egressy későbbi haditörvényszéki irataiból tudunk, ezek szerint három tanú is azt állította róla, hogy az Eperjesen elrabolt lovakból Egressy néhányat megtartott magának. Még többen azt is tanúsították, hogy Egressy és a gerillák rablásokat követtek el, főleg a forradalomhoz nem csatlakozó személyek ellen.³⁴⁸

Az elégedetlenségre Dembińskitől az OHB-nak május 10-én küldött szűkszavú jelentésében is olvashatunk utalást.³⁴⁹ A témám szempontjából lényeges második feléből szó szerint idézek: „*A guerillák okoznak nagy bajokat, annyira, hogy Egressy Gábort felfüggeszté tisztségéről!*.” ugyan kicsit zavaros a megfogalmazás, de annyi ebből a rövid szövegből is egyértelmű, Egressy Gábor vezérkapitányi tevékenysége körül gondok voltak. Nagyon úgy tűnik, Egressy ismét hasonló helyzetbe került, mint 1848 végén kormánybiztosként – sem a politikai, sem a katonai vezetés, sem közvetlen beosztottjai nem voltak elégedett ténykedésével.

A továbbiakban fia, Ákos visszaemlékezésére tudunk hagyatkozni. Ezek szerint Egressy Gábor és családja „*harmadnap*” (tehát május 6-án) Pestre költözött, ahol aztán „*sebe két hét alatt teljesen begyógyult*”.³⁵⁰ Ezt követően is aktívan követte az eseményeket, Ákos leírása alapján Buda ostroma során találkozunk³⁵¹, igaz, némiképp regényes túlzásnak tűnő módon, de a találkozás tényét nincs okunk kétségbe vonni. A győzelmi zászló ugyan már kikerült ekkor, de a találkozásuk után nem sokkal elrejtőzött császári katonákkal tűzharcba keveredtek, melyhez Egressy Gábor is csatlakozott. Pár nappal később volt még egy közös vacsorájuk, Petőfi Sándor, Szentpétery Zsigmond társaságában, Egressy Gábor Kerepesi úti lakásán. Másnap búcsúztak el, amikor is Egressy Gábor elkísérte fiát a Kis-Sváb-hegyen lévő táborba, Görgői seregéhez.

³⁴⁷ HU MNL OL R 23. 3. k. 82. p.

³⁴⁸ HM HIM HL Pesti cs. kir. hadbíróóság. 1851-10/109. 856. f.

³⁴⁹ HU MNL OL H 2 6844/1849, Dembiński jelentése az OHB-nak

³⁵⁰ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 111.

³⁵¹ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 120-121.

„*A harmadik pályát is fussa díszszel*”³⁵² – írta Szemere Bertalan 1849. április 6-án, Miskolcon, Egressy Gábornak vezérkapitányi kinevezése alkalmából. Nem telt el egy egész hónap, amikor is szintén Miskolcon, május 4-én Egressy Gábor már leköszönő levelét írja Szemere Bertalannak. Ahogyan azt a kormánybiztosság időszakáról szóló fejezetben már bemutattam, kormánybiztosi kinevezése leginkább annak volt köszönhető, hogy elkísérte Kossuth Lajost a Pest és Csongrád megyékben tett toborzó körútján – ahol feltehetőleg Kossuth Lajos meglátta benne a kiváló szónokot, aki lelkesíteni tudja honfitársait a szabadságharchoz való csatlakozásra. Ezt az erényét kormánybiztosként is megmutatta, amikor a Szeged környéki településeknek írt leveleiben aktív szerepvállalásra, a nemzetőrséghez való csatlakozásra bízta az ott élőket. Az eredményességét nyilván nem lehet pontosan kimutatni, kik és hányan csatlakoztak emiatt a harchoz, de feltehetőleg volt ilyen. Ezt a tehetségét a védsereg szervezésénél is kamatoztathatta, a toborzásban aktívan részt vett az első perctől kezdve és a csatlakozottak száma alapján elmondható, hogy feladatának ezt a részét sikeresen, jól végezte. Ugyanakkor, úgy tűnik, a lelkesedés a katonai/taktikai felkészültséget nem, vagy legalábbis csak egy darabig pótolhatta. Egressy Gábornak kormánybiztosként a harctéren még nem kellett bizonyítania, vezérkapitányként viszont már igen. Az első komoly és igazán tétellel bíró összecsapásnál, Eperjes bevételénél megsebesült. A várost elfoglalták ugyan, de a rá bízott feladatot, miszerint az adott időben és helyen jelenjen meg seregével, nem teljesítette.

³⁵² HU MNL OL R 26 43. p. Közli Szemere: *Politikai jellemrajzok*, 452. Szemere utasítása és levélkéje Egressy Gábor vezérkapitánynak, Miskolc, 1849. április 6.

IV.12. Egressy Gábor 1849 nyarán

Buda sikeres visszafoglalása és az azt követő vacsora után apa és fia útjai, mint utóbb kiderült, hosszú időre külön váltak egymástól. Ákos honvédszászlóaljával a Vág vidékére indult, Gábor pedig, valószínűleg a „*muszka veszedelem hírére*” kormánybiztosi tevékenysége miatt félt a fővárosban maradni.³⁵³ Hadtörvényszéki peranyagának mellékleteként maradt fenn annak az 1849. június 12-én Kossuth Lajos kormányzóelnökhöz intézett kérvényének a német nyelvű kivonata, amelyben kérte, hogy miután kilenc hónapon át törekedett arra, hogy kötelessége szerint hozzájáruljon a haza megmentéséhez, immáron helyezték őt vissza a Nemzeti Színházhoz, és március, április és május hónapra visszamenőleg a pénzügyminisztérium fizesse ki a hátralékos bérét, 208 forintot. A kormányzóelnöki iroda ezt követően utasította a Nemzeti Színház igazgatóját, hogy Egressyt vegyék vissza és a bérét a múltakra és a jövőre nézve fizessék ki.³⁵⁴ A Pesti Hirlap 1849. június 26-án tudósított arról, hogy „Egressi Gábor hosszas távollét után tegnap először lépett fel.”³⁵⁵ A Marczius Tizenötödike szerint június 30-án a „*Ligerolles Luiza*” c. darabban állt a színpadra.³⁵⁶

Június 26-án vagy inkább 27-én³⁵⁷ Kossuth magához hívatta Petőfit, Arany Jánost, Egressy Gábort, Vas Gerebent és Fánycs Lajost. Arany utólagos beszámolója szerint elmondta, „*hogy a haza veszélyben van, a népet fanatizálni kell keresztes hadra etc.*” Ezért felszólította őket, hogy tartsanak népgyűlést.³⁵⁸ Petőfiék június 30-án meg is hirdették a népgyűlést július 1-jén délután 6 órára a Nemzeti Múzeumhoz, amelyen Petőfi, Egressy, Arany és Fánycs Lajos lettek volna a szónokok. Petőfi feltételezhetően erre írta a *Föl a szent háborúra!* című versét.³⁵⁹

A tervezett népgyűlés azonban elmaradt, mert a kormány június 30-i dátummal július 1-jén értesítette a főváros lakosságát, hogy ha „*a hadi intézkedések kívánják, a kormány köteles áldozatul hozni a pontosabb közigazgatás érdekeit is, mik csak a fővárosban találnak kielégítést. (...) Ezért ne legyen a fővárosnak váratlan esemény, ha éppen a főváros, de még inkább az egész haza, s a szabadságra segítő diadal érdekében, a kormány némi időre székhelyét innen el és oda helyezné, hol az a hadi munkálatok kellő fejlődését nem akadályozná.*

³⁵³ Rakodczay Pál: *Egressy Gábor és kora*, I. 425.

³⁵⁴ HM HIM HL Pesti cs. kir. hadbíróóság. 1851-10/109. 866. f.

³⁵⁵ Pesti Hirlap, 1849/324. sz. 188.

³⁵⁶ Marczius Tizenötödike, 1849/62. sz. 248.

³⁵⁷ Ez utóbbi dátumot erősíti Kossuth 1849. június 27-én Szemere Bertalanhoz írott levelének egyik kitétele: „Holnap itt népgyűléseket kellene tartani. Én is elmennék, ha kell.” Közli: KLÖM XV. 607.

³⁵⁸ Petőfi – Arany, Mezőberény, 1849. júl. 11. Közli: *Petőfi Sándor levelezése*, VII. 214-215.

³⁵⁹ Spira: *A pestiek Petőfi és Haynau között*, 606-610.; Debreczeni-Droppán: *Petőfi utolsó nyilvános szereplése Pesten*

*A kormánynak e lépésében sem lesz más célja, mint a haza megmentését biztosítani.*³⁶⁰ A Petőfiék népgyűlését hirdető nyomtatvány és a kormány értesítése egymás mellett szerepelt a házfalakon – ebből ki-ki levonhatta a megfelelő következtetéseket.

A népgyűlés potenciális szónokai közül először Arany szedte a sátorfáját, majd Petőfi, s az ő rábeszélésére Egressy is. Ahogy Petőfi július 11-én Aranyra írta: „...az napon, melyen hirdettük a népgyűlést, amelyre föllovalt volt bennünket Kossuth, hogy fanatizáljuk a pesti népet a főváros környékén vívendő véres, elhatározó, utósó lehelletünkig tartó csatára, hol Kossuth maga is jelen lesz, s ha kell, meghal Pest romjai alatt stb. mint ő maga mondá: ugyanaz napon adta tudtára a kormány a fővárosi népnek - hegedűszóban persze - hogy esze ágában sincs Pest környékén harcolni, még kevésbé otthagyni becses fogát, hanem az első bokor zörrenésére el fog eblábalni világtalan világig, hol Árpád óta nem volt ellenség, s hol hazamentő irhája nagyobb biztosságban lehet.”³⁶¹

Egressy „Törökországi naplójának”³⁶² elbeszélése itt, 1849 június végével kezdődik, melyből a legtöbbet tudhatunk meg 1849 nyarának eseményeiről. Emlékei szerint sokat vívódott, hogy Szegedre vagy Erdélybe vegye az irányt, de végül Petőfi javaslatára Erdélybe indult, Bem seregéhez, melyről egyébként Egressy Ákos visszaemlékezései szerint már az ostrom utáni közös vacsorán is megegyeztek.³⁶³

A Naplóban a Pestről való távozás időpontját július elejére teszi, és július 19-én ért Mezőberénybe Petőfi Sándorhoz és családjához. Egressy Gábor emlékei szerint Petőfi családjával már indulóban volt Arad (és azon keresztül Szeged) felé („*Hohó! Gábor! nézd... ha öt percz múlva jössz, itthon nem találsz.*”³⁶⁴) mivel már nem remélte, hogy Egressy Gábor felbukkan nála, és végül az ő érkezése miatt gondolta meg magát és vette az irányt Nagyvárad, azon keresztül pedig Erdély felé. Július végén Homoród mellett találkoztak Bem főorvosával, majd július 25-én vagy 26-án Berecken Bimmel. (A találkozás tényét a Napló július 27-én jegyezte fel.) A július 31-én lezajlott fehéregyházi (segesvári) ütközet utáni napok hallgatását követően augusztus 8-tól kelteződnek az új naplóbejegyzések, többségében Petőfi Sándor hollétét taglalva. Petőfi halálának, eltűnésének történetét Hermann Róbert előadásában és

³⁶⁰ Közli Szemere: *Politikai jellemrajzok*, 544.

³⁶¹ *Petőfi Sándor levelezése* VII. 214-215.

³⁶² Egressy Gábor *Törökországi Naplója*, 1849-1850, Terebess Kiadó, Budapest, 1997, továbbiakban: „*Napló*”. Mivel a napló elérhető több internetes honlapon is (pl: <https://mek.oszk.hu/04000/04062/04062.htm>) ezért az idézeteknél oldalszámokra a továbbiakban nem, hanem csak a bejegyzés dátumára hivatkozom, így egyaránt visszakereshető mind az interneten, mind könyvformátumban a hivatkozott rész. Ugyanakkor megjegyzem, hogy a reprint kiadásból valamilyen oknál fogva kimaradt a napló első oldala.

³⁶³ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 126.

³⁶⁴ Egressy Gábor *Törökországi Naplója*.

írásaiban³⁶⁵ minden részletre kiterjedően összefoglalta, így most ezt hosszabban nem mutatom be. Röviden, a kutatási eredmények szerint teljességgel kizárt, hogy Petőfit orosz hadifogságba vitték volna, minden bizonnyal az ütközetben, esetleg az ütközetet követő menekülésben vesztette életét. Természetesen ezt a kortársak még nem tudhatták teljes bizonnyal, Egressy, mint jó barát, érthetően reménykedett és gondolatai Petőfi Sándor holléte körül jártak. *„Mikor Bem M. Vásárhelyről Segesvárra Lüders ellen ment (jul. 30.) vezérkarából nem akart magával mást vinni, mint Lőrincz és Kurucz segédtszeteit. Sándor azonban hozzájuk csatlakozott anélkül, hogy az öreg ezt akarta volna. (...) „Nem tudok az öregtől elmaradni Gábor. Akár visz, akár nem visz, én megyek.” – Az öreg természetesen nem tagadott meg tőle semmit.”* – írja augusztus 8-án. Bem visszatért három nap múlva, de Sándorról ekkor még nem volt hírük. Augusztus 9-én a következőket írja: *„Bem másik segéde, Lőrincz, megkerült. Ez azt mondja, az általános zavar perczében látta Sándort, vászon kabátjában, gyalog, az ország úton keresztül futni, s a kukoricza földek felé tartani. Talán mégis sikerült megmenekülnie s eddig alkalmasint Tordán, családjánál van. Hiszen naponként kerülnek elő olyanok, kiket elveszettnek tartottunk.”* Másnap, augusztus 10-én kelt bejegyzésében már gyakorlatilag búcsúzik barátjától. *„Már 10 napja, hogy Sándor oda van.”* Elfogva nincs, írja, mert Bauer, akit Segesváron fogtak el az oroszok, megszökött és nem látta Petőfit a foglyok közt. *„Már bizonyosan vége van...”*, zárja le az elmélkedést és idézi az *„Egy gondolat bánt engemet”* vers vonatkozó részeit.

Szászsebes után Dévára, majd Lugosra ment és a következő bejegyzésekben a szabadságharc utolsó napjainak eseményeit olvashatjuk ki – Erdély elvesztése, Dembiński hibái és a szőregi csatavesztés, Bem fővezérsége és a temesvári vereség mind megjelennek a naplóban. *„Azt suttogják, hogy Kossuth Görgeit diktátorrá nevezte ki, s ez negyvenezerből álló seregével letette volna fegyverét a muszkának”*, írta augusztus 14-én. Lugos után Dobra, majd Orsova voltak a következő állomások. Utóbbi egy rendkívül fontos helyszínné válik a magyar történelemben, ugyanis 1849. augusztus 23-án Szemere Bertalan és néhány kormánytag itt ásták el a Szent Koronát és a koronázási jelvényeket. Ezeket már 1848 év végén, a főváros kiürítésekor magával vitte a kormány Debrecenbe. Buda visszafoglalása után visszavitték a várba, hiszen az április 14-én kimondott trónfosztástól függetlenül továbbra is az ország legfontosabb ereklyéjeként tekintettek a Koronára. Ezért 1849 júniusában, amikor újra menekülni kellett a fővárosból, Szemere Bertalan miniszterelnök magához vette a Szent Koronát és a hozzá tartozó jelvényeket és a szabadságharc bukásáig magánál tartotta azokat. A

³⁶⁵ Pl: Hermann Róbert: *A fehéregyházi (segesvári) ütközet és Petőfi halála – A kutatás kérdőjelei*, Hadtörténelmi Közlemények, 125. évf. 2. sz. (2012) 437-462.

temesvári vereség és a kormány lemondása után azonban nehéz döntéssel kellett szembenézniük a Koronát illetően – a politikai vezetők nem vállalták, hogy az emigráció beláthatatlan viszontagságaiban is magukkal viszik, de azt sem akarták, hogy a Habsburgok kezére jusson. Mivel Orsova már a történelmi Magyarország határa volt, ezért, ha el akarták rejteni, cseledkedni kellett. Végül a korona elásása mellett döntöttek, melyet Szemere Bertalan szervezett meg. Egressy jelen volt ezekben a napokban, a Szent Korona elásásáról azonban nem tesz említést. Feltehetőleg nem tudta, hogy mi zajlik ekkor ott Orsován, az utókor számára azonban valahogy mégis hozzákapcsolódott a neve az elásás történetéhez. Ipolyi Arnold a Szent Koronáról írt munkájában szót ejt a korona orsovai elásásáról is. *„Szemere végre az elásásra szánta magát. Tartalmát egyenként azonban féltette elásni, nehogy a tárgyak megromoljanak. A súlyos ládával pedig egyedül nem bírt, közölte azért szándékát Grimmel, Házmánnal, ki, úgymond, jellemzilárd ember, és Lórodival, ki becsületes magyar, kérve őket, hogy a fontos ládát, mely az ország jövődjére tetemes befolyással lehet, neki elrejtjen segítsenek.”*³⁶⁶ A folytatásban írja le a másnapi, augusztus 23-i elásás (általa vélt) történetét. Itt a fő szövegben még nem szerepel Egressy Gábor neve, lábjegyzetben azonban ott van: *„Részletesebben és pontosabban beszéli ezt Házmán, Szemerének fentdicsért miniszteri osztályfőnöke és helyettes államtitkár, ki személyesen volt szives ezeket velem közleni”* kezdi, majd folytatja, miszerint *„Mire az előbb említett helyet feltalálták, hogy a korona kivitele fel ne tűnjék, Házmán fogatot keresett s Egressi Gábornak eladásul kínált lovait azon ürügy alatt átvette, hogy Szemerének szüksége lévén rájok, azokat előbb az udvaron levő szekérbe, melyen a koronaláda volt, megpróbálásul befogják. A szekérre azután mind a négyen felültek.”*³⁶⁷ Ezek alapján Egressy Gábort nem avatták be a Szent Korona elásásának tervébe.

Ehhez képest az Egressy Törökországi Naplója modern kori kiadását záró, Egressy Gábor pályaképe című tanulmány szerint Egressy Gábor *„pontosan ismerte a Habsburgok által oly nagyon keresett magyar korona rejtékhelyét, nem árulta el azt”*, ez pedig döntő bizonyíték lenne arra, hogy Egressy nem lehetett fizetett besúgó, hiszen akkor ezt biztosan elárulta volna a jutalom reményében, mégsem tette.³⁶⁸ A lovak eladásáról egyébként megemlékezik Egressy is. Augusztus 21-re datálva írja, hogy *„hét darab magyar aranynál több pénzem nem levén, lovaim kettejét kellett eladnom. Szemere vette meg, s az árának nagy részét magyar bankóval*

³⁶⁶ Ipolyi Arnold: *A magyar Szent Korona és koronázási jelvények története és műleírása*, Budapest, MTA, 1886. 126.

³⁶⁷ Uo. 1. lábjegyzet.

³⁶⁸ Steinert Ágota: *„Gyakran nem érti emberét a kor...” Egressy Gábor pályaképe*. In: Egressy Gábor törökországi naplója, Terebess, 1997.

fizette ki.” Többet az esetről nem ír, a következő bejegyzésben már búcsúzik a magyar földtől és augusztus 23-án már a „*Török Állodalomból*”, Vecserovából (Varcsaró) ír. Összegezve elmondható, a források alapján úgy tűnik, Egressy Gábor nem tudott a korona elásásáról, illetve annak pontos hollétéről.³⁶⁹

³⁶⁹ Erre a következtetésre juthatunk a történetek legutóbbi feldolgozása alapján is. *A magyar korona a szabadságharc idején és után – föld felett, majd föld alatt (1848–1853)* (Hermann Róbert - Mannhercz Orsolya) In: *A Szent Korona hazatér – A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978)*. Szerk. Pálffy Géza. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. Bp., 2018. 483-519.

IV.13. Az emigráció és a hazatérés

A naplóból pontosan tudjuk az emigráció főbb állomásait, így végig követhető Egressy Gábor további sorsa a hazatérésig, az utána lévő időszakot pedig alaposan végig követi Rakodczay Pál monográfiája, egészen 1866-os haláláig. Nélkülözések közepette, gyakran szabad ég alatt éjszakázva, meleg étel nélkül telnek Egressy Gábor napjai a bujdosásban. Az emigráció állomásai a napló alapján a következők: Kalafát (mai helyesírással Calafat, Románia, augusztus 28-30.), Vidin (Bulgária, augusztus 30-november 2.), innen majd egy hónapnyi utazás után 1849. november 23-1850 február végéig Sumla (mai helyesírással Sumen, Bulgária), 1850 márciusában Nikápoly (Bulgária), majd 1850. április 12-től Belgrád (Szerbia) a fontosabb települések, ahol hosszabb időt tölt.

A naplón keresztül bepillantást nyerhetünk az emigrációban töltött mindennapokba. A bizonytalanságban, tétlenségben, nélkülözésben töltött időszak alatt rengeteg kisebb-nagyobb konfliktus robban ki az emigráció tagjai között, melyekről Egressy beszámol. A szabadságharc fontos politikai és katonai vezetői töltik itt együtt napjaikat. Kossuth Lajos, Perczel Mór, Józef Zachariasz Bem (Bem József), Guyon Richárd, Kmety György, Batthyány Kázmér, Mészáros Lázár, Szemere Bertalan, csak a legismertebbeket említve, a teljesség igénye nélkül. Leírja a helyiek szokásait (bolgár, török) is, már amennyit tapasztal. A velük együtt emigrált lengyeleket különösen nem szíveli, a bujdosás során pedig a szerbeket továbbra is a magyarság fő ellenségének tartja, véleménye nem változott az 1848 nyarán kelt röpirata óta. Bejegyzései alapján egyedül érzi magát, az alapvető dolgokon (az előbb említett ágyban alvás, meleg étel, meleg víz) túl rendkívül hiányoznak számára könyvei, általában a művészet, a művésztársaság. Nagyon gyakran idézi könyv nélkül Shakespeare-t, illetve a magyar irodalomtörténet híres alkotásait, és ebben a kulturális ürességben nagyon megörült Németinek, a Nemzeti Színház egykori kardalnokának, aki *„szinte itt van, az én kimondhatatlan vigasztalásomra”* és akivel *„csak a napokban találkoztam először. Ámbár megférfiásodott, mégis azonnal a megismertem, s nyakába rohantam. Valamennyi színésztársamat, egykori jó és balszerencsém osztályosait véltem benne viszont láthatni és ölelhetni”* – írta október 10-én, Vidinből. Ugyanekkor írja, hogy (valószínűleg ezzel összefüggésben) *„Kossuthal és némelly főnökökkel közlöttem azon tervemet (...) valami szini előadás félét akarok rendezni.”* A darabot neki kellett emlékezetből, saját átköltésével rögtönöznie. Szeptember 21-én kelt bejegyzésében írt egy, az emigrációt jelentősen megbolygató eseményről, miszerint kézhez kapták Andrassy Gyula gróf levelét arról, hogy *„kiadatásunk el van határozva”*, és javasolja a *„törökké lételt”*, amely lehetőséggel

többben is éltek. József Bem állítólagosan azt mondta, hogy ha az orosz ellen harcolhat, ő „*nem csak török, hanem ördög is lesz*”. Egressy hithű reformátusként (láttuk, felmenői jelentős részben lelkészek, teológiát végzettek voltak) képtelen volt magát rávenni a törökhöz csatlakozáshoz. Sumlában (Sumen) vált szét aztán az addig nagyjából egy tömbben lévő, török földre emigrált magyar tömb – a korábbi tisztségeik miatt kiemelten fontos emigránsokat, mint Kossuth Lajos, Mészáros Lázár, Perczel Mór stb. Kütahyába internálták 1850 februárjában, néhányukat Aleppóba, a többiek pedig Isztambulba mehettek. A török hatóságok még egy ideig ellátást biztosítottak, azt követően pedig maguk dönthettek sorsuk felől – maradhattak, de távozhattak is. Itt, Sumlában írta le Egressy Gábor Kossuth Lajos megható búcsúját a többi emigránstól.

Még Vidinben találkozott Gabriel Jasmaggyal (Jasmagy), mint utóbb kiderült, a bécsi titkosrendőrség délkelet-európai szervezetének vezetőjével, akire már Rakodczay Pál is utalást tett, hogy esetleg „*kém*” volt.³⁷⁰ Kapcsolatba került Zerffi Gusztávval³⁷¹, aki a szabadságharc után az osztrák államrendőrség ügynöki hálózatának tagja volt. A kérdés tisztázása nem a disszertáció kitűzött vizsgálati időszakának és tárgyának része, de természetesen nem mehetek el szó nélkül mellette. Pusztán csak a jelenlegi szakirodalom³⁷² eredményeit tudom összefoglalni. Valamilyen együttműködése biztosan volt a titkosrendőrség Egressy Gábor között, hiszen sorsának Jasmagy általi egyengetése leveleiből és naplójából is kiderül, érezhető. Úgy tűnik, Egressy Gábor nem volt fizetett besúgó, közreműködéséért cserébe leginkább a családjával való kommunikáció reménye éltette. Remélte, hogy eljuthat Belgrádba, ahol találkozhat családjával, illetve bízott abban, hogy hazatérése után segítik az otthoni életét. Hogy ezért mit adhatott cserébe, bizonytalan, mivel jó eséllyel a legtöbb alkalommal a személyes találkozó során adhatott információkat, illetve az említett ügynökök jelentéseikben nem jelezték tételesen, hogy az adott ismeretek honnan származnak. Személyes véleményem, a napló és a levelezés olvasása alapján, Egressy valóban szerette a családját, hazáját és szívén viselte a magyar nyelvű színjátszás ügyét – e három egyike nélkül sem tudta elképzelni életét, de jelleméből adódóan, úgy gondolom, besúgóvá sem akart válni, bizonyosan nagyon nehéz lehetett a döntés.

³⁷⁰ Rakodczay Pál: *Egressy Gábor és kora*, I. 437.

³⁷¹ Zerffi Gusztáv (1820-1892), álneven Dumot, hírlapíró, 1848 előtt a Honderú munkatársa

³⁷² Frank Tibor: *Egy emigráns alakváltásai*, Deák Ágnes: „*Zsandáros és policzájós idők*”: *államrendőrség Magyarországon, 1849-1867*, illetve Szalisznyó: *Írjátok mi tollatokra jön*, 657-658. Gonda György: „*...Egressy Gábor színész és Kossuth kormánybiztosa*” (Egy év eseménytörténete – emigráció után...) *Aetas*, 21. évf. (2006) 4. sz. 115-126.

IV.14. A hazatérés után

1850. április 30-án írja, „*Tíz hó után ma először veszem az első levelet hazulról... Mindnyájan élnek...*”. Június 5-én írja, hogy családja megérkezett. Naplója 1850 augusztusában ér véget, a másnapi hazatérés reményében. Ezt követően Isztambulba indultak, ahova a hónap végén értek el, majd két hónapot ott töltve, 1850. szeptember 12-én érkeztek vissza Pestre. Hazatérésekor fontos iratok voltak Egressy birtokában: egy augusztus 27-én kiállított francia nyelvű osztrák útlevél, és egy-egy, augusztus 26-án, Gabriel Jasmagy által írt levél. Az egyik Karl Linger bárónak, a magyarországi polgári ügyek császári biztosának, másik pedig a (hadbírószéki) törvényszék elnökének szólt. Mindkettő ún. „kezes” levél volt, melyben Jasmagy „közbenjár” Egressy „további nyugodt és szerény viselkedéséért”.³⁷³ Szabadságharcos szerepvállalásáért törvényszék elé került, de, feltehetőleg a kezes levelek miatt, szabadlábon védekezhetett. Hazatérésükről szeptember 27-én számolt be fiának, Ákosnak. Abban reménykedett, hogy legfeljebb néhány havi fogságra ítélik.³⁷⁴

A szabadságharc után több száz résztvevő, politikusok, katonák, papok ellen indult hadbírószéki vizsgálat. A volt cs. kir. katonatisztek elleni vizsgálatok többségét Aradon folytatták le, a polgári személyek felett a pozsonyi, pesti, pécsi, temesvári, kassai hadbírószékek ítélték. (Erdélyben a nagyszebeni hadbírószék ítélkezett mind a katonai, mind a polgári vádlottak felett.) A legnagyobb számú eljárást az 1849 augusztusában felállított pesti cs. kir. rendkívüli hadbírószék folytatta le, Egressy is ez elé került. Az eljárások rekonstruálását megnehezíti, hogy a hadbírószék anyagában az 1860-1870-es években jelentős selejtezést hajtottak végre, s többnyire csak az iratjegyzék (Tagebuch), a hadbírói/hadügyészi (auditor) előterjesztés (Votum informativum), az ítélethozatali jegyzőkönyv (Kriegsrechts-Protocoll) és az ítélet (Urteil) maradt fenn. Jó esetben megmaradt a vallomás, illetve az iratmelléletek, de ez viszonylag ritkának számít.

Az Egressy elleni eljárás közvetlen előzménye az volt, hogy a cs. kir. III. hadsereg parancsnoksága 1850. január 1-jén hirdetményt tett közzé a magyarországi lapokban, amelyet aztán a félhivatalos Wiener Zeitung hivatalos melléklete (Amtsblatt) 1850. január 17-i, 19-i és 23-i számában németül is közzétettek. Ebben 68, felségárulással vádolt forradalmi szereplőt szólítottak fel arra, hogy 90 napon belül jelentkezzenek a cs. kir. hatóságoknál, különben

³⁷³ Gonda: *Egressy* 116-117.

³⁷⁴ Szalisznyó: *Írjátok mi tollatokra jön*, 134.

távollétükben fognak ellenük ítéletet hozni. A megidézettek között olyan személyiségeket találhatunk, mint Almásy Pál, Andrássy Gyula gróf, Balogh János, Batthyány Kázmér gróf, Beniczky Lajos, Beöthy Ödön, Bónis Sámuel, *Csáky László gróf*, Cseh (Csernátony) Lajos, Csiky Sándor, Gorove István, Guyon Richárd, Hajnik Pál, Horváth Mihály, Irányi Dániel, báró Jósika Miklós, Josipovich Antal, Kmety György, Kossuth Lajos, Lónyay Menyhért, Ludvigh János, Madarász László, Mészáros Lázár, Perczel Mór és Miklós, Sárosy Gyula, b. Splényi Lajos, Szemere Bertalan, Táncsics Mihály, Teleki László gróf, Vetter Antal, Vukovics Sebő – s szerepelt közöttük Egressy is, mint színész és Kossuth kormánybiztosa.³⁷⁵

Egressy ellen a venetói 13. (Wimpffen) gyalogezred állományába tartozó Peter Slatkyhadbíró-hadügyész százados folytatta le a vizsgálatot, amely – miután a fentebb idézett rendeletben megjelölt 90 napos határidő már a Wiener Zeitungban történt publikáláshoz képest is jócskán letelt – Egressy hazatérése előtt megkezdődött. A vizsgálat kezdete 1850. június 14. lehetett, legalábbis az iratjegyzékben 3. sorszám alatt itt szerepel egy fogalmazvány megjelölésű irat. Június 26-án a magyarországi III. Hadseregparancsnokság rendőri osztályától futott be egy átirat/utasítás (Note). Július 20-i dátummal a nagyváradai cs. kir. miniszteri biztostól jött egy jelentés 5 melléklettel, július 24-én Johann Hineiss, a cs. kir. 4. (Deutschmeister) gyalogezred hadbíró századosa küldött jelentést 20 melléklettel. Július 29-én a pesti államügyészség írt át, július 27-én, augusztus 3-án és 8-án a nagyváradai cs. kir. miniszteri biztos írt (17, 4., ill. 10. melléklettel) jelentett. Jelentés érkezett az eperjesi, ill. a kassai vámhivataltól (július 13., ill. 26., 1-1 melléklet), a zempléni, ill. az eperjesi (sárosi) kormánybiztostól (augusztus 1., ill. 6.; 10., ill. 5 melléklet). Szeptember 5-én, 14-én, ill. 17-én ismét a magyarországi III. Hadseregparancsnokság rendőri osztálya írt át, s küldött 6, ill. 1 mellékletet.³⁷⁶ Ezek közül a szeptember 5-i átirat van meg, amihez Podolsky az Országos Honvédelmi Bizottmány anyagából mellékelte 5, Egressyre vonatkozó irat német fordítását.³⁷⁷ Az iratjegyzékben 21. szám alatt szeptember 29-i iktatási dátummal szerepel Egressy védőirata. (Ő maga szeptember 27-én írt arról Ákos fiának, hogy a perben először a védőiratát kellett beadnia.)³⁷⁸ Elképzelhető, hogy ennek következtében kapott október 3-án először idézést a hadbírótság elé, ahol október 4-én egy órán át faggatták a borsodi vezérkapitányi tevékenységéről, de ez alighanem csak valamilyen előzetes vizsgálat lehetett, mert az iratjegyzékben nincs nyoma. Október 11-én nem a saját ügyében, hanem a Kossuth

³⁷⁵ Magyar Hirlap, 1850. jan. 1. No. 1. 1.

³⁷⁶ HM HIM HL Pesti cs. kir. haditörvénytörvény. 1851-10/109.

³⁷⁷ uo. 864. f.

³⁷⁸ Szalisznyó: *Írjátok mi tollatokra jön*, 134.

feleségét és gyermekeit az országból kiszöktetni akaró Josepha Waagner ügyében hallgatték ki, s egy kétoldalas vallomást vettek fel vele.³⁷⁹

Első hivatalos kihallgatására november 2-án került sor, s ehhez kapcsolták a szeptember végén benyújtott védőiratot is. November 20-án a magyarországi III. Hadseregparancsnokság küldött egy utasítást a hadbírósnak, amely erre másnap válaszolt. November 23-án Egressy arról írt fiának, Ákosnak, hogy az ügye még mindig függőben van. *„Hadi törvényszék előtt már kétszer voltam kihallgatva, de az ítélet még mind eddig ki nem mondatott.”*³⁸⁰ Gonda György tanulmánya szerint december 2-án ismét kihallgatták Egressyt, de ennek az iratjegyzékben nincs nyoma.³⁸¹ Slatky hadügyész/hadbíró 1851. január 2-ára készült el a hadbírói előterjesztéssel. Az előterjesztés részletesen ismertette Egressy kormánybiztosi tevékenységét, illetve a védsereg borsodi osztálya élén játszott szerepét. A vádirat szerint Egressy *„ügy mutatkozik, mint ezen vidék kormánybiztosainak legfanatikusabbja, aki a nép rossz szellemére a legnagyobb mértékben hatott, és az uralkodóház ellenségének mutatkozott.”* Miután a szegediek bepanaszolták az OHB-nál, s az felmentette a beosztásából, Egressy egy időre visszavonult a politika mezejéről, majd 1849. március 30-tól gerillákat szervezett Felső-Magyarországon. A vádirat szerint április 6-án összecsapásba keveredett a cs. kir. csapatokkal, akiknek ellenállt, de a beérkező lovasság elől kénytelen volt visszavonulni. Április 7-én részt vett Eperjes megtámadásában, amelyet követően előfogatokat és abrakot zsarolt ki, különösen a császárhű szlovákoktól, s az ő felügyelete alatt egy Krasznyánszky nevű lelkész lovát is elvették. Ezt követően kénytelen volt szabadcsapatával visszavonulni, majd április 25-én ismét megjelent Eperjesen, illetve Kassán. Utóbbi helyen tíz napos tartózkodása során igen keményen viselkedett a jómódúakkal szemben. Dembinski – egy május 9-én kelt jelentése szerint – leváltotta őt a parancsnokságról, mivel a gyanús személyeket saját hasznára kirabolta és nem tisztelt semmilyen felsőbbiséget. Június 12-én arra hivatkozva, hogy Damjanich (valószínűleg Dembinski) brutális magatartása miatt nem folytathatja katonai pályáját, arra kérte Kossuthot, hogy helyezze őt vissza a Nemzeti Színházba, ami június 15-én meg is történt. A cs. kir. csapatok újabb előnyomulását követően sokakkal együtt elhagyta hazáját, az 1850. január 5-i felszólításnak pedig csak akkor tett eleget, amikor arról értesült, hogy a hozzá hasonlóan kompromittáltakal enyhébben bánnak. Ezt követően szeptember 19-én jelentkezett a hadbírósnak előtt. Elismerete és azonosította az általa kibocsátott s elébe tárt rendeleteket, de arra hivatkozott, hogy a lázadó kormány rendeletéből cselekedett. Kijelentette, hogy az általa

³⁷⁹ Gonda: *Egressy* 118-119.

³⁸⁰ Szalisznyó: *Írjátok mi tollatokra jön*, 137.

³⁸¹ Gonda: *Egressy* 121.

vezetett csapat nem gerillákból, hanem önkéntesekből állt, akiket Dembinskihez kellett vinnie, s ezt követően tartózkodott Kassa és Eperjes környékén, de cs. kir. csapatok ellen nem harcolt. Állítása szerint az ő parancsára sem rablásokat, sem erőszakos cselekedeteket nem hajtottak végre a saját hasznára. Ezzel szemben három tanú is azt állítja, hogy az Eperjesen elrabolt lovakból Egressy néhányat megtartott magának. Még több tanú állítja, hogy Egressy és a gerillák rablásokat követtek el, főleg a forradalomhoz nem csatlakozó személyek ellen. A hadügyész szerint mindezek bizonyítják Egressy tetteles részvételét a törvényes rend elleni harcban, s mind kormánybiztosi, mind gerillavezéri működésével elkövette a felségárulás bűnét, amiért az 5. hadicikk alapján kötél általi büntetés, Haynau 1849. július 1-jei kiáltványa szerint pedig vagyonekobzás jár. Súlyosbító körülmény a felforgató párt érdekében végzett kettős tevékenysége és rendkívüli buzgalma. Enyhítő körülmény, hogy kormánybiztosi tevékenysége – ugyan akarata ellenére – csak 1848-ra korlátozódott; ám ez utóbbi csak kegyelmi úton vehető figyelembe. Mindezek alapján a hadügyész javasolta a kötél általi halálos ítélet kimondását, a vagyonekobzás mellékbüntetésének kiszabása mellett.³⁸²

A hadbíróság január 4-én ült össze, Smagalski őrnagy elnöklete alatt. A tárgyalás elején megkérdezték Egressyt, hogy van-e még előadnivalója, mire ő azt válaszolta, hogy a korábbi vallomásaiban foglaltakon kívül nincs. A cs. kir. hadbíróságok egy törzstiszti rangú elnökből, valamint az alatta lévő rendfokozatú két-két személyből álltak. Az Egressyt felett ítélező hadbírószágban két százados, két hadnagy, két őrmester, két tizedes és két őrvezető foglalt helyet. A hadbírószág egyetlen jogvégzett tagja a hadbíró/hadügyész volt, a hadbírószág a vádlott távollétében az ő írásos előterjesztése (és esetleges szóbeli kiegészítései alapján) ítél. Miután Egressy aláírta a nyilatkozatát, elvezették, a bíróság tagjainak felolvasták a hadbírói előterjesztést és a lényeges iratokat, majd a hadbírószág tagjai visszavonultak tanácskozásra. Ezt követően rendfokozatonként behívták őket, először a két őrvezetőt, aztán a tizedeseket, az őrmestereket, a hadnagyokat, a századosokat, s rendfokozatonként bediktálták az ítéletet. (Erre azért volt szükség, hogy a magasabb rendfokozatúak véleménye ne befolyásolja a rangban alattuk állókat.) Egressy esetében mindannyian a hadbírói előterjesztés értelmében javasolták a kötél általi halál és a forradalomban okozott károk megtérítésére a vagyonekobzás kimondását, felségárulásban való tetteles részvételért.³⁸³ A hadbíró ezt követően (a már előre megfogalmazott) ítéletet letisztázta és az elnökkel együtt aláírta, majd felküldte megerősítésre a Hadseregparancsnoksághoz.³⁸⁴ *„Folyó hó 4-dikén újra hadi törvényszék elé idéztetvén: az*

³⁸² HM HIM HL Pesti cs. kir. haditörvényszék. 1851-10/109. 852-858. f.

³⁸³ HM HIM HL Pesti cs. kir. haditörvényszék. 1851-10/109. 862-863. f.

³⁸⁴ HM HIM HL Pesti cs. kir. haditörvényszék. 1851-10/109. 860. f.

ítélet reám meghozatott, hanem még tudtomra nem adatott. Auditorom azt mondta, hogy az ítélet őfelsége elébe fog felterjesztetni megerősítés végett, s onnan leküldetvén majd rövid idő alatt tudtomra fog adatni” – írta Egressy január 4-én Ákos fiának.³⁸⁵

Az ítélet megerősítése igencsak elhúzódott, s I. Ferenc József 1851. augusztus 25-én 38, a hadbíróóság által korábban halálra és vagyonelkobzásra ítélt személyt részesített kegyelemben, köztük Egressyt is. A 38 főből azonban csak hét fő kapott (majdnem) teljes kegyelmet: Boronkay Lajos, Egressy, Ferdinándy Bertalan, Kubinyi Ödön, Lombay Imre, Szentz-Iványi Károly és Szintay János, ám a vagyonelkobzást az ő esetükben is fenntartották. A másik 31 főt hosszabb-rövidebb (2, 4, 6, 10 év) börtönbüntetésre ítélték. Alexander Bach belügyminiszter minderről szeptember 3-án értesítette Christian Appel báró, lovassági tábornokot, a magyarországi III. hadsereg ideiglenes parancsnokát, aki 1851. szeptember 13-án írta alá az Egressy ítéletére rávezetett kegyelmi záradékot.³⁸⁶ Az ítéleteket és a kegyelmi záradékot a hadbíróóság október 7-i dátummal, a Magyar Hírlap és a Pesti Napló 1851. október 8-i és 9-i számában publikálta.

Egressyt ugyanakkor eltiltották szeretett színészi pályájától, egyúttal tehát korábbi kenyérkeresetétől is. Valószínűleg ezért is adta ki törökországi naplóját, *„az életben maradás anyagi eszközeként is felhasználva.”*³⁸⁷ A napló megjelenése a hatalom szempontjából is elfogadható volt, hiszen alapvetően negatív képet festett benne az emigráció életkörülményeiről, és ami fontosabb, az emigráció szereplőiről, állandó vitáikkal, pártosodásukkal, ellenségeskedéseikkel. Egressy 1851. szeptember 6-án nyújtott be Protmann rendőrigazgatónak a napló nyomtatott példányát, majd másnap azzal ajánlotta a naplót Karl Geringer magyarországi cs. kir. polgári főbiztos figyelmébe, hogy *„ami benne az emigrációról, különösen pedig Kossuthról mondatik, az éppen Kossuth ellen van intézve, s ekként a magas cs. k. kormány érdekében előadva.”*³⁸⁸ Prottmann is úgy vélte egy, Geringerhez intézett előterjesztésében, hogy a napló *„tendenciája által jó benyomást fog kelteni [...], a forradalommal szemben ellenszenvet kelt [...], nem kevéssel járulhat hozzá, hogy azon egyének nimbuszát, akik a forradalom élén álltak, különösen Kossuthét megtépázza [...], hozzájárulhat a csalódáshoz és kiábránduláshoz [...]; engedtessek meg nekem, hogy a mű kiadásának engedélyeztetését javasoljam.”*³⁸⁹ Összességében elmondható, a napló szövegét a cenzúra

³⁸⁵ Szalisznyó: *Írjátok mi tollatokra jön*, 139.

³⁸⁶ HM HIM HL Pesti cs. kir. haditörvényszék. 1851-10/109. 860. f.; Gonda: *Egressy Gábor* 124-125.

³⁸⁷ Gonda: *Egressy* 122.

³⁸⁸ Gonda: *Egressy* 124.

³⁸⁹ Gonda: *Egressy* 124-125.

vélelmezett (vagy ténylegesen közölt) igényeihez is alakította; így a magyar ügyet vagy annak szereplőit pozitív színben feltüntető szövegrészeket igyekezett tompítani.

Az idő múlásával azonban enyhült a büntetés, Egressy 1854 májusától már újra játszhatott, igaz, egyelőre csak vidéken. 1855-től vették vissza a Nemzeti Színházba. 1859-ben fizetésemelést kért, mivel azonban ezt nem kapta meg, egy éven át pesti és vidéki társulatokkal lépett fel. 1860-ban visszaszerződött a Nemzeti Színházba és élete végéig maradt is a színház tagja. 1866. július 30-án, a színpadon, előadás közben esett össze és még aznap éjjel elhunyt.³⁹⁰

³⁹⁰ Szalisznyó: *Írjátok mi tollatokra jön I.* 14.

V. Egressy Béni

V.1. Ifjúkori évek

Egressy Béni 1814. április 21–én született Sajókazincon (a mai Kazincbarcikán), de a család nem sokáig élt itt, hiszen apja református lelkészként már 1816-ban Sajókápolnára, 1826-ban pedig Disznóshorvára (a mai Izsófalva) került. Egressy Béni iskoláit Miskolcon, majd Sárospatakon végezte. Zenei érdeklődése már gyermekkorában megmutatkozott, saját visszaemlékezései szerint egy hozzájuk gyakran járó, Gábor Zsuzsa nevű parasztleány állandó dalolgatásai voltak rá nagy hatással. Tanítóként kezdte Mezőcsáton, majd ezzel felhagyva, Gábort követve, vándorszínész akart lenni, amit Gábor is és a család is egyaránt elleneztek. Egressy Gábor Imre öccséhez írt levelében olvashatjuk:

„Add tudtára Béninek, hogy miután oly szerencsétlen lépést tett, hogy jövendő sorsa elgondolása nélkül, az iskolai pályán lehető erkölcsi kifejlődése útját önként elzárta, s ha ezen szomorú tettét valamennyire helyre kívánja hozni, s az azt követő végső nyomorúságtól meg akar menekedni, a jövő szeptemberre Kassán megjelenhet, s reményt nyújtok neki a bejutásra, minthogy az Igazgatónk, Gróf Csáky Tivadar jóakaróm. De koránt se gondolja, hogy itt talán azon puha, könnyű élet módját fogja találni melyet képzelsz, mert itt a katona rendszer és szorgalom uralkodik, s a kemény törvények korlátozzák a korhely immoralitásra való hajlandóságot... Egyébiránt isten áldjon mindnyájukat.

*Kassa, ápr. 17. 1833. Szerető testvéred, Egressy Gábor*³⁹¹

Béni mégis színésznek állt, 1833-ban kardalosnak szerződött a kassai színházhoz.³⁹² Kassáról Kolozsvárra, majd a budai Várszínházba jutott el a társulattal.³⁹³Többnyire kisebb szerepekben játszott. Meglehetősen visszafogott kritikák születtek játékáról. A teljesség igénye nélkül, néhány kiragadott jellemzés a megjelent bírálatokból: „vékony hang”, „mély tartományok hiánya” „erős tenor soha nem lesz”.³⁹⁴Egyre szűkösebb megélhetése miatt levélben kérte fizetésemelést: „(...) a legbuzgóbb szorgalomnak is el kell csüggednie akkor, ha a mindennapi

³⁹¹Szénássy: *A komáromi induló hőse*, 7.

³⁹² Radnóti Klára: Egressy Béni (1814-1851). In: *A márciusi ifjak nemzedéke. „Nem küzdünk mi sem dicsőség, sem díjért”*, 382.

³⁹³ Uo.

³⁹⁴Szénássy: *A komáromi induló hőse*, 11.

élet ínségei letörve tartják a lelket (...)”, írta 1836. július 21-én, Budán, Simonstits Jánosnak, a Budai Magyar Színésztársaság igazgatójának.³⁹⁵Sikertelen kísérlet volt ez, melyet csalódottsága miatt egy itáliai „szerencsét próbáló” utazás követ. 1838 nyarán, Havi Mihály barátjával indultak útnak, melynek elsődleges célja a fejlődés, tanulás, gyakorlás volt. Milánó és Velence voltak a nagyobb állomások, de ennek az útnak tapasztalata inkább csak a világlátás maradt, visszatérve kardalusként folytatta és emelett aktív alkotásba kezdett. A Nemzeti Színház oszlopos tagjává vált, neve rendre előkerül a címlapokon, mint zeneszerző, műfordító, (dal)szövegíró, színművek szerzője, de írt operaszövegeket, dalbetétek is és továbbra is sűrűn olvashatjuk nevét a színészek névsora közt is, jellemzően mellékszerepekben. Mivel értekezésem nem színháztörténeti munka, ezért minden alkotását és játszott szerepét természetesen nem célok felsorolni, de talán szemléltetésként elég annyi, hogy a Nemzeti Színház 1848-as színlapjait³⁹⁶ nézve, az év elejétől március 15-ig az előadások majdnem harmadához valamilyen módon kapcsolódott. A 74 címlapból 20 esetben szerepel a neve a színészek közt, 23 alkommal olvashatjuk a szerzők (zeneszerző, műfordító, dalbetét írója stb.) soraiban, ezekből 8 esetben pedig mindkét helyen.

1841. november 1-jén házasodtak össze Kőnig Rózával³⁹⁷, egy jómódú, Komáromba vándorolt német kereskedő lányával, Komáromban. Vegyes házasság volt, a feleség római katolikus, Béni református. Kőnig Róza maga is kórus-énekesnőként kezdte pályafutását, később színműveket fordított a Nemzeti Színház számára. A házasságról a szakirodalomban a házasodás tényén kívül egyáltalán nem olvashatunk. Az Egressy család származástörténetével foglalkozó tanulmány szerint a házaspár *„néhány év múltán már különváltan élt”*³⁹⁸, bár ennek ellentmond a tény, hogy három gyermekük is született. A gyermekekről alig ír valamit a szakirodalom, csak az előbb említett publikációban olvashatjuk, hogy volt egy Róza nevű kislányuk.³⁹⁹Őt 1844. június 9-én, Pesten keresztelték meg, (római katolikusként, a kor szokásainak megfelelően a lány az anya felekezetét követi, amennyiben a szülőké eltérő) Egressy Róza Friderika Paulina néven⁴⁰⁰, aki, édesapjához hasonlóan, a tüdőbaj áldozata lett, még gyermekként, a hivatkozott szakirodalom szerint apja halálának évében, 1851-ben. Kutatómunkám eredményeként kiderült, valójában 1856. július 26-án halt meg, valóban tüdővészben, a belvárosi, katolikus

³⁹⁵Szénássy: *A komáromi induló hőse*, 13.

³⁹⁶ OSZK SzT. Nemzeti Színház Címlapgyűjtemény, 1848. Online: <https://mek.oszk.hu/03500/03598/>

³⁹⁷ Kőnig (König) Róza (1825-1904)

³⁹⁸ Sziklavári: *Az Egressy család származástörténeti krónikája*, 387-388.

³⁹⁹ Uo.

⁴⁰⁰ HU BFL XV.20.2. A115 545.

egyházközösségi halotti anyakönyvben⁴⁰¹ „tuberculosa” szerepel a halál okánál. 12 évet ír az elhunyt életkorának, édesapja nevének pedig Benjamin van feltüntetve, így egyértelműen Egressy Béni Róza nevű leánygyermekéről van szó. Született még két további gyermekük is, egy lány és egy fiú, akikről az általam ismert forrásokban, szakirodalomban még senki nem írt. 1846. március 26-án született Egressy Viola Mária Katalin, Komáromban⁴⁰², akit nővéréhez hasonlóan szintén katolikusként kereszteltek meg. 1847. december 5-én született Egressy Benjámint Endre Mihály⁴⁰³, december 8-án keresztelték meg reformátusként, a Kálvin téri református templomban. Mindkét anyakönyvben szerepelnek Egressy Béni és König Róza nevei (utóbbinál Egressy Beniamin úr, színész, és König Róza asszonyként), így tehát az adatok alapján kétségtelenül az ő gyermekeikről van szó.

A gyermekek későbbi sorsáról többet nem sikerült kideríteni. Benjámint Endre Mihály esetén a Kálvin téri református halotti anyakönyvek között 1847-1876 között (tehát az esetlegesen betöltött 30. életévig) nem találtam rá vonatkozó halotti bejegyzést, de az életére vonatkozó forrásokat sem. Egressy Béni 1849-ben hosszabb ideig Komáromban tartózkodik (erről később), König Rózával Komáromban házasodtak és második gyermekük is Komáromban született 1846-ban, elképzelhető esetleg, hogy a köztes időszakban elhunyt itt, azonban az 1853 előtti komáromi református halotti anyakönyvek nem érhetőek el⁴⁰⁴, így ezt a feltevést, egyéb források hiányában, megerősíteni nem lehet. Viola Mária Katalin esetében hasonló a helyzet, a belvárosi katolikus egyházközösség halotti anyakönyvei között az 1880-as évek végéig, illetve a születését követő időszakban Komáromban (a katolikus halotti anyakönyvek megvannak, 1851-től pedig már biztosan Pesten éltek) nem találtam nyomát a gyermekek halálának, de a későbbi életútjára vonatkozó forrásokat sem. König Róza Egressy Béni halála után Csengery Antalhoz ment feleségül, amely házasságból nyolc gyermekük is született, ebből négy élte meg a felnőtt kort. Több gyermek nevével talákoztam a Kálvin téri református halotti anyakönyvek kutatása közben. Abból kiindulva, hogy Róza halálát 1856-ban a Belvárosi Plébániában, a Csengery Antaltól született gyermekekét pedig a Kálvin téri református templomban jegyezték be, feltételezhető, hogy a másik két gyermeket is ezekben az egyházközösségekben jegyezték volna be, amennyiben elhunytak a vizsgált időszak során. Ez

⁴⁰¹ HU BFL XV.20.2. A129 534.

⁴⁰² HU MNL OL A52579 X 10507 155.

⁴⁰³ HU BFL XV.20.2. A11 503.

⁴⁰⁴ Az 1960-as években, amikor mikrofilmezték az anyakönyveket, az 1853 előtti halotti anyakönyvek már nem voltak meg, a születésiek igen, feltehetőleg iratpusztulásról lehet szó.

nem történt meg, így tehát a két gyermek sorsa mindenképpen egy hosszabb, önálló (családtörténeti) kutatást igényel, melyre az értekezés keretei közt már nem vállalkozhatok.

Egressy Béni legismertebb munkája 1843-ból a Szózat megzenésítése volt. Bartay Endre, a Nemzeti Színház igazgatója kiírt egy pályázatot Vörösmarty művének megzenésítésére, amelyre 22 pályamű érkezett és 20 arany volt az első helyért járó jutalom. Béni „*Minden ember legyen ember és magyar*” jeligével küldte be pályázatát, mely végül a győztes munka lett.⁴⁰⁵ A Szózat zenéje mellett legismertebb művei zeneszerzőként a következők: Petőfi-versek megzenésítése, Komáromi emlék, Erkel Ferenc: Hunyadi László (szövegkönyv), Erkel Ferenc: Bánk bán (szövegkönyv)⁴⁰⁶, Klapka-induló. Erkel Ferenc operáinak a librettóját írta, a visszaemlékezések alapján pedig a Nemzeti dalt is megzenésítette, de erről nem maradt fenn lejegyzett kotta.

⁴⁰⁵ Érdekes, hogy több éles hangú kritika is illette a zeneművet, a legfurcsább talán a következő mondat: „*A zenemű kisszerű, tökéletesen jellemtelen és eredetiség nélküli*”, illetve „*biztos nem marad meg az utókornak*”. Szénássy: *A komáromi induló hőse*, 46.

⁴⁰⁶ Az 1952-es, Keleti Márton rendezte *Erkel* című film híres jelenete, amikor a nyomorban élő Egressy Béni átadja halála előtt a Bánk bán szövegkönyvét Erkel Ferencnek.

V.2. A 14. honvédszászlóaljban

„Bátyám! (...) Katona lettem (...) Remélem nem fogja rossz néven venni, hogy holmicskémet bátyámhoz teszem le, legbiztosabb helyre. Ha élek, rendelkezni fogok róla... Ha elestem, maradjon bátyámé. Ezen holmi: fehérenemű-ágyruha, téli és nyári köntösök (...) Egressy Béni.”⁴⁰⁷ írta Egressy Béni 1848. szeptember 26-án. Béni a címzettet nem nevezte meg, Egressy Ákos, apja hagyatékának rendezése során, tehát 1866-ot követően találta meg és írta rá Szentpétery Zsigmond, Egressy Gábor sógora nevét, de a címzett lehetett akár Egressy Gábor is. Szentpétery Zsigmond egyébként valóban fontos szereplője volt Egressy Béni és Gábor életének. 1815-ben kezdte a színészetet, 1833-tól a kassai társulat igazgatója volt, majd az 1830-as évek közepén a budai Várszínházban játszott. 1837-től a Pesti Magyar, majd a Nemzeti Színház alapító tagja. 1848-ban már rendezett is, elsősorban vígjátékokat és népszínműveket. 1840-1849-ben és 1852-től a Nemzeti Színház drámabíráló bizottságának tagja volt.⁴⁰⁸ Egressy Béni közhonvédként a 13. honvédszászlóaljhoz került, de október 19-én már a 14. honvédszászlóaljban nevezték ki alhadnaggyá.⁴⁰⁹ Ezt követően 1848. december 21-én szerzünk újra hírt róla, amikor a Marcius Tizenötödike lapjain megjelenik egy általa írt beszámoló a téli hadjáratban addig átéltekről. Ebben ugyan a honvédsereg kötelékébe lépésétől az 1848 őszeig tartó időszakról nem tesz említést, de arról sem olvashatunk sehol, hogy a 14. honvédszászlóaljat elhagyta volna, így feltételezhetjük, hogy szabadságharcos szerepvállalása a köztes időben is a zászlóalj kötelékében zajlott. A Nemzeti Színház szinte hiánytalanul fennmaradt színlapjain sem tűnik fel a kérdéses időszakban a neve, vagyis Pestre és a színházhoz biztosan nem tért ideiglenes vissza. Okkal feltételezhetjük tehát, Egressy Béni szeptember végétől kezdve folyamatosan a honvédseregben szolgált, legkésőbb október 19-től a 14. honvédszászlóaljban, egészen a következő év tavaszáig, ezért mindenképpen fontos szót ejteni a 14. honvédszászlóalj történetéről.

A zászlóalj eredetileg egy önkéntes, hosszabb szolgálati időt vállaló, mozgó, nemzetőri zászlóalj volt, az ún. pesti „csatárzászlóalj”, melynek szerveződését politikai viták előzték meg. A délvidéki szerb lázadás kitörése után a kormány úgy intézkedett, hogy az állandó

⁴⁰⁷Levél Szentpétery Zsigmondhoz, Pest, Sept. 26. 1848., in: Szénássy: *A komáromi induló hőse*, 75. Közli V. Waldapfel Eszter II. 111.

⁴⁰⁸ Színészkönyvtár (<http://www.szineszkonnyvtar.hu/index.php>)

⁴⁰⁹ Közlöny 1848/135. sz. 665.

nemzetőrséget rendszeres váltásokban a veszélyeztetett vonalakra kell vezényelni. A váltások időtartama négy és nyolc hét között váltakozott. A nemzetőrség táborigazgatása azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Mire egy-egy zászlóalj belejött volna a táborigazgatásba, már indulhatott is haza. A mozgósított nemzetőrök igen csekély harcértékűek voltak, ugyanis mire beletanultak a fegyveres szolgálathoz, hazaküldték őket, s helyükre már jött is a következő, hasonlóképpen kiképzetlen váltás. Emellett állandó vita volt arról, hogy a kormányt vagy az adott törvényhatóságot terhelik-e a mozgósítás és a táborigazgatás költségei. A kormány úgy döntött, hogy a törvényhatóságok önkéntesen jelentkező nemzetőreikből és más önkénteseikből alakítsanak nemzetőr csapatokat, illetve Kossuth javaslatára az ellenség elébe csak azokat a nemzetőröket küldjék, akik nem egy hónapra, „*hanem amennyi időre szükség van, arra önként vállalkoznak*”.⁴¹⁰

Egy ilyen, önkéntesekből álló, hosszabb szolgálathoz nemzetőrzászlóalj toborzásához Pesten augusztus 31-én kezdtek neki. Azonban ezen a napon hirdették ki Pesten azt is, hogy a „*belügyminiszter augusztus 29-én kelt rendelete alapján közölte, hogy szeptember 2-án megkezdik az országgyűlés katonaállítási törvényének értelmében az újoncok összeírását*”⁴¹¹ Így mivel a pesti lakosság várakozó álláspontra helyezkedett, a toborzás lassan haladt. Az országgyűlés szeptember 12-én határozati úton életbe léptette a hadseregállításhoz szóló törvényt, szeptember 16-án pedig arról határozott, hogy minden 127 lakos után 2 újoncot kell kiállítani. Így még nehezebben gyűlt az önkéntes alakulat létszáma. Ezért a pesti közgyűlés végül úgy döntött, hogy a részben már kiállított zászlóaljat felajánlja a minisztériumnak beszámításra az újoncilletménybe. Így alakult meg pesti önkéntesekből egy új honvédszászlóalj Inczedy László őrnagy vezetésével, mely a miniszterelnök engedélyével a 14. honvédszászlóalj elnevezést kapta. Szeptember végén, Baracsán keresztül elhagyták a fővárost, de a toborzás tovább folyt, egészen október 31-ig, amikor is berekesztették azt.

A 14. zászlóalj a szakirodalom alapján a pákozdi csatában (1848. szeptember 29.) részt vett, tartalékként Velence mellett voltak és a csata alatt Móga János valószínűleg a főút bal oldalán lévő erők mögötti dombra vonultatta előre más zászlóaljakkal együtt a centrumban.⁴¹² Pákozdi

⁴¹⁰ Az 1848. évi nemzetőrség működésének leírására ld. Hermann Róbert: *A nemzetőrség és a honvédség 1848-1849*, Budapest, Magyar Honvédség Tájékoztatói és Médiaközpont, 1998. A nemzetőrség működésére és a toborzásra vonatkozó külön nem hivatkozott adatokat innen használtam fel.

⁴¹¹ Urbán Aladár: *Honvédtoborzás Pest-Budán 1848-ban*, in Tanulmányok Budapest Múltjából XV., Budapest, Akadémiai, 1963, 431.

⁴¹² Hermann Róbert: *Pákozdtól Schewchatig. Az 1848. őszi hadműveletek a Dunántúlon és Alsó-Ausztriában*. Hadiakadémia, 2023. 124.

után a zászlóalj a Josip Jelačić csapatait követő főszeregben volt.⁴¹³ Október 9-én Magyaróvárott találkozott Alexy Lajossal, a késmárki Evangélikus Líceum joghallgatójával.⁴¹⁴ Ezt követően a zászlóalj a magyar főszereg soraiban hetekig a Lajta mentén állomásozott. Egressy itteni tartózkodásáról van egy, közvetve Görgeitől származó adatunk. A tábornok öregkorában mesélte el Bozó Pálnak (1865-1944), Bozó Manó (1818-1892) 1849-es honvéd alezredes fiának:

„1848 őszén a Lajta mentén álltunk, várva a császári hadsereg előnyomulását, beszélte Görgei. Egy holdvilágos éjjelen az előőrsök megszemlélésére indultam. Útközben egy távolról hallatszó daloló hangra lettem figyelmes. A hang irányába lovagolva a daloló közelébe értem és megállva hallgattam az erőteljes férfihangot, mely Petőfi költeményét, „A szerelem, a szerelem sötét verem” dalolta. Amikor a daloló az énekét befejezte, odalovagoltam. Egy honvéd tábortábori őrshez értem. Kérdésekre, hogy ki dalolt? Egy honvéd jelentkezett, ez pedig Egressy Béni volt.”⁴¹⁵

A 14. honvédzászlóalj a schwechati csatában is részt vett; a harctéren tanúsított helytállását többféleképpen értékeli a szakirodalom. Urbán Aladár, a honvédzászlóalj szervezéséről szóló írásában a zászlóalj parancsnoka, Inczedy őrnagy⁴¹⁶ 1848. november 12-én Görgeinek valamint Pándy alezredesnek⁴¹⁷ küldött jelentését veszi alapul, amit érdemes hosszabban idézni: *„A parancsnokságom alatt lévő zászlóalj, az ellenséges ágyú golyó zápora között, dacára annak, hogy az ugyan azon dandárban lévő zászlóalj megzavarodva futásban keresének menekülést, vitézül és bátran megállván, sőt, a folytonos tűzben is vezéri parancs szavamra a megkívánt taktikai fejlődéseket rendben és pontosan végezvén, s minden segítség nélkül csak nem fél óráig az ellenség előtt egyedül állván”*.⁴¹⁸ Hermann Róbert, a schwechati csatát részletesen bemutató munkájában kevésbé pozitívan értékeli a zászlóalj harctéren mutatott helytállását. A magyar sereg jelentős részének nem volt még harctéri tapasztalata, ami sajnos megmutatkozott a csatában is. Az ellenség ágyúzásának hatására a balszárnyat alkotó gömöri és honti önkéntes mozgó nemzetőrszászlóalj futásnak eredtek és ez a példa sajnos „ragadóssá” vált a sereg többi

⁴¹³ Hermann: *Pákozdtól Schwechatig*, 311.

⁴¹⁴ *Életemnek legemlékezetesebb éve*. Alexy Lajos naplója 1848-ban. Közreadja Helle Mária. Balassi Kiadó, Budapest, 2014. 150.

⁴¹⁵ Hermann Róbert: *A tábornok - szokatlan nézőpontokból. Négy emlékirat Görgei Artúrról*. Aetas, 33. évf. (2018) 3. sz. 159.

⁴¹⁶ Inczedy László (1809-1882) Őrnagy, később alezredes. A szabadságharc után először halálra ítélik, de végül kegyelmet kapott.

⁴¹⁷ Pándy Samu (1795-1864) 1848 szeptember-októberben az addig felállított honvéd csapatok ideiglenes parancsnoka, később a honvédsereg méneskari igazgatója.

⁴¹⁸ Urbán: *Honvédtoborzás*, 432, illetve 202-es végjegyzet 442-443.

részénél is. A centrum első harcvonala mögött álló csapatok közül a gömöriek futása és a közéjük csapódó ágyúgolyók hatására több alakulat rendezetlen visszavonulásba kezdett, amiben a serezedi csapatok közül a 34. gyalogezred 1. zászlóalja tűnt ki különösen a gyávaságával, „*de a futásban jeleskedett a 14. honvédzászlóalj is*”.⁴¹⁹

⁴¹⁹ Hermann: *Pákozdtól Schwechatig*, 323.

V.3. A téli hadjárat

A schwechati csata után a 14. honvédszászlóalj az ekkor már tábornokká kinevezett Görgei Artúr hadtestében, az ún. feldunai hadseregben maradt, annak kötelékében vett részt a téli majd a tavaszi hadjáratban.⁴²⁰ Ez a sereg kb 28 000 főből állt és Schwechat után Nyugat-Magyarország védelmét kellett biztosítania, Perczel Mór 9-10 000 fős Mura menti serege mellett. Görgei Artúr serege a Nádasi-szorostól a Fertő-tó déli partjáiig állt fel.⁴²¹ Az ellenség készülődéséről 1848 novembere óta folyamatosan érkeztek a hírek. A magyar politikai és katonai vezetés a támadás elmaradásában bízott, de végül is a bécsi forradalom leverésével megbízott új főparancsnok, Alfred Candidus Ferdinand zu Windisch-Grätz herceg, tábornagy az új császár, Ferenc József trónra lépése (1848. december 2.) után, december közepén megindította a támadást Magyarország ellen, melynek célja a főváros elfoglalása, reményei szerint ezzel pedig a forradalom leverése volt.

Az ellenség létszámban (kb. 55 000 főnyi sereg) és tapasztalati téren is fölényben volt, így a nyugati határokat gyorsan fel kellett adnia a magyar seregnek és néhány nap után, december 18-án egészen Győrre kellett visszavonulnia. Itt december 27-ig maradtak, amikor is ki kellett üríteni a várost és folytatni kellett a visszavonulást a Vértes hegység felé, remélve az egyesülést Perczel Mór vezérőrnagynak a Mura mentéről felrendelt seregével. Ez végül Perczel december 30-án Mórnál elszenvedett veresége miatt nem sikerült, így Görgei feldunai hadseregére maradt a főváros védelme, amihez erejét kevésnek érezték és végül az OHB és az országgyűlés a főváros kiürítése mellett döntött.

Az eseménytörténet rövid bemutatása azért volt szükséges, mert, mint ahogy korábban említettem, a Márczius Tizenötödike 1848. december 26-án közzé tett egy írást Egressy Bénitől „*Csata részletek a balszárnyon*” címmel (december 21-i keltezéssel), melyben beszámolt a téli hadjárat addigi tapasztalatairól. A leírásból kiderül, hogy alakulata ekkor a Ferdinand Karger⁴²² ezredes által vezetett, a Lajta mentén állomásozó dandár soraiba tartozott. Ez volt a feldunai hadsereg leggyengébb dandárja, a 14. honvédszászlóalj mellett a 4. (Sándor) huszárezred hét százada és a 2. honvéd lovasüteg alkotta, összlétszáma nem érte el az 1500 főt.⁴²³ A „*győri sánczok egyikéből. a csanaki földvárából*” írja az „*értesítést (...) a feldunai hadsereg jelen*

⁴²⁰ Urbán: *Honvédtoborzás*, 443.

⁴²¹ Hermann: *A szabadságharc hadtörténete*, 180.

⁴²² Ferdinand Karger (1803 k. - ?) osztrák, nemesi származású katonatiszt. 1848 szeptemberétől-októberében részt vett a Jellačić elleni harcokban, okt.12-től alezredes a szabadságharchoz csatlakozott ezredénél.

⁴²³ Hermann Róbert: *Mindig az elsők között, Poeltenberg Ernő vezérőrnagy*, Line Design, Bp., 2023, 54.

helyzetéről".⁴²⁴ A beszámoló a Győrbe való visszavonulás előzményeiről szól, a december 16-án megindított támadásról, mely során a „*camarilla kutyái a lajtántúli vidékről is csakugyan betörték szegény elárult hazánkba*". Számítottak a támadásra és Görgei már a támadás előtti napon parancsot adott a balszárnyon minden dandárnak a „*második vonalbeli*” visszavonulásra. A 14. honvédszászlóalj a beszámoló szerint a balszárny szélső baloldalát képezte, és Inczedy őrnagy vezetésével december 16-án reggel megindult „*Nizsidéről*” (Nezsider, mai helyesírással Neusiedl am See, Ausztria) Féltorony (Halbturn, Ausztria) felé, de rögtön vissza is parancsolták őket az ellenség által megindított támadás miatt, és már hallották is az ágyúzást „*Pahrendorf*” (Parndorf, Ausztria) felől, ahova el is indultak. A Fertő-tó partjára érve a 23. honvédszászlóalj menekült velük szembe, Inczedy őrnagy pedig erélyesen fellépve nem engedte a további futást és magukhoz csatlakoztatta őket. Félve attól, hogy a tóparton beszorítják őket és felmorzsolódnak, elkezdtek hátrálni Féltorony felé, remélve, hogy más visszaszorított alakulatokkal is egyesülhetnek. Féltoronyt elhagyva, „*Kazimir*” faluba (Albertkázmérpuszta, ma Várbalog község településrésze) érésük előtt a velük tartó huszárok Csunkó Antal⁴²⁵ vezetésével jelezték, hogy ugyan néhányat az ellenségből „*levágtak*”, de a falu másik végében komoly létszámú ellenséges erő állja majd útjukat, amire így fel tudtak készülni és a rájuk törő ellenséges erővel egy kisebb ütközetbe bonyolódtak. Az ágyútüzet nem viszonzta az ellenség, abban bíztak, hogy üldözőbe veszik őket és a falu másik végén az erdő és domb nyújtotta fedezékből tüzelnek majd. A beszámoló szerint a zászlóalj többsége taktikailag hibásan ugyan, de olyan gyorsan és nagy erővel rohant az ellenséges lovasok után, hogy inkább kivonultak a faluból és megkezdték az ágyúzást. Közben megérkezett a település határába a Parndorfból visszavonult 23. honvédszászlóalj és egy másik gyalogzászlóalj⁴²⁶ is, akiket először ellenségnek gondoltak, de végül nem nyitottak tüzet és egyesülni tudtak. Közben beesteledett és nem tudva az ellenséges erő pontos létszámát a falu másik végén, a másik irányba történő visszavonulás mellett döntöttek, Boldogasszony (Frauenkirchen, Ausztria) irányába és végül Pomogynál (Pamhagen, Ausztria) álltak meg egy kis pihenőre, Boldogasszonyban nem. Utóbb kiderült, hogy ez jó döntés volt, ugyanis az ellenség lovassága távolról követte őket az éj leple alatt, és ahogy felismerték, hogy Boldogasszony felé tartanak, azt gondolták éjszakai szálláshelyüknek, amit ezért ágyúztak, majd felgyújtottak, de bevonulva tapasztalniuk kellett, hogy nem találják az üldözetteket. Ezután Nezsidert feltételezték tartózkodási helyüknek, amit ezért szintén

⁴²⁴ *Marczius Tizenötödike*, 1848. 243. szám, 978-979. A további idézetek is mind innen származnak.

⁴²⁵ Csunkó Antal (1813-1851). A szabadságharc kezdetén főhadnagy a 4. Sándor huszárezredben, végül őrnagy rangig jutott. A szabadságharc után először halálra, majd várbörtönre ítélték, büntetése idején halt meg.

⁴²⁶ A 60. (Wasa) gyalogezred 1. zászlóalja.

ágyútűz alá vettek és felgyújtottak, de ismét csalódnuk kellett. Ennek a téves üldözésnek köszönhetően sikerült végül komoly veszteségek nélkül az „*egész balszárnyunknak*” egyesülnie Győrben. Pomogyon parancsot kaptak a Fertő-tó töltésein szétszedett hidak helyreállítására, de ezeken átkelve a továbbiakban már nem voltak hidak és sok helyen a térdig érő vízben kellett haladniuk. Végül másnap délre Kapuvárra értek, ahol egyesültek a 12 (Nádor) huszárezred századaival, amelyek Sréter Lajos⁴²⁷ őrnagy vezetésével Sopronból vonultak vissza a túlerő miatt, de közben jelentős veszteséget okoztak az ellenségnek. Elmondható, hogy Egressy Béni beszámolója összességében egyeztethető a szakirodalomban leírt eseményekkel.⁴²⁸ Ezt követően a dandár a Pomogy – Sarród – Eszterháza – Vitnyéd – Szany – Marcaltó – Gyarmat – Tétútvonalon vonult Győrbe és egyesült a sereg többi részével.⁴²⁹ Béni említést tesz még Görgei december 18-i mosoni összecsapásáról is, akit egyébként a legtöbbször „*hős tábornokunkként*” emleget, illetve szót ejt „*Gijon*” (Guyon) sikereiről is, de ezeket csak másodkézből tudja, ő maga nem volt jelen. Egressy Béni a beszámoló megírásakor bízik a császári sereg felett aratott győzelemben, ahogy fogalmaz, „*csak holt testeinken keresztül veheti be imádott hazánk fővárosát, azon névvel nem is nevezhető valamiféle hatalomnak bérencz serege, melly pusztít, öldököl tatár s törökként véreinken*”. A kápolnai csatáig nem jelentkezik Egressy Béni, de feltehetőleg alakulata kötelékében maradt továbbra is a téli hadjárat során, a feldunai hadseregben.

A Karger-dandár Győr feladását követően Bönyön, Banán és Bábólnán át Szárra, majd Csákvárra vonult.⁴³⁰ December 30-án a katonák ott hallották a Perczel csapatai által vívott móri ütközet zaját. Karger ugyan előnyomult Mór irányába, de olyan óvatosan, hogy már csak Perczel hadtestének menekülőit tudta összeszedni. Az ezredes december 31-én betegezt jelentett és átadta a dandár parancsnokságát Poeltenberg Ernő alezredesnek.⁴³¹ A dandár január 3-án részt vett a Téténynél vívott ütközetben, majd a feldunai hadtest soraiban Vác felé vonult vissza. Vácott Görgei új beosztást adott a seregnek, a Poeltenberg-dandár a Piller János ezredes vezette hadosztályba került. Ennek soraiban szolgálta végig a felvidéki hadjáratot, de tűzbe nem került. A branyiszközi hágó február 5-i bevételét követően Eperjesre, majd Kassára vonult, s ezt követően Görgei Pillerre bízta a Kassáról nyugati irányban visszavonuló Schlik-hadtest üldözését. Február 13-án Színnél rajta is ütött Schlik utóvédjén, majd visszatért Szepsire.

⁴²⁷ szandai Sréter Lajos (1811-1875). A cs. kir. hadseregében századkapitány, 1848 októberében megszökött, hazatért és csatlakozott a honvédsereghez. (Bona, szandai Sréter Lajos)

⁴²⁸ Hermann: *Poeltenberg Ernő vezérőrnagy*, 56-58.

⁴²⁹ Hermann: *Poeltenberg Ernő vezérőrnagy*, 58.

⁴³⁰ Hermann: *Poeltenberg Ernő vezérőrnagy*, 60.

⁴³¹ Uo.

Görgei innen először visszarendelte Kassa környékére, majd a Torna – Nádaska – Komjáti – Vendégi – Szendrő – Edelény – Sajószentpéter – Miskolc – Mályi – Nyék – Mezőkeresztes Mezőköved útvonalon Maklárra rendelte, ahová a hadosztály február 25-én érkezett meg. Február 26-án innen vonult tovább Kerecsenden át Feldebrőre. Február 26-án a hadosztály Feldebrőnél került szembe a cs. kir. II. hadtest dandárjaival, majd az éjszaka folyamán visszavonult Kerecsendre. Február 27-én hajnalban Dembinski rendeletére Verpelétre vonult, ahol a siroki szoroson áttörő Schlik-hadtest ellen harcolt, majd a csatát követően Kerecsendre vonult vissza.⁴³²

⁴³² Az események részletes leírását lásd: Hermann: *Poeltenberg Ernő vezérőrnagy*, 61-72. ill. 76-92.

V.4. Kápolna

Egressy Béni nevével a kápolnai csata után találkozunk újra. A február 26-27-én zajlott csata, ha nem is katasztrofális, de magyar vereséggel végződött, aminek következtében a katonai ügyek teljhatalommal megbízott politikai képviselője, Szemere Bertalan leváltotta a csatát követően Henryk Dembinskit a fővezéri posztról és helyette Görgei Artúrt nevezte ki. A csatában Egressy Béni a lábán súlyos sebet szerzett, azonban a csata után nem jelentkezett, kétes körülmények között nyoma veszett, ami aztán igen komoly bonyodalomig vezet, ugyanis Bényt szökéssel vádolták és hadbíróság elé került az ügye. Egressy Béni február 27-én, Verpelétnél szerezte sérülését, amelynek természetét nem ismerjük. A csata után nem találták. Bukovszky Péter őrnagy, a 14. honvédszászlóalj parancsnoka 1849. március 4-én jelentést küldött Tiszafüredről a VII. hadtest főparancsnokságához: *„Egressy Benjámint főhadnagy és Nándory Pál alhadnagy urak a múlt hó 27-én történt ütközet alkalmával a csataterőről megszökvén – alázatosan kéretik a hadosztályparancsnokság, hogy ezen két tiszt helyeknek más alkalmas egyénekkal leendő betöltését megengedni méltóztassék.”* A jelentést Polák Vilmos őrnagy, dandárparancsnok és Poeltenberg Ernő ezredes, hadosztályparancsnok láttamozta.⁴³³ Görgei március 18-án új háttirattal látta el:

*„Ensel hadbíró úrnak oly utasítással, hogy Nándory Pált, ki a 45. számú hivatalos Közlöny és Egressy Benjámint, ki közhír szerint Debrecenben tiszt állásáról lemondott: a haditörvény ama rendelete értelmében, mely szerint a katona, mindennemű vétségeiért, melyeket mint katona elkövetett, még lemondása után is feleletre vonható: haditörvényt elébe idézze, s az idézvényt a hivatalos Közlönyben szokott módon köröztesse.”*⁴³⁴

A történet háttére Egressy Béni március 2-án, Ároktőről írt levelében olvasható: *„Megromlott lábaim nem akarják tovább a hadjárat sanyarúságait. Ennél fogva – nem akarván az álladalom költségeit haszontalanul, -s lelkiismeretlenül elfogadni: - Kötelességemnek tartom katonai rangomról, s tisztségemről ezennel lemondani.”*⁴³⁵ Ez a jelentés csak március 19-én, Mezőkövesden érkezett meg Bukovszkyhoz, aki ezt továbbítja (és elfogadja lemondását). Görgei erről a következőket írja – érdemes teljes egészében idézni:

⁴³³Hermann Róbert: *A köpködős főhadnagy, a lázadó százados, az önkényeskedő nemzetőr főhadnagy és a többiek. Hadbíróági és fegyelmi ügyek a VII. hadtestnél, 1849 február - április.* FONS, 1997/3., Budapest, FONS Alapítvány, 1997.

⁴³⁴ HL 1848-49. 15/440a.

⁴³⁵ Idézi: Bérczessi: *Tollal – lanttal – fegyverrel*, 146.

„Nándory Pál és Egressy Benjámint 14-ik honvéd zászlóaljbeli főtisztok a nevezett zászlóalj parancsnokának jelentése szerint a kápolnai ütközet alkalmával a csataterőről megszöktek.

Mielőtt törvényes megfenyítésük iránt a szükséges lépések megtétethettek volna: nem csekély megütközésemre, a hadügyminisztériumnak a Közlöny 45. számában A. H. 5020-5041-5086. számú rendelvénye szerint Nándory lemondása, - anélkül, hogy eziránt kérdés tetetett volna közvetlen előjáróságához – elfogadtatott. – S mint értésemre esett, Egressy Benjáminnak hasonlóan kiadott az elbocsátási levele. Miután az osztály elnökének s a hadügyminisztériumnak a hadsereg előtt közzétett rendelvénye szerint a csataterőről gyáván megszökö főtisztok érdemlett büntetésük vételeül haditörvényszékek elébe állíttatni parancsoltatnak:

s miután elbocsátási levelüket egyedül vétkes és hazug rábeszéléssel eszközölköztek ki, - mert gyalázatos tettük tudtával a hadügyminisztérium semmi esetre sem bocsáthatta volna el őket büntetés nélkül – ennél fogva őket, mint szökevényeket, következésképpen az ország elnöke, s a hadügyminiszter nyilvános és közhírré tett rendelvényei ellen cselekvőket, április 4-én tartandó haditörvényszékre idéztetem. S felkérem a tisztelt Hadügyminiszter urat, mikint őket az esetre, ha Debrecenben tartózkodnának, mint szökevényeket őrizet alatt seregemhez küldeni méltóztassék.⁴³⁶”

A tábornok utóbb Bozó Pálnak már másként emlékezett vissza a történetekre:

„A kápolnai csatában jelentették, hogy Egressy a csata reggelén megszökött. Ekkor előállt valaki és jelentette, hogy itt és itt a közelben van Egressynek egy jó barátja bizonyára oda szökött és engedélyt kért arra, hogy a dezertort behozhassa. Mikor ezt hallottam, mondta Görgei, a szívembe markolt, ha őt, mint szökevényt behozzák, föbbe kell őt lövetnem. Kűszködött bennem az ember és a katona. De az ember győzött, s azt mondtam: „Hagyjátok őt futni, hadd dalolja tovább is, hogy a szerelem sötét verem.”⁴³⁷

Egressy Bénit tehát április 4-re hadbíróóság elé idézték – ahol később nem jelent meg. Április 6-án írták a minisztérium igazságügyi osztályáról, hogy Egressy mindmáig nem érkezett meg. A minisztérium katonai osztálya április 6-án írt levelében jelezte, hogy Egressy lemondását sem a zászlóaljparancsnokság, sem Egressy nem jelentette (sőt, Egressy a felterjesztett tiszti létszámukban sem szerepelt). Úgy tűnik, az ügynek mégsem lett következménye, feltehetőleg

⁴³⁶MNL OL H M Ált.1849:7196., közli Hermann: *Hadbíróági és fegyelmi ügyek a VII. hadtestnél*, 349.

⁴³⁷Hermann: *A tábornok - szokatlan nézőpontokból. Négy emlékirat Görgei Artúrról*. 159.

a súlyos vádakat ejtették, hiszen Egressy Benjámint április 25-én főhadnaggyá léptették elő a 14. honvédszászlóaljnál⁴³⁸. A csata után egyébként Ónodon lábadozott, Fekete Károly barátjánál, aki a település lelkésze volt. Olvashatjuk, hogy még itt is zenét szerez, és lábadozása közben Szenci Molnár Albert zsoltárait orgonára átkomponálta, április 14-i dátummal.⁴³⁹ Itt, Ónodon érte a hír főhadnagyi kinevezéséről. Ezek után, ha nyomtalanul nem is múlt el a sebesülése, de már távozásra elég erős volt. Ezzel Egressy Béni számára egy újabb fejezet – ezúttal az utolsó – kezdődik a szabadságharcban, Komárom védőjeként.

⁴³⁸ *Közlöny* 1849/88. sz. 323.

⁴³⁹ Ágoston István György: *Egressy Béni a Zsoltárösszhangosító*, In: *Theologiai Szemle*, 2000/3. 167-168.

V.5. Komárom, 1849. június-október

Nem tudjuk, hogy Egressy Béni mikor értesült az előléptetéséről, s ezt követően mikor került Komáromba. A VII. hadtest a tavaszi hadjáratot követően Győrbe nyomult előre, s ott is maradt a június 28-i győri ütközetig, amikor a cs. kir. főszereg elől kénytelen volt visszavonulni Komárom előterébe. Alapos okkal feltételezhető, hogy Egressy nem vonult be sem Győrben, sem rögtön a Komáromba történő visszavonuláskor az alakulatához, annál is kevésbe, mert – ha hinni lehet Egressy Ákos visszaemlékezésének – még július elején is lábadozó állapotban volt.

„A véletlen összehozott Béni bátyámmal, ki mint főhadnagy egy ház udvarán tanyázott századával... lábsebe miatt még mindig szenvedőn, bepólyázott lábbal feküdt egyzsupszalmán az udvaron, s odaérkezésemkor éppen a Klapka-induló hangjegyeit másolta, melyet egy pár nap múlva el is játszott egy zenekarral a Klapka lakása előtt. E szerzemény. a Fel-fel csatára... kezdetű szöveggel csakhamar népszerű lett a táborban, majd általában az országban.”⁴⁴⁰

Egressy Ákos ezt a találkozást július 2-ra teszi. Szerinte Béni már a „századával” volt, de a VII. hadtest a július 11-én Haynau főszeregével vívott sikertelen csatát követően a Görgei vezette feldunai hadsereg részeként elvonult Vác felé, Béni pedig nem tartott velük, így tehát valószínűbb, hogy csak az alakulata elvonulást követően vonult be. Az erőd védelmére a II. és a VIII. hadtest maradt, Klapka György vezérőrnagy vezérletével – összesen kb. 18 300 fő, mostantól komáromi hadsereggént. Klapka július 29-30-án észak, augusztus 3-án dél felől számolta fel a cs. kir. ostromzárát, s csapataival egészen Győrig tört előre. A győzelem hatására népfelkelés tört ki Székesfehérváron, Klapka pedig újoncozni kezdett a visszafoglalt területen, de mire a győzelem híre eljutott Görgeihez és Kossuthoz, előbbi már letette a fegyvert Szöllősnél (Világosnál) utóbbi pedig már elhagyta a magyar határt.⁴⁴¹ Ezek a hírek viszont még nem jutottak el Komáromba, egyelőre tehát Klapka György és a vár védelme, köztük Egressy Béni is, reménykedhetett a folytatásban.

A katonai feladatok ellátásán kívül részt vett a Komáromi Lapok szerkesztésében. Komáromban már 1849 elején is létezett egy helyi kiadású napilap, hadi lap, Komáromi Értesítő néven, kezdetben Mack József⁴⁴² tüzérőrnagy (később alezredes) (fő)szerkesztésével. Két

⁴⁴⁰Egressy Ákos: *Emlékeim*, 43. – Az indulónak ekkor még nem volt szövege, csak az 1860-as évek elején írta azt meg Thaly Kálmán. A források alapján az induló első előadása is egy hónappal később volt, erről részletesen a későbbiekben.

⁴⁴¹Hermann–Számadó: *Klapka György*, 64-67.

⁴⁴²Mack (Mack) József (1812/1814-1864).

hónap után, március 12-én az ekkor mindössze 20 éves papnövendék, Rózsafi (Ruzicska) Mátyás vette át szerepét. A Komáromi Értesítő 1849. január 9. és 1849. július 6. között jelent meg, tervei szerint hetente hatszor, de rövid időszakokra szüneteltették, ugyanakkor voltak rendkívüli számai is. Végül, 1849. július 6-án, a 73. lapszámával búcsúzott.⁴⁴³ Komárom azonban nem maradt sokáig napilap nélkül, pár napon belül, július 11-én elindult Friebeisz István főszerkesztésével új helyi hadisajtóként a Komáromi Lapok. Friebeisz korábban Pest megye tisztviselője volt, majd országgyűlési tudósító, 1848 őszén honvéd hadnagy volt, később egyike azoknak a hadtörténeti „jegyzőknek”, akiket a Honvédelmi Bizottmány 1849 márciusában a különböző seregrészekhez tervezett küldeni. Az első szám július 11-én, az utolsó 1849. október 1-jén jelent meg.⁴⁴⁴ A lap címdalán ez a közlemény volt olvasható: *„Megjelenik e lap, vasárnapot kivéve, mindennap estve. Előfizetés a jelen zavaros körülmények miatt még most nem fogadtathatik el. Egy szám ára 3 pengő krajczár.”* Mottóként pedig ez állt: *„Ne csak istenben bízunk, mint bízánk, / Emberségünkől álljon fel hazánk. Petőfi.”* Jellemzően 600 példányban nyomták, de érdekesebb hírek érkezésekor akár a duplája is elfogyott.⁴⁴⁵ Tartalmát tekintve rögtön az első számban olvashatjuk Friebeisz szerkesztő ars poeticáját: *„Midőn egy ország szabadság harczát vivja, két tényezőre van szüksége. Fegyverre, és sajtóra.”* Ezt követően hosszasan fejtegeti, hogy mi a sajtó szerepe a szabadságharc idején - *„világosítsa a népet, az érdekesebb hazai, vagy külföldi eseményeket tudassa, a hazafiak arcán, valamelly kedvetlen hír hallatára netalán összegyűlt felhőket eloszlassa, ostorozza irgalom nélkül a bűnt, pártolja a jót, s nemest; irtsza a gyomot, tenyésztesse az erényt.”*⁴⁴⁶Ezt a szellemiséget valóban felfedezhetjük a lap hasábjain. Lényegében megjelennek a ma is használatos publicisztikai műfajok, szerkesztési elvek. Vannak benne belföldi és külföldi hírek, tudósítások (az eseményt átélő személy levél formájában számol be a történetekről), vélemény cikkek, szépirodalmi alkotások (többnyire versek), apróhirdetések, programajánlók, több lapon átívelő cikksorozatok, de még viccek is. A legfontosabb részek azonban valóban a lelkesítő vezércikkek voltak. Friebeisz Istvánon kívül, a lapok száma szerinti sorrendben, a következő beazonosítható szerzői vannak még az adott számoknak: Lisznyai (Damó) Kálmán⁴⁴⁷ költő Görgei című versét olvashatjuk a 2. számban, Erdélyi József⁴⁴⁸ ír a 3-4, 7, 10-11, 13. számokban,

⁴⁴³ Kosáry Domokos: *A forradalom és a szabadságharc sajtója 1848-1849. XV.6. Hadi lapok*, In: *A magyar sajtó története II/1. 1848-1867*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985. 23-25.

⁴⁴⁴Szénássy: *A komáromi induló hőse*, 93.

⁴⁴⁵ Kosáry: *A forradalom és a szabadságharc sajtója*, 23-25.

⁴⁴⁶ *Komáromi Lapok*, 1. sz. 1.

⁴⁴⁷ Lisznyai Damó Kálmán 1823-1863. Költő, a Tizek Társaságának tagja.

⁴⁴⁸ Valószínűleg: tamási Erdélyi József, 1826-1869. 13. Hunyadi huszárezred tagja, hadnagy, főhadnagy, majd alszázados, Komáromban teszi le a fegyvert (Bona, tamási Erdélyi József).

Szatmári Pál⁴⁴⁹ a 8-9, 17, 23, 41, 44, 47. számokban, „Zalár” álnéven, de valószínűleg Zalár Józseftől⁴⁵⁰ olvashatunk a 39. számban, Hamar Dani⁴⁵¹ néven van szerző a 11, 17, 54. számokban, Czilling őrmester⁴⁵² a 99. honvédszászlóaljnál a 8. számban, Éder József⁴⁵³ írt a 13, 38, 40,42, 52. számokban, Engert Tivadar⁴⁵⁴ a 22, 25, 34, 37, 43, 46. számokban, Bulcsu (Bulcsú) Károly⁴⁵⁵ a 37, 44, 48, 53, 54, 59. számokban, Fáy Moor (Mór)⁴⁵⁶ honvéd árkász százados a 19. és 29. számokban, Klein Bódog „*A jó honfű*” és a „*Mit szoktak*” című versei a 21. illetve a 33. számokban, Beöthy László⁴⁵⁷ a 28. számban, „Zsigrai” néven Zsigrai Gömör Frigyes⁴⁵⁸ a 31, 32 (itt Gömöri Frigyesként), 36, 38, 42 számokban, Szász Károly költő⁴⁵⁹ „*Dicsőség a közkatonának!*” című verse a 30. számban, Jókai Mór a 44-45. számokban, bátyja, Jókai Károly⁴⁶⁰ az 57. számban, Petőfi Sándor franciából fordítása a 48. számban, Hencz József⁴⁶¹ „*Petőfihez*” című, Petőfinek és Petőfiről szóló búcsúverse az 55. számban, amely így, 1849. szeptember 15-i megjelenésével, az egyik első Petőfi emlékére írt szépirodalmi alkotás (egy nappal előzte meg őt Bulcsu Károly, az 54. számban „*Petőfi sírján*” című versével⁴⁶²). Vannak még a nevük/álnévük alapján beazonosíthatatlan szerzők is. A lapok megjelenési sorrendjében Nagy Jenő (1. szám), Vas Andor, aki a 2. számban, július 12-én egy érdekes írást közöl,

⁴⁴⁹ Valószínűleg: Szathmáry Pál, 1824-1852. 49. honvédszászlóalj őrmestere, majd a 46. zászlóalj hadnagya, főhadnagya Komáromban a vár feladásáig (Bona, Szathmáry Pál).

⁴⁵⁰ valószínűleg Zalár József (1825-1914) költő, a Petőfi-társaság tagja, a szabadságharc után Heves vármegye jegyzője, alispánja. A szabadságharc idején tábori történetíró volt Damjanich III. hadtesténél, tehát nem Komáromban, de a lapban megjelenő írása inkább szépirodalmi alkotás (egyfajta tanmese: „*Rege az ökörszemről*”), nem aktuális eseményre reagál, megírásához tehát nem kellett feltétlenül Komáromban lennie.

⁴⁵¹ Hamary Dániel, 1826-1892, orvosdoktor, m. kir. honvéd törzsorvos, író

⁴⁵² Czilling János (1820 körül-1870) Komáromi születési, a komáromi várőrségben szolgált, őrmester a 99., majd hadnagy a 201. honvédszászlóaljban. (Bona, Czilling János).

⁴⁵³ Éder József (1827-1900) A 47. honvédszászlóalj hadnagya, ahol együtt szolgáltak Egressy Ákossal. Ákoshoz hasonlóan ő is megírta visszaemlékezéseit, melyek a Kolozsvárott megjelenő „*1848-49. Történelmi Lapok*” című folyóiratban jelentek meg 1892-1895 között. (Bona, Éder József).

⁴⁵⁴ Engert Tivadar (1827-?) Őrmester, számvevő hadnagy a 60. honvédszászlóaljban a komáromi várőrségnél. A szabadságharc után ügyvédsegéd majd a Pest városi Honvédegyelet tagja. (Bona, Engert Tivadar).

⁴⁵⁵ Bulcsu (1848-ig Palcsó) Károly (1823-1865), tanár, költő. Önkéntes, őrmester, majd hadnagy a komáromi várőrségnél. Klapka György kitüntette a katonai érdemjel 3. osztályával, az augusztus 3-i ácsi csatában megsebesült. (Bona, Bulcsu Károly).

⁴⁵⁶ Fáy Mór (1818-1866), mérnök. Pesten lépett be a 2. honvédszászlóaljhoz, harcol a Délvidéken, 1849. július 15-én helyezték át a komáromi várőrségnél alakuló árkász osztályhoz. (Bona, Fáy Mór).

⁴⁵⁷ Beöthy László (1826-1857), író. A komáromi református kollégiumban tanult, önkéntes a schwechati csatában majd hadbíró főhadnagy a 98. zászlóaljban a vár feladásáig. (Bona, Beöthy László).

⁴⁵⁸ Zsigrai Gömör Frigyes (1813-1901), ügyvéd. Kezdetben Kecskemét mozgó nemzetőrségéhez csatlakozik, majd Schwechatnál megsebesül. Az alakulatából szervezett 71. honvédszászlóalj főhadnagya, majd századosa Komáromnál. (Bona, Zsigray Gömör Frigyes).

⁴⁵⁹ valószínűleg Szász Károly (1829-1905) lelkész, költő, műfordító. Édesapja matematikus, államférfi, aktív szereplője 1848-1849-nek, de mivel egy vers jelent meg ilyen szerzői névvel, valószínűleg az ekkor 20 éves, később lelkész, költő, műfordító fia írta, aki maga is utászként szolgált a honvédseregben.

⁴⁶⁰ Jókai Károly (1814-1902), városi árvagyám, megyei főszolgabíró, Jókai Mór bátyja.

⁴⁶¹ Hencz József (1826-1908) Állítása szerint végül hadnagy lett a 201. honvédszászlóaljban a komáromi várőrségnél. A szabadságharc után birtokán gazdálkodik haláláig. (Bona, Hencz, József).

⁴⁶² Owaimer Olivér: „*S nem akad ember, ki meg tudná mondani, milyen volt végórója?*” – korai elméletek Petőfi Sándor eltűnéséről. In: Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, 35, 167–211.

miszerint elszaporodott a pénzváltással üzérkedők száma, akik a német bankjegyeket váltják meglehetősen rossz árfolyamon, híresztelve közben a szabadságharc vereségét, ezzel is piacot kialakítva maguknak. Kunfi (11, 17, 54 számokban), Jankay (37, 44, 48, 53, 54, 59. számokban), Árki (14. szám) , Várki,(21, 33. számokban), Kementzki Dénes (24, 55. szám), Dürbach (27. szám), Brzekci (37. szám), „A népközül: Egy”, B.K. (40. szám), Kis Áron után Hatihn (43. szám), Keserű Jenő (46. szám), Futó János (46. szám, 57. szám), B. M. (47, 49, 50, 53. számok), N.N. (54.) Janka (49. szám), Kisbéri László (59. szám) és Jenőfi Izidor (60. szám), valamint Szentkirályi Gábor közöl régi történelmi forrásokat, természetesen aktuálpolitikai sugallattal. A névsort nagyjából hasonló formában olvashatjuk az egyik szerkesztő, Hamary Dániel könyvében (*Komáromi napok 1849-ben, Klapka György honvédtábornok alatt*). Így néhány álnév, monogram is teljesebb formában megismerhető, mint például az újságban „*Kementzky D*” monogram helyett nála Kemenczky Dénest olvashatunk.

Az említett szerzők mellett természetesen Egressy Béni is írt a lapba, versei is megjelentek, mint pl. az 1849. július 28-i számban a *Túlnagylelkűség*. 1849 augusztusában nyolc napig, 7-14-ig (24-30. szám) főszerkesztője a folyóiratnak, mivel a főszerkesztő az ácsi győzelem miatti lelkesedésében a honvédsereg után eredt. Az útjáról egyébként „be is jelentkezik”, augusztus 8-án és augusztus 9-én Győrből ír, mindkét beszámolója a levél keltezése utáni napon került bele az aktuális számba. Az augusztus 15-én megjelent 31. szám Friebeisz István főszerkesztő köszönetnyilvánításával indul, „*Egresi Béninek*” címezve, miszerint „*Irántadi tartozásomat legnagyobb örömmel rovom le, midőn lapjaim szerkesztésének 8 napok alatti kezeléséért igaz köszönetet mondok.*”⁴⁶³

Az Egressy Béni által szerkesztett nyolc szám szerkezetében, minőségében sem marad el a korábbiaktól, sem a következőktől. Az ácsi győzelem utáni előléptetések sorát is ebben az időszakban, az augusztus 10-én megjelenő 27. számban olvashatjuk, Klapka tábornok napi parancsaként. Asserman Ferenc, Kosztolányi Mór(ic), Janik János ezredesek és Schulz Bódog alezredes a katonai érdemrend 2-dik osztályával „*feldiszesitetnek*”, utóbbi pedig ezredesi rangot kap. Egressy Béni főszerkesztői időszaka alatt ért véget a szabadságharc, augusztus 13-án a szőlősi (világosi) fegyverletétellel, de a távolság és a kor kommunikációs lehetőségei miatt ez a hír ekkor még nem jutott el Komáromba. Augusztus 13-án a Komáromi Lapok még Görgei miskolci és tokaji vonulásáról, sikeréről tudósít, ebből kifolyólag tehát még az augusztus 2-án lezajlott debreceni ütközetről sem értesültek.

⁴⁶³ *Komáromi Lapok*, 119.

A Komáromi Lapok szerkesztése mellett a zene is jelen volt életében. Ő volt a II. hadtest zenekarának karmestere is egyben. Szeptember 7-én Klapka napiparancsban szólította fel a zászlóaljkat, „hogy valamennyi zenét értő egyéneket szolgálattételre Egressy főhadnagy úrhoz rendes átadási jegyzékkel beoszzák.”⁴⁶⁴ Ennek a zenekarnak zenetörténeti jelentősége is van: a mindenki által ismert Klapka induló első előadásai. Az induló megírásának apropója az augusztus 3-án lezajlott, a szabadságharc utolsó győztes ütközete, az ún. „ácsi ütközet” volt. Jókai Mór kései regényében, *A mi lengyelünkben* augusztus 4-re teszi az induló első nyilvános előadását, melyet a győzelem öröme rendezett díszfelvonuláson játszottak városszerte, Egressy Béni vezetésével.⁴⁶⁵ A Komáromi Lapok hasábjain a Klapka-indulóról is írnak, „Egressy Béni barátunk (...) legújabbán egy indulót szerzett, melyet Klapka tábornoknak lesz ajánlandó” és ugyan „alig néhányszor hallá még eddig a Komáromi közönség, már is megkedvellé, s csak értékeiből vonnánk le, ha prosai szavakkal költőiségét akarnók kiemelni”.⁴⁶⁶ Az indulónak egyébként csak később írta Thaly Kálmán a híressé vált szövegét. Az ütközet hatására írta Egressy Béni a „Fut a német” című versét is, mely a 25. számban, 1849. augusztus 8-án jelent meg a Komáromi Lapokban. („Fut a német, meg sem áll futtában (...) Ha szárazon elunja futását, Dunának megy, s ott kezdi úzását”).

Szinnyei József Komárom 1848-49-es történetéről szóló összefoglalója említi, hogy a közönség mulattatására szolgált még a katonai zenekar, „mely a takaródónál, hangversenyeknél és egyéb várbeli multságoknál is közreműködött; aug. 30-án volt a szigetben többi közt ily zenészi előadás, melyet a sebesült honvédek javára az Egressy Béni főnöksége alatti II. hadtest zenekara Doppler Károly karnagy vezérlete mellett rendezett és következő darabokból állott: «I-ső szakasz. I. Kossuth-induló, szerző Müller F. II. Egyveleg, Verdi «Ernani» című operájából, szerkesztő Doppler Károly. III. «Luise» francia négyes Strausstól. IV. «Búsul a lengyel» lengyel népdal. V. «Csárdás» Egresi Bénitől. Az I-ső és II-ik szakasz között: Változatok fuvolára magyar thema felett szerző és előadja Doppler Ferenc. — II. szakasz. I. Klapka-induló, szerző Egresi B. II. Részlet Donizetti «Linda» című operából, szerkesztő Doppler Károly. III. «Martha» négyes Strausstól. IV. Egyveleg Verdi «Nabuco» című operájából szerkesztő Doppler K. V. «Hymnus» Erkel Ferenctől. Bemeneti díj első hely egy forint pengő, második hely 30 kr. p. Kezdeté pontban 5 órakor.»⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ Közli Szinnyei József: *Komárom 1848-49-ben*. (Napló-jegyzetek). Aigner Lajos, Bp., 1887. [Reprint kiadás. Komárom Város Önkormányzata. Komárom, 2000.] 315.

⁴⁶⁵ Sziklavári Károly: *Egressy Béni, Magyar Zeneszerzők 37*. Budapest, Mágus, 2012. 30.

⁴⁶⁶ *Komáromi Lapok*, 156. (1849. augusztus 25. 40. szám)

⁴⁶⁷ Szinnyei: *Komárom 1848-49-ben* 229-230.

Az öröm azonban már nem tartott sokáig. Időközben az ország másik végében végleg megpecsételődött a szabadságharc sorsa. Bem erdélyi hadserege apránként felmorzsolódott, majd augusztus 9-én Temesvárnál Haynau cs. kir. tábornagytól katasztrofális vereséget szenvedett a déli magyar főerege. A szabadságharc döntő vereségét követően 4 nappal később megtörtént a szőlősi (világosi) fegyverletétel. Kossuth Lajos és a politikai és katonai élet vezetőinek jelentős része elhagyta az országot az Oszmán Birodalom irányába. A teljhatalmat Görgei Artúr kapta, aki – reálsan értékelve a helyzetet – a szabadságharc folytatásának értelmetlenségét látva, az általa összehívott haditanács döntése alapján, letette a fegyvert az oroszok előtt. Ezzel a szabadságharc katonai veresége véglegessé vált, és hamarosan kezdetét vette a Haynau vezette véres megtorlás.

Komárom azonban még októberig tartotta magát. A szinte bevehetetlennek számító erősség körül az ostromgyűrű augusztus végére ismét teljessé vált, a császáriak a szőlősi fegyverletételre hivatkozva kapitulációra szólították fel Klapkát. Miután a haditanács megbizonyosodott arról, hogy minden magyar egység letette a fegyvert, a követek visszatérte után, 1849. szeptember 1-jén megfogalmazta az erőd feladásának feltételeit. Klapka szeptember 14-én kibővített haditanácsot hívott össze, itt született javaslat a megadás politikai feltételeinek elhagyásáról. Közben az osztrák csapatok körülférték az erődöt, de komoly támadást nem indítottak ellene. A szabadságharc utolsó katonai összecsapására szeptember 25-én, Ószőnyénél került sor.

Az osztrák hadvezetés végül arra a következtetésre jutott, hogy csak hatalmas anyagi és emberáldozatok árán tudná elfoglalni a várat, azért a patthelyzet feloldására újból tárgyalások kezdődtek. A feladás feltételeit Herkálypuszta mellett fogalmazták meg szeptember 27-én, főbb pontjai a következők voltak: a várórség fegyver nélküli szabadon bocsátása (a tisztek kardjai tulajdon gyanánt megmaradhattak), azok a tisztek, akik korábban a cs. kir. hadseregben szolgáltak, külföldre szóló útleveleket kapnak, akik ezt nem kérik, szabadon haza távozhatnak, kivéve azokat, akik magukat önként jelentenék. A korábban nem szolgált honvédtiszteknek, *„szabad tartózkodás engedtetik a hazában, minden fenntartás nélkül jövőendő alkalmazásukra nézve”*. A cs. kir. ezredbeli legénység *„közböcsánatot nyerve, mindazon egyénekkel együtt, akik időközben tiszt állásra léptek, szabadon elbocsáttatik s a későbbi törvényes üldözés elől valamennyien felmentetnek.”* Külföldre mindenki kaphat útlevelet, ennek „követelése” 30 napon belül történjen meg. A tiszteknek egy havi díjat, a legénységnek 10 napi zsoldot kap osztrák bankjegyekben, a cs. kir. hadsereg illetményéhez hasonlóan. A négyes pont szerint *„a várórségnek kincstári utalványok kiadása által előidézett kötelezettségei kiegyenlítésére*

500,000 pengő forintok fizettetnek osztrák bankjegyekben.” A sebesültek, betegek is garanciát kaptak a jövőbeni ellátásra. Ingó és ingatlan magánvagyonát mindenki megtarthatja. Mindezzel tehát „az ellenségeskedések ezennel mindkét részről megszüntetnek” illetve „a vár hadi szokás s mindkét részről ratifikáció után átadatik”.⁴⁶⁸ Október 3-án Klapka György még egy utolsó seregszemlét tartott, miközben a zenekar a Klapka-indulót játszotta,⁴⁶⁹ majd feladták az erődöt. Az erőd védői tehát mind menlevelet kaptak, így Egressy Béni is, mely a következőket tartalmazta. „Kísérő levél ... részére, ki innen akadálytalanul visszatérhet szülőföldjére... s mint a komáromi helyőrséghez tartozó, személye és vagyona biztonságát illetőleg, az annak nyújtott kedvezményben részesül. Komárom, 1849. október... Bayersfeld, Cs. kir.tábori hadbiztos”⁴⁷⁰

⁴⁶⁸ Közli: Hermann–Számadó: *Klapka György*, 75.

⁴⁶⁹ Szinnyei: *Komárom 1848-49-ben*, 409.

⁴⁷⁰Idézi: Szénássy: *A komáromi induló hőse*, 111.

V.6. A szabadságharc után

A komáromi menlevél után a sors már nem sok időt engedett Egressy Béni számára. Mivel menlevelet kapott, ezért nem is sorozták be a szabadságharc veresége után a császári hadseregbe, mint ahogyan unokaöccsével, Ákossal tették. Nem is kellett menekülnie, mint ahogyan bátyja, Gábor menekült. Visszavették a színházba, a régi fizetésén. Aktuális élethelyzetét röviden össze is foglalja Egressy Ákosnak 1850. április 15-én, Pestről küldött levelében.⁴⁷¹ *„Az általános fegyverletétel után Komáromban levén (...) s még eddig a capitulatio pontjai szerint be nem soroztattak. A nemzeti színháznál régi fizetésembe visszavettem. (...) Ennyi magamról”*⁴⁷² A levélben szóba kerül még Egressy Gábor is, ki *„mit szenvedhet idegen földön, azt a jó isten tudja”*, és írja, hogy most ugyan pénzt nem tudott küldeni, de *„annak idejében azt is megteszem”*⁴⁷³. Erre azonban valószínűleg már nem került sor. Elhatalmasodó tüdőbetegsége miatt fizikai és egészségügyi állapota egyre romlott. Feltehetőleg a kápolnai sebesülése következményei is negatívan befolyásolta egészségi állapotát. 1851. július 17-én halt meg, a református egyházi anyakönyvben halála helyének Sándor utca 146-ot jelölik meg Józsefvárosban, okának pedig tüdővész.⁴⁷⁴

⁴⁷¹ OSZK Levelestár EGRESI Béni EGRESSY Ákoshoz, 1850.

⁴⁷² Uo.

⁴⁷³ Uo.

⁴⁷⁴ HU BFL XV.20.2. A12 6.

VI. Egressy Ákos

Egressy Ákos, Egressy Gábor és Szentpétery Zsuzsanna legidősebb gyermeke 1832. november 9-én született, Kassán. Bálványozta édesapját és ahogy az életrajzából is kitűnik, igyekezett nyomdokaiban járni. Igazi színészcsaládba született, keresztanyja Déry Istvánné Széppataki Róza volt.⁴⁷⁵ A miskolci református gimnáziumba járt. 1848-ban, édesapja felszólítására, rendkívül fiatalon, mindössze 15 évesen jelentkezett a honvédseregbe, végigharcolta a szabadságharcot, Szöllősnél tette le a fegyvert. A fegyverletétel után besorozták a cs. kir. hadseregbe, 1850-1860 között először a gyalogság Itáliában állomásozó alakulatainál később huszárezredben szolgált, 1860-ban huszárfőhadnagyként szerelt le.⁴⁷⁶ 1861-ben az itáliai magyar légióba jelentkezett, de nem vettél fel, számfeletti tiszt volt. Előbb az acqui tiszti telepre, annak feloszlása után pedig a cuneói magyar tiszti telepre került.⁴⁷⁷ Polgári foglalkozását tekintve édesapja nyomdokaiba lépve színész lett, a Nemzeti Színház állandó tagja 1904-ig, de korábban több vidéki színházban is megfordult: Szabadka, Szeged, Debrecen, Kolozsvár, Miskolc, Székesfehérvár, Gyöngyös, Losonc, Székesfehérvár, Szatmárnémeti, Nagybánya, Zilah, Szilágysomlyó, Nagyvárad, Arad, Kiskunhalas, Kolozsvár, ahol vagy a helyi színházhoz csatlakozott vagy aktuális társulatával szerepelt. Felesége, Pethő Ilona szintén színész volt, négy gyermekük közül három érte meg a felnőttkort.⁴⁷⁸

Apja kéziratos hagyatékát ő őrizte, de mellette saját műveket is írt. 1867-ben jelentette meg öccsével, Árpáddal együtt az *Egressy Galambos Gábor emléke* című, édesapja leveleiből és cikkeiből összeállított válogatást. 1889-ben *A színészet iskolája* címmel jelentette meg édesapja hátrahagyott színészelméleti írásait. Saját műve az 1906-ban megjelent *Festett világ: tanulmányok és megfigyelések a színművészet köréből* című színészelméleti munka. 1893-ban írta meg a már korábban édesapja kapcsán sokat hivatkozott memoárját „*Emlékeim az 1848-49-dik évi szabadságharcz idejéből*” címmel. Olvasmányos kiadvány, tartalmát tekintve azonban sokszor pontatlan, amiben nyilván közrejátszott az is, több mint negyven év távlatából írta le az eseményeket. Minden hiányossága és hibája ellenére kézenfekvőnek tűnik Egressy Ákosnak az 1848-1849-es forradalom és szabadságharcban betöltött szerepét saját

⁴⁷⁵ Szalisznyó: *Írjátok mi tollatokra jön*, 15.

⁴⁷⁶ Uo.

⁴⁷⁷ Uo.

⁴⁷⁸ Uo.

visszaemlékezésén keresztül bemutatni, a fontosabb eseményeket kiemelve, és ahol szükséges, ott a szakirodalom és más források felhasználásával pontosítani azt.

VI.1. A forradalom kitörése

Egressy Ákos rövid bevezető után rögtön március 15. eseményeivel kezdi a visszaemlékezését. A szöveg alapján nem egyértelmű, hogy március 15-én Pesten volt-e, vagy az eseményeket apja elbeszélése alapján írja le.⁴⁷⁹ Említésre méltó lehet, hogy nála sem szerepel a *Nemzeti dal* Petőfi által március 15-én történt elszavalása a Nemzeti Múzeum előtt, helyette az akkori Szabadsajtó utcai nyomda előtti szavalásra emlékszik⁴⁸⁰ - nyilvánvalóan a Landerer-nyomdáról van szó. Apja biztatására jelentkezett az önkéntes mobilis nemzetőrök (a későbbi honvédek) soraiba. „*Atyám nyomban kiadta otthon a parancsot: „készüljetek, megyünk!”*”⁴⁸¹. Öccse, Árpád a szegedi katonai iskolába került, ő maga pedig a Perczel Mór vezette sorozóbizottság elé a „*múzeum épületében*”.⁴⁸² Miután felvételt nyert, Egressy Ákost századával a Károly-laktanyában szállásolták el, ahol is 1848 júniusában fegyveres összetűzés volt a cs. kir. katonák és az újonnan toborzott, ekkor már honvédként is emlegetett önkéntesek között. Ez az összetűzés Egressy Ákos emlékei szerint „*június elején*”⁴⁸³, valójában június 11-én, pünkösdvasárnap történt. A történekről Platthy István honvédőrnagy⁴⁸⁴ és a Pesti Hírlap is beszámol⁴⁸⁵, utóbbi írást röviden összefoglalva: az ünnep vasárnap estéjén városszerte kitört a pánik, miszerint lövések érték a nemzetőröket a laktanyában – meglehetősen nagy tömeg össze is gyűlt a Károly-kaszárnya körül. Itt azonban, aki megpróbált bemenni segítséget nyújtani, szintén lövésekkel szembesült, sőt, egy idő után az utcán álló tömeg irányába is lőttek a laktanya ablakaiból – mint kiderült, a cs. kir. seregben szolgáló olasz katonák kerültek összetűzésbe az azonos helyen elszállásolt, frissen szervezett önkéntesekkel, a kirobbantó ok pedig az egyik olasz katona által egy önkéntestől ellopott erszény volt – legalábbis a Pesti Hírlap tudósítása szerint. Egressy Ákos osztrák katonákról beszél (az olasz származást nem említi, pedig az eset megoldása kapcsán fontos volt, hogy olaszokról van szó, hiszen politikai okok miatt nem akarták az esetleges leendő olasz szövetséget ilyen ügy miatt elveszíteni) és egy óra ellopását jelöli meg kiváltó okként. Szerinte az órát eltulajdonító személyt a sértett rajta kapta, utolérte, helyben hagyta, majd a lárma mindkét fél társai elősiettek – ami általános dulakodáshoz vezetett, amely során végül az olasz (Egressynél osztrák) katonák lőttek a nemzetőrök közé,

⁴⁷⁹ Egressy Ákos: *Emlékeim* 3.

⁴⁸⁰ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 4.

⁴⁸¹ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 7.

⁴⁸² Uo.

⁴⁸³ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 12.

⁴⁸⁴ Adatok Platthy István, honvédőrnagy naplójából. (In:) Vahot Imre – Gánóczy Frigyes: *Honvédek könyve. Történelmi Adattár az 1848-ki és 1849-ki magyar hadjáratból*. Pest, 1861. II. k.; III. k. 41-42.

⁴⁸⁵ *Pesti Hírlap*, 1848/81. sz. 544.

minek következtében „*két honvéd az udvaron (...) összerogyott: az egyik holtan, a másik sebesülten.*”⁴⁸⁶ A történet ezt követően egyezik a Pesti Hírlap beszámolójával, annyi különbséggel, hogy Egressy Ákos a laktanyán belül, a tudósító a laktanyán kívül élte át az eseményeket. Platthy esetleírás a következő:

*„A mieink ugyanis barátságból borral s pálinkával vendégelvén mag az olaszokat, ezek hálából zsebelni, fosztogatni kezdték őket, észrevehén ezt a jószívű fiuk, mint boros emberek közt könnyen megesik, ütlegre került a dolog s a mi ifjaink itt is megmutaták, ki a legény a csárdában, pár perez alatt egészen kiűriték a mulató tanyát. Az olaszok erre feldühödvén, a még mulató tömeg közé golyóval lőttek, s rögtön lett halálos áldozat, s mindenki visszavonult a maga lakosztályába, mi közben ismét történtek halálosan sebesítő lövések. Fegyverünk nem lévén, önvédelmünkre nem tehattünk egyebet, hanem hogy a fogasokat leszedtük a falakról s ezzel rohantuk meg orgyilkosainkat, mire ők nagy vitézül a második emeletbe vonultak, ennek folyosójáról ha csak egyes is megláttak közülünk, tüstént tüzeltek rá.”*⁴⁸⁷

Az eset súlyosságát jelzi, hogy nemsokára személyesen Mészáros Lázár hadügyminiszter is megjelent, próbálva tárgyalni az olaszokkal a megadásról, akik ekkor még hajthatatlanok voltak. Másnap István nádor Széchenyi István társaságában is a helyszínre érkezett, és végül is csak a nádor által garantált sértetlenség fejében voltak hajlandók letenni az olaszok a fegyvert, akiket aztán azonnal egy dunai gőzhöz vezényeltek és elszállították őket Komáromba, ahol később sem lettek felelősségre vonva, annak ellenére, hogy a lövöldözésnek több halálos áldozata is volt.⁴⁸⁸

⁴⁸⁶ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 13.

⁴⁸⁷ *Adatok Platthy István, honvédőrnagy naplójából*, 41-42.

⁴⁸⁸ Uo. illetve *Pesti Hírlap*, 1848/81. sz. 545. A történetekre ld. Urbán Aladár: *A véres pünkösdvásárnap Pesten*. In: *A nagy év sodrában. Tanulmányok 1848-ról*. Budapest, 1981. 260-270.

VI.2. Óbecsén

Egressy Ákost eredetileg az 1. honvédszászlóaljba vették fel, de emlékei szerint édesapja közbenjárására átkerült a 2. honvédszászlóaljába. Július 2-án búcsúztak el a fővárostól, vonattal Szolnokig, onnan gőzhajón az óbecsei táborba utaztak. Ide elkísérte édesapja, Gábor is, aki a megérkezés másnapján visszatért a fővárosba.⁴⁸⁹

A visszaemlékezésben a tábori élet viszontagságainak bemutatása után a következő fontosabb esemény Szenttamás első, 1848. július 14-én zajlott ostroma. Az ekkor a délvidéki erők főparancsnokává kinevezett Philipp Bechtold altábornagy által vezetett, nem megfelelően előkészített és rosszul vezényelt támadás hamar kudarcba fulladt, főleg, hogy a szerbek a támadás időpontját már napokkal korábban tudták.⁴⁹⁰ Egressy Ákos az ütközetre felsorakoztatott tartalék között volt, fegyvereiket ténylegesen használni nem kellett, amit nehezményezett is – visszaemlékezése szerint emiatt általános volt az elégedetlenség honvédtársai körében, a már korábban említett Bechtoldot és „Édert”⁴⁹¹ hazafiatlansággal és árulással vádolták egymás között. Egressy külön fontosnak tartotta kiemelni Orczy István báró nemzetőr hősi halálát, aki „*polgári vadászöltözetben*”, a honvédek előtt haladva lövöldözött a fedezékben megbújó ellenre, míg végül is egy golyó halántékon találta.⁴⁹² Ez a báró Orczy István valóban a Heves megyei, a hasonló nevű felmenője, Orczy István által 1731-ben bárói rangot nyert család leszármazottja.⁴⁹³

A történet Platthy István visszaemlékezésében is olvasható, de ő Szenttamás harmadik ostromának idejére, szeptember 21-re teszi ezt az eseményt: „*És sejtelmünkben nem csalatkozánk. 21-kén hajnalban már Sz.-Tamás szőlői alatt valánk csatarendben felállítva (..) Báró Orczy Pista, mint a második honvédszászlóalj önkéntese, az én személyes barátom, épen hátam mögött állt rendületlenül s kétcsövű fegyveréből egyre tüzelt reájok. (...) — Édes Pistám — mondám neki — a jó katona személye védelmére felhasználja a fedező helyeket, s így jobban árthat ellenének. Alig, hogy kimondtam ezt, azon veszem észre magam, hogy az én hajolni nem akaró Pistám lábaim előtt rogy össze. Első pillanatra azt hívém, hogy tanácsomat követi, de aztán láttam, hogy meg van dermedve s egy végvonaglással kiadá lelkét. Hajthatatlan bajtársomat fegyverekre rakatám, s hátra vitettem.*”⁴⁹⁴

⁴⁸⁹ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 13.

⁴⁹⁰ Hermann: *A szabadságharc hadtörténete*, 109.

⁴⁹¹ Eder von Eichenhain, Friedrich, Bechtold érkezéig a délvidéki magyar sereg ideiglenes parancsnoka.

⁴⁹² Egressy Ákos: *Emlékeim*, 17.

⁴⁹³ Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai, Heves vármegye története, Nemzetőrök*

⁴⁹⁴ *Adatok Platthy István, honvédőrnagy naplójából*, 49-50.

Bozó Manó, aki ekkor századosi rangban az egyik század parancsnoka volt, a következőket írja emlékiratában:

„Bozó századával a 12 fontos lovas üteg fedezetül rendeltetett és 4 óra hosszant az ellenség legnagyobb ágyútüzében fedezetlenül állott oly szerencsésen, hogy egy emberét sem veszté,⁴⁹⁵ ezután felváltatva az 5 és 6^{ik} századok roham oszlopba (Sturmkolonen) alakítván, Aulich vezérlete alatt (ki lovát veszté) támadta meg Szenttamás oldalában a Csernavoda folyótól környezett és szerviánusok által védelmezett csillagsáncot, de siker nélkül. E napon mintegy 40^{en} estek el. Köztük a lelkes hazafi, báró Orczy István, ki mint önkényes bajnok – minden csatát vívott a 2^{ik} zászlóaljjal – kartács lövést kapván homlokán. Ugyanitt, és több helyen, fia oldala mellett, ki honvéd volt a 2^{ik} zászlóaljban, vívott Egressy Gábor, mint önkényes.”⁴⁹⁶

A dolog azért érdekes, mert a harmadik ostrom idején Egressy Ákos emlékirata és egyéb források szerint betegség miatt távol volt alakulatától. Ugyanakkor az biztos, hogy Platty és Bozó is jól emlékeztek az időpontra, mert a Közlöny 1848. szeptember 26-i számában „*Verbász, szept. 21.*” dátummal megjelölt tudósítás a szeptember 20-i támadás áldozatai között említi Orczyt, „*ki a reggeli roham alkalmával a honvédek egyik csapatjának élén egy golyó által fején találatva szörnyet halt.*”⁴⁹⁷ Hogy a dolog még cifrább legyen, mind Bozó Manó, mind a szintén századparancsnokként jelen lévő Máriássy János arról ír, hogy július 14-én a római sáncokból Tiszaföldvárt támadó szerbeket verték vissza (azaz nem tartalékban voltak), Platty viszont erről az összecsapásról mit sem tud.⁴⁹⁸ Elképzelhető persze, hogy Egressy olvasta Platty 1861-ben megjelent visszaemlékezését, s onnan emelte át a történetet a saját memoárjába.

Egressy Ákos a tűzkeresztségen végül a Bácsföldvárnál lezajlott fegyveres összecsapás során esett át. Az Óbecse szomszédságában található, akkor még csak Földvár néven említett településre a szenttamási ostrom utáni napokban, július 14-15-én majd 16-17-én a szerb felkelők többször is betörték, elfoglalva azt⁴⁹⁹, emellett rendkívüli vérengzést rendezve mindkét alkalommal⁵⁰⁰. A második támadás hírére elindult, Egressy Ákos szerint három századnyi⁵⁰¹

⁴⁹⁵ Aulich – miért nem álltunk a kukoricába, a rácok vártak reánk. [Utólagos ceruzás megjegyzés.]

⁴⁹⁶ Az eredeti kézirat Hermann Róbert tulajdonában.

⁴⁹⁷ Közlöny. 1848/108. sz. 146.

⁴⁹⁸ Máriássy János: *Visszaemlékezések az 1848-49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra*. S. a. r. Sugár István. – Máriássy János olműtzi visszaemlékezései az 1849 nyári harcokra. S. a. r. Hermann Róbert. Argumentum Kiadó, Bp., 1999. 34-35.

⁴⁹⁹ Hermann: *A szabadságharc hadtörténete*, 109.

⁵⁰⁰ Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye II. A földvári csata*

⁵⁰¹ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 18.

honvéd, a délvidéki harcokban már addig is jeleskedő Máriássy János⁵⁰² vezetésével, mely csapat tagja volt Egressy Ákos is. Az eseményekről Bozó Manó is írt: *„Július 16-án éjjél után 2 órakor sűrű és közeli ágyúszó riasztott fel álmunkból, kisieténk a gyűlhelyeinkre (Raillirungsplatz) és alig sorozhattuk (rangiren) századainkat, már halottaink és sebesülteink lettek anélkül, hogy az ellenséget láttuk volna.”*⁵⁰³ Egressy Ákos szerint az ijedtségtől elsőre még menekülőre fogták, de aztán Máriássy százados példamutató helyzetfelismerésével lelkesítve, illetve saját erőszakos fellépésével összeszedte a menekülőket és ellentámadásba csapva megfutamították az ellenség nagy részét. A földvári harcokról Platthy István visszaemlékezésében is olvashatunk: *„Julius elején Tisza-Földvára rendelték zászló aljákat, minthogy a római sánczokból többször megróhanták a közel vidék lakóit s gyilkos pusztításokat vittek végbe közöttök.”*⁵⁰⁴ Elmondása szerint a települést már teljesen feldúlva találták, és közeledésük hírére a szerbek elhagyták azt. Az egész éjszakát fegyverben állva örködték, majd másnap, július 18-án a szerbek megtudva, hogy egy viszonylag kis haderő érkezett csak ellenük Óbecséről, visszatértek, néhány ágyút is hozva magukkal. Platthy István emlékei szerint a *„július 18-kára forduló reggeli 2 óratájban a nesztelen falu egyszerre izegni mozogni kezd.”*⁵⁰⁵ Az ijedtségtől elsőre még menekülőre fogták, de aztán Máriássy százados példamutató helyzetfelismerésével lelkesítve, illetve saját erőszakos fellépésével összeszedte a menekülőket és ellentámadásba csapva megfutamították az ellenség nagy részét.⁵⁰⁶ Bozó Manó is említi, hogy *„E nap hőse Máriássy János százados volt. Ő ugyanis a falu déli végén lévén elszállásolva, mindjárt a támadás kezdetén néhány közel lévő honvédeivel elszántan az ellenség elébe veté magát, míg kis serege minden zászlóalj és század töredékeiből mindinkább növekedvén, körülötte szaporítottván és általa lelkesítvén és vezetvén, az ellenségnek nem csak makacsul ellenállt, hanem a falut elhagyni kényszeríté elannyira, hogy mikor a támadás után alig ½ órával két századommal a csatatérre értem, az ellenséget már lassú hátrálásban találtam.”*⁵⁰⁷ Bozó a településen tapasztalt borzalmakról nem tesz említést. Platthy viszont folytatja, *„az alatt, míg zászlóaljunk ármány nyal erőszakolva kivonult a faluból, itt bent iszonyatos dolgok történtek. A szerbek a védtelenül hagyott falu-részt megrohanták, s a levagdalt fejekkel csak úgy játszottak az utcán, a katolikus templom oltárán mint egy 20 gyermekfej borzasztó gúlát képezett. A kapukra szegezett néhány gyermek már a végső*

⁵⁰² Máriássy János 1822. június 23. Igló – 1905. január 24. Budapest. Ekkor még százados, később altábornagy.

⁵⁰³ Az eredeti kézirat Hermann Róbert tulajdonában.

⁵⁰⁴ *Adatok Platthy István, honvédőrnagy naplójából*, 42-43.

⁵⁰⁵ *Adatok Platthy István, honvédőrnagy naplójából*, 44.

⁵⁰⁶ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 20.

⁵⁰⁷ Az eredeti kézirat Hermann Róbert tulajdonában.

vonaglások között kínlódott akkor, midőn hozzájuk visszaérkezénk. A főutcza végén lévő csárdásunkat karóra húzták, s két elfogott honvédet összekötve fektették a földre s a falu végén állott s meggyújtott buzakeresztek alá temették.”⁵⁰⁸ A tapasztalt borzalmakról Egressy Ákos is írt: „Leirhatatlan az a vandalismus (...) mit e kannibálok (...) elkövettek (...) testüket felhasították, gégeiket, nyelveiket kiszaggaták; szemeiket kiszúrták; kezeiket, lábaikat, orrukat, fülüket megcsonkították, s az így elkínzottakat falakra szögezték, vagy fákra akasztották! ... a levágott gyermekfejekből egész gulát találtunk a r. katolikus „magyar” templom előtt!”⁵⁰⁹ A sikeres támadás ellenére Földvár nem maradt magyar kézen, Philipp Bechtold még aznap, július 18-án visszahívta a Máriássy-féle csapatot, általános elégedetlenséget generálva ezzel a sereg körében, távozásukkal pedig a szerbek rövidesen újra megszállták Földvárt és meg is tartották azt.⁵¹⁰

Ezt követően egy hónapra csatlakozott hozzá a táborban édesapja, Egressy Gábor is, melyről a kormánybiztossági időszakáról szóló fejezetben már szót ejtettem. Ezt az időszakot édesapja vonatkozó leveleinek közlésével mutatja be Egressy Ákos⁵¹¹. Javarészt Szenttamás ostromának halogatása miatt érzett bosszúságukat taglalja. Az emlékiratban külön kiemelt esemény, hogy augusztus 6-án érkeztek meg a „pesti önkéntesek”⁵¹² Földváry Lajos vezetésével. Valóban, Földváry Lajos a (buda)pesti III. zászlóalj őrnagyaként szervezte meg önkénteseit és csatlakozott a délvidéki harcokhoz 1848 nyarán.⁵¹³ Augusztus 19-én került sor Szenttamás második ostromára, de Egressy Ákos szempontjából ismét csalódást keltően alakultak az események. Az óbecsei tábor Egressy Ákost is a maga sorai közt bíró zászlóaljja csak segédhaderőként vezényeltetett ki a helyszínre, Ákos emlékei szerint (Bács)Földvár ostromára, de, csak ha Szenttamást már sikeresen bevették és az onnan csatlakozó magyar haderő segíteni tudja őket.⁵¹⁴ Az ostrom sikertelensége miatt viszont „egyetlen lövés, vagy támadási kísérlet nélkül, még ugyanazon nap visszarendeltettünk Ó-Becsére”⁵¹⁵. A sikertelen ostrom oka Egressy Ákos szerint a „vezérlés szándékos rossz intézkedése”⁵¹⁶ volt. A sikertelen ostromot követően Egressy Ákos zászlóaljját a verbászi táborba vezényelték.⁵¹⁷

⁵⁰⁸ Adatok Platthy István, honvédőrnagy naplójából, 45-46.

⁵⁰⁹ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 20.

⁵¹⁰ Máriássy János: *Visszaemlékezések az 1848-49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra*. 35-41.

⁵¹¹ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 21-27.

⁵¹² Egressy Ákos: *Emlékeim*, 28.

⁵¹³ Czaga-Jancsó: *Pest-Budai Nemzetőrök*, 27.

⁵¹⁴ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 35.

⁵¹⁵ Uo.

⁵¹⁶ Uo.

⁵¹⁷ Uo.

VI.3. A 33. honvédszászlóaljban

A verbászi időszakban, konkrét időmegjelölés nélkül említi meg Egressy Ákos, hogy felettese felterjesztette őt hadnagyi rangra a minisztériumnak – Bona Gábor adatai alapján október 10-én lett hadnagy a szegedi 33. honvédszászlóaljban.⁵¹⁸ Egressy Ákos még a pesti 2. honvédszászlóalj tagjaként került Óbecsére, a délvidéki harcok közelébe. Szegeden és a környező déli megyékben az augusztus 29-én elrendelt toborzás⁵¹⁹ első körében 16 zászlóaljat állítottak ki⁵²⁰, majd a kormánybiztosi időszakról szóló fejezetben többször előkerülő Korda János vezetésével újabb toborzást rendeltek el október eleji kezdettel.⁵²¹ Az ekkor besorozott katonákból kiállított zászlóalj kapta a 33. sorszámot, aminek a tisztjeit valóban a hadügyminisztérium október 10-i jóváhagyásával nevezték ki.⁵²² A tisztek névsorában ott szerepel Egressy Ákos neve – őt is, és a tisztek többségét Cserey Ignác őrnagy, a 2. honvédszászlóalj parancsnoka javaslatára nevezték ki, a 2. zászlóaljból⁵²³. Így került tehát Egressy Ákos a 33. honvédszászlóalj kötelékébe.

A tábori körülmények Egressy Ákost is megviselték, augusztus végére komolyan megbetegszik és akár súlyos kimenetele is lehetett volna, ha nem látogatja meg Rácz Sándor „*aggszinész*”⁵²⁴, Egressy Gábor barátja, Ákos egykori szállásadója a miskolci diákévek alatt.⁵²⁵ Az Egressy Ákos által közölt két levele alapján Verbász nem volt képes eltartani a környéken állomásozó katonaságot és az alapvető élelmiszerek, gyógyszerek is hiányoztak, illetve, amihez hozzá is lehetett jutni, ahhoz is csak rendkívül drágán. A betegek, sérültek lényegében magukra voltak hagyva néhány túlszűfolt helyiségben a településen, így könnyen elképzelhető, hogy akár egy egyébként kisebb megbetegedés is súlyos lefolyásúvá vált.⁵²⁶ Rácz Sándor közbenjárásával Egressy Ákost a szegedi kórházba szállították, ahol, elsőre úgy tűnt, felépült. Október 4-én már a táborba való visszatérésre készülődött, amikor is tudomására jutott, édesapja Kossuth Lajossal a városba látogat.⁵²⁷ Apja szónoklatát a tömegben hallgatta, majd este próbált találkozni vele, de a nagy tömeg és édesapja elfoglaltságai miatt ez nem sikerült. Másnap, miközben újra próbált édesapjához bejutni, rosszul lett, visszaesett korábbi

⁵¹⁸ Bona, Egressy Ákos

⁵¹⁹ 1848: XXXIII. törvénycikk

⁵²⁰ Kiss: *A 33. honvédszászlóalj szervezése és felállítása*, 39.

⁵²¹ Uo.

⁵²² Uo.

⁵²³ Uo.

⁵²⁴ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 48, Rácz Sándor (Szamosnagyfalu 1785. május 7. – Miskolc, 1859 január)

⁵²⁵ Szalicsnyó: *Írjátok mi tollatokra jön*, 15.

⁵²⁶ Uo.

⁵²⁷ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 53.

betegségébe. Visszaemlékezése szerint két hétig nagyon súlyos állapotban volt, ezt követően egy kicsit megerősödve, Egressy Gábor kíséretében hazaszállították Pestre.⁵²⁸ Felgyógyulása után, a visszaemlékezés tanúsága szerint november 7-én utazott a család édesapja után Szegedre.⁵²⁹ Ezt az időszakát az Egressy Gábor kormánybiztosi időszakáról szóló fejezetben már bemutattam, Egressy Ákos mint „lábadozó”, leginkább édesapja hivatalos leveleit másolta.⁵³⁰ Emlékei szerint ebben az időszakban látta Szegeden Damjanich Jánost, Kiss Ernőt, Nagysándor Józsefet illetve Rózsa Sándort.⁵³¹

Megerősödve, december elsején indult zászlóaljához, (Nagy)Beckerekre, immár hadnagyként.⁵³² A táborból Lázárföldre indultak, és Egressy Ákos zászlóaljával részt vett Tomasovác (Tamáslaka) december 5-én zajlott sikertelen bevételi kísérleténél. Ennek előzménye volt, hogy november végén összpontosított támadás indult a szerbek ellen a Bánságban. A magyar csapatok november 29-én kísérelték volna meg első ízben a Tomasovác elleni támadást, de a nagy ködre való tekintettel Vetter Antal végül visszavonulót fűjt. December elején vette át Kiss Ernő a bánsági csapatok parancsnokságát, december 5-én újra megkísérelte tehát a magyar haderő elfoglalni Tomasovácot. Ez végül elsősorban Kiss Ernő téves helyzetfelismerése miatt ismét sikertelenül végződött.⁵³³ Visszaemlékezésében Egressy Ákos is Kiss Ernőt teszi felelőssé a kudarcért, ellenpólusként pedig rendre Damjanichot heroizálja. Damjanich sikereinek köszönhetően aztán végül december 15-én sikerült bevonulni Tomasovácra és lerombolni a sáncokat, ugyanis Damjanich jarkováci sikerének hírére a szerb katonai erők elmenekültek Tomasovácraól.⁵³⁴ Leírása szerint a tomasováci bevonuláskor a civil lakosság folyamatosan tüzelt a honvédekre, amire kegyetlen viszontválasz érkezett, Egressy Ákos emlékei szerint a „*rác paplakot (...) valóságos ostrom alá kellett vennünk*”, minek következtében minden, bent lévő életét vesztette, kivéve a „pap” lánya, akivel aztán egy különös dolog történt. A lány elbújít, de rátaláltak és ahogy kivonszolták az épületből, Szentpétery főhadnagy egyből oltalma alá vette és azonnal feleségül kérte. Néhány nap múlva az esküvőt is megtartották, és a frigy tartósnak bizonyult, Szentpétery né megtanult magyarul és a szabadságharc utáni külföldre menekülésnél is hű társa maradt urának. Némiképp meseszerű a történet, ráadásul Egressy Ákos vagy a tiszt nevére, vagy a tiszt rangjára nem emlékszik jól, ugyanis Bona Gábor tisztikari névsora alapján nincs a történettel teljesen beazonosítható

⁵²⁸ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 54-55.

⁵²⁹ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 61.

⁵³⁰ Uo.

⁵³¹ Uo.

⁵³² Egressy Ákos: *Emlékeim*, 72.

⁵³³ Hermann: *A szabadságharc hadtörténete*, 165-166.

⁵³⁴ Hermann: *A szabadságharc hadtörténete*, 168, Egressy Ákos: *Emlékeim*, 74.

személy. Ettől függetlenül a történet magja igaz lehet, ugyanis az esetet leírja visszaemlékezésében Platthy István honvéd őrnagy is. Szerinte nem Szentpétery, hanem Szilágyi István (1825-?) hadnaggyal történt az eset, aki Tomasovác elfoglalásakor oltalmazta meg két szerb lány életét, majd egyiküket, akit Júliának hívtak, utóbb feleségül is vette.⁵³⁵

Egressy Ákos hamarosan távozott a Délvidékről, ugyanis Kossuth december 18-án utasította Kiss Ernőt, hogy a legjobb zászlóaljait küldje Pestre. A bányászati hadtest két, a bacsikai hadtest három zászlóaljat indított útnak, előbbieket egyike volt az Egressy Ákost is sorai közt tudó 33. zászlóalj.⁵³⁶ December 23-án érkezett Szegedre, ahol találkozott családjával – édesapját ugyan kormánybiztosi pozíciójából eddigre már felmentették, de még Szegeden tartózkodott, mert új feladata egy önkéntes csapat megszervezése volt.⁵³⁷ Zászlóaljával másnap, december 24-én hajnalban indultak el Pestre, ahol néhány napi téltlenség után végül is a feldunai hadtest kötelékébe kerültek, január 4-én Vácra érkeztek, majd Guyon Richárd utóvéd hadosztályába kerültek. A szabadságharc emlékezéstörténete szempontjából érdekes a váci kiáltványt kommentáló részlet, melyet érdemes hosszabban idézni:

*„Kossuth, s a magyar kormány minden buzgalma, a csapatok összpontosítása, s Budapest megvédelmezése körül, hajótörést szenvedett a Görgei machinációin, melyek ügyünket már akkor a legnagyobb mértékben veszélyeztették. (...) Vácson kiütött a szeg a zsákból: a Görgei „proclamatiója”, mely mindnyájunkat felháborított; mert abból nemcsak Görgei önkényeskedését, dictatori feltolakodását, s a kormánytól való elpártolási szándékát ismertük meg, hanem az okokat, melyek őt visszatartották attól, hogy a főváros védelmére Windischgrätzcel megverekedjék!
Ez időtől kezdve, minden mélyebb belátásu hazafi keblét bizalmatlanság töltötte el Görgei iránt s az nem is szűnt meg többé, sőt a hadjárat folyamán mindinkább fokozódott.”⁵³⁸*

Görgei „áruló”-képe a visszaemlékezések későbbi fejezeteiben egyre sűrűbben előkerül majd, bizonyos részleteknél érződik, hogy csak azért emelte bele, hogy bizonyíthassa Görgei árulását.

⁵³⁵ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 75.; *Adatok Platthy István, honvédőrnagy naplójából*. 85-87. Szilágyi életrajzát ld. Bona, Szilágyi István

⁵³⁶ Hermann: *A szabadságharc hadtörténete*, 169, Egressy Ákos: *Emlékeim*, 76. Egressy egyébként tévesen négy zászlóalj útnak indításáról számol be.

⁵³⁷ Lásd bővebben a kormánybiztosi időszakról szóló fejezetben.

⁵³⁸ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 79.

VI.4. Fogságban

Guyon hadosztályának soraiban január 11-én az ipolysági ütközetben harcolt „Csóris”⁵³⁹ serege ellen, január 14-én érkeztek meg Selmecebányára, majd másnap Guyon Richárd és így a 33. zászlóalj is Szélaknára⁵⁴⁰ küldetett oldalvédként. Január 21-én Egressy előőrségre indult, egy vadásztanyába, mely, mint utóbb kiderült, olyan nagy távolságra helyezkedett el a hegyekben, hogy Egressy nem is hallotta a 21-én este lezajlott szélaknai ütközetet. Ebből következően arról sem volt tudomása, hogy Guyon seregével Selmecebányára kényszerült visszahúzódní. Így hát hiába várták, nem jött másnap az őrségváltás, és huszár felderítőket küldve tapasztalták, hogy Szélakna előtt már cs. kir. katonaság táborozik.⁵⁴¹ Sejtve, hogy Selmecebányán lesz a főszereg, megpróbáltak észrevétlenül az erdőben, hóban, eljutni odáig, de, Egressy Ákos szerint végül a vadásztanya felügyelője, aki vezetőjük volt az úton, hosszabb bolyongás után szándékosan az ellenség táborához vezette őket. Ott egy tisztásra kiérve azonnal lelepleződtek. Aki menekülni próbált, annak utána lőttek és vagy megsebesült, vagy meghalt. Ákos másodmagával sértetlen maradt és így került fogságba.⁵⁴²

Az osztrákok Szélaknára, majd Selmecebányára vitték, végül Pest felé indították őket. Egressy Ákos szerint összesen 400 honvédet ejtettek foglyul a császáriak a környéken.⁵⁴³ 1849. március 7-én az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz intézett kérvénye szerint január 24-én esett fogságba, s 25-én indították őket a fővárosba.⁵⁴⁴ A visszaemlékezés ezen részén a történet elmesélését megszakítja Egressy Ákos, látszólagosan azért, hogy ismertesse a fogságát eredményező eseménytörténeti hátteret, miszerint Szélaknát január 21-én éjjel az ellenséges haderő támadta meg. Ezt egyébként pár oldallal korábban a fogságba esés leírásakor már megtette, hamar kiderül tehát, a rövid beszúrás lényege az anekdota elmesélése, miszerint amikor az összecsapás végén Görgei „Goethe Mephistójaként” megjelent, és a „fövegén” áthatolt golyóval kapcsolatosan megjegyezte: „miért nem hatolt az lejjebb fövegénél?!...”⁵⁴⁵. Egressy Ákos ebben a megjegyzésben a haza és a szabadságharc teljes elárulását véli felfedezni: „Van-e feketevérü, (...) hangos nyilatkozatában Görgeinek: egy szemernyi ügyszeretet, - vágy a küzdelemre, - a haza megmentésére, a szabadság diadalára, - s az osztrákok legyőzésére?!...”

⁵³⁹ Anton Csorich von Monte Creto (1794-1864) horvátországi születésű császári és királyi altábornagy

⁵⁴⁰ ma Selmecebánya része

⁵⁴¹ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 81.

⁵⁴² Egressy Ákos: *Emlékeim*, 81-82. Egressyék fogságba esését megemlíti Platthy István is. *Adatok Platthy István, honvédőrnagy naplójából*. 96.

⁵⁴³ Uo.

⁵⁴⁴ Egressy Ákos – OHB, Debrecen, 1849. márc. 7. MNL OL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok. 1849:5654. (Az OHB-nál 1849:3099. szám alatt iktatták.)

⁵⁴⁵ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 84.

A végére még utalást tesz arra, hogy Görgei szándékosan hagyta magára Guyont, „*Hiszen ha bármelyik közellévő hadosztályával az oroszánbátorságú, de egészen magára hagyott Guyonnak a segítségére siet – mire az egész napon át folyt harcz alatt elégséges ideje lehetett, - úgy az osztrákokat már itt csúfosan megverheté vala!*”

Egressy Ákos és a többi fogoly január 29-én érkeztek a fővárosba, és az Újépületbe⁵⁴⁶ kerültek. Szerencséjére nagybátyja, Szentpétery Zsigmond tudomására jutott ittléte, így az ő segítségével sikerült néha többlet élelmiszerhez, fehérneműhöz jutnia. Egressy Ákos szerint „*majd mindennap felriasztott bennünket (...) öt-hat puskalövés, mely kivégzést jelentett*” és bár tény, hogy a kivégzések már 1849 januárjában megkezdődtek, ilyen mennyiségű kivégzés a források alapján nem valószínűsíthető.⁵⁴⁷ Az időrend itt kissé felborul, ugyanis január 20-i⁵⁴⁸ dátummal említi a budai vár egyik katonai börtönébe való átszállításukat, ami nyilvánvalóan hibás dátum, hiszen a szélaknai január 21-i ütközet idején még a Felvidéken tartózkodnak. Itt, a leírás alapján hadbírótság elé kerülnek, és Egressy Ákos felkészülten vall. „*Kifogott*” a „*vallatójukon*” mikor azt mondta, ő elsősorban katona akart lenni, és csak „*más alkalom hiányában lettem honvéddé*”.⁵⁴⁹ Tudta, hogy az itáliai hadszíntérre sorozzák a foglyok nagy részét, és a vallomásának és Szentpétery közbenjárásának köszönhetően így is történt, őt is besorozták.⁵⁵⁰ Az OHB-hoz 1849. március 7-én benyújtott folyamodványa szerint három hétig raboskodott „*föld alatti sötét üregben*”, ezt követően hadbírótság elé állították, jelentkezett katonának, majd a zászlóesküt is letette.⁵⁵¹ A besorozottakat egy külön helyre szállították a Krisztinavárosba, ahol még pár napig várni kellett a teljes létszám feltöltéséig. Az itt összegyűltek között volt pár idősebb huszár is, akik tekintélyes megjelenésüknek köszönhetően szabadon járhattak-kelhetek napközben, estére pedig becsülettel visszatértek. Egressy Ákos ezt kifizelve arra az ötletre jutott, az egyik huszár társaságában ő is elhagyhatná börtönét. Így is történt, az egyik huszárt sikerült meggyőzni egy jó vacsora ígéretével, aki dolmányát Egressy Ákosra adva átkarolta és fűtyörészve kísértáltak az örök mellett. Pár perc alatt a járókelők közé érve elvegyültek és elmentek Szentpétery Zsigmond lakására. Itt el is költötték a vacsorát kellő mennyiségű bor elfogyasztásával, az est végével pedig lefizették a huszárt, hogy ha vissza is térne a „*transportházba*”, tagadja le Egressy Ákost – aki természetesen már nem tért vissza.⁵⁵²

⁵⁴⁶ Egykori erőd -és laktanyaszerű katonai épület, nagyjából a mai Szabadság tér területén.

⁵⁴⁷ Hermann Róbert: *Az 1849-1850. évi kivégzések*. in: Aetas 1-2. sz. 2000. A tanulmány eredményei alapján a napi szintű, akár naponta többszöri kivégzések valószínűtlennek, szerzői túlzásnak tűnnek.

⁵⁴⁸ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 86.

⁵⁴⁹ Uo.

⁵⁵⁰ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 87.

⁵⁵¹ Egressy Ákos – OHB, Debrecen, 1849. márc. 7. HU MNL OL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok. 1849:5654.

⁵⁵² Uo.

Pár nap rejtőzködés következett, majd a házban lakó, szintész színész Fánccsy Lajoshoz⁵⁵³ nővére látogatóba jött. Másnap Egressy Ákos állat kendővel felkötötték és mint „*beteg fivéré*” a hazaútra Fánccsy Lajos nővére magával vitte és „*pár óra alatt Dánoson*”⁵⁵⁴ *voltunk*”, ahonnan Egressy Ákos kocsit fogadva Kiskunfélegyházára ment, ahol nemzetőrökkel találkozott. Bejelentkezett a városházán és itt segítettek neki Debrecenbe indulni, „*hol szülőimet föltalálni reméltem*”.⁵⁵⁵

⁵⁵³ Fánccsy Lajos (1809-1854) színész, rendező, fordító, költő

⁵⁵⁴ Dánospuszta, ma Dánszentmiklós része.

⁵⁵⁵ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 88.

VI.5. A „Felső-Magyarországi Véderegben”

Egressy 1849. március 7-én az OHB-hoz intézett kérvénye szerint *„erre utazván, zászlóaljammal jelentettem magamat, sa jelen harcias körülményekhez képest nagyon rövid időre vonatkozó engedélyt lehettem szerencsés kapni, melynek eltelte után múlhatatlanul be kell mennem zászlóaljomhoz.”*⁵⁵⁶ Nem világos, hogy ezt írásban, vagy személyesen tette-e meg, a megfogalmazás mindkettőt megengedi. Ha január 29-én érkezett a fővárosba, s három hétig raboskodott, akkor február 20-án kerülhetett a hadbíróóság vagy sorozóbizottság elé. Ha február utolsó napjaiban szökött meg, nem elképzelhetetlen, hogy valóban személyesen kereste fel az alakulatát, amely március elején a Görgei vezette VII. hadtest soraiban Tiszafüred környékén állomásozott. Ezt némileg bonyolíthatta, hogy Egressy szerint ő Kiskunfélegyháza felől közelítette meg Debrecent, azaz, a csongrádi vagy a cibakházi átkelőt használhatta, s onnan kellett felvergődnie Tiszafüredig. Debrecenben jelentkezett a hadügyminisztériumnál, ahol aztán a Mészáros Lázárral való találkozás során keserű tapasztalatokra tett szert. Elmesélve történetét, Egressy Ákos szerint a hadügyminiszter reakciója az volt, *„ön jó hazafi ugyan, de rossz tiszt”*, utalva arra, hogy szavát adta, nem szökök meg, Egressy Ákos mégis megtette.⁵⁵⁷ Egressy Ákos nehezményezte a rosszallást, nem ilyen válaszra számított, nem értette, miért lett volna jobb, *„hogy a reactio szolgálatába jutassam magamat: Olaszhon szabadságharczosainak a legyilkolására”*?⁵⁵⁸ Amennyiben tényleg így történt – és egyébként más helyen elismeréssel beszélt Mészáros Lázárról, tehát nincs okunk kétségbe vonni – ez a kis jelenet nagyon jól rávilágít az ismert problémára – attól függetlenül, hogy még ha „egy oldalon” is harcolnak, a korábban a császárra és királyra felesküdt katonák és a forradalmat kirobbantó márciusi ifjak és politikusok, valamint a forradalom hevében csatlakozó katonák világnézete jelentősen különbözik egymástól. Egressy Ákost is az utóbbiak körébe sorolható Jókai Mór nyugtatja meg, mivel nem sokkal a Mészárostól való távozása után találkozott – ez a rövid találkozás segíthetne nekünk az időpont beazonosításában is, Egressy Ákos megjegyzi ugyanis, Jókai *„másnap a hadügyminiszter czopfos nyilatkozatát éles megrovással hozta nyilvánosságra lapjain”*. Itt nyilvánvalóan *„Az Esti Lapok”* című folyóiratról van szó, melynek felelős szerkesztője és kiadója Jókai Mór volt és 1849. február 22-án indult,⁵⁵⁹ így ez alapján leghamarabb február

⁵⁵⁶ Egressy Ákos – OHB, Debrecen, 1849. márc. 7. MNL OL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok. 1849:5654.

⁵⁵⁷ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 89.

⁵⁵⁸ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 88-89.

⁵⁵⁹ *A magyar sajtó története II/1.* 238.

22-én történhetett. A cikknek azonban nincs nyoma az Esti Lapokban, így Egressy Ákos alighanem rosszul emlékezett a történetekre.

Fennmaradt viszont az a kérvénye, amelyet március 7-én a végrehajtó hatalmat gyakorló Országos Honvédelmi Bizottmányhoz intézett. Ebben röviden ismertette fogságba esésének és szabadulásának történetét, majd arra hivatkozva, hogy fogságba esése alkalmával minden ruhájától megfosztották, most, amikor ismét be akar vonulni a zászlóaljához, s miután útközben már jelentette magát az alakulatánál, amelytől csak rövid időre kapott távolmaradási engedélyt, pénzre van szüksége, hogy kellőképpen felruházhassa és felszerelhesse magát. Hozzátette, hogy *„apám, vagyis családom hollétéről minden utánajárással mellett is semmi tudomást szerezni nem lehet, annyit legalább nem, hogy velük érintkezésbe tehessem magamat.”* Az OHB a kérelmet március 10-én áttette a Hadügyminisztériumnak, amelynek gazdasági osztálya aztán intézkedett, hogy a hadipénztár 100 pengő forintot utaljon ki Egressynek.⁵⁶⁰

Emlékirata szerint Jókaitól értesült arról, hogy családja Miskolcon van, édesapja pedig nekikezdett a borsodi védsereg megszervezésének, ez tehát már március második felében lehetett. Szerette volna a családját viszont látni és egyúttal édesapja kezdeményezéséhez csatlakozni, ehhez engedélyt is kapott a hadügyminisztériumtól, de előtte még egy levelet kellett vinnie Kiss Ernőhöz, aki ekkor Tokaj mellett tartózkodott. Ennél a találkozásnál a Mészáros Lázárnál tapasztaltak ellentétéről számol be, lenyűgözte Kiss Ernő sátrának gazdagsága, türelmes modora. Kiss Ernő viszontválaszát még elvitte Debrecenbe, aztán Miskolcra ment szüleihez. A hideg időben megbetegedett, de szülei körében meggyógyult és csatlakozhatott Egressy Gábor borsodi védseregéhez. Ez az alakulat a Szemere Bertalan által kigondolt „Felső-Magyarországi Védsereg” része volt, melynek vezérkapitánya apja, Egressy Gábor volt. A védsereg felállításáról, megszervezéséről és főbb hadmozdulatairól a vonatkozó fejezetben részletesen kitértem, így itt elég csak annyit megjegyezni, hogy Egressy Ákos édesapja mellett volt annak május eleji lemondásáig – visszaemlékezésében elég részletesen dokumentálja az eseményeket, emellett pedig apja fontosabbnak tartott leveleit és Szemere Bertalannak a védsereg felállítására vonatkozó tervezetét, felhívásait is közli. Egressy Gábor lemondása után ő is elhagyja a borsodi védsereget és újra a hadsereg kötelékébe kerül, ezúttal a 47. zászlóaljhoz osztották be, hadnagyként.

⁵⁶⁰ Egressy Ákos – OHB, Debrecen, 1849. márc. 7. MNL OL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok. 1849:5654.

VI.6. A 47. honvédszászlóalj

A zászlóalj 1848 szeptemberében alakult meg Zala megyében, akkor még önkéntes mozgó nemzetőr-zászlóaljként. A nemzetőrök többnyire katonai képzés, rendes felszerelés, fegyverzet nélkül látták el kezdetben rövid ideig tartó szolgálatukat, harcértékük tehát meglehetősen csekély volt. Mivel a törvény lehetőséget adott a fegyveres, katonai szolgálatra a lakóhelyen kívül is, kényszerűségből a nemzetőrökkel próbálták megvédeni a szerb felkeléstől veszélyeztetett déli országrészt. Mindezért viszont a katonakéval megegyező napi fizetség járt, ami óriási kiadást jelentett, másrészt az embereket sokkal nehezebben lehetett rávenni az otthonuktól távol töltött szolgálatra, rendszeres volt a konfliktus a zászlóaljak megszervezése körül. Ezt orvosolta valamelyest 1848 augusztusában az önkéntes nemzetőri alakulatok szervezése. Ezek szolgálatánál már nem volt kritérium a jövedelmi vagy vagyoni cenzus, az önkéntesek rendes zsoldot kaptak, s eleve hosszabb szolgálatot vállaltak. Ez a szervezési modell már hasznosabbnak bizonyult és a szolgálat letelte után sokan folytatták a harcot, immáron a honvédség sorai között.⁵⁶¹

1848 őszén Zala megyében is ilyen önkéntes mozgó nemzetőr-zászlóalj alakult. Az önkéntesek a határozat szerint a csatlakozásért 10 pengőforintot, azt követően naponta 8 krajcárt kaptak, utóbbit majd a szolgálat letelte után. Az előírás szerint felszerelést is biztosítottak számukra, katonasapkát, köpönyeget, nadrágot, bakancsot, vagy ezek értékének megfelelő 16 pengőforintot. Az alakulófélben lévő zászlóalj Nagykanizsánál esett át a tűzkeresztségen. A hadművelet célja Jellačić háta mögött hagyott horvát helyőrség elfogatása, illetve Nagykanizsa visszafoglalása volt, a már addigra megalakult századokat 1848 szeptember 27-én indították Nagykanizsa felé, az ütközet október 3-án zajlott le.

A mozgó nemzetőr-zászlóalj kiállításával és felszerelésével párhuzamosan folyt annak honvédszászlóaljjá való átalakítása is. Az Országos Nemzetőrségi Haditanács november 11-én közleményben jelentette a zászlóalj honvéddé alakításának tényét, és egy kisebb huzavona után november 25-én nevezték ki Gyika Jenőt a zászlóalj őrnagyává. A zászlóalj 1848 október-december között a Mura mentén tevékenykedett. A december 30-án, Móránál, Perczel Mór hadteste által elszenvedett vereség után Budára, a Svábhegyre, majd 1849. január 5-én Pestre vezényelték. Ezután Perczel többi csapataival együtt Szolnok irányába indultak. Itt Perczel seregével együtt részesei a folyamatos visszavonulásnak, majd január 22-én ott voltak a Szolnok, 25-én pedig a Cegléd visszafoglalására indított csapatok közt. A februári hadjárat

⁵⁶¹ Urbán: *A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán. 178-195.*

során Henryk Dembiński közvetlen alárendeltségébe kerültek, amikor az a Kazinczy Lajos alezredes vezette hadosztállyal a Felső-Tiszához vonult. Február 7-én érkeztek Miskolcra, majd február 14-én Tornaljánál a visszavonuló Schlik seregét támadták meg. Tornalja után a hadosztály parancsnokságát Dembiński Máriássy János alezredesre bízta. A Tornaljánál megsérült Gyika helyét a legidősebb százados, Inkey Kázmér vette át. A következő hadművelet során a 47. zászlóalj egy kis különítmény tagjaként, Máriássy János vezetésével Pétervására mellett támadta meg Schlik erőit február 24-én, ahonnan végül vissza kellett vonulniuk. Ezt követően február 26-27-én részt vettek a kápolnai csatában, ahol a csata második napján egy roham során komoly veszteségeket szenvedtek. Március 2-án egyesültek Tiszafüreden a hadsereg többi részeivel. A tavaszi hadjárat során a tápióbicskei ütközetben csak a zászlóalj négy százada vett részt. Ezt követően az alakulat harcolt az április 6-i isaszegi csatában, április 19-én Nagysallónál. Legnehezebb helyzetbe Komárom április 26-i felmentése során kerültek, amikor is a lovasság visszavonulása miatt rendkívül veszélyes helyzetben érte őket a cs. kir. lovasság támadása, de lélekjelenlétüknek és a 26. honvédzászlóalj segítségnyújtásának köszönhetően nem morzsolódtak fel teljesen. A tavaszi hadjárat végére a veszteségek így is jelentősek voltak: a március 15-én 905 főt számláló zászlóalj április 9-re 840 főből állt, Buda alá már csak 718 fő vonult be.⁵⁶²

⁵⁶² Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédzászlóalj története*, 39-113.

VI.7. Buda ostroma

Budán az I. hadtest május 4-én szállta meg a Kis-Svábhegyet egy 12 fontos üteggel, a 47. honvédszászlóalj feladata az ágyúfedezet volt, itt csatlakozott Egressy Ákos a honvédszászlóalj kötelékébe. Az első két hét nagyjából eseménytelenül telt, ami a visszaemlékezésében újabb alkalmat szolgáltat a Görgeinek való odaszúrásra, mondván, a hosszú várakozás senkinek nem kedvezett, csak Görgeinek, aki direkt késleltette a támadást, hogy „*ez idő alatt Debreczenbe járhasson korteskedni, megszerzendő magának a hadügyminiszterséget, illetve: az összes hadsereg fölötti teljhatalmat, s ezúton előkészíthesse döntő befolyását az ügyek további menetére*”.⁵⁶³ Ezt a két hetet egyébként meglehetősen kellemesen töltötték el a visszaemlékezések alapján: a felállított táborban főztek, sütöttek, a helyi polgárság naponta látogatta őket élelmiszert, italt hozva, viszonzásképp Inkey Kázmér őrnagy kérésére Sárközi Ferenc⁵⁶⁴ és zenekara szórakoztatta az összegyűlteket a legnépszerűbb magyar dalokat játszva.⁵⁶⁵ Egressy Ákos szerint Sárközi Ferenc zenekarának tagjait Egressy Béni válogatta össze, saját költségén ruházta és élelmezte őket, illetve tanította be őket a dalokra⁵⁶⁶, ezt azonban az eddig általam vizsgált források közül sehol máshol nem láttam még említeni, így ezt az információt is érdemes fenntartással kezelni.

A hosszú várakozás oka egyébként, hogy csak május 11-én érkeztek meg a Komáromból küldött ostromágyúk, amik az ütegállások kiépítése és a lőszerhiány miatt csak 16-án kezdték meg tüzelésüket, igaz, akkor már hatásosan, így Görgei elhatározta, május 17-ről 18-ra virradó éjjelen megkísérli az ostromot egy látszattámadással, amely, ha a körülmények megfelelőek, tényleges támadásba mehet át. Ebben a támadásban részt vett a 47. honvédszászlóalj is.⁵⁶⁷

Egressy Ákos pár napot téved, ő május 14-én estére datálja az ostromkísérletet. Az I. hadtest feladata volt, hogy a Fehérvári-kapunál lőtt réshez nyisson átjárókat a Krisztinavárosból indulva, de erről aztán kiderült, hogy az ostromlétrák túl rövidek és nem érik el a rés alsó peremét. A másik probléma az volt, hogy a hadtest egy része, közte a 47. honvédszászlóalj eltévedtek a sötétben, s mire megtalálták a helyes irányt, már hajnalodott. Mivel világosan biztosan nagyobb áldozattal járt volna a roham, ezért elrendelték a visszavonulást.⁵⁶⁸ Egressy Ákos szerint az ostrom elmaradásának oka, hogy „*a várfalak megmászásához nincs elegendő*

⁵⁶³ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 114.

⁵⁶⁴ Sárközi Ferenc (1820-1897) A szabadságharcban részt vevő cigányzenészek főkarmestere.

⁵⁶⁵ Uo.

⁵⁶⁶ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 129.

⁵⁶⁷ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története*, 116-117.

⁵⁶⁸ Uo.

*létránk, s a mennyi van, az is mind rövid...*⁵⁶⁹ Az eltévedésről nem tesz említést, csak fél mondattal utal arra, már világos volt, amikor értesült az ostrom elhalasztásáról. A táborba való visszatérés azonban nem volt egyszerű – a világosban kiderült, hogy a sötétben fedezékül választott állás takarásban volt ugyan, de mindkét irányba egy „50-60 lépésnyi” fedetlen úton lehetett csak elindulni, a várban lévők pedig ekkorra már felfedezték őket. Mivel azon a kis helyen sem tudtak volna estig étlen-szomjan várakozni, végül a nekiindulás mellett döntöttek. Egressy Ákos szerint, ha nehezen is, de végül veszteség nélkül sikerült visszatérniük a táborba.⁵⁷⁰ Másnap Görgei megismételtette a látszattámadást, Egressy Ákos nem tesz róla említést és a szakirodalom alapján is úgy tűnik, ebben a 47. honvédszászlóalj már nem vett részt.⁵⁷¹

Annál inkább a május 21-én hajnalban megindított általános támadásban. A 47. zászlóalj a 28. és a 44. zászlóaljjal együtt alkották a Driquet-dandárt, mely élén Nagysándor József haladt.⁵⁷² Elsőként a 47. honvédszászlóalj jutott fel a várba, s a győzelem egyik legfontosabb jelképét, az első zászló kitűzését is a 47. honvédszászlóalj zászlótartójának, Püspöky (Püspöki) Gráciának tulajdonítják⁵⁷³ – ezt Egressy Ákos is megemlíti.⁵⁷⁴ Valószínűleg a 47. honvédszászlóalj tagjai jutottak el elsőként a Lánchíd közelébe lévő bástyákhoz is, és így őket látta meg először a túlsáron összegyűlt pesti lakosság és tört ki az üdvivalgás a honvéd katonák felbukkanására – ezt írja Egressy Ákos is⁵⁷⁵, illetve ezt írja Antos János, az I. hadtest vezérkari főnöke is.⁵⁷⁶ Talán még a vár parancsnoka, Heinrich Hentzi von Arthurm cs. kir. vezérőrnagy halálát is a 47. honvédszászlóalj egyik tagjának lövése okozta, ugyanis az biztos, hogy a zalai zászlóalj a Szent György tér felé igyekezve szembetalálkozott a Hentzi által személyesen vezetett sor – és határőr gyalogsággal, „*de alig ért ki a Szent György térre, a tábornok egy puskalövéstől találva összerogyott*”⁵⁷⁷ – a halálos lövést leginkább Hertelendy Kálmán századosnak, esetleg a már említett Püspöky Grácián zászlótartónak tulajdonították. Egressy Ákos szerint Hertelendy

⁵⁶⁹ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 116.

⁵⁷⁰ Uo.

⁵⁷¹ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története*, 117.

⁵⁷² Fleisz János: *Nagysándor József tábornok, „A magyar függetlenségi gondolat egyik legkövetkezetesebb híve”*, Line Design, Budapest, 2022. 88.

⁵⁷³ Uo.

⁵⁷⁴ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 120.

⁵⁷⁵ Uo.

⁵⁷⁶ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története*, 120.

⁵⁷⁷ Aggházy Kamill: *Budavár bevétele 1849-ben I.* Budapest, Budapest Történetének Forrásai. Budapest Főváros Levéltára, 2001. 323.

magának tulajdonította ezt a dicsőséget, de, teszi hozzá, nem alaptalanul, hiszen Hertelendy valóban az elsők közt volt, akik bejutottak a várba.⁵⁷⁸

Mindenesetre az biztosan álítható, a zászlóalj az ostrom során elévülhetetlen érdemeket szerzett. Ezt támasztja alá a Kazinczy Gábor képviselő által május 28-án tartott beszéd is, amiben „Görgey tábornok utasításából (...) csak a 47. zászlóaljat említé meg, de vitézségben s jutalomra érdemesnek egyenlőnek állítá minden közlegényét a hadseregnek”.⁵⁷⁹ A veszteségek is nagyok voltak: 718 főből 23 halott és 61 sebesült, ezzel pedig az I. hadosztály teljes veszteségének a 16%-a, a sebesülteknek pedig a 19% a 47. honvédszászlóaljból volt.⁵⁸⁰ A számokból kiindulva valószínűleg nem túlzó Egressy Ákos ostromleírása sem, melyben a drámai hatást keltő elemeket leszámítva elég sok áldozatról ír. Ismét a véletlen mentette meg őt is a biztos haláltól. Egy kőfallal támasztott meredek részen kellett felmászniuk. Ő társa vállain kapaszkodott fel, majd visszahajolva próbálta kézzel felhúzni, amikor is egy golyó Egressy Ákos csákóját lesodorva mellkason találta az éppen felmászni próbáló társát, aki azonnal élettelenül zuhant vissza, Egressy Ákost is magával rántva. Így csak pár perccel később tudott visszakapaszkodni, viszont közben tapasztalta, hogy akikkel együtt haladt, azokat „az első, legsűrűbb golyózápór csaknem mind leterítette”.⁵⁸¹ A sikeres ostrom közben találkozott édesapjával, Egressy Gáborral is, legalábbis visszaemlékezései szerint. Ez alapján egy kisebb tűzharcban is részt vettek, miután Egressy Gábor az elesettek fegyvereiből szerzett magának is, csatlakozva néhány zászlóaljbéli társához, akik épp egy házat ostromoltak, majd egy sikeres rohammal bevettek.⁵⁸² A rohamot követően a foglyokat a Szent György tér felé vitték, majd onnan a még élő társakhoz tartottak a Lánchíd felé, amikor is állítólag tanúi voltak Alois Allnoch⁵⁸³ ezredes merényletének, amikor az megpróbálta felrobbantani a Lánchidat. Az ostrom után a pesti polgárok segítségével sorra vitték át a túlpartra az átkelni kívánó honvédeket, így jutott át Egressy Ákos is édesapjával, ahol is, visszaemlékezése szerint egy hetet töltöttek, nagy ünneplés közepette, az utolsó estén, búcsúvacsorájukon Petőfi Sándor is jelen volt.⁵⁸⁴ Meg is egyeztek Egressy Gáborral, hogy Erdélybe mennek, Bem seregéhez.⁵⁸⁵

⁵⁷⁸ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 124.

⁵⁷⁹ Idézi, Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története*, 121.

⁵⁸⁰ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története*, 122.

⁵⁸¹ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 119.

⁵⁸² Egressy Ákos: *Emlékeim*, 121.

⁵⁸³ Alois Allnoch von Edelstadt, 1799-1821, a cs. kir. sereg 23. gyalogezredének ezredese.

⁵⁸⁴ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 125.

⁵⁸⁵ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 126.

VI.8. A júniusi Vág menti hadjárat

A 47. honvédszászlóalj az ostrom után (Bátori) Sulcz Bódog alezredes⁵⁸⁶ dandárába került, továbbra is az I. hadtest részeként. A Buda visszafoglalás utáni, meglehetősen összetett új haditerv szerint két hadtest Nyitra megyébe megy a Vág vidékére⁵⁸⁷, ahol a Komárom körüli elsáncolt tábornok és a Duna két partját védte volna. Az I. hadtest tagjai május 29-én reggel sorakoztak fel és indultak (Pilis)Vörösvár irányába, majd Dorog, Esztergom és Párkány volt az úti cél. Ehelyett végül a hadtest Esztergom után a Kőbölkút, Jászfalu, Hull, Komjáti, Ürmény útvonalat járta be, ugyanis Görgői május 30-án úgy döntött, az I. hadtest alkotja majd a Vág mentén felvonuló magyar főszereg jobbszárnyát.⁵⁸⁸ Egressy Ákos emlékei szerint *„Valóságos diadalmenete volt ez hadtestünknek a falvakon és városokon keresztül, a merre elhaladtunk. A polgárság, s a nép mindenütt határtalan lelkesedéssel fogadott bennünket, abban az erős hitben, hogy mögöttünk az állandó béke, s előttünk a hazát teljesen szabaddá tevő biztos győzelem áll”*.⁵⁸⁹ Emlékei szerint nyolcnapi menetelés után értek, Mocsonokra⁵⁹⁰, ebből adódóan tehát Egressy Ákos az I. hadtest azon 7400 tagja közt volt, akiket Mocsonok, Ürmény és Komjáti környékére vezényeltek.⁵⁹¹ A nyolc nap egyébként helyes, a hadtestet vezető Nagysándor József 1-jén ért Kőbölkútra, 2-án Jászfaluba, 5-én Komjátiba, 8-án Ürménybe, majd onnan Mocsonokon át Szeredre.⁵⁹²

Egressy Ákos emlékezéseiben feladatukként a Vág folyó mentén portyázó ellenséges csapatok feltartóztatását, elűzését nevezi meg, ami tulajdonképpen igaz. A Vág menti hadjárat célja a szemben álló cs. kir. főszereg balszárnyának áttörése és Pozsony elfoglalása volt, ami főként a II. és III. hadtestre hárult volna. Az I. hadosztálynak kellett a támadást fedeznie, támogatnia északról. 1849 júniusában feladata a Sempte és Szered környékén lévő ellen erők nyugtalanítása, veszélyeztetése volt, elérve, hogy az ellen csapatokat csoportosítson északabbra, erőket elvonva ezzel a honvédsereg által tervezett támadás irányában lévő ellenségtől.⁵⁹³ Június 16-án már egy jelentősebb összecsapásban vettek részt Sempte mellett. Semptét még előző nap megszállta és ezáltal a Szeredet Semptével összekötő híd feletti

⁵⁸⁶ Bátori Sulcz Bódog, 1804-1855, honvédezered. 1824-1848 között cs. kir. hadseregben szolgált, de fülbetegsége miatt nyugdíjazták, ezt követően csatlakozott a honvédsereghez

⁵⁸⁷ Hermann: *A szabadságharc hadtörténete*, 316.

⁵⁸⁸ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 122-123.

⁵⁸⁹ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 127.

⁵⁹⁰ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 123.

⁵⁹¹ Hermann: *A szabadságharc hadtörténete*, 325.

⁵⁹² Fleisz János: *Nagysándor József tábornok*, 94.

⁵⁹³ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 126.

felügyeletet megszerezte Ludvig Wohlgemuth⁵⁹⁴ altábornagy, a cs. kir. tartalék hadtest parancsnoka. Június 16-án tehát Nagysándor József két oldalról támadta meg a Semptén elsáncolt cs. kir. erőket, de a támadás sikertelenül végződött és vissza kellett húzodni Mocsonokra.⁵⁹⁵ Ehhez képest Egressy Ákos június 16-ról azt írja, Asbóth⁵⁹⁶ hadosztályát (valójában hadtestét) támadás érte, mely ágyúzás hallatára Nagysándor József a csatatérre sietett, s Asbóthtal egyesülten visszaverték az ellenség támadását, sőt, Galgócz irányába a határ felé üzték őket. Egressy Ákos azt is tudni véli, hogy a csata hevében Asbóth odakiáltotta Nagysándor Józsefnek: „*hej, ha most Görgei akarná: meg sem állnánk Bécsig!*”⁵⁹⁷

Asbóth Lajos, a II. hadtest parancsnoka valóban érintett volt a június 16-i eseményekben, de nem őt támadták meg, hanem ő indította a támadást, a tervek szerint elfoglalva Zsigárdot, Királyrévet és Negyedet. Őt követte volna a III. hadtest, de ennek hadtestparancsnoka, Knezić Károly nem indította el a támadást, így végül a valóban hősiessen küzdő Asbóth Lajos vezette II. hadtestnek vissza kellett vonulnia, annyit elérve, hogy Negyednél hidat vertek és ezt a vereség után is megtartották.⁵⁹⁸ Az I. hadtest feladata volt, hogy a Sempte és Szered közti átkelőt felügyelje, megakadályozva ezzel, hogy a Galgócnál állomásozó cs. kir. csapatok a Vág mentén lehúzódvá segítséget nyújtsanak a délebbre megtámadott alakulataiknak.⁵⁹⁹ Ez nem sikerült, rövid idő után vissza kellett vonulniuk Mocsonokra. Egyébként a Mocsonokhoz legközelebb fekvő Zsigárd is nagyjából 25 km távolságra van, ráadásul délre, míg Szered és Sempte észak-nyugatra, nagyjából 20 km távolságra Mocsonoktól – tehát, ha esetleg nem is ismernénk pontosan az aznapi hadi eseményeket, már a földrajzi távolságok is eléggé valószínűtlenné tennék, hogy Nagysándor József és Asbóth Lajos egymás oldalán harcolhattak volna aznap. Több esetben láthattuk már korábban, hogy az emlékirat egy-egy részlete lényegében csak Görgei „áruló” mivoltát volt hivatott alátámasztani. Lehet, hogy itt is ez történt, egy valamely máskor, más helyszínhez köthető anekdota keveredett bele az események elbeszélésébe.

A folytatásban arról olvashatunk, hogy Benedek Lajossal, aki a cs. kir. hadseregben szolgált, és fokozatosan lépkedve a ranglétrán 1849 áprilisától vezérőrnagy, dandárparancsnok

⁵⁹⁴ Ludwig von Wohlgemuth (1788-1851). Cs. kir. altábornagy, 1849-1851 között Erdély katonai és polgári kormányzója.

⁵⁹⁵ Uo.

⁵⁹⁶ Asbóth Lajos (1803-1882) kilépett cs. kir. százados, először nemzetőr őrnagy, majd honvéd alezredes, ezredes, 1849. május 23-tól a II. hadtest parancsnoka.

⁵⁹⁷ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 132.

⁵⁹⁸ Hermann Róbert: *A szabadságharc hadtörténete*, 326.

⁵⁹⁹ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 127.

Vogel altábornagy hadtestében, „több ízben csatáztak” és mivel „honához hűtelen osztrákmagyarról” van szó, ezért „érdeme szerint mindig megvertük”⁶⁰⁰, holott Benedek Lajos valójában nem vett részt a Vág menti harcokban.⁶⁰¹ Mindezekből látszik, hogy Egressy Ákosnál 1849 júniusának eseményei nagyon zavarosak és személyes élményeket sem olvashatunk, pedig ez a korábbi időszakoknál jellemző volt. Pusztán az ő visszaemlékezéseit olvasva lehetetlen lenne rögzíteni, hogy mi történt akár vele, akár a 47. honvédszászlóaljjal ebben az időszakban, ezért csak a szakirodalomra, illetve az abban közölt többi visszaemlékezés vonatkozó részleteire hagyatkozhatunk. A 47. zászlóalj a június 16-i ütközet után a Máriaissy-hadosztály részeként Köpösdre vonult vissza. Június 18-án este olyan hírek érkeztek, hogy Sempte és Vágszerdahely között nagy szekérmozgás tapasztalható. Erre a hírre az ellenséges erők másnap reggeli felmérése illetve esetleges megtámadása volt a Pongrácz István őrnagy⁶⁰² által kiadott parancs. Egy kisebb összecsapás történt, de a veszteségek egyik oldalon sem voltak jelentősek.⁶⁰³

A korábbi kudarcok miatt Görgei újabb támadás mellett határozott, amit ezúttal személyesen vezetett.⁶⁰⁴ Nagy Sándor és az I. hadosztály feladata lényegében ugyanaz volt, mint korábban – A Vág bal partjának megszerzése és a Galgóc és Szered közötti ellenséges erő nyugtalanítása.⁶⁰⁵ A Vág bal partjának megszerzésére viszont kísérletet sem tettek, emiatt, a napiparancsokból kiolvashatóan, valószínűleg elégedetlenkedett a tisztikar egy része. A 47. zászlóalj eközben Sopornyan álomázott, ami közel található Mocsonokhoz. Esténként táncos multságokat rendeztek, Inkey Kázmér őrnagy szervezésében, Sárköziék zenekarával kiegészülve⁶⁰⁶, ahogyan azt egy hónappal ezelőtt Buda ostroma idején is tették. Az újabb ellentámadás sem járt sikerrel, többek között Nagysándor József tétlenségének is köszönhetően, így a peredi vereség (június 20-21.) után Görgei kényszerűségből megkezdte a visszavonulást Komárom felé.⁶⁰⁷

Görgei ugyanis elhatározta, hogy a Vág-menti kudarcok után Komárom környékére összpontosítja a fel-dunai hadsereget, illetve ide rendeli az északról és az ország középső részéről összevonható erőket és egy általános támadást indít a cs. kir. hadsereg erői ellen, még

⁶⁰⁰ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 128.

⁶⁰¹ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 185. lábjegyzet.

⁶⁰² Szentmiklósi és óvári Pongrácz István (1821-1900), az I. hadtest tábornoki főnöke, császári és királyi tábornok.

⁶⁰³ Fleisz János: *Nagysándor József tábornok*, 98-99.

⁶⁰⁴ Fleisz János: *Nagysándor József tábornok*, 99.

⁶⁰⁵ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 128.

⁶⁰⁶ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 130.

⁶⁰⁷ Hermann: *A szabadságharc hadtörténete*, 329-330.

az orosz főssereg beérkezése előtt.⁶⁰⁸ Erről a visszavonulásról már Egressy Ákosnál is olvashatunk, igaz, téves dátummal, mert nyilván elírás történt és nem július, hanem június 27-re gondol a visszavonulás időpontjaként,⁶⁰⁹ ugyanis egy bekezdéssel később július 2-át jelöli meg Komáromba érkezésük napjaként. Bár úgy tűnik, ezek a dátumok is csak megközelítőleg stimmelnek. Szabó Samu, az alakulat honvéd századosának emlékiratai szerint⁶¹⁰ június 22-24 közt Mocsonokon, június 25-27 közt előőrsön Semptén vannak, onnan egy „*sietős parancs következtében*” még éjszaka indulva és 28-án reggelre Ürménybe, majd kis pihenő után még aznap estére Ohajba értek, ahol július 3-ig voltak. Innen, július 3-án mentek (Zsitva)Besenyőn és Udvardon keresztül Komáromba, ahol is két napot töltöttek. A többi visszaemlékezésben nem olvashatunk a június-júliusi eseményekről, egyedül Éder József hadnagy említ néhány anekdotát a mocsonoki állomásozás idejéből – összhangban az Egressy Ákos által említett zenés mulatságokkal, melyet a nyitrai püspök üresen hagyott nyaralójában rendeztek.⁶¹¹ A Szabó Samu által írt időrendet támasztja alá Egressy Ákos június 26-án írott levele is, amit Semptén keltezett. Gosztonyi József, a 33. honvédszászlóalj, tehát Egressy Ákos korábbi alakulatának a hadnagya a levél címzettje. Egressy Ákos kéri, Gosztonyi küldje el neki az I. hadtesthez három havi, még fel nem vett illetményét, 60 pengőt, ill. ugyanennyi „*lópénzt*”, összesen tehát 120 pengőt.⁶¹²

⁶⁰⁸ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 134.

⁶⁰⁹ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 131.

⁶¹⁰ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története*, 247-248.

⁶¹¹ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története*, 273.

⁶¹² MNL OL H 147. Vegyes iratok, 12. doboz – közli: Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 232.

VI.9. Komárom

Mind Egressy Ákosnál, mind Szabó Samunál olvasható, hogy 1849 július elején általános zűrzavart okozott Görgei és a politikai vezetés vitája. A június 28-i győri vereség hatására, illetve annak hírére, hogy az oroszok már Nyíregyházán vannak, Kossuth Lajos minisztertanácsot hívott össze, ahol is felülbírálták a június 26-án elfogadott Komárom környéki összpontosítási tervet és helyette Görgei, Bem és Wysocki csapatait Szeged alá rendelték, azzal, hogy Komáromban 15 000 főnyi helyőrség maradjon. Görgei nem vett részt a minisztertanácsban, annak ellenére, hogy ekkor éppen egy személyben volt fővezér és hadügyminiszter is. Ezt a határozatot június 30-án egy három fős bizottság közölte Görgeivel. A bizottság tagjai Csány László közlekedés -és közmunkaügyi miniszter, Aulich Lajos vezérőrnagy és Kiss Ernő altábornagy, a honvédsereg ekkor rangidős tábornoka voltak. Görgei valóban kifejezte nemtetszését a híres *„Úgy látszik, az urak Pesten jobban bíznak a török határban, mint a hadsereg vitéségében”* mondattal, de ettől függetlenül elfogadta a döntést és szóban megígérte, hogy július 3-án elindul Buda felé. Azonban Görgei aznap, még a küldöttség érkezése előtt írt egy levelet, melyben kifejtette, hogy a győri vereség ellenére továbbra is a komáromi összpontosítást szándékozik végrehajtani. Miután ez a levél már a küldöttség Pestre történt visszaérkezését követően került Kossuth kezébe, a kormányzóelnök úgy hitte, hogy Görgei visszavonta az adott szavát, s ezért leváltotta őt a fővezérségről, és helyette Mészáros Lázár altábornagyot nevezte ki.⁶¹³

Haynau tábornok azonban nem volt tekintettel a magyar vezetés belviszályaira és még mielőtt Görgei leváltásának a híre Komáromba ért volna, július 2-án általános támadó előrenyomulást rendelt el Komárom irányába. Görgei a csatában súlyos koponyasérülést szenvedett és a nap végére elvesztette eszméletét, majd napokig élet és halál között lebegett.⁶¹⁴ Ezek után érkezett a kormány határozata Komáromba, ahol óriási zűrzavart okozott. Klapka, mint rangidős a jelenlévők közül, július 4-én reggelre haditanácsot hívott össze, melynek döntése szerint megkérik a kormányt, hagyják meg Görgeit a feldunai hadsereg élén, „csak” a hadügyminiszterségről mondjon le. Ezt személyesen Klapka György és Nagysándor József vitték Budapestre. Ennek következményeként a július 5-i minisztertanács meghagyta Görgeit fővezérnek, de a visszavonulás ténye nem változott, melynek július 7-ig meg kell történnie, meghagyva, esetlegesen ütközetbe is bonyolódhatnak, amennyiben az összességében nem

⁶¹³ Hermann: *A szabadságharc hadtörténete*, 344.

⁶¹⁴ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története*, 135.

veszélyezteti a visszavonulást. Klapka és Nagysándor József visszatérve, július 6-án közölték a haditanácson a határozatot. Itt kisebb vita után elfogadták Görgei javaslatát, miszerint egy július 9-re tervezett áttörési kísérlet előzze meg a levonulást, hogy az a Duna jobb partján történhessen meg, kihasználva azt, hogy a kormány rendelkezésében nem határozták meg, a levonulás melyik parton történjen meg.⁶¹⁵ Aznap este Klapka György azonban összehívott még egy haditanácsot, melyen se Görgei, se az érintett III. és VII. hadtestet vezénylő Leiningen-Westerburg Károly és Poeltenberg Ernő nem voltak jelen. Itt úgy határoztak, a bal parti levonulást másnap kezdjék meg, így tehát áttörési kísérlet nélkül. Ennek szellemében az I. hadtestnek ki is ment még aznap éjjel az utasítás, kezdje meg másnap hajnalban a levonulást, ami meg is történt. Ahogy ez Görgei tudomására jutott, lemondott a főszereg vezérségéről. Tisztjei kérték, hogy ne tegye, ő feltételként a korábban egyeztetett július 9-i áttörési kísérletet szabta meg. Emiatt Nagysándor Józsefet július 8-án délelőtt a már Bátorkeszin lévő I. hadtesttel visszahívták úgy, hogy estére Komáromba érjen és a Vág-hídfőnél táborba menjenek. Itt egy kis pihenő után keljenek át a Duna jobb partjára és másnap, július 9-én reggel már az áttörési kísérlethez erőltetett felderítésbe kezdő III. hadtest segítségére legyenek.

Végül valószínűleg éppen amiatt, mert az I. hadtest nem érkezett meg, a július 9-re tervezett áttörési kísérlet elmaradt, pontosabban, július 11-re halasztották. Az áttörés végül nem sikerült, melynek oka volt az I. hadtest kétórás késéssel induló felvonulása is, minek következtében a csataterén már felvonuló hadtesteknek arányaiban nagyobb ellenséges erővel kellett megküzdeniük, így végül Klapkának el kellett rendelnie a visszavonulást. Az I. hadtest már csak a visszavonulás során került tűzbe, ott azonban súlyos veszteséget okoztak a cs. kir. lovasdandároknak, ebben a küzdelemben pedig többek közt kitűnt a 47. honvédszászlóalj is.⁶¹⁶

Szükséges volt hosszabban bemutatni az eseménytörténetet, mivel, Egressy Ákosnak a vonatkozó időszakra nem használható érdemben a visszaemlékezése. A fent említett események lenyomata azért megjelenik, pl. Görgei leváltása és a Szeged környéki összevonás okozta felfordulás a hadseregen belül. Egressy Ákos egyenesen egy „*éjjel-nappal folyó korteskedésként*” írja le a helyzetet, melynek tétje a leírás alapján az volt, Kossuth vagy Görgei legyen a nemzet vezére. Olvashatjuk a szabadságharc után kialakult toposzt is, miszerint Görgeit csak az osztrák tisztekből álló, saját „*kamarillája*” követte.⁶¹⁷ A július 11-i áttörési kísérlet is Görgei harcolni nem akarása miatt hiúsult meg, hiszen az I. hadtestet be sem

⁶¹⁵ Fleisz János: *Nagysándor József*, 107.

⁶¹⁶ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 137-141.

⁶¹⁷ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 132.

vetette.⁶¹⁸ Az ő értelmezésében „Görgeinek a magyar kormányval szemben tanúsított engedetlensége, gyanutkeltő viselkedése Nagy Sándor már kezdetben annyira fölháborította, hogy július 7-dikén – Görgei rendelete nélkül – önhatalmulag odahagyta Komáromot, s a hadtestével a Duna balpartján megindult, hogy a főváros közelében lévő magyar hadakkal egyesüljön”. Még ha nem is ennyire elfogultan, de Szabó Samu is Görgeit teszi meg az események elsősorú felelőseként – „miért nem indult meg Görgei a kormány parancsára akkor, midőn az I-ső hadtest elment egész Bátorkesziig?”⁶¹⁹ A július 11-én lezajlott sikertelen áttörés után a haditanács úgy döntött, a feldunai hadsereg másnap megkezdte a levonulást a Duna bal partján, az I. hadtest, benne a 47. zászlóaljjal, a menet élén haladt. A Bátorkeszi után a Szob-Zebegény-Nagymaros-Verőce útvonalon haladva értek el végül Vácra

⁶¹⁸ Uo.

⁶¹⁹ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 248.

VI.10. Váctól Debrecenig

Az I. hadtest július 15-én ért Vádra.⁶²⁰ Időközben a cári főszereg is megkezdte előrenyomulását Pest felé és egy lovassági különítményt előre küldtek Vácig.⁶²¹ Nagysándor József már július 14-én tudomást szerzett erről, hogy Vác környékén 400-600 főnyi „kozák” van, illetve Esztergom környékén 140 lovas és 200 gyalogosból álló cs. kir. különítmény portyázik.⁶²² Az I. hadtest és így a 47. zászlóalj Vádra érkezése előtt a menet élén haladó Görgey Ármin különítménye már összecsapott a Bebutov⁶²³ herceg vezette orosz lovassággal, kiszorítva őket a városból. Délután azonban újabb orosz csapatok érkeztek, és Görgey Ármin megsegítésére Nagysándor József megindította a támadást a Zassz⁶²⁴ tábornagy által vezetett orosz csapatok ellen.⁶²⁵

Egressy Ákos szerint is július 15-én érkeztek Vádra, de az általa „Sass” tábornokként emlegetett Zasszal szerinte egy ott töltött éjszaka után, másnap, július 16-án csaptak össze, ami téves adat. Egyébként a csatáról érdemi információt nem ír, csak Görgei aznap viselt ruhájáról értekezik, ami egy nagy, fehér „strucctollal” volt kiegészítve, ez pedig Egressy Ákos szerint látványos üzenet volt a „békét jelző fehér tollas hajlamaival az oroszok előtt”.⁶²⁶ Az összecsapás egészen estig tartott, de a III. hadtest megérkezésével végül a honvédsereg javára dőlt el. Áttörni mégsem lehetett, mert az éjszaka folyamán megérkező VII. hadtest jelentése szerint az orosz főszereg Váctól délre és délkeletre állt fel. Így a haditanács döntése értelmében a hadsereg Rétság felé vette az irányt, onnan Balassagyarmat-Losonc-Miskolc útvonalon át a Tisza irányába vonult volna tovább. Így az orosz főszereg nem tudja útját állni, ugyanakkor követnie kell, őrizve az utánpótlási vonalait, ráadásul így bízni lehetett abban, hogy jelentős csapatokat vonnak el a főhadszíntérről és egy kicsit tehermentesíthetik a Szeged környékén gyülekező, összevont magyar hadsereget, ha megütközne a cs. kir. főszereggel.⁶²⁷ Az elvonulást a VII. hadtestnek kellett megkezdenie, őket követte az I. hadtest, majd Görgey Ármin hadoszlopa, utóvédként pedig a III. hadtest zárta a menetet. Nehezítette a helyzetet, hogy a menethez nagy számban csatlakoztak menekülőként a polgári lakosság tagjai is, akadályozva a katonaság

⁶²⁰ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 133.

⁶²¹ Fleisz János: *Nagysándor József*, 111.

⁶²² Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 142.

⁶²³ David Oszipovics Bebutov (1793-1867). Örmény nemesi családból származó, orosz cári katonatiszt.

⁶²⁴ Grigorij Hrisztoforovics Zassz (1797-1883). Orosz cári lovastiszt, a cári intervenciók hadsereg tábornoka.

⁶²⁵ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 143.

⁶²⁶ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 134.

⁶²⁷ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 144.

mozgását.⁶²⁸A parancs szerint az előőrsöket csak akkor lehetett volna bevonni, ha már mindenki elindult, az I. hadtest azonban ezt az elvonulás előtt megtette, így egy ellenséges csapat rajtaütött az elvonulásra készülő seregre. Ezt a források egybehangzóan Nagysándor József hibájaként értékelték.⁶²⁹ Erről a rajtaütésről Egressy Ákosnál is olvashatunk. Szerinte a nagy zajjal járó készülődés vontta magára az oroszok figyelmét és óriási felfordulást okoztak a seregben, amit végül a közelben lévő 9. honvédszászlóalj, az ún. „vörössapkások” hősiesség helytállása mentett meg.⁶³⁰A zászlóalj történetét két egykori tagjának visszaemlékezései alapján feldolgozó munkában⁶³¹ és a Nagysándor József életrajz szerint is⁶³² Görgey Ármin csapatait támadták meg az előrenyomuló oroszok és törtek be a kozákok Vác utcáira. Szabó Samu emlékiratában a visszavonulást fedező III. hadtesttel ütköztek meg az oroszok, ő a Vácra való betörésről nem tesz említést.⁶³³

Az orosz csapatok folyamatos rajtaütései mellett, de végül is sikerült elhagyni Vácot és a menet a Katalinpuszta-Szendehely-Rétság útvonalon haladt kijelölt célja felé. Július 18-án éjszakára Nógrádszakál mellett táboroztak le, a rárosi Ipoly-hídnál⁶³⁴, ahol az éjszaka közepén nagy felfordulás támadt, ugyanis az éjszakára kikötött lovak valamilyen módon felriadtak és elszabadultak, és ezek egy része nem is került aztán elő. Az esetről ír Egressy Ákos is, de Szabó Samu még részletesebben beszámol róla. Egressy Ákos szerint „lovaink czölöpjeik körül legelészve, valamely mérges fűtől bomlottak meg, s egymást megriasztva szaggatták el kötőfékeiket” de megjegyzi azért, hogy „Ámbár nem ok nélkül támadt a gyanú köztünk, hogy felzaklatásunk szándékos volt, s fáradt honvédeink kimerítésére czéloztatott.”⁶³⁵, Szabó Samu nem ír okot, csak azt jegyzi meg, hogy „mily nagy volt a bámulásom, midőn a mintegy 300 darabra menő lovakon egyetlen egy embert sem láttam ülni, de tüstént elgondoltam, hogy a rezerv-nél [tartaléknál] valami baj lett, s a huszárlovak úgy riadtak el. Aminthogy így is volt, senki nem tudván egyébaránt, hogy a lovak mitől riadtak föl.”⁶³⁶

Július 20-án Rimaszombatra ért a menet, ahol Görgeihez két orosz tiszt, Kotljarovszkij százados és Rüdiger hadnagy érkezett, hogy a fegyverletételről tárgyaljanak. Görgei írásban kérte a fegyverletétel feltételeit, elsősorban azért, hogy a beszélgetés közben az orosz csapatok

⁶²⁸ Uo.

⁶²⁹ Fleisz János: *Nagysándor József*, 112.

⁶³⁰ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 135.

⁶³¹ Hoffmann Arnold: *Az 1848-1849-iki Vörös-sapkás 9-ik honvédszászlóalj története*. Kassa, 1906.

⁶³² Fleisz János: *Nagysándor József*, 112.

⁶³³ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 248.

⁶³⁴ Fleisz János: *Nagysándor József*, 113.

⁶³⁵ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 140.

⁶³⁶ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 146-147.

mozgásáról információt szerezzen. Az ajánlatot Görgei véleményeztette a hadtestparancsnokokkal, s egyöntetűen elutasították, mivel abban csak a hadsereg tagjaira vonatkozóan voltak feltételek, az ország jövőjéről nem.⁶³⁷ Ez az eseménysor előkerül Egressy Ákos és Szabó Samu emlékiratában is. Egressy Ákos emlékeiben Rimaszombaton jelent meg „- holló szárnyait suhogtatva – az első muszka parlamentair” és „Görgei hiresztelt elutasító válasza dacára e naptól mindsűrűbben látogattak hozzánk az orosz küldöttek”.⁶³⁸ Az augusztus 2-án lezajlott debreceni ütközetig tartó időszakról Egressy Ákosnál érdemi információt nem igazán olvashatunk, egyedül az orosz seregben kitört járvány miatti nagy veszteség tapasztalása az érdekes: „*Utunkban lépten-nyomon szerteheverő muszka holtakra bukkanunk, kiket a járvány döntött ki soraikból, s a kiket most – feloszlásuk miatt – még nekünk kell homokkal betakargatnunk*”. Egressy Ákos ugyan nem teszi hozzá, de itt a kolerajárványról van szó.⁶³⁹

A szakirodalom és Szabó Samu visszaemlékezése alapján a 47. zászlóalj Rimaszombatot követően a Rimaszécs – Putnok – Dubicsány útvonalon át Kazincra (Kazincbarcika) vonult táborba, majd Sajószentpéter – Boldva- Sajósenye útvonalon Szikszóra vonultak, így a Miskolcon körül július 23-25. között zajló ütközetekben nem vettek részt. Szikszó után július 28-án a Tisza bal partján Legyesbényénél, majd Megyaszónál foglaltak állást. Innen Rakamazra, majd július 30-án Rakamazról Nyíregyházára mentek, ahol Görgei kettéosztotta seregét és az I. hadtestet oldalvédként Újfehértó, Hajdúhadháza útvonalon át augusztus 2-án Debrecenbe küldte. Innen kellett aztán tovább vonulnia másnap Derecskére, onnan pedig 4-én Berettyóújfalura, míg a másik két hadtestet a Nagykálló-Nyíradony-Vámospércs, majd később Nagyléta-Kismarja útvonalon indította el, s ő maga is ezekkel a hadtestekkel tartott. Ennek oka valószínűleg az volt, hogy Görgei seregéből az I. hadtest volt a legkevésbé megtépázott, másrészt így gyorsabbá vált a visszavonulás és az élelmezés is könnyebb volt.

Valamikor augusztus 2-án éjszaka érkeztek Debrecenbe az I. hadtest tagjai és ugyan tudtak arról, hogy augusztus első napján már az oroszok előőrsé megérkezett Balmazújvárosba, a szemtanúk és a jelentés szerint csekély erővel vannak jelen. Augusztus 2-án 15 000 főre becsülték az I. hadtesttel szemben álló orosz erők létszámát. Azonban ez az erő jóval nagyobb volt, Paszkievics tábornagy nagyjából 65 000 embert és 298 löveget vonultatott fel.⁶⁴⁰

⁶³⁷ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 148.

⁶³⁸ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 137.

⁶³⁹ Lásd bővebben: Fazekas Csaba: *A szabadságharc és az 1848-1849. évi kolerajárvány összefüggései*. Századok, 2022. 1. szám. 81-97.

⁶⁴⁰ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 149-151.

Augusztus 2-án délben Nagysándor Józsefet és táborkarát egy nagyszabású ebédrel vendégelték meg a debreceni polgárok a későbbi „Bika Szállóba”⁶⁴¹, akkori nevén István Nádor Szállóba⁶⁴², de a táborban maradtaknak is egy rendkívül bőséges ebédet vittek ki, erről Egressy Ákosnál is olvashatunk: „*Mig tisztjeink délre a városba mentek vendégekül, addig a táborban minden csapatnál maradt egy-egy felügyelő tiszt. Ezek közt voltam én is. (...) A déli harangszóra megnyílt a hires alföldi metropolis bőségszaruja (...) A debreczeni összes polgárok nejeikkel, gyermekeikkel (...) együtt hozták a táborba (...) a tömérdek enni – és innivalót*”⁶⁴³. Egressy Ákosnál még zajlott a lakmározás, amikor elindult az orosz támadás. Nagyon sűrű ágyúzásról számol be ő is („*Kezdetben az ellenség robbanó golyói iszonyu pusztítást vittek véghez csapatjainkban*”)⁶⁴⁴ és Szabó Samu is („*az ágyúgolyók oly sűrűn jöttek, hogy azt gondolta az ember első gondolatra, hogy apró fegyverrel lövöldöznek, annyira zupogott a földre eső ágyúgolyó*”⁶⁴⁵). Egressy Ákost meg is horzsolta az egyik golyó, de harc képtelenné nem vált. Szerinte a vereséget a lőpor hiánya okozta, pontosabban, hogy csata közben kifogytak a lőszerből⁶⁴⁶, az ütközetet történetét bemutató szakirodalomban mindenesetre erre nincs utalás. A vereség oka elsősorban a túlerő volt, de Nagysándor Józsefet az ütközet elfogadásával és a csapatok felállításának módjával is hibáztatták a kortársak és az utókor.⁶⁴⁷ Ettől függetlenül az ütközet jól indult, a tüzérség komoly veszteségeket okozott az ellenségnek, de az orosz lovasság egy részének a Nagyerdő fedezékében sikerült megkerülni Korponay János⁶⁴⁸ hadosztályát, hátba támadva azt. Ez szétzilálta a csatarendet és visszavonulást kellett elrendelni, Derecske felé.⁶⁴⁹

Segítette a menekülést, hogy az út mentén magas kukoricás volt, amiben el lehetett rejtőzni, az orosz katonák eltévedtek és így nem is próbálkoztak túlságosan az üldözéssel. Egressy Ákos emlékei szerint sötétedésig a kukoricásban bujkáltak, majd az éjszaka leple alatt indultak el Derecske irányába.⁶⁵⁰ Itt Nagysándor József alvezérei tanácsát is kikérve elhatározta, mivel „*meg van győződve Görgei rosszindulatától*”, az I. hadtest Görgeitől elszakad és Nagyváradon át Aradra mennek, ahol a déli sereghez csatlakoznak.⁶⁵¹ Derecskéről

⁶⁴¹ mai neve: Grand Hotel Aranybika.

⁶⁴² Fleisz János: *Nagysándor József*, 122.

⁶⁴³ Egressy Ákos *Emlékeim*, 141.

⁶⁴⁴ Uo.

⁶⁴⁵ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 152.

⁶⁴⁶ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 142-143.

⁶⁴⁷ Fleisz: *Nagysándor József*, 120-123.

⁶⁴⁸ komonkai Korponay János (1819-1902), Batthyány miniszterelnök titkára, majd honvéd őrnagy, ezredes, tiszántúli népfelkelés szervezője, Debrecenben csatlakozott a Feldunai hadsereghez.

⁶⁴⁹ Hermann: *A szabadságharc hadtörténete*, 384-385.

⁶⁵⁰ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 144.

⁶⁵¹ Fleisz: *Nagysándor József*, 125.

a Berettyóújfalu – Mezőpeterd – Biharkeresztes – Ártánd – Bors – Váradpüspök - Nagyvárad útirányon haladtak tovább, a lehető legkevesebb megszakítással, közben pedig az orosz haderő jelentősen lemaradt. Augusztus 4-én Váradpüspökiről és Nagyváradról elindulva Nagyürögd – Váradles – Gyapjú – Nagyszalonta útvonalon át augusztus 9-én Aradra érkeztek.

VI.11. A fegyverletétel

Innentől Egressy Ákos, a 47. honvédszászlóalj és az I. hadtest története szervesen összefügg a szabadságharc vereségével és a fegyverletétellel. Aradról szinte rögtön a megérkezést követően tovább is küldték az I. hadtestet déli irányba, ugyanis az augusztus 9-én Temesvárnál lezajlott csatának ekkor még nem tudták a végeredményét. Egressy Ákos emlékei szerint Görgei azért küldte őket tovább, hogy tartóztassák fel Schliket, aki 30 000 emberrel közeledik Arad felé. Beszél továbbá arról, hogy Nagysándor József ezt nagyon nehezményezte „*s a hadtest színe előtt nyomban Aradra lovagolt, hogy sérelmeiről a kormánynak jelentést tegyen*”, illetve „*E pillanattól fogva – fájdalom – nem láttuk*” és a „*rettenhetetlen Máriássy ezredes állt hadtestünk élére*”.⁶⁵²

Kétségtelenül voltak ellentétek Görgei és Nagysándor József között, de, hogy a hadtest vezetését átadta volna, arról nem tudunk. Valóban Máriássy János vezette a hadtest balszárnyát, jobbszárnyát pedig Bobich hadosztálya alkotta. Valószínűleg ezt a tényt és a korábbi vitákat mossa össze emlékiratában Egressy Ákos. Valójában Görgei kémszemle miatt, valamint, hogy próbálják meg felvenni a kapcsolatot Bem seregeivel, küldte Temesvár felé Vingára az I. hadtestet.⁶⁵³

Közben, Németség közelében találkoztak Schlik altábornagy cs. kir. I. hadtestének két dandárjával, aki megpróbálta bekeríteni a magyar csapatokat, de végül sikerült Aradig visszavonulni, ahol már Schlik sem üldözte tovább őket. Időközben megérkezett a híre a temesvári vereségnek is, a következményei pedig ismertek. Kossuth lemondott, Görgei pedig teljhatalmat kapott, bízva abban, hogy még egy (viszonylag) ép hadsereg fővezéréként el tud érní valamit tárgyalással az oroszoknál, az oroszok azonban sajnos nem voltak hajlandók erre, így a haditanács augusztus 11-én este úgy döntött, feltétel nélkül leteszi a fegyvert az oroszok előtt.

Egressy Ákos visszaemlékezésében ezen napok eseményei nélkülöznek mindenfajta objektivitást és realitást – emlékei szerint az „*aradi táborban a polgárság szivességéből igen jól elvoltunk látva, s teljesen kipihentük magunkat. Fáradásnak, csüggedésnek többé nyoma sem látszott embereinken (...) tömérdek új ágyut kaptunk megfelelő lőporkészlettel (...) harminchatezer emberünk és háromszázhatvan ágyúnk*⁶⁵⁴ van együtt (...) Két napi pihenő után,

⁶⁵² Egressy Ákos: *Emlékeim*, 146.

⁶⁵³ Fleisz: *Nagysándor József*, 129.

⁶⁵⁴ Valójában 144.

uj erővel kerekedett föl táborunk augusztus 12-dikén a világosi nagy útra”⁶⁵⁵ és ehhez képest villámcsapásként érte őket Görgei fegyverletételi szándéka, amit olvasmányos, drámai módon tár elénk, de természetesen rendkívül szubjektíven. Szabó Samu emlékirata szerint egyébként már a Világosra induláskor „*mint bizonyosat beszéltek, hogy Görgei leteszi a fegyvert minden föltétel nélkül*”⁶⁵⁶, illetve Spur János szerint is „*akkor már tudva volt sorsunk, mindenki magával foglalatoskodott, nem volt az a jó vidámság, mint máskor, különösen a volt császári tiszteknél*”.⁶⁵⁷ Elterjedt a hír több alakulatról is, hogy nem teszik le a fegyvert, ezért estefelé Görgei végiglátogatta a tábort, személyesen is közölve a fegyverletételt, illetve annak be nem tartása esetén súlyos retorziókat helyezett kilátásba. A 47. honvédszászlóaljnál is járt, melyről Egressy Ákos is említést tesz: „*Alkonyat felé (...) Görgei mintegy huszadmagával vágatva jön zászlóaljunkhoz. Görgei a tiszteket maga elé rendelé.*”⁶⁵⁸ Érthetően általános elkeseredés lett úrrá a táborban és még ha fenntartásokkal is kezeljük az Egressy Ákos által leírt közhangulatot, („*Ugy rémlett nekem, mintha hirtelen a nap zuhant volna le egünkről (...) Átvirrasztottuk életünk legiszonyubb éjszakáját (...) A nagy delejező (Görgei) önelégülten vezethette alélt – automat népét a Golgotára.*”) bizonyosan van alapja.

Természetesen nem lehetett könnyű elfogadni a tényt, hogy a harc véget ér. Ráadásul egy közkatona, alacsonyabb rangú tiszt nagy valószínűséggel nem is volt tisztában a valós erőviszonyokkal, úgy pedig még nehezebb lehetett elfogadni a fegyverletételi tényét. A 47. zászlóalj és így Egressy Ákos is reggel már szemtanúja volt, ahogy az orosz hadsereg körbeveszi a fegyverletételre készül honvédsereget, majd kora délután indultak el Csigérszöllősrre. A fegyverletételre már este került sor, a zászlót feldarabolták. A fegyverletétel után továbbindították őket Zaránd felé, Egressy Ákos tévesen Borosjenőt említ.⁶⁵⁹

Elég mostoha körülmények között szállásolták el őket éjszakára – fekvőhelyek nem voltak, ételmelet sem kaptak. Egressy Ákos egész éjjel bolyongva végül egy földművestől 10 forintért tudott egy kis darab kenyéret venni.⁶⁶⁰ Emlékei szerint szabadon lehetett jönni-menni a táboron belül, amit többen ki is használtak és a szökést választották. A foglyokat Zarándról Csente- Nadab- Kisjenő útvonalon vitték, aztán augusztus 16-án a tiszteket Feketegyarmat – Anton – Sarkad – Gyula útvonalon. Végül augusztus 25-én érkeztek meg Aradra. Egressy Ákos egyébként ezekről az állomáshelyekről egyáltalán nem tesz említést, csak a végállomást, Aradot

⁶⁵⁵ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 148.

⁶⁵⁶ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 156.

⁶⁵⁷ Uo.

⁶⁵⁸ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 150.

⁶⁵⁹ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 157.

⁶⁶⁰ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 153.

említi. Ekkorra datálja a fegyverek begyűjtését is, pedig az még pár nappal korábban, Gyulán megtörtént (Gyulára augusztus 22-én érkeztek meg), addig ugyanis hordhatták kardjaikat, amit Gyulán csodálkozva tapasztaltak az addigra már ott megjelent cs. kir. tisztek.⁶⁶¹ Aradon egyből különválasztották a tisztikarból azokat, akik korábban cs. kir. tisztként szolgáltak, a többieket a városban helyezték el, köztük Egressy Ákost is. Orvosi vizsgálatot végeztek rajtuk és akiket alkalmasnak találtak, besorozták a cs. kir. hadseregbe. A személyi lapja alapján 1849. augusztus 24-én sorozták be volt honvédként, három forint foglalóval 8 évre a cs. kir. hadsereg 17. számú (Hohenlohe, krajnai) gyalogezredébe.⁶⁶²

⁶⁶¹ Hermann-Bona-Molnár: *A 47. honvédszászlóalj története története*, 158.

⁶⁶² GBBL LIR 17. Abg. Kl. 3. 1841-1857. 24/68.

VI.12. A cs. kir. hadseregben

Az alakulattörténet Aradnál véget ér, így a továbbiakban csak Egressy Ákos visszaemlékezésére, ill. a szolgálati lapjára tudunk hagyatkozni. Emlékei szerint augusztus 31-én, vele együtt 350 honvédtisztet útnak indítottak a „*szlavon határszél felé*”.⁶⁶³ Csomagjaikat Aradon kellett hagyniuk, a sokszor hűvös szeptemberi éjszakáikat pedig a szabad ég alatt töltötték és végül Bruck an der Murba (nála csak Bruck olvasható, viszont említést tesz az itt 1849 júniusában kivégzett 13 huszárról⁶⁶⁴, így tehát Bruck an de Mur kell, hogy legyen a helyszín) vitték őket, de sajnos dátumot nem ír. Ezredük állomáshelye Ancona volt. Október 20-án indultak és „*nyolczadnapra*” érkeztek Anconába.⁶⁶⁵ Itt aztán amennyire csak tudták, századonként elkülönítették a korábbi honvédeket. Emlékei szerint az olasz polgárok barátságosan viselkedtek velük, míg az osztrák származású tisztekkel sok konfliktusuk volt. A visszaemlékezés utolsó pár oldala sajnos nem alkalmas arra, hogy érdemi információkat megtudjunk Egressy Ákos és a besorozottak mindennapjairól, ugyanis elég epizodikusan, koncepció és időmegjelölés nélkül ír le kiragadott eseményeket. Honvágya volt és a családjáról sem tudott semmit, míg végül is megérkezett apja első levele hozzá, amit a besorozása óta neki írt – itt feltehetőleg Egressy Gábor 1850. augusztus 3-án, Konstantinápolyból írt levelére gondolhatott.⁶⁶⁶ Említést tesz aztán arról, hogy az egyik orvos segítségével egy hosszabb pihenőre, „*mint honvágyban szenvedő*”⁶⁶⁷ hazautazhatott. Konkrét időpontot nem ír, de emlékei szerint hazatérése idején végezték ki Noszlopy Gáspárt⁶⁶⁸, ami 1853. március 3-án történt. A családi levelezés alapján ekkoriban valóban Pesten tartózkodott. Már az apja neki küldött, 1852. április 24-én kelt levelében azt olvashatjuk, hogy Ákost valószínűleg hamarosan hazaengedik, Egressy Ákos Parádon tartózkodó húgának pedig Pestről küldött levelet 1853. július 25-én.⁶⁶⁹

Visszatérése után pályafutása a következőképpen alakult: 1854. augusztus 31-én/szeptember 1-jén áttették a 9. huszárezred állományába. 1854. november 25-én lett tizedes/káplár, 1857. március 1-jén Führer, ami ez esetben szakaszvezető lehet. 1857. július 1-től 2. osztályú hadnagy, 1859. március 1-től 1. osztályú hadnagy, 1859. április 27. főhadnagy,

⁶⁶³ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 157.

⁶⁶⁴ Hermann: *Az 1849-1850. évi kivégzések*, 87.

⁶⁶⁵ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 161.

⁶⁶⁶ Szalisznyó: *Írjátok mi tollatokra jön*, 131-132.

⁶⁶⁷ Egressy Ákos: *Emlékeim*, 166.

⁶⁶⁸ Noszlopy Gáspár (1820-1853) honvédőrnagy, kormánybiztos, gerilla csapat szervezője.

⁶⁶⁹ Szalisznyó: *Írjátok mi tollatokra jön*, 154, 161.

április 24-től számítandó ranggal és illetménnyel. 1860. december 31-én lépett ki, mint főhadnagy.⁶⁷⁰

Leszerelése után rövid időre Pestre utazott, majd 1861-ben több hetet Franciaországban töltött, majd Olaszországba indult, hogy az itáliai magyar légióhoz csatlakozzon. A légióba nem nyert felvételt, számfeletti tisztként előbb az acqui, majd a cuneói magyar tiszti telepre került. Utóbbi 1863. októberi feloszlatás után Anconába költözött, ahol Földváry Károly, Egressy Gábor régi barátjának, az itáliai magyra légió akkori parancsnokának bizalmi embere lett. 1864-ben, apja agyvérzését követőne hazatért.⁶⁷¹ Itthon színész és igazgató lett, több színházban is: Kolozsvár, Debrecen, Kassa, Temesvár, Szeged, Miskolc, Arad, a teljesség igénye nélkül. 1878-1904 között a Nemzeti Színház állandó tagja. 1870-ól kezdi el írói munkásságát, színházelméleti munkákat, útleírásokat és szabadságharcos emlékeit vetette papírra. Pusztán az életrajzi adatok felsorolása alapján is hosszú és izgalmas életét 1914 karácsonyán fejezte be Budapesten, 82 évesen. A forradalom kitörésekor még nem volt 16 éves, gyakorlatilag gyerekként harcolta végig a szabadságharcot, vett részt a délvidéki harcokban, szolgált és jutott tiszti rangig két honvédszászlóaljban, került fogságba és szökött meg, édesapja oldalán segített a kormánybiztosi feladati ellátásában és szolgált a borsodi védseregben, ott volt Buda ostrománál és alakulataival eljutott Szenttamástól a Vág folyóig, Komáromtól Aradig.

⁶⁷⁰ GBBL HR 9. Eff. 4/20.

⁶⁷¹ Szalisznyó: *Írjátok mi tollatokra jön*, 16.

VII. Összegzés

A doktori értekezés tervezett témája az Egressy család három tagjának, Egressy Gábornak, Egressy Béninek és Egressy Ákosnak az 1848-1849-es forradalomban és szabadságharcban betöltött szerepvállalásának bemutatása volt. Hipotézise volt, hogy mindez még nincs átfogóan megírva, a megíráshoz van megfelelő mennyiségű és minőségű iratanyag is, melynek egyenkénti áttekintésével születhetnek új kutatási eredmények. Kitűzött cél volt a meglévő szakirodalom összegyűjtése, szükség esetén kiegészítése és szintézisbe hozása. Mindezzel lehetővé válik egy család három tagjának szereplését bemutatva némileg alulnézetből áttekintő képet adni a forradalom és a szabadságharc történetéből.

Az Egressy Gábor kormánybiztossági időszakáról szóló szakirodalom jobbra a szegedi levéltári anyagra, a magánlevelezésekre és a Kossuth Lajos összes munkái c. forráskiadvány XIII. kötetére támaszkodott. A kormánybiztosi iratait korábban még nem dolgozta fel senki. A Szeged történetével foglalkozó írások is említést tesznek Egressy Gábor kormánybiztossági időszakáról, jellemzően ezek is a szegedi levéltári anyagot dolgozzák fel. Bizonyos eseményeket egymáshoz képest eltérően értelmeztek, illetve ugyanazon forrásokból más következtetésekre jutottak, így a forrásokat is és a már meglévő szakirodalmat is átolvasva a meglévő ismereteket szintézisre lehetett hozni. A kormánybiztosságról szóló szakirodalomban általánosan tetten érhető a prekonceptió, mégpedig, hogy Egressy Gábor alkalmatlan volt a kormánybiztosi feladatra. Elfogadva és egyetértve a felsorolt kritikák egy jó részével, a teljes, korábban mások által részleteiben nem vizsgált kormánybiztosi levéltári iratanyag célirányos átolvasása során talán sikerült valamelyest árnyalni a képet, hogy, ha így is volt, ennek milyen, tőle független külső okai lehettek.

Egressy Gábor vezérkapitányi időszaka korábban kevésbé volt kutatott, itt tehát várhatóan több új kutatási eredményt lehetett elérni. Egressy pl. állítja a Szemerének küldött jelentésében, hogy Eperjes ostrománál nem hallotta Beniczky ágyújelzését, ami, a többi forrást egybevetve, kizárható. Ugyanakkor az események felgöngyölítése során olyan történelmi nagyságaink esetében is, mint Szemere Bertalan, nehezen összeegyeztethető állításokat fedezhetünk fel. Ugyanazon a napon jelentős, ezres nagyságrendű különbséget ír mind az ellenséges, mind a honvédsereg és a védsereg térségben lévő erőivel kapcsolatosan és éppen az OHB-nak küldött jelentésében állnak a számok sokkal közelebb alátámasztásként mondandójához (miszerint Beniczky Lajos ne vonuljon vissza az ellenség elől), mint amit Egressynek ír, akit inkább csak tájékoztat az erőviszonyokról. A védsereg névsora még sehol nem publikált, esetleg helyi családtörténeti kutatáshoz nyújthat segítséget, illetve igazolható

általára az az előzetes feltételezés, hogy van folytonosság az 1848 őszi önkéntes nemzetőrség és a későbbi védsereg tagjai között. Egy-egy korábban nem publikált levél (pl. Barczikay János levele Egressynek) is utal arra, amit eleve feltételezhető volt: Egressy Gábor, mivel nem volt képzett katona, ezért szakmai hiányosságai és tapasztalatlansága miatt katonai vezetőnek kevésbé volt alkalmas, toborzásban, szervezésben inkább. Az adott időszakra vonatkozóan összegezve elmondható, hogy a védseregről van némi szakirodalom, de eddig egyetlen védseregi alakulat történetét nem írták meg, jelen esetben pedig Egressy Gábor védseregi vezérkapitányi tevékenységének feldolgozásával egyúttal ez is megtörtént. Elmondható még, hogy a most feldolgozott, Egressy ide vonatkozó iratanyagát, a Szemere-leveleken kívül, a korábbi történetírás nem használta.

Egressy Ákos helyzete különleges, ugyanis az emlékiratai miatt, ami a címadás alapján szándékai szerint a teljes 1848-1849-es részvételét felöleli, elvileg mindent tudunk arról, amit a szabadságharcban tett. Ugyanakkor az emlékiratot forráskritikával olvasva más eredményre jutunk – sok mindent nem tudunk, mert az emlékiratában nem tesz róla említést vagy legalábbis használhatatlan, amit ír, mert kimerül az események általános bemutatásában. Bizonyos részletekből viszont, különösen az 1849 késő tavaszi, nyári események, ellenben éppen, hogy nem róla, hanem másokról tudunk meg korábban nem ismert információkat. Azt pl. nem tudjuk, hogy Egressy Béni pontosan mikor érkezik Komáromba, de annyit tudunk az ő leírásából, hogy találkoztak. Megjelöli a napját is, ami, ha téves is, a dátum az alakulattörténetből pontosítható és feltételezve, hogy a találkozás ténye valós, így egy időpontot ki tudunk jelölni, amikor Egressy Béni már biztosan Komáromban van. Ugyanez előfordul édesapja esetén is, a teljes vezérkapitányi időszakának egyik fontos forrása, hogy Ákos mellette van, így a hivatalos iratanyagban nem olvasható érdekesebb eseményeket is feljegyezte, pl. Koncz József története. A visszaemlékezésén keresztül árnyalni lehet bizonyos már feldolgozott történelmi eseményeket is, kiegészítve azzal, ahogy ő látta (pl. az 1848 júniusában történt összetűzés a Károly-laktanyában). Persze a későbbi eseményeknél ez már nehezebb, hiszen Görgei Artúr megjelenésétől kezdve a szabadságharc minden negatívuma, Egressy Ákos olvasatában legalábbis, Görgeiben összeponosul. Vannak olyan adatok is, amelyek Egressy Ákos visszaemlékezésében olvashatók, és eddig viszonylag általánosan elfogadottak voltak, de úgy tűnik, más forrásból nem igazolhatók – ilyen adat, hogy Egressy Gábor készítette volna a Petőfit ábrázoló dagerrotípiát, illetve, hogy Sárközi Ferenc zenekarát Egressy Béni válogatta össze, nem beszélve az emlékiratban nem szereplő, de elvileg Rakodczay Pállal szóban közölt tényről, miszerint a család nemesi oklevele az egri levéltárban van.

Egressy Béni esetében az eddig nem túl hosszú, 1848-1849-es tevékenységét bemutató adatok mellé sikerült egy-egy újdonságot hozzátenni. A Marczius Tizenötödikében megjelent írásával azon a tényen kívül, hogy ismert, elemzés szintjén még senki nem foglalkozott. A töredékes adatok alapján sikerült rekonstruálni katonai pályafutásának főbb állomásait. Emellett a Komáromi Lapok történetéhez, illetve Egressy Béni szerkesztői és főszerkesztői munkájának a bemutatásához is sikerült néhány adalékot hozzátenni. Szorosan nem tartozik a disszertáció témájához, de az Egressy-kutatás szempontjából fontos új adatra bukkantam, Egressy Béni és feleségének, Kőnig Rózának két, eddig sehol nem szereplő gyermekének keesztelési anyakönyvi bejegyzéseire.

Az eredmények alapján elmondható, hogy az Egressy család három férfitagja a szabadságharcban aktív szerepet vállalt és fontos események részesei, néhány esetben alakítói voltak. Egressy Ákos végigharcolta a kezdetektől a fegyverletételig, a hadseregszervezéstől kezdve a szerb felkelésen át, több fontos összecsapásban is részt vett. Ott volt a felvidéki téli hadjáratban, Buda visszafoglalásánál, a Vág-menti harcokban, a július 11-i komáromi csatában, a július 15-17-i váci csatában, az augusztus 2-i debreceni ütközetben, végül az augusztus 10-i németség-újsági ütközetben is. A szabadságharc során számos nevezetes parancsnoka volt, így a honvédsereg több magasrangú tisztjéről személyes tapasztalata is volt. Alacsonyabb rangú tisztként az események alakításában természetesen nem sok szerepe volt, de személyes bátorsága, rátermettsége minden bizonnyal megvolt, ha a felsorolt összecsapásokat mind túlélte.

Egressy Gábor különösen kormánybiztosként, de részben a borsodi védsereg vezérkapitányaként az események irányításába is bekapcsolódott, tisztségének betöltése miatt joggal félt a szabadságharc végén a megtorlástól, ezért sokadmagával az emigrációt választotta.

Egressy Béni is szolgált a szabadságharc jelentős részében – szeptember végétől feltehetőleg megszakítás nélkül a kápolnai csatáig, majd nem teljesen ismert gyógyulási idő után 1849 nyarától már biztosan Komáromban van, a vár októberi feladásáig. Az események ismeretében valószínűsíthetően ott volt Pákozdnál, szinte biztosan ott volt Schwechatnál, majd a feldunai hadtesttel bizonyosan a téli hadjárat során, végül 1849 nyarától Komáromban. Noha Komáromban nem vett részt a harci cselekményekben, a Klapka-induló megkomponálásával a szabadságharc egyetlen máig népszerű indulóját alkotta meg, ami időközben a magyar honvédelem indulójává is vált.

VIII. Forrás -és irodalomjegyzék

VIII.1. Levéltári, közgyűjteményi források:

GBBL LIR 17. Abg. Kl. 3. 1841-1857. 24/68.

GBBL HR 9. Eff. 4/20.

HM HIM HL Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc iratai. 52b-2/5, ill. 52b-3/1

HM HIM HL Pesti cs. kir. hadbíróóság. 1851-10/109

HU MNL OL A 975

HU MNL OL H 2 Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, kormányzóelnökség.
Általános iratok

HU MNL OL H 104. Egressy Gábor kormánybiztos iratai

HU MNL OL H 111. Szemere Bertalan kormánybiztos iratai

HU MNL OL H 114. Különböző kormánybiztosok iratai

HU MNL OL H 141. Szeged város iratai

HU MNL OL R 23. Henryk Dembiński iratai.

HU MNL OL R 26. Egressy Gábor iratai, 1. tétel

HU MNL CsCsVL KL IV.1003. a. Szeged Város Községválasztmányi jegyzőkönyvek

HU MNL CsCsVL KL IV.1101. c. Szeged Város Közgyűlésének jegyzőkönyvei

OSZK LEVELESTÁR Egressy család levelei

OSZK SzT. Nemzeti Színház Címlapgyűjtemény, 1848.

Pens. Bücher Haupteute/Rittmeister 6/382.

VIII.2. Folyóiratok:

Budapesti Divatlap, 1848. augusztus 31. 9. szám

Életképek, 1848. március 26. 14. szám, 1848. március 19. 12. szám

Komáromi Lapok, 1849. júliustól októberig (OSZK FM/3 3375; Révkomárom, KT Kiadó Kft. 2001, Hasonmás kiadvány)

Kossuth Hírlapja, 1848. szeptember 29. 78. szám

Közlöny 1848. 108. sz., 135. sz., 192. sz., 1849. 60. sz., 78. sz., 83. sz., 88. sz.

Marczius Tizenötödike 1848. 20. sz., 1848. 21. sz., 1848. 23. sz., 1848. 243. sz.

Pesti Hírlap, 1848.03.17. 1054. sz., 1848.03.24. 8. sz., 1848.06.14. 81. sz.

VIII.3. Forráskiadványok:

CZAGA Viktória - JANCSÓ Éva: *Pest-Budai nemzetőrök 1848-1849. Dokumentumok a Fővárosi Nemzetőrség történetéhez* - Budapest Történetének Forrásai, Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2001.

CSORBA György: A Borsodi önkéntes nemzetőr zászlóalj parancskönyve, 1848. december 22. – 1849. január 29. *Hadtörténelmi Közlemények* 133. évf. 1. sz. (2020.) 109-120.

EGRESSY Gábor és kortársai. *Levelek Egressy Gáborhoz (1838-1865)*. Sajtó alá rendezte és magyarázatokkal ellátta MOLNÁR László. Budapest, 1908.

G. TÓTH Ilona: *Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc szegedi dokumentumai a Csongrád Megyei Levéltárban. Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXVIII.*, Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2000.

KÖRTVÉLYES Ágnes: Egressy Gábor iratai az Országos Levéltárban. *Színháztörténeti füzetek*, Színháztudományi és Filmtudományi Intézet Országos Színháztörténeti Múzeum, Budapest, 1957, 16. szám.

KOSSUTH Lajos összes munkái, 13. köt. *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén, második rész.* I. S. a. r. Barta István. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai, Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1952.

KOSSUTH Lajos összes munkái, 14. köt. *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén,* I. S. a. r. Barta István. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai, Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1953.

KOSSUTH Lajos összes munkái, 15. köt. *Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai,* I. S. a. r. Barta István. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai, Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955.

PETŐFI Sándor levelezése. Sajtó alá rendezte KISS József, V. NYILASSY Vilma és H. TÖRŐ Györgyi. Petőfi Sándor összes művei VII. k. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1964.

PETŐFI-adattár. I. *Petőfi az egykorú sajtóban és egyéb nyomtatott forrásokban.* (Kiegészítés ENDRÓDI Sándor „*Petőfi napjai a magyar irodalomban*” c., 1911-ben kiadott gyűjtéséhez. Gyűjtötte, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta KISS József. A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai 11. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

PETŐFI -adattár. II. *Petőfi a kortársak leveleiben és naplóiban.* Gyűjtötte, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta OLTVÁNYI Ambrus. Szerkesztette KISS József. A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai 12. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

PETŐFI -adattár. III. Petőfi-okmányok, függelék (családi adatok), pótlások az I. és II. kötethez. Gyűjtötte, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta KISS József. A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai 15. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.

SZALISZNYÓ Lilla: *Dokumentumok a Nemzeti Színház belső életének első évtizedéből: Bajza József szín-igazgatói működése*, Ráció, Budapest, 2021.

SZALISZNYÓ Lilla: „*Írjátok, a mi a tollatokra jön*” - Egressy Gábor családi levelezése, 1-2., Csokonai Könyvtár, Források 19, Debrecen Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2017.

SZEMERE Bertalan: *Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból*, Sajtó alá rendezte, a bevezetőt írta Hermann Róbert és Pelyach István, Szépirodalmi, Budapest, 1990.

T. ERDÉLYI Ilona: *Erdélyi János levelezése*, I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960.

V. WALDAPFEL Eszter: *A forradalom és szabadságharc levelestára*, I-IV. köt. Budapest, 1950-1965.

VIII.4. Emlékiratok, naplók

Életemnek legemlékezetesebb éve. ALEXY Lajos naplója 1848-ban. Közreadja HELLE Mária. Balassi Kiadó, Budapest, 2014.

„...18 éves fiatal koromból egyszerre gondolkodó emberré lettem...” ALMAI Gyula: Elbeszélése az 1848/9-ik évi honvéd szolgálataim történetének – maradandó emlékül családom és leszármazóim részére –, töredékes jegyzeteim s emlékeim alapján. S. a. r. NYÉKI Tamás. *Aetas*, 1998/2-3.

EGRESSY Ákos: *Emlékeim az 1848-49-dik évi szabadságharcz idejéből*, Szerzői magánkiadás, Budapest, 1893.

EGRESSY Gábor: *Egressy Gábor törökországi naplója, 1849-1850.*, Kozma Vazul Ny., Pest, 1851.

EGRESSY Gábor *Törökországi Naplója, 1849-1850*, Terebess Kiadó, Budapest, 1997

Ez volt március 15-e. Kortársak írásai a forradalomról. Közzéteszi LUKÁCSY Sándor. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1989.

MÁRIÁSSY János: *Visszaemlékezések az 1848-49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra.* S. a. r. Sugár István. Argumentum, Budapest, 1999.

Adatok Platthy István, honvédőrnagy naplójából. In: VAHOT Imre – GÁNÓCZY Frigyes: *Honvédek könyve. Történelmi Adattár az 1848-ki és 1849-ki magyar hadjáratból.* Pest, 1861. II. k. 35-51.; III. k. 76-108.

Szuper Károly színészeti naplója 1830–1850, kiad. VÁLI Béla, Budapest, Aigner Lajos, 1889.

VUKOVICS Sebő *emlékiratai Magyarországon való bujdosása és száműzetésének idejéből*, Sajtó alá rendezte Bessenyei Ferencz, Athenaum R. Társulat, Budapest, 1894.

VUKOVICS Sebő *visszaemlékezései 1849-re.* S. a. r. KATONA Tamás. Bibliotheca Historica. Európa, Budapest, 1982.

VIII.5. Szakirodalom

AGGHÁZY Kamill: *Budavár bevétele 1849-ben I-II*. Budapest Történetének Forrásai. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2001.

ÁGOSTON István György: Egressy Béni a Zsoltárösszhangosító, In: *Theologiai Szemle*, 2000/3. 166-170.

BARCZY Zoltán – SOMOGYI Győző. *A szabadságharc hadserege*. 1848/49 katonai szervezete, egyenruhái és fegyverzete. Corvina Kiadó, Budapest, 1986.

BARTA István: Kossuth alföldi toborzójátja 1848 őszén. *Századok*, 1952/1. sz. 149-166.

BÉRCZESSI B. Gyula: *Tollal –lanttal- fegyverrel*, Szerzői magánkiadás, Budapest 1986.

BONA Gábor: A szabadságharc fegyveres ereje, *Hadtörténeti Közlemények*, CXI. évf. 1998/1. sz. 3–27.

BONA Gábor: *Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara. Táborno­kok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Miskolc, 2015, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/tabornokok-es-torzstisztek-az-184849-evi-szabadsagharcban-23DD/>

BONA Gábor: Kossuth Lajos rokonai a 48-as honvédsereg tisztikarában. *A Dunánál*, 2. évf. (2003) 3. sz. 46-52.; 4. sz. 68-74.

BOROVSKY Samu: *Magyarország vármegyéi és városai, Heves vármegye története*, Budapest, Országos Monográfiai Társaság, Budapest, 1910.

BOROVSKY Samu: *Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye II*, Országos Monográfiai Társaság, Budapest, 1909.

CENNERNÉ Wilhelmb Gizella: *Than Mór*. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1953.

CSIZMADIA Andor: *A kormánybiztosi intézmény 1848 1849-ben*. A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Actái. II. kötet. Budapest, 1960.

CSORBA Zoltán: *Egressy Béni*, Borsod-Abaúj-Megyei II. Rákóczi Ferenc Könyvtár, Miskolc, 1974.

DÁVID Gyula – MIKÓ Imre: *Petőfi Erdélyben*. 2., átdolgozott, bővített kiadás. Budapest – Kolozsvár, Balassi Kiadó – Polis Könyvkiadó, é. n.

DEÁK Ágnes: „Zsandáros és policzájós idők”: államrendőrség Magyarországon, 1849-1867. Osiris, Budapest, 2015.

DEBRECZENI-DROPPÁN Béla: *Petőfi utolsó nyilvános szereplése Pesten – Népgyűlés a Magyar Nemzeti Múzeum előtt az orosz betörés ellen*. <https://ujkor.hu/content/petofi-utolso-nyilvanos->

szereplese-pesten-nepgyules-a-magyar-nemzeti-muzeum-elott-az-orosz-betores-ellen (A letöltés ideje 2025. október 20.)

DIENES András: *Petőfi a szabadságharcban*. Irodalomtörténeti Könyvtár 3. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1958.

ENDRÓDI Sándor: *Petőfi napjai a magyar irodalomban 1842-1849*. Az 1911-ben megjelent kötet bővített és javított kiadása. Sajtó alá rendezte BENJÁMIN László, KISS József és PATAKI Ferenc. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1972.

FAZEKAS Csaba: A szabadságharc és az 1848-1849. évi kolerajárvány összefüggései. *Századok*, 2022/1. sz. 81-97.

FLEISZ János: *Nagysándor József tábornok, „A magyar függetlenségi gondolat egyik legkövetkezetesebb híve*, Line Design, Budapest, 2022.

FRANK Tibor: *Egy emigráns alakváltásai. Zerffi Gusztáv pályaképe, 1820-1892*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.

GONDA György: „...Egressy Gábor színész és Kossuth kormánybiztosa” (Egy év eseménytörténete – emigráció után...) *Aetas*, 2006/4. sz. 115-126.

GRACZA György: *Az 1848-1849-iki magyar szabadságharcz története*, Lampel Róbert (Wodianer F. és fiai), Budapest, 1894.

HABERMANN Gusztáv: *Rengely-Aigner Ferdinánd és kora*. S. a. r. ZOMBORI István. Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága. Szeged, 2000.

HADOBÁS Pál szerk: Edelény környéki emlékek az 1848-1849-es szabadságharcról. *Edelényi füzetek* 48., 9-10.

HAMVAY Ödön: *Damjanich János élet története és szemelvények nevéhez intézett leveleiből*. Rákosi Jenő Budapest Hirlap Ujságvállalata, Budapest, 1904.

HATVANY Lajos: *Így élt Petőfi*. 2. kiadás. Sajtó alá rendezte stb. Kiss József. Budapest, 1967. II. k.

HERMANN Róbert: *1848-1849. A szabadságharc hadtörténete*. Korona Kiadó, Budapest, 2001.

HERMANN Róbert: A kormánybiztosi rendszer 1848-1849-ben, *Hadtörténeti Közlemények*, CXI. évf. 1998/1. sz. 28–78.

HERMANN Róbert: Az 1849-1850. évi kivégzések. in: *Aetas* 1-2. sz. 2000

HERMANN Róbert: A fehéregyházi (segesvári) ütközet és Petőfi halála – A kutatás kérdőjelei, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, CXXV. évf. 2012/2. sz. 437-462.

HERMANN Róbert: A köpködős főhadnagy, a lázadó százados, az önkényeskedő nemzetőr főhadnagy és a többiek. Hadbíróági és fegyelmi ügyek a VII. hadtestnél, 1849 február – április. *FONS*, FONS Alapítvány, Budapest, 1997/3.

HERMANN Róbert: *A magyar függetlenségi háború 1849*. Magyar történelem. Nagy csaták. 16. kötet. Duna Könyvklub. Budapest, 2013.

HERMANN Róbert: *A nemzetőrség és a honvédség 1848-1849*, Magyar Honvédség Tájékoztatói és Médiaközpont, Budapest, 1998.

HERMANN Róbert: *Liszniai Kálmán mint a szabadságharc hadtörténésze*. *Korunk*, 28. évf. . (2017) 7. sz. 89-102.

HERMANN Róbert: *Mindig az elsők között, Poeltenberg Ernő vezérőrnagy*, Line Design, Budapest, 2023.

HERMANN Róbert: *Pákozdtól Schewchatig. Az 1848. őszi hadműveletek a Dunántúlon és Alsó-Ausztriában*. Hadiakadémia, 2023.

HERMANN Róbert: Szemere Bertalan mint a honvédelem szervezője 1849-ben. In: RUSZOLY József szerk.: *Szemere Bertalan és kora*. Borsod-Abaúj-Zempléni Levéltári Évkönyv, Miskolc, 1991. I. k. 275-314.

HERMANN Róbert – BONA Gábor – MOLNÁR András: *A 47. honvédszászlóalj története, 1848-1849*, Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Önkormányzata, Zalaegerszeg, 2020.

HERMANN Róbert - MANHERCZ Orsolya: A magyar korona a szabadságharc idején és után – föld felett, majd föld alatt (1848–1853) In: *A Szent Korona hazatér – A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978)*. Szerk. Pálffy Géza. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. Budapest, 2018. 483-559.

HERMANN Róbert – SZÁMADÓ Emese: *Klapka György, Komárom hőse*. Komáromi Klapka György Múzeum, Komárom, 2020.

HOFFMANN Arnold: *Az 1848-1849-iki Vörös-sapkás 9-ik honvédszászlóalj története*. Kassa, 1906.

IPOLYI Arnold: *A magyar Szent Korona és koronázási jelvények története és műleírása*, MTA, Budapest, 1886.

KEMÉNY Krisztián: *Az 1849. március 5-ei szolnoki ütközet története és okmánytára*, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2021.

KEMÉNY G. Gábor: *Társadalom és nemzetiség a szabadságharc hadi lapjaiban*. Benne: Az 1848-49. évek sajtóbibliográfiája. Összeállította BUSA Margit. Hadtörténelmi Intézet, Budapest, 1957.

- KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok*, 4. kötet, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1912.
- KERÉNYI Ferenc: Az operaháború, *Színháztudományi Szemle 1*, Magyar Színházi Intézet, Budapest, 1978, 107–139.
- KERÉNYI Ferenc: Petőfi Sándor és Egressy Gábor. In: *Petőfi és más pest-budai polgárok*. Pest-Budai Petőfi Sándor Emlékház Alapítvány, Budapest, 1994. 22-35.
- KERÉNYI Ferenc: *Színháztudomány a polgári forradalomban és a szabadságharc idején = Magyar színháztörténet 1790–1873*, szerk. Kerényi Ferenc, Akadémiai, Budapest, 1990, 352–365.
- KISS Gábor Ferenc: A 33. honvédszászlóalj szervezése és felállítása. In: *Katonák, papok, polgárok 1848/49-ben. Tudományos konferencia a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékén*, (12), 1999. 33-49.
- KESERŰ Norbert: Egressy Béni szerepvállalása az 1848-49-es forradalomban és szabadságharcban, in Lator László Iván (szerk.): *Sorsok és missziók a politikai változások tükrében*, L'Harmattan, Budapest, 2018, 51–65.
- KESERŰ Norbert: Egressy Gábor kormánybiztossági tevékenysége az 1848-1849-es forradalom és szabadságharcban, In: *KRE-DIT, Újkor-Új Kor? történelemtudományi különszám*, 2022.
- KESERŰ Norbert: Nemzetőrök Pest-Budán. *Budapesti Levéltári Mozaikok* 2021/7. sz. (régii sorozat 34. szám)
- KOSÁRY Domokos: A forradalom és a szabadságharc sajtója 1848-1849. XV.6. Hadi lapok, In: *A magyar sajtó története II/1. 1848-1867*, Szerk. Szabolcsi Miklós, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. 23-25.
- LUKÁCSY Sándor – VARGA János szerk.: *Petőfi és kora*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.
- OWAIMER Olivér: „S nem akad ember, ki meg tudná mondani, milyen volt végórája?” – korai elméletek Petőfi Sándor eltűnéséről. In: *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, 35, 167–211.
- Tanulmányok Petőfiről*. Szerk. PÁNDI Pál és TÓTH Dezső. Irodalomtörténeti Könyvtár 9. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.
- PARAIZS Júlia: „Táblabírói jellemű leczkék” Egressy Gábor és Kossuth Lajos vitája az 1842-es Coriolanus-bemutató tükrében, *Irodalomtörténeti Közlemények*, CXIX. évf., 2015/1, 119.
- Petőfi tüze. Tanulmányok Petőfi Sándorról*. Szerk. TAMÁS Anna és WÉBER Antal. Bp., 1972.
- PETROVAY György: A báró és nemes Orczy család eredete, leszármazása, története (második közlemény), *Turul* 1883-1950, 1887/2. sz.

- RADNÓTI Klára: Egressy Béni (1814-1851). In: *A márciusi ifjak nemzedéke. „Nem küzdénk mi sem dicsőség-, sem díjért”*, KÖRMÖCZI Katalin (szerk.). Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2000. 380-388.
- RADNÓTI Klára: Egressy Gábor (1808-1866). In: *A márciusi ifjak nemzedéke. „Nem küzdénk mi sem dicsőség-, sem díjért”*, KÖRMÖCZI Katalin (szerk.). Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2000. 185-212.
- RAKODCZAY Pál: *Egressy Gábor és kora*, 1-2., Singer és Wolfner, Budapest, 1911.
- REIZNER János: *Szeged története 1-4.*, Szegedi Szabad Királyi Város Közönsége, Szeged, 1900.
- RUSZOLY József: A népképviselői önkormányzat szegedi történetéhez, 1849-1871, in *Alkotmánytörténeti tanulmányok. 3., Önkormányzat és hagyomány*. JATEPress, Szeged, 1993, 1–65.
- SÁNDOR János: Egressy Gábor, a kormánybiztos, *Pannon Tükör*, III. évf., 1998/2, 69–71.
- SCHMALL Lajos: *A pesti csatárok*. In: uő.: *Adalékok Budapest székes főváros történetéhez*. Budapest, 1899. II. k. 123-142. o. [14. honvédszászlóalj]
- SERES István: *Karikással a szabadságért. Rózsa Sándor és betyárserege 1848-ban*, Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba, 2012.
- SPIRA György: A nagy nap. In: LUKÁCSY Sándor – VARGA János szerk.: *Petőfi és kora*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970. 309-361. o.
- SPIRA György: *A pestiek Petőfi és Haynau között*. Enciklopédia, Budapest, 1998.
- SPIRA György: A vezérmege forradalmi választmánya 1848 tavaszán. *Századok*, 98. (1964) 4. szám. 712-754.
- STEIER Lajos: *Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédezredes visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és tót mozgalomról*. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Emlékiratok, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1924.
- STEIER Lajos: *A tót nemzetiségi kérdés 1848-49-ben*. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1937. I-II. k.
- SZALISZNYÓ Lilla: A Petőfi -dagerrotípiá és az Egressy család: a szakirodalmi hagyomány és a források, in *Irodalomismeret* 2018/4. 1 – 27.
- SZALISZNYÓ Lilla: „Eleven képmása még ma is köztünk jár” Egressy Ákos és az apai örökség, *Kortárs*, 2014/10.

- SZÁNTÓ Imre: *Szeged az 1848/49-es forradalom és a szabadságharc idején Tanulmányok Csongrád Megye történetéből XI.*, Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 1987.
- SZÉNÁSSY Zoltán: *A komáromi induló hőse*, KT, Komárno, 2001.
- DR. SZENTTAMÁSI-BABÓS Lajos: A hajdanvolt kiskunlacházi Egressy-kúria lakói 1. rész, *Redemptio*, XXIX. évf. 5. szám, 5-9.
- SZIKLAVÁRI Károly: Az Egressy család származástörténeti krónikája in: *Lymbus, Magyarságtudományi Forrásközlemények*, 2011. 384-393.
- SZIKLAVÁRI Károly: *Egressy Béni*, Magyar Zeneszerzők 37. Mágus, Budapest, 2012.
- SZILÁGYI Márton: Lisznai Kálmán. Egy 19. századi írói életpálya társadalomtörténeti tanulságai. *Irodalomtörténeti füzetek*. 149. szám. Argumentum Kiadó. Budapest, 2001.
- SZINNYEI József: *Komárom 1848-49-ben. Naplójegyzetek*. Aigner Lajos, Budapest, 1887.
- SZŐCS Sebestyén: *A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban*. Budapest, 1972.
- TAPOLCAINÉ SÁRAY Szabó Éva: *A komáromi nyomdászat és sajtó 1849-ben*. Komárom Megyei Honismereti Kiskönyvtár 15. Komárom Megyei Tanács VB. Művelődési osztálya-Hazafias Népfront Honismereti Bizottsága, Tatabánya, 1987.
- TÓTH Dezső: Vörösmarty Mihály, *Irodalomtörténet*, 7/57. évf. 4. sz. 1975. 807-830.
- TÓTH Dezső: *Vörösmarty Mihály*. 2., módosított kiadás. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1974.
- URBÁN Aladár: *A nemzetőrség és a honvédség megszervezése 1848 nyarán*, Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1973.
- URBÁN Aladár: Honvédtoborzás Pest-Budán 1848-ban, in *Tanulmányok Budapest Múltjából XV.*, Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1963. 403-444.
- URBÁN Aladár: Kiegészítések Vörösmarty életrajzához: A költő 1848–49-es tevékenységéről, In: *URBÁN Aladár: A nagy év sodrában: Tanulmányok 1848-ról*, Magvető, Budapest, 1981.
- URBÁN Aladár: Kossuth alföldi toborzóútja 1848 őszén. Kiegészítések új ismereteink alapján. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2002/3. 539-568.
- URBÁN Aladár: *A nagy év sodrában*. Tanulmányok 1848-ról. Elvek és Utak. Magvető, Budapest, 1981.
- URBÁN Aladár: *Szabadság és rend. Pest-Buda rendje és rendőrsége 1848-ban*. Argumentum, Budapest, 2015.
- VOINOVICH Géza: *Arany János életrajza. I. k. 1817.1849*. Magyar Tudományos Akadémia Kiadóvállalata, Budapest, 1929.

IX. Függelék

A borsodi védsereg tagjai⁶⁷², 1849. április 1-május 6:

1. Egresi Gábor – vezérkapitány (Egressy)
2. Fodor Ferencz – főhadnagy (Ferenc)
3. Serfőző József – alhadnagy
4. Marton Sándor – alhadnagy
5. Endre József – alhadnagy
6. Augusztin Imre – alhadnagy
7. Németi Károly – őrmester - kimaradt
8. Kükümezei Gusztáv (?) – őrmester - kórházban
9. Serkei László – őrmester
10. Perczel Sándor – őrmester
11. Tóth Menyhért – őrmester
12. Pap (?) Pál – őrmester
13. Pasparecz (?) István – őrmester
14. Gáspár István – tizedes
15. Pap Miklós – tizedes
16. Balog György – tizedes
17. Bakos Pál – tizedes
18. Lehóczki Pál – tizedes
19. Goldenstein János – tizedes
20. Nagy Antal – tizedes
21. Puzsek (?) Imre – tizedes
22. Ruzicska János – tizedes
23. Gyükér Vincze – tizedes
24. Soós János – tizedes
25. Jedacsek Sándor – tizedes
26. Bárcy Lajos – tizedes
27. Dálnoki Pál – tizedes

⁶⁷² A névsor a védsereg szabálykönyvében olvasható: MNL OL H 111 88-96. p.

28. Molnár Antal – tizedes
29. Vízny János – tizedes
30. Kollár György – tizedes
31. Varga Imre – tizedes
32. Szilágyi János – tizedes
33. Lezsek József – tizedes
34. Vörös Mihály – tizedes
35. Bodolai György – közőr
36. Mráz Ferencz – közőr
37. Tót Miklós – közőr
38. Jobbágy András – közőr
39. Kovács Gábor – közőr
40. Tót János
41. Mernyóczky György
42. Tóta János
43. Remenyik László
44. Varga János
45. Kasz (?) Dániel
46. Kuzdros (?) János
47. Anti Mihály
48. Lukács József
49. Nagy András
50. Oláh Ferencz
51. Paulai József
52. Zombor István
53. Cserép István
54. Gyurják János
55. Ragályi István
56. Kalas István
57. Benkő(Benko) Ferencz
58. Kuttor Miklós
59. Hilóczki István
60. Keller János
61. Asztalos János

62. Elek István
63. Donga József
64. Nyiczki János
65. Orczi János
66. Sufzner János
67. Vereb (veréb) János
68. Bencsik Mihály
69. Liszkai Márton
70. Tót Samuel
71. Tót Miklós
72. Mihalko János
73. Királ(y) Mihál(y)
74. Burger Lőrincz
75. Ferencz János
76. Mafziner (?) Károly
77. Steinhaufer Ignác
78. Menyhárt István
79. Lang János
80. Tolbák András
81. Kis András
82. Nagy János
83. Preszburg György
84. Pisik Mihály
85. Tót István –
86. Kogy (?) András
87. Teski (?) András
88. Csuzilla Ferencz
89. Hámory János
90. Molnár János
91. Tót András
92. Tót József
93. Száraz Pál
94. Remecz Ferenc
95. Nagy Ferencz

96. Imricze János
97. Kérészi János
98. Tót Pál
99. Dunai István - kórház
100. Juhos János
101. Bodolai Antal
102. Vereb József
103. Imri János
104. Fridman Antal
105. Rusza József
106. Paulovics Mihály
107. Deák Ferencz
108. Móré András
109. Halász János
110. Lakatos Pál
111. Pongrácz János
112. Kapitány János
113. Madaras György
114. Berecz János
115. Nagy Ignác
116. Lőrincz István
117. n. Stefán Ferencz
118. Gázsik András
119. Aczél István
120. Ádám György
121. Mészáros János
122. Vincze János
123. Tót János
124. Kis József
125. Lázár István
126. Csenge Márton
127. Gulyás István
128. Surányi István
129. Oláh István

130. Jésovicy (?) Pál
131. Szemán János
132. Sós Samuel
133. Tigler György
134. Zsignyár György
135. Tót János
136. Snil Antal
137. Zeller Miklós
138. Kaczirmizki János
139. Bódi József
140. Bányai József - szökött
141. Urbanyik Sámuel
142. Mazonyi István
143. Novák András
144. Dudás János
145. Pobrejz (?) János
146. Farkas István
147. Fazekas András
148. Simon Mihály – kórház
149. Fekete Márton – kórház
150. Farkas József
151. Kis Károly
152. Kladányi István
153. Szoljár Mihály
154. Baracza György
155. Faragó György
156. Foris András
157. Orovecz János
158. Szolnoki Márton
159. Dési Ferencz
160. Izsó János
161. Kis Ferencz
162. Rezner Vincze
163. Rozgonyi József

164. Bais herman
165. Juhos János
166. Pisoly istván
167. Kovács Ferencz
168. Paksi Ferencz
169. Hubai Antal
170. Czidor Sámuel
171. Szatmári István
172. Fodor István
173. Fehér József
174. Tót József
175. Kis László
176. Szücs András
177. *ez a sorszám kimaradt a névsorból*
178. Kupcsán István
179. Németi János
180. Virág András
181. Móricz József
182. Kovács Miklós
183. Csontos András
184. Spisák János
185. Novák István
186. Farkas Ferencz
187. Vereb János
188. Somlai Kis József
189. Tót János
190. Kozma András – eddig az áprilisi létszám
191. Tra(o)jba András
192. Kis József
193. Kis Károly
194. Bucsik András
195. Molnár Sándor
196. Kardos Miklós
197. Koszorú (?) Gusztáv

198. Bódi Pál
199. Szebenyi Lajos
200. Molnár András
201. Gál Lajos
202. Grün József
203. Csapó János
204. Tornyik János
205. Liptai János
206. Barczy István
207. Maraicz (?) András
208. Kovács Sándor
209. Tót Sándor
210. Falnicskó (?) József
211. Elek Sámuel
212. Baranyi István
213. Kékesi Sándor
214. Reska Gotfrid
215. Pap István
216. Galicz Sámuel
217. Kezsész (?) Ferenc
218. Sallai András
219. Farkas Márton
220. Zahoszki Ferenc
221. Koszoró (?) György
222. Petrai László
223. Fehér László
224. Kormos Gábor
225. Czuffor András
226. Bányai Károly
227. Tajder ferencz
228. Boros József
229. Bagi Ferencz
230. Bencsik Péter
231. Mikó Ádám

232. Szalai András
233. Bojtár András
234. Kosina András
235. Balver Lajos
236. Jablonkai József
237. Fürjes József
238. Pap Bálint
239. Ladányi János
240. Kuttor István
241. Dulza István
242. Kormos Alajos
243. Hofman János
244. Győri István
245. Papp Sámuel
246. Mitro József
247. Tasnádi Gábor
248. Czakó István
249. Demeter János
250. Duncz János
251. Czuffor József
252. Andori István
253. Baranyai István
254. Dusza Mihály
255. Gál Mihály
256. Bazsó Pál
257. Kubejz János
258. Nemes János
259. Szabó István
260. Mészáros János
261. Víg Mihály
262. Boronyek Ferencz
263. Bartos József
264. Bényei Mihály
265. Czakó Ferencz

266. Kosin Márton
267. Kazai Mihály
268. Zsigmond József
269. Gelena Mihály
270. Vad ferencz
271. Hajdu András
272. Vitéz János
273. Bezőczki Pál
274. Kormos Mihály
275. Gyurkovics András
276. Kormos Mihály
277. Salamon Ignác
278. Kertész József
279. Bogdány József
280. Fodor Mihály
281. Gerkov József
282. Kormos Vendel
283. Pap István
284. Virág András
285. Meczner András
286. Czene Pál
287. Kocsis János
288. Nagy János
289. Ar dai József
290. Pásztor János
291. Szabó Ignác
292. Csáki Ferencz
293. Koncz István
294. Rajcsuk János - kórház
295. Szabó János
296. Aszó János
297. Simon Elek János
298. Didoffer János
299. Kormos György

300. Nyeste Elek Sándor
301. Szoboszlai József
302. Pelyhe János
303. Takács József
304. Bakos Ignác
305. Bóna Balázs
306. Gacso György
307. Császár András
308. Szabó Sándor
309. Pap József
310. Csanádi Pál
311. Franko István
312. Bekőczi György
313. Kovács József
314. Juhász István – tizedes
315. Korbel Mihály
316. Sulek József
317. Szemán János
318. Hüvelyes András
319. Klein József
320. Kormos József
321. Franko József
322. Bazsó Ferencz
323. Molnár András
324. Sejber József
325. Csordás István (A 324-es sorszám kétszer szerepel – György János is azzal a számmal lett beírva)
326. Petrás János
327. Marincsák István
328. Kisambrus Márton
329. Bezala Dániel
330. Bartók József
331. Birkás József
332. Szabó Dénes

- 333. Szkálós János
- 334. Elek József
- 335. Kelemen János - elküldetett
- 336. Lakó István - meglőtték
- 337. Rörgítés (?) Dániel
- 338. Bazancsó (?) József - elmaradt
- 339. Bányai Mihály - szökött
- 340. Szobonya István
- 341. Koncsek Sándor – tizedes